

<https://doi.org/10.59531/WJLF/2025TM>

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Muszlim fennhatóság alatt élő vallási kisebbségek: az iraki keresztények jogállása, marginalizálódása és identitáskrízisei

Tárik Meszár

BUDAPEST

2025

Wesley János Lelkészképző Főiskola

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Tárik Mészár

Muszlim fennhatóság alatt élő vallási kisebbségek: az iraki keresztények
jogállása, marginalizálódása és identitáskrízisei

Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskola

Témavezető:

Prof. Em. Dr. Bukovics István

Budapest

2025

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	7
1./ Bevezetés.....	8
1.1. A témaválasztás indoklása és a téma tudományos aktualitása	8
1.2. Célkitűzések, hipotézisek, kutatási kérdések	10
1.3. A kutatási módszerek.....	14
1.4. Tudományági kapcsolódás.....	15
1.5. Tartalmi és időbeli keretek.....	16
1.6. Átírás és fordítások	18
2./ Az identitás kérdései: Kik azok az iraki keresztények?	19
2.1. Hogyan kerültek a mai Irak területére?	22
2.2. Az ún. asszír kérdés: a vizsgálódás főbb aspektusai	23
2.3. Az asszír kérdés problematikája.....	25
2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat	30
2.5. A kisebbségek identitásváltozása 2003 után	35
2.6. Asszírok régen és most	36
2.7. Nyelvi kérdések	40
2.7.1. Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után....	40
2.7.2. A szír nyelvű források.....	44
2.7.3. Az arámi írások.....	45
2.7.4. Két- és többnyelvűség, valamint a nyelvek egymásra hatása.....	47
2.7.5. Nyelvmegtartás	49
2.7.6. Nyelvpolitika Irakban	52
3./ A mezopotámiai kisebbségek jogállása a XX. századig	57
3.1. Az iszlám hódítást megelőző időszak	58
3.2. Mezopotámia a muszlim hódítás után és a térség arabizációja	59
3.2.1. A védett kisebbségek (<i>ahl al-dimma</i>) kategóriájának meghatározása	60
3.2.2. A kisebbségek jogállása az 'Abbászida Kalifátusban 1258-ig	67
3.3. Kulturális reneszánsz és arabizáció.....	69

3.4. Mongolok és a síita šafavidák uralma 1258 és 1534 között.....	69
3.5. Az Oszmán Birodalom rendszere	73
3.5.1. Az oszmánok uralma Mezopotámiában és a <i>millet</i> rendszer.....	74
3.5.2. Az oszmánok viszonya a Nyugattal és annak a kisebbségekre gyakorolt hatásai	77
3.6. Külföldi hittérítők megjelenése.....	80
4./ Kisebbségek jogállása a XX–XXI. században	83
4.1. A brit megszállás Irakban	84
4.1.1. A kisebbségek szerepe a britek politikájában, Irakban, 1918 és 1932 között	87
4.2. Forráselemzés: az 1933-as Summayl mészárlás	91
4.2.1. Az Iraki Honvédelmi Minisztérium jelentése a keresztények tisztek elleni támadásáról Észak-Irakban	95
4.2.2. Az asszír keresztények, valamint a Summayl mészárlás médiában való megjelenése	100
4.3. Az 1930-as és 1940-es évek kisebbségekkel kapcsolatos krízisei	111
4.3.1. Zűrzavaros politikai helyzet az 1940-es években.....	112
4.4. Az 1958-as forradalom körülményei, az Iraki Köztársaság (Ġumhūriyyat al-‘Irāq) kikiáltása és a pán-arab identitás térnyerése.....	114
4.5. Az arab nacionalisták uralma 1963 és 1968 között.....	117
4.5.1. A Ba‘ġ Párt felemelkedése.....	118
4.6. A Šaddām-rezsim jellemzői.....	122
4.6.1. Az Anfāl	123
4.6.2. Az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyvének összefoglalója és az iraki keresztények szerepvállalásának vizsgálata.....	124
4.7. Iraki keresztények a különböző háborúk időszakában (2003-ig)	127
4.7.1. A 2003-as amerikai invázió	128
4.8. Politikai átmenet Irakban, a XXI. században	129
4.9. Az etnikai és vallási kisebbségek helyzete 2003 után.....	131
4.9.1. A keresztények és más kisebbségek modern kori helyzete Irakban.....	134
4.9.2. Az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése	135
4.9.3. Az iraki keresztényekkel és más nem muszlim csoportokkal való bánásmód az Iszlám Állam visszaszorulását követően.....	137

4.9.4. Az UNHCR-jelentés	138
4.9.5. Az iraki keresztények ügye	141
4.9.7. Hol akadnak el az iraki kisebbségek körülményeinek javítására tett kísérletek?	145
4.9.8. Jelentőségük a keresztény civilizációban: megállapítások	147
5. Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk tapasztalatai.....	148
5.1. Az interjúkról.....	148
5.2. A témával kapcsolatban korábban készült interjúk.....	148
5.3. Az iraki keresztények egy nagy halmazként való kezelése.....	152
5.4. Az interjúk során feltett kérdésekről (az interjúk felépítése).....	155
5.5. Az interjúk során tapasztalt nehézségek	156
5.6. A tíz konkrét kérdés, amelyekre válaszokat kerestünk	158
6. Az iraki keresztények marginális helyzete.....	175
6.1. Az iraki keresztények sajtója a XX–XXI. században és annak hiányosságai	175
6.3. A legjelentősebb kisebbségi rádiók Irakban.....	179
6.4. A keresztény média helye az iraki sajtóban	180
6.5. Kisebbségi TV-adók	181
6.6. A kisebbségi média hiányosságai.....	184
6.7. A keresztényekhez köthető internetes sajtó	186
6.7.1. Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai.....	189
6.7.2. Példák a négy kategóriára	194
6.8. A többségi társadalomhoz köthető iraki internetes sajtó.....	208
6.8.1. A független iraki internetes sajtó	208
6.8.2. Internetes médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és semmibe vétel jelenik meg	213
6.9. Ajánlások az iraki kormánynak	216
7. Analógiák az iraki zsidóság történetével.....	219
8. Összegzés.....	223
8.1. A téma összegzése	224
8.2. A célkitűzések teljesítése	238

8.3. A hipotézisek megerősítése vagy cáfolata	238
8.4. Új tudományos eredmények.....	240
9. A értekezés felhasználhatósága.....	242
9.1. Tudományos felhasználhatóság.....	242
Bibliográfia	243

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A téma befogadásáért, valamint a disszertáció elkészítésében és véglegesítésében nyújtott segítségéért köszönet illeti a témavezetőmet, Prof. Em. Dr. Bukovics Istvánt.

Továbbá köszönöm az ELTE BTK Séri Filológiai és Arab Tanszék oktatóinak az elmúlt évtizedek áldozatos munkáját és a szakmai fejlődésemhez nyújtott hozzájárulásukat.

Emellett külön hálával tartozom bátyámnak, aki nyelvi és szakmai lektorként is segíti munkámat, valamint szüleimnek, akik nyitottságra és az idegen kultúrák iránti tiszteletre neveltek.

Végül, de nem utolsósorban köszönet illeti a Wesley János Lelkészképző Főiskolát, a Wesley Theológiai és Valláspedagógiai Doktori Iskolát, valamint korábbi középiskolámat, a Szabadhegyi közoktatási központot, ahol a tanáraink támogatása és inspiráló munkája révén alakult ki bennem a történelem és a humán tudományok iránti elköteleződéselem.

1./ BEVEZETÉS

1.1. A témaválasztás indoklása és a téma tudományos aktualitása

Az arab világban élő nem muszlim közösségek helyzetével, valamint az iszlám vallású országokban őshonosnak tekinthető, főként kisebbségben élő etnikai és vallási csoportokkal kapcsolatos kutatásokkal csak elvétve találkozhatunk a magyar tudományos életben.

E kutatás az Irakban élő, vagy egykoron ott élt nem muszlim és nem arab etnikumú csoportokra irányul, és azon belül is a keresztény közösségek (asszírok, szírek, káldok) jogállását, társadalmi és vallási helyzetét, valamint az identitásukkal kapcsolatos kérdéseket dolgozza fel.

Témaválasztásom egyik oka, hogy e csoportok narratívái kevésbé ismertek nemcsak a hazai, hanem a szélesebb publikum előtt is. Az elmúlt fél évszázadot tekintve találhatunk néhány olyan kutatót – mint például Sargon George Donabed¹, Shmuel Moreh², Vahram Petrosian³, Benjamin Thomas White⁴, Esther Meir-Glitzstein⁵, Shlomo Deshen⁶ –, akik munkáikban főként a kisebbségi nézőpontokat helyezték előtérbe, de általánosságban véve a tudományos életben is a többségi társadalom nézőpontja érvényesül a Közel-Keleten élő nem muszlim csoportok helyzetének bemutatásakor. Éppen ezért a disszertációban az arabok vagy muszlimok által írt források mellett, a szóban forgó közösségek perspektíváját is számításba vesszük, hogy a vizsgált témáról minél objektívebb, komplexebb képet kaphassunk.

Az sem elhanyagolható tény, hogy a témaválasztásban döntő szerepet játszott velem született szociális érzékenységem, korábbi, kisebbségekkel kapcsolatos kutatásaim, valamint iraki-arab nyelvismeretem, amely hidat képez kutatásom és az Irakban élő vagy onnan származó nem muszlim népesség között.

A téma aktualitását több fontos tényező együttes megléte adja. A folyamatos demográfiai visszaesés például a különböző, napjainkban is tapasztalható krízisekhez kapcsolódik. Ezek közül az egyik a biztonsági fenyegetések kérdése, amelyek az Iszlám Állam bukása után sem szűntek meg. Egyrészt azért, mert ez utóbbi csoportot nem számolták fel, csak átalakult (a nagy

¹ Donabed, 2015.

² Moreh, 2008, 1–10.

³ Petrosian, 2006, 113–147.

⁴ White, 2011.

⁵ Meir-Glitzstein, 2004.

⁶ Deshen, 1996, 187–196.

területek ellenőrzése helyett inkább a célzott támadásokra összpontosítanak). Emellett egyes milíciák részéről folytatódnak a földfoglalások, és az állam szintjén bizonyos esetekben diszkrimináció tapasztalható, különösen a Ninive-fennsíkon.

Ami szintén aktuálissá teszi a témát az a politikai marginalizáció; a keresztények hivatalosan jelen vannak az iraki politikában (a kvóta-rendszer jóvoltából), de a döntéshozatalban és az erőforrások elosztásában alulreprezentáltak.

Továbbá, ami a témaválasztást motiválta, hogy a keresztény közösségek nyelvének (szír) és kultúrájának megőrzése egyre nehezebben kivitelezhető az emigráció, a kényszerű lakhelyelhagyás és az arabizációs törekvések miatt.

A kutatás valójában egy ritkán vizsgált problémakörre reflektál. Habár az iraki keresztényekkel kapcsolatos kérdéseket már viszonylag sokan feldolgozták (főleg angol nyelven), és életkörülményeik, valamint biztonsági helyzetük is visszatérő téma a nemzetközi szervezetek napirendjén, azonban magyar nyelven csak nagyon kevés kutatás létezik ezzel kapcsolatban.

Emellett véleményünk szerint a több tudományágat is szem előtt tartó megközelítés újdonságként hathat. Tapasztalataink szerint az iraki keresztényekről szóló írások korábban főként vallási vagy emberi jogi szempontokat helyeztek előtérbe, viszont többnyire elhanyagolták a nyelv és identitás kérdéseit, vagy éppen a biztonsági és politikai vonatkozásokat.

A kutatás során bebizonyosodott, hogy az Iszlám Állam terrorszervezet „vereségét” követő években még híján vagyunk olyan átfogó elemzéseknek, amelyek a keresztény közösségek újjáépítési lehetőségeiről, jogállásáról, érdekérvényesítéséről és az iraki társadalomban betöltött szerepéről szólnak. Hogy némiképp mégis prognózist adhassunk, más iraki kisebbségi csoportok (pl. zsidók) korábbi kríziseit és azok következményeit is tárgyaljuk, egyfajta párhuzamot vonva a keresztény kisebbség helyzetével.

Nem utolsósorban az is említésre méltó, hogy a közel-keleti keresztények által beszélt arámi nyelvváltozatok (ez esetben a szír) arab/kurdisztáni régióban való fennmaradásának és szerepének kérdése ritkán kutatott terület.

1.2. Célkitűzések, hipotézisek, kutatási kérdések

A kutatás során mind személyes, mind szakmai célokat is felállítottunk:

1. Mivel már az alapszakos záródolgozatomban is a közel-keleti keresztények helyzetét taglalta, ezért alapvető motivációt jelentett a kérdéskör sokkal mélyebb feldolgozása.
2. További személyes cél, hogy a témában való jártasságomat a lehető legmagasabb szintre emeljem.
3. A szakmai célok között pedig olyan tényezők játszottak kulcsszerepet, minthogy az értekezés átfogó képet nyújtson a mezopotámiai keresztények jogállásáról a különböző történelmi korszakokban, részletezve azokat a politikai, társadalmi és jogi kereteket, amelyek meghatározták helyzetüket.
4. Emellett célkitűzésként jelenik meg az iraki keresztény egyház történetének vizsgálata, különös tekintettel azokra a szakadásokra, amelyek az egyházon belül következtek be, valamint az ezekhez vezető különböző tényezők feltárása.
5. A kutatás további fontos célja a vizsgált csoport jelenlegi körülményeinek bemutatása, amely olyan témákat foglal magában, mint a többség–kisebbség viszonya, jogaik korlátozása, valamint az elvándorlás és a szülőföldön maradás kérdései.

Továbbá öt hipotézist állítottunk fel:

1. **Feltételezzük, hogy e mára jelentősen megfogyatkozott kisebbségi csoport a térség kulturális, vallási és társadalmi életének meghatározó szereplője volt:** a mezopotámiai keresztények az egyik legrégebbi keresztény hagyományt képviselik, amelynek gyökerei egészen az első századig nyúlnak vissza. A mai Irak területén a kereszténység már a korai apostoli időkben megjelent, évszázadokkal megelőzve a muszlim arab törzsek VII. századi betelepülését. Véleményünk szerint a mezopotámiai keresztények fontos részét képezték a térség társadalmi és kulturális életének, amit a korai keresztény teológia, filozófia és irodalom fejlődésében, valamint a görög és szír nyelvű tudományos hagyományok megőrzésében és átadásában betöltött szerepük is megerősít.
2. **Továbbá azt is feltételezzük, hogy a mezopotámiai (iraki) keresztények a múlt különböző periódusaiban, valamint jelenkorunkban a perifériára szorultak, viszont nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy az arab–muszlim társadalomtól eltérő identitásukat megőrizték:** a kutatás során egyrészt bizonyítani kívánjuk, hogy marginális helyzetük miatt számos akadályba ütköznek mind a jogérvényesítés,

mind a társadalmi érvényesülés terén, másrészt viszont történeti példákon keresztül igyekszünk bemutatni, hogy mindvégig komoly ellenállást tanúsítottak és tanúsítanak az asszimilációs törekvésekkel szemben.

3. **Feltevésünk, hogy egyes iraki keresztény csoportok, azon túlmenően, hogy önálló vallási közösségeket alkotnak, még az arabságtól eltérő etnikummal is bírnak, habár a központi politika ezen elgondolást elveti:** komoly dilemmát okozott, hogy a vizsgált csoportokat etnikai vagy vallási közösségekként határozzuk-e meg. Hogy állításunkat igazoljuk, más kutatók munkáit elevenítjük fel, ami mellett az Irakban folytatott személyes interjúk tapasztalataiból is következtetéseket vonunk le, valamint ezzel kapcsolatos nyelvi kérdéseket is feszegetünk.
4. **Feltételezésünk szerint a különböző iraki keresztény felekezetek eltérő névhasználata széthúzást generál, ami hátráltatja az önérvényesítési képességüket:** erre kiváló példa, hogy képviselőjük sem egységes, mivel különböző elnevezésű szervezetek, szövetségek és pártok jöttek létre (pl. Assyrian Democratic Movement, Chaldean National Congress), amelyek nem fedik le az összes őshonos iraki keresztény csoportot. Meglátásunk szerint ez az autonómia törekvéseket is meggátolja.
5. **Ezenfelül feltevésünk, hogy a vizsgált csoportok marginális helyzetéhez hozzájárul az a tény is, hogy a megoldások keresése és az érdekérvényesítő képességük fejlesztése helyett saját áldozatszerepük kihangsúlyozása figyelhető meg:** erre a legtöbb példát az általuk működtetett médiumokban találhatjuk, ahol a cikkek, bejegyzések és híradások egy része közösségeik perifériára szorultságát és üldözöttségét hangsúlyozza ki.

A tudományos probléma megfogalmazása és a disszertáció főbb kérdései

A disszertációban a témakörök kidolgozása során számos kérdésre keresünk választ.

Keresztények jogállása:

1. Sorsukban mikor következtek be a fordulópontok?
2. Hogyan alakult a viszony a többségi és kisebbségi csoportok között Mezopotámia történelmében?

Identitással összefüggő kérdések:

3. Miként definiálják magukat a különféle keresztény felekezetek követői a különböző történelmi periódusokban és napjainkban?
4. Milyen szakadások következtek be az asszír keleti egyházon belül?
5. Miért okoz problémát a több különböző elnevezés esetükben (szír, asszír, káld, káldo-asszír stb.)?
6. Pontosan mi okozza a széthúzást a különböző iraki keresztény egyházak követői között?
7. Az iraki keresztények hogyan viszonyulnak az anyanyelvükhöz és a többség (arab) nyelvéhez?

Perifériára szorult közösség:

8. Milyen problémákkal szembesülnek az iraki keresztények napjainkban?
9. Az élet mely területein érhető tetten marginalizálódásuk?
10. Irak társadalmi szerkezetének feltérképezésével milyen megállapítások tehetők kisebbségsszociológiai szempontból (vallási csoportok közötti és etnikai viszonyok)?

A disszertáció egy további fontos eleme, hogy bizonyítékokkal szolgáljunk az ősi asszírok és mai modern iraki asszírok közötti kapcsolat folytonosságát illetően, ami sok szempontból problematikus vállalkozás. Donabed a következő megállapítást közli az asszírokkal kapcsolatban:

„Nyelvük és materiális kultúrájuk Irak legrégebb folyamatos hagyományát alkotja.”⁷

Azonban ezt a folyamatosságot nagyon sok tanulmányban nem látják igazolhatónak. A világon nagyon kevés olyan magát nem asszírnak valló tudós és kutató van, aki hisz az ősi asszírok és a modern iraki asszírok közötti kapcsolatban, és megpróbálja azt objektív, tudományos szempontból igazolni.⁸

⁷ Donabed, 2015, 3.

⁸ Odisho, 2009, 1.

További feltevésünk, hogy az iraki keresztények létét és kulturális sajátosságait a megszűnés veszélye fenyegeti. Nem elhanyagolható tény, hogy ősük már nagyon korán, az I. században felvették a kereszténységet.⁹ Az Irakban élő keresztények legnagyobb része magát asszírnak, szírnek vagy káldnak vallja (de vannak örmény, kurd és arab keresztények is).¹⁰ Kijelenthetjük, hogy a vallási és etnikai kisebbségeket sanyargató militáns és terroristacsoportok fenyegető jelenléte az elmúlt két évtizedben alapjaiban határozta meg közösségeik életminőségét. Azonban fennmaradásuk szempontjából ugyanilyen veszélyes a diaszpórában való szétforgácsolódás is.

Végezetül az iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések során több fontos kérdés is felmerült, amelyek az identitás, a nyelvhasználat, a vallás és a kultúra kérdésköreire reflektáltak. Ezeknél a fő célt a keresztény személyek saját narratívájának bemutatása jelenti. Az interjúk során felmerült főbb kérdések a következők:

1. Létezik arámi identitás?
2. Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?
3. Mely elnevezés feddi le az összes iraki keresztényt?
4. Hogyan nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket?
5. Mennyire van jelen az iraki keresztények kollektív emlékezetében a summayli mészárlás?
6. Mennyire közismertek köreikben az Anfāl-hadművelet keresztényekkel kapcsolatos vonatkozásai?
7. Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki kisebbségek életében?
8. Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?
9. Melyek a kapcsolódási pontok a különböző iraki keresztény felekezetek között?
10. Mely okokból vándorolnak el és miért térnek vissza csak kevesen?

⁹ Petrosian, 2006, 113.

¹⁰ Petrosian, 2006, 114.

1.3. A kutatási módszerek

A kutatás több módszertani megközelítést ötvöz annak érdekében, hogy átfogó képpel szolgáljon a vizsgált témáról. Az alkalmazott módszerek között kiemelt szerepet kap a forrás- és tartomelemzés, az interjúkészítés, valamint a másodlagos források szisztematikus feldolgozása.

Az arab nyelvű szövegek elemzése közvetlen betekintést nyújt az iraki keresztények jelenkori kihívásaiba. Az elemzett források között szerepelnek korabeli eseteírások, keresztény vallási méltóságok kiáltványai, valamint az iraki kereszténységgel kapcsolatos politikai és társadalmi diskurzusokat tükröző írások. A forráselemzés célja kettős: egyrészt bizonyítani kívánjuk, hogy a nem muszlim csoportokat az állami és társadalmi szereplők marginalizálták. Másrészt ezek az arab nyelvű források rávilágítanak azokra a konkrét problémákra, amelyekkel a közel-keleti arab államban élő keresztények napjainkban szembesülnek, például a jogérvényesítés területén vagy a vallási diszkrimináció és az erőszakos üldöztetések kontextusában. A témával kapcsolatos arab nyelvű szövegek lehetővé teszik az adott korszakok dinamikájának megértését.

A XX-XXI. század folyamán számos fordulópontnak nevezhető esemény következett be az iraki keresztények történelmében. A legjelentősebbek között találhatjuk az 1914–1918 közötti Sayfo népirtást, az 1933-as summayli mészárlást, az 1961–1963 közötti kurd–arab összecsapásokat, az 1969-es soryai mészárlást, a határ menti deportálásokat és falvak megsemmisítését 1977–1978-ban, valamint a modern kori terrorszervezetek, mint például az al-Kaida és az Iszlám Állam megjelenését Irakban. A különböző források elemzéséből világosan kiderül, hogy a keresztényeket és más kisebbségeket érintő támadások bizonyos időközönként újra és újra megismétlődtek, aminek elsődleges okai többek között a belpolitikai instabilitás és a különböző etnikumok helyzetének strukturátlansága és rendezetlensége. További fontos aspektusa a kisebbségellenes pogromoknak, hogy rávilágítanak a nem muszlim lakosság beilleszkedési zavaraira, aminek oka egyrészt a frissen létrehozott modern Irak ingatag „identitása” volt, másrészt megjelent benne a muszlim–nem muszlim ellentét is. Ez utóbbi miatt nem célszerű specifikusan az iszlámot vagy az iraki arabokat okolni, mivel az efféle társadalmi folyamatok mindig is az emberi civilizáció részét képezték, ugyanis minden

„etnocentrikusan”¹¹ hangolt csoportnak megvannak a maga érdekei, amit sok esetben egy másik csoport kárára igyekeznek érvényesíteni.

A kutatás másik meghatározó módszertani eszközét az iraki keresztényekkel folytatott mélyinterjúk jelentik. Alapvető célunk volt, hogy közvetlenül a közösség tagjaitól szerezzünk lényegi információt az őket érintő és leginkább foglalkoztató kérdésekről. A fő témakörök a biztonsági helyzet, a vallási és a társadalmi diszkrimináció tapasztalatai, valamint a közösségen belül megfogalmazott narratívák és identitásértelmezések köré csoportosulnak. Az interjúalanyok személyes tapasztalataikat, nézeteiket és megéléseiket osztották meg, amelyek amellet, hogy értékes adatokat nyújtottak a kutatás számára, kiegészítették és megerősítették a más forrásokból származó információkat. Az interjúk módszertani megközelítése főként kvalitatív, és célja, hogy a közösség saját hangján keresztül értsük meg azokat a kihívásokat, amelyekkel szembesülnek, különösen a biztonság, a vallásszabadság és az identitásmegőrzés területén. Az eredmények alapján tehát olyan mintázatok és tendenciák rajzolódnak ki, amelyek segítségünkre vannak a hipotézisek alátámasztásában.

A harmadik pillért a másodlagos források elemzése képezi, amely magában foglalja mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalom feldolgozását. Ezek a források lehetővé teszik a vizsgált csoport helyzetének szélesebb történeti és társadalmi kontextusba helyezését, valamint segítenek a kutatás során feltárt eredmények összevetésében és értelmezésében.

A módszertani sokszínűség lehetőséget ad e nem muszlim kisebbségi csoport helyzetének átfogó és mélyreható vizsgálatára. Az arab nyelvű források és az interjúk közvetlenül a közösség történeti és jelenkori tapasztalataira fókuszálnak, míg a másodlagos források elemzése biztosítja az eredmények tudományos igazolhatóságát. Ez a komplex megközelítés elősegíti, hogy a kutatás releváns és megalapozott válaszokat adjon a feltett kutatási kérdésekre.

1.4. Tudományági kapcsolódás

Ahogy láthattuk, a disszertáció több tudományághoz kapcsolódik és alapvetően társadalomtudományi szemlélettel bír, de a vallástörténeti szempontok is hangsúlyosak. Ebből kifolyólag többek között a vizsgálat tárgyát képezi a kereszténység mezopotámiai megjelenése, a keresztények jogállása és betagozódása egy muszlim többségű társadalomba a különböző korszakokban, valamint az egyházak közötti szakadások.

¹¹ Erről bővebben lásd: Csepeli, 2006, 117–134.

Mindezekkel szorosan összefügg a teológiai megközelítés is, ami főképpen a káldok, szírek és asszírok közötti különbségekre vagy éppen hasonlóságokra összpontosít. Itt leginkább az asszír keleti egyház kialakulása, fordulópontjai, majd a XIX. századi nyugati missziók mezopotámiai vonatkozásai lettek kiemelve.

Ami viszont a disszertációban a korábbiaktól teljesen eltérő szemléletet jelent, az nem más, mint a vallás és a biztonsági helyzet összefüggéseinek vizsgálata. A dolgozat speciális narratívából elemzi azt, hogy a szélsőséges iszlám térnyerése milyen hatást gyakorol a keresztény vallás iraki helyzetére, valamint a hívők életére. Ehhez kapcsolódóan fény derül arra, hogy mi motiválja a fundamentalistákat a keresztényekkel kapcsolatban, továbbá hogy hitéletük és az ahhoz kapcsolódó általános életvitelük mennyiben ütközik a radikális muszlimok normáival.

1.5. Tartalmi és időbeli keretek

A disszertációt három nagyobb, valamint egy rövidebb szerkezeti egységre osztottuk. Ezek az iraki keresztények identitásával kapcsolatos kérdéseket, közösségük marginalizálódását hivatottak bemutatni, továbbá egy rövidebb fejezetben párhuzamot vonunk az iraki zsidók és keresztények története között, amely által fontos megállapításokat teszünk.

Ami az időbeli keretet illeti, főképpen a XX. századi és jelenkori eseményekre összpontosítunk, viszont a modern korban zajló folyamatokat nem érthetjük meg a múlt ismerete nélkül, amely elvből kiindulva a XX. század előtti korszakokra is kitérünk.

- I. Az iraki keresztények identitásával kapcsolatos kérdések taglalása kutatásunk fontos elemét képezi. Ez a rész olyan témaköröket érint, mint a vallás, a kultúra, vagy éppen a nyelvi viszonyok. Emellett a kutatás fontos eleme az ókori asszír birodalmak és a ma élő iraki asszírok közötti kapcsolat vizsgálata. Továbbá rávilágítunk arra, hogy miért is alkotják az iraki keresztények nyelvészeti, kulturális és civilizációs szempontból is integráns részét az iraki társadalomnak és történelemnek. Éppen emiatt a disszertáció fontos részét képezik azon iraki vagy Irakból származó keresztényekkel folytatott interjúk rövid kivonatai, amelyeken keresztül olyan fontos kérdésekre keressük a válaszokat, mint az önmeghatározás, etnikai és vallási identitás, nyelvi attitűdök, nyelvhasználati szokások, kollektív emlékezet és a közösségeiket érintő történelmi fordulópontok.

- II. Irak történelmét és társadalmát is bemutatjuk, mely során a kisebbségi szempontokat helyezzük előtérbe. Nem csupán történelmi, hanem nyelvészeti, kisebbségsszociológiai, biztonságpolitikai, vallási és kulturális perspektívából is elemezzük az ország történelmét. Ha jobban meg akarjuk érteni az Irakban zajló etnikai és vallási kisebbségeket érintő folyamatokat, valamint az ott élő muszlimok és nem muszlimok között lévő dinamikát, akkor részletesen taglalnunk kell az iraki társadalom szerkezeti felépítését és rétegződését. Ezenkívül az első részben a vizsgálat fókuszát Mezopotámiára, majd Irak kisebbségeire helyezzük; főként a jelentősebb történelmi időszakokra és a főbb eseményeknél betöltött szerepükre összpontosítunk. Azonban, ha objektív megállapításokra akarunk szert tenni, akkor elkerülhetetlen, hogy a vizsgált csoportok és a többségi társadalom kapcsolatát a különböző korszakokra lebontsuk.
- III. Ebben a részben az iraki keresztény közösség marginalizálódott helyzetére helyezzük a fókuszot. Ezzel összefüggésben a mezopotámiai majd iraki média kisebbségekkel kapcsolatos híradásait részletezzük. Ismertetjük azokat a problémákat, amelyekkel az Irakban élő nem muszlimok találkoznak a többségi lakosságnak szóló televízió- és rádióadások során, valamint a nyomtatott és internetes sajtóban. Konkrét példákon keresztül mutatjuk be a kisebbségi csoportokat hátrányosan érintő jelenségeket, amelyek sok esetben a diszkriminációhoz vagy éppen az alulreprezentáltsághoz kapcsolódnak. Ezt követően az iraki keresztény média történetét részletezzük, valamint összegyűjtjük azokat az újságokat, napi-, heti- és havilapokat, valamint folyóiratokat, amelyek segítették a keresztényeket kultúrájuk megőrzésében. Ezután az iraki keresztényekhez köthető internetes sajtó ismérveit soroljuk fel; kitérünk annak pozitívumaira és hiányosságaira egyaránt, továbbá eredeti arab és angol nyelvű cikkek magyar fordításait és kivonatait közöljük, amelyeken keresztül a felállított hipotéziseket megerősítjük vagy éppen megcáfoljuk.
- Továbbá külön figyelmet szentelünk a különböző időszakokban megvalósult üldöztetésüknek és deportálásuknak, valamint a hatalommal és a muszlim lakossággal való viszonyuknak. A sorsukban bekövetkezett fordulópontokat is taglaljuk arab nyelvű forrásokon keresztül.
- IV. Végezetül más iraki kisebbségek történelmi példájából levezetve prognózist adunk a keresztény csoportok jövőjéről: ennek demonstrálásához az iraki zsidó

közösséggel kapcsolatos legfontosabb történések vizsgálata ad segítséget. A zsidók XX. századi üldöztetése, majd az országból való elvándorlásuk sok hasonlóságot mutat a keresztények jelenlegi körülményeivel.

A kutatást 2025. március 31-ével zártuk le, aminek értelmében az ezt követően megjelent szakirodalmi forrásokat és történéseket már nem vizsgáltuk.

1.6. Átírás és fordítások

A disszertációban az arab szavak leírásánál a tudományos átírás a mérvadó. Ez alól kivételt képeznek azok a szavak, amelyek meghonosodtak a magyar nyelvben (mint pl. Irak, Bagdad, kalifa stb.) Az arab eredetű nevek is a tudományos átírás szerint kerülnek lejegyzésre.

A disszertációban szereplő arab szövegek fordításait saját kezűleg készítettem. Ez alól kivételt képeznek azok a fordítások, ahol a fordító személyét a lábjegyzetben feltüntettem.

Az arab eredetű szavakat a következő kiejtési szabályok szerint lehet magyarul átírni:

Arab -> ā – á <- Magyar

ī – í

ū – ú

‘ – a magyar nyelvben nem szükséges kiejteni

ṭ / s / ṣ – sz

ğ – dzs

ḥ / ħ / h – h

ḏ / z / ḏ – z

š – s

t / ṭ – t

ġ – g

q / k – k

w – v

y – j

2./ AZ IDENTITÁS KÉRDÉSEI: KIK AZOK AZ IRAKI KERESZTÉNYEK?

A témával foglalkozó kutatók számos kihívással szembesülnek, amikor az Irakban élő keresztények identitását kívánják meghatározni. A legfőbb kérdés az, hogy vajon csak vallási szempontból különböznek a többségi társadalomtól, vagy etnikai tekintetben is eltérnek, netalán etnovallási kisebbségként tekintünk-e rájuk? Megfigyelhető, hogy még közösségeik körében sincs egyetértés ezzel kapcsolatban. A kérdésre adott válasz viszont adott esetben sorsdöntő lehet, mivel politikai és társadalmi vonatkozásokkal is bír, amelyek erőteljesen befolyásolják helyzetüket.

Az iraki keresztények egy része etnikai szempontból asszírként azonosítja magát.¹² Ez az önmeghatározás történelmi és kulturális gyökerekre vezethető vissza, hiszen csoportjuk a szír nyelvet beszéli, amely elsősorban az Újasszír, valamint az Újbabiloni Birodalmakhoz köthető. Emellett hagyományaik Krisztus után, szorosan kapcsolódnak a keresztény tradíciókhoz, így nem véletlen, hogy mára közösségeik különböző elnevezései sokszor a kereszténység szinonimájaként használatosak (például a káld szó hallatán Irakban széles körben a keresztényekre asszociálnak).¹³ A gazdag vallási és kulturális örökség megalapozza önazonosságukat, de manapság számos kihívással szembesülnek. Az iraki politika ugyanis vallási kisebbségként kezeli őket, de fontos tudni, hogy sokuk különálló etnikumként tekint magára, ami a kutatásunk során is bizonyosságot nyert. Ennek értelmében a mindenkor iraki központi kormány figyelmen kívül hagyja etnikai sajátosságait, és csak a vallási különbözőségekre koncentrálnak.¹⁴ Ez a megközelítés tehát megfosztja őket attól a lehetőségtől, hogy kollektív etnikai identitásukat kifejezésre juttassák, amit sokan sérelmeznek köreikben.

Azáltal, hogy számos szakadás történt az ősi asszír keleti egyházon belül, valamint olykor még etnikai értelemben is eltérések vannak a különböző felekezetek tagjai között, kijelenthetjük, hogy az iraki keresztény közösség rendkívül heterogén halmazt alkot. Az asszír keresztények mellett jelentős lélekszámú kurd, arab és örmény keresztény csoport is él a közel-keleti országban. Utóbbiak több szempontból is különböznek az asszíroktól, például nyelvük, kultúrájuk és hagyományaik tekintetében, habár sok esetben tapasztalhatunk átfedéseket. Míg a kurd keresztények jellemzően kurdul beszélnek, addig a magukat arab keresztényeknek vallók az arab kultúrához kötődnek, és elvetik azt a feltevést, hogy a többségi társadalomtól etnikailag

¹² Donabed, 2015, 3–5.

¹³ Uo.

¹⁴ Al-Hitāb, 2020.

eltérnek. Habár etnikai szinten nem mindig ilyen egyszerű különbséget tenni a különböző csoportok között.

Korábbi interjúink során megerősítésre került, hogy a kereszténység Irakban szorosan kapcsolódik a hívők önazonosságához. Általánosságban véve megfigyelhető, hogy a vallás jóval nagyobb presztízzsel bír az arab világban, mint a nyugati kultúrkörben, vallási hovatartozástól függetlenül. Az ott élő emberek identitása számos rétegből épül fel, ami a keresztényekre is vonatkozik. A valláshoz való viszony pedig nagyon sokszor felülírja a nemzethez való ragaszkodást, és elsődleges identitásformáló erővel bír. Az egyes iraki keresztény közösségek körében egyébként is megosztottság tapasztalható az etnikai hovatartozás kérdéséről.¹⁵

A terepkutatások alkalmával nyilvánvalóvá vált, hogy sok káld keresztény etnikailag arabként hivatkozik magára, amely utóbbi állítás igazságtartalma vitatott. A katolikus egyházak (káld és a szír) követői javarészt arab nyelven kommunikálnak a hétköznapiak során.¹⁶ Ez esetükben azt jelenti, hogy sokuk arabként határozza meg magát, ami a későbbi, káldokkal folytatott beszélgetésekből is kiderült. Ezzel szemben a magukat asszírnak vallók, valamint a szír ortodoxok az előbbiekkal összehasonlítva kevésbé fogadják el az arab azonosságtudatot, ami a nyelvhasználatukban is megmutatkozik; nevezetesen az ország államnyelvei (területtől függően arab és kurd) mellett még a szírt is beszélik.¹⁷ Továbbá az örmény keresztények pedig saját nyelvük és vallási szokásaik révén különböztetik meg magukat. Ezek az eltérések, ahogy már említettük, azt mutatják, hogy az iraki kereszténység rendkívül sokszínű, és az egyes felekezetek tagjai különféle történelmi és kulturális gyökerekből merítenek. Mindegyik egyház követőinél megfigyelhető a kereszténységhez való erős ragaszkodás, ami összetartozás érzést is nyújt számukra. Ez párhuzamba állítható az *umma* fogalmával, amely a muszlimok közösségét jelenti.

A mai Irakban élő őshonos¹⁸ keresztényeket különféle nevekkkel illetik. Kutatásunk során a leggyakrabban a szír, asszír és káld elnevezésekkel találkoztunk (mind az arab, mind az angol nyelvű interjúk során, valamint a szakirodalomban), amelyek lényegében saját felekezeteik elnevezéseire utalnak, és ahogy láthatjuk erőteljes identitásformáló erővel bírnak. A disszertációban a ma Irakban élő asszír keleti egyház követőire az asszír, a káld katolikusokra

¹⁵ Az arab világban élő emberek identitásának rétegzettségéről lásd: Jubran et al., 2020, 1–12.

¹⁶ Rassam, 2005, xvi.

¹⁷ Baarda, 2020, 4; Rassam, 2005, xvi.

¹⁸ Ezen elnevezés alatt az asszír keleti egyház követőit, a belőle kiváló egyházakat, valamint a szír ortodoxokat, és a tőlük kiváltakat értjük.

a káld, valamint a szír ortodoxokra és katolikusokra a szír elnevezést használjuk. Emellett az „iraki keresztény” megnevezést is használjuk időnként, amely értelemszerűen az összes Irakban élő keresztényt lefedi. Ez utóbbira legfőképpen akkor utalunk, ha a velük kapcsolatos törvényeket vagy bánásmódot ismertetjük, mivel az iraki társadalom és törvények nem tesznek különbséget a különböző felekezetek között, amikor interakcióba lépnek velük. Érdekesség, hogy a modern korban az asszír szót általában már etnikai értelemben használják,¹⁹ míg a káld és a szír elnevezések esetében ez nem áll fenn, habár ezzel kapcsolatban nincs egységesen elfogadott álláspont.

Az „asszír” megnevezéssel összefüggésben fontos megemlíteni Frye (1992) kutatását, aki kifejtette, hogy a külföldi hittérítőknek is köszönhetően terjedt el a köznyelvben, ami azt jelenti, hogy a XIX. századot megelőzően még nem volt központi téma az ókori Asszíria és a mai asszírok közötti kapcsolat hangsúlyozása.²⁰ Ebből kifolyólag, a modern kor előtt nem asszírként nevezték közösségüket, hanem például nesztoriánusként. Ez utóbbit viszont legnagyobb részük manapság nem fogadja el, amit a terepkutatások során is tapasztaltunk, vagyis hogy a nesztoriánus elnevezés esetükben negatív konnotációval bír.²¹

Helyzetük több szempontból is problematikus, amihez az imént említett megosztottságuk, valamint a politikai és társadalmi kihívásaik egyaránt hozzájárulnak. Az iraki politikai rendszerre jelentékeny befolyást gyakorol a vallás, csökkentve az állam szekuláris jellegét. Ez napjainkban az iszlám síita irányzatának dominanciáját jelenti, amely a vallástudósok fatváin keresztül gyakorol hatást a hétköznapiakra és az egyének életére. Ez jelentősen csökkenti a nem muszlim csoportok mozgásterét, nem mellesleg kulturális és etnikai vonatkozásban is háttérbe szorulnak emiatt. Ez különösen igaz az asszír keresztényekre, akiknek többsége saját történelme és kultúrája alapján önálló etnikai csoportként kíván megjelenni, ám ezt az állami politika mindeközéig megakadályozta.²² Az etnikai identitásuk degradálása vagy elutasítása pedig a közösség önazonosságát érinti negatívan, továbbá érdekérvényesítő képességüket, politikai jogait és társadalmi pozíciójukat is hátrányosan befolyásolja.

A különböző keresztény csoportok közötti eltérések ellenére a vallási hovatartozás közös nevezőként szolgálhat. A keresztény hit erős szálakkal köti össze őket, még akkor is, ha kulturális vagy éppen nyelvi különbségek állnak fenn. Annyi bizonyos, hogy a politikai és

¹⁹ A témával kapcsolatban lásd: Niveen – Jackson, 2020, 388–402.

²⁰ Frye, 1992, 284.

²¹ Komoróczy, 2006, 65.

²² Lewis, 2003, 49–57. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

társadalmi helyzet az utóbbi években tovább nehezítette az iraki kisebbségek életét. A 2003-as amerikai inváziót követően a vallási és etnikai feszültségek kiéleződése miatt – ami 2006-ban fokozódott – sokuk kényszerült elhagyni otthonát, ezzel létszámuk is drasztikusan csökkent. Az Iszlám Állam terrorszervezet térnyerése, az általa elkövetett bűncselekmények és az üldöztetés, valamint más félkatonai (elsősorban) szervezetek megjelenése tovább rontották a nem muszlimok körülményeit.

Az iraki keresztények jövője bizonytalan, és rétegzett identitásuk miatt különösen sebezhetők. Nyelvük, kultúrájuk és vallási hagyományaik megőrzésére törekszenek, ám ehhez politikai támogatásra és társadalmi elismerésre lenne szükségük. Az állam részéről egy inkluzívabb megközelítés segíthetne abban, hogy egyes keresztény csoportok (pl. asszírok) vallási kisebbségi státusza mellett etnikai sajátosságait is elismerjék. Azonban a közel-keleti ország szövevényes politikai és társadalmi rendje miatt ez rendszeresen elmarad. Jelen kutatásból, valamint történelmi példákból is kiderül, hogy helyzetük javítása csak identitásuk pontos és árnyalt megértése, valamint olyan politikai és társadalmi környezet megteremtését követően történhet meg, amely lehetővé tenné számukra kulturális és vallási örökségük szabad kifejezését. Ez hozzájárulna a keresztények saját otthonukban való megmaradásához, valamint Irak társadalmi kohéziójának és sokszínűségének megőrzéséhez egyaránt.

2.1. Hogyan kerültek a mai Irak területére?

Az iraki kereszténység története egészen az apostolok koráig nyúlik vissza, ugyanis a hagyomány szerint a legelső missziók a mezopotámiai régióba, a mai Irak területe felé vezettek. Ezt több szent szöveg is megerősíti, például az Újszövetség ötödik irata, amelyben Mezopotámia lakóit is megemlégtették. Ez különleges helyet biztosít az iraki kereszténység számára, akiknek hagyományai ezáltal megközelítőleg kétezer évesek.²³

A kereszténység hosszú mezopotámiai múltja során több egyházszakadás is történt, aminek okán különféle egyházak jöttek létre. Ma jelenleg 14 hivatalosan elismert keresztény felekezet van Irakban.²⁴

Az asszír keleti egyház (korábban nem hivatalos nevén nesztoriánus egyház) és a szír ortodox egyház vallásjogi vitákat követően jöttek létre; az előbbi az epheszoszi zsinaton (431), míg az

²³ Filoni, 2017, 6; Fontos megemlíteni, hogy a zsidók is hozzájárultak a kereszténység terjedéséhez, mivel az általuk használt kereskedelmi útvonalakon keresztül a távolabbi régiókkal is megismertették az új vallást. Bővebben lásd: Royel, 2017, 4–5.

²⁴ Salloum, 2019, 22.

utóbbi a khalkédóni zsinaton (451).²⁵ Hosszú ideig a mai Irak területének két legmeghatározóbb egyházai maradtak, majd a XVI–XVII. században, a római katolikus misszionáriusok megjelenésének idejében létrejött két újabb hitközösség, a káld katolikus egyház (1552) és a szír katolikus egyház (1783).²⁶ Ma mindkét vallási közösség számottevő követővel rendelkezik Irakban. Mindegyik kapcsolódik Mezopotámia ősi örökségéhez, de amiben különböznek elődjeiktől, hogy összekapcsolják az iraki kereszténységet Rómával, amivel egy teljesen más, a korábbiaktól eltérő irányt képviselnek.²⁷

A hittérítés kezdeteire az első keresztény században került sor a mai Irak területén. A történetet Filoni (2017) részletezi, aki elmondja, hogy:

„A hagyomány szerint a kereszténység az első és második században érkezett a régióba, Szent Tamás apostol, majd tanítványai, Addai és Mari prédikációi révén.”²⁸ [...] Az a kulturális emlék vagy hagyomány, miszerint Tamás apostol és tanítványai elhozták az evangéliumot a régióba, majd onnan továbbmentek Dél-Mezopotámiába, már a harmadik századra gyökeret vert [...]”²⁹

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a kereszténység már megszületésének kezdeti és formatív szakaszában megjelent Mezopotámiában, így már évszázadokkal az iszlámot megelőzően a mai Irak területének része volt.

2.2. Az ún. asszír kérdés: a vizsgálódás főbb aspektusai

A disszertációban különbséget teszünk az óasszír korszak, a Középasszír Birodalom és az Újasszír Birodalom asszírjai, az i. sz. után kereszténységet felvett szír kereszténynek nevezett vallás-nemzet, valamint korunk (XIX–XXI. század) asszírjai között. A különböző időszakokban élt asszíroknak nevezett csoportokra való hivatkozás során az imént felsorolt birodalmakat és korszakokat vettük alapul. A modern iraki asszírokkal kapcsolatos kutatás során öt szempontot kívánunk kiemelni:

²⁵ Rassam, 2005, xv.

²⁶ Murre-van den Berg, 2009, 155; Wilmhurst, 2000, 348; Winkler, 2019, 129.

²⁷ Murre-van den Berg, 2009, 147.

²⁸ Filoni, 2017, 6.

²⁹ Uo.

(1.) Az egyik legfőbb kutatási kérdés, hogy léteznek-e olyan bizonyítékok, amelyek igazolják az Újasszír Birodalom asszírjai és a mai modern iraki asszírok közötti kapcsolat folytonosságát³⁰. A kontinuitást támogató elmélet szerint nem szakadt meg az ún. „asszír-tudat”, ami így egy folyamatos hagyomány meglétét feltételezi.³¹ E nézetet valló kutató többek között Diakonoff, aki több munkájában is foglalkozik a témával.³² Azonban ezt a folyamatosságot nagyon sok tanulmányban nem látják igazolhatónak.³³

A téma kutatása során problémát jelent, hogy a ma Irakban élő szír nyelvű keresztény közösségeket napjainkban olyan elnevezésekkel illetik, amelyek nem jelzik e csoportok közös eredetét. Ezen felül az ókori asszír kultúra továbbélésének megállapítását illetően megint csak problémát jelent, hogy csak nagyon kevés írásos bizonyítékkal rendelkezünk. Mindezek miatt az ezzel kapcsolatos fejtegetések olykor csak teoretikus találgatásoknak tűnhetnek. Hogy ez utóbbit kiküszöböljük, a disszertációban történelmi ténytényezőkből igyekszünk következtetéseket levonni.

(2.) Egyik fő állításom, hogy nemcsak az ősi Mezopotámiában élő asszírok, valamint a kereszténységet felvett arámi nyelvű mezopotámiai népesség, hanem a mai modern Irakban asszírnak nevezett közösség is tevékeny résztvevője és alakítója volt a régió történelmének, ami kihatott a mai modern Irak gazdasági és szellemi fejlődésére. Ezen kívül nem elhanyagolható tény, hogy a mai Irakban asszírnak nevezett csoport elődei („szír keresztény vallás-nemzet”)³⁴ már nagyon korán, az I. században felvették a kereszténységet,³⁵ és így az őshonos kereszténység képviselőinek is tekinthetjük őket. Történelmi példákon keresztül mutatom be a modern asszírokat Irak (Mezopotámia) és a keresztény vallás, valamint keresztény civilizáció szempontjából is.

(3.) A VII. századi Mezopotámia keresztény lakossága által beszélt szír nyelven rendkívül értékes források maradtak fenn, amelyek egészen más nézőpontból mutatják be a VII. és VIII. századi iszlám fennhatóság alatti körülményeket. Általános probléma, hogy a korabeli viszonyokról csak nyugati keresztények vagy muszlimok által írt szövegekből tájékozódhatunk, ezért a témával kapcsolatos szír nyelvű források szerepének kihangsúlyozása indokolt.³⁶

³⁰ Lásd: 2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat című alfejezet.

³¹ Donabed, 2015, 3.

³² Diakonoff, 1985.

³³ Lásd: 2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat című alfejezet.

³⁴ Ezt az elnevezést Komoróczy Géza használta, lásd: Komoróczy, 2006, 63.

³⁵ Petrosian, 2006, 113.

³⁶ Penn, 2018, 175.

Emellett ismertetésre kerülnek az iraki keresztények nyelvi viszonyai, a szír nyelv főbb történeti korszakai, változásai és az arabbal való viszonya egyaránt.

(4.) A mai modern iraki asszírokkal kapcsolatos kutatás hatványozottan időszerű és aktuális. A Közel-Keleten általánosságban véve az tapasztalható, hogy a vallási és etnikai kisebbségeknek különösen sok erőfeszítést kell tenniük a fennmaradásukért. Feltevésem, hogy a mai modern iraki asszírok létét és kulturális sajátosságait a megszűnés veszélye fenyegeti. Az Irakban élő keresztények egy része asszírnak, szírnek és káldnak tartja magát (kisebb részben pedig örménynek, kurdnak és arabnak)³⁷. Mivel sokuk az arabságtól eltérő identitású, így szinte törvényszerű következmény, hogy az utóbbi két évtizedben elszaporodó terrrorszervezetek e kisebbségi csoportokat sanyargatják, létüket veszélyeztetik. Azonban fennmaradásuk szempontjából ugyanilyen veszélyes a diaszpórában való szétforgácsolódás is. A mai Irakból elvándorolt keresztények nyelvi viszonyai is változásoknak vannak kitéve, mivel itt az új közösségbe való beilleszkedési kényszerük, szétszórt lakóhelyeik, valamint saját nyelvük használatának korlátozott lehetőségei hosszú távon hozzájárulnak nyelvi szokásaik megváltozásához, ami az esetükben nyelvhalálhoz is vezethet. Álláspontunk szerint anyanyelvük megmaradását leghatékonyabban nyelvtervezéssel, az eredeti lakóhelyükön lehet biztosítani.

(5.) Megvizsgálom azokat a történelmi fordulópontokat, amelyek drasztikusan hatottak a mai modern asszír közösség demográfiai helyzetének alakulására. Ebből kifolyólag ismertetem az ellenük elkövetett XX–XXI. századi pogromokat, továbbá feltárom azok hátterét és politikai vonatkozásait egyaránt. Ez utóbbit korabeli forrásokkal is illusztrálom, ami hozzájárulhat a téma alaposabb megismeréséhez. Az eredeti lakóhelyéről elmenekült modern asszír népesség sokszor szétszórva, saját kulturális közegétől távol telepedett le. A különböző diaszpórákban és kolóniákban élő egyének szociális beilleszkedése, valamint nyelvhasználati szokásai jelentősen eltérnek az őshazában maradt társaikétól, aminek vizsgálata kiemelt szerepet kap ebben a fejezetben.

2.3. Az asszír kérdés problematikája

Az mezopotámiai (később iraki) keresztényekkel kapcsolatos kutatás során nem mehetünk el szó nélkül az ún. asszír kérdés mellett, mivel ahogy az az iraki keresztényekkel folytatott interjúkból³⁸ is kiderült, hogy a magukat asszír keresztényeknek vallók döntő többsége magát

³⁷ Petrosian, 2006, 114.

³⁸ Lásd: Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk tapasztalatai című fejezet.

etnikailag is asszírként határozza meg, annak ellenére, hogy a mindenkori iraki kormány szerint ilyen etnikum nem létezik az országban.³⁹

Mindenekelőtt tisztáznunk kell a témával kapcsolatos alapvető fogalmakat, pontosabban, hogy kiket neveztek régen, a történelem különböző periódusaiban asszíroknak, és kiket neveznek napjainkban annak. Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a korábbi asszír birodalmak miképpen hivatkoztak magukra, milyen mértékben volt heterogén társadalmak szerkezete, milyen szinten valósult meg a különböző népek és etnikumok kulturális egymásra hatása, mely nyelveken kommunikáltak.

Az asszír népnévvel kapcsolatban Komoróczy (2006) kifejtette, hogy:

„Kevés népnév van, amely olyan hosszú idő óta él folyamatosan, mint az asszíroké: az i. e. harmadik évezred utolsó harmada óta.”⁴⁰

Azonban hozzáteszi, hogy a szó jelentése, amit lefed, megváltozott az évezredek során, és értelemszerűen ma nem ugyanazt a csoportot fedi le, mint évezredekkel ezelőtt, habár hozzáteszi, hogy a napjainkban magát asszírnak nevező közösség *„bizonyos értelemben kontinuum a történeti asszírokkal”*.⁴¹

A mai modern asszírok által gyakran hangoztatott narratíva szerint az asszír megnevezés nem csupán az arámi nyelv keleti dialektusát (szír nyelv) beszélő, egykori mezopotámiai területekről származó keresztényekre utal, hanem magában foglalja azt az etnikumot is, amely már jóval a kereszténység előtt létezett. Nézetük szerint a mindenkori asszír populáció egy olyan népesség, amely őshonos a mai Közel-Kelet több országában is (például Irak, Törökország, Irán és Szíria egyes részein). Ezen túlmenően saját nyelvükre gyakran, mint asszír vagy szír nyelvre hivatkoznak,⁴² azonban nyelvük tudományos elnevezése a szír, az újarámi, a neo-arámi vagy szimplán az arámi.⁴³

³⁹ Petrosian, 2006, 127.

⁴⁰ Komoróczy, 2006, 58.

⁴¹ Uo.

⁴² Az iraki asszírok nyelvi viszonyairól lásd: 2.9.1 Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után című alfejezet.

⁴³ League of Nations, 1938, 21; Dweik – Al-Obaidi, 2014a, 270; Korbani, 1995, 26; Donabed, 2015, 3; Petrosian, 2006, 113.

Kísérletet kívánunk tenni a mai modern Irakban élő keresztények eredetével kapcsolatos elméletek bemutatására, valamint feltérképezzük az ókori mezopotámiai birodalmakkal való esetleges kapcsolódási pontokat a kulturális identitás tekintetében. Ez utóbbi kétféleképpen érhető el, egyrészt a különböző korszakok (etnikai-kulturális-politikai-nyelvi stb.) sajátosságainak feltárása által, másrészt saját, szubjektív narratívájuk bemutatásán keresztül. A következőkben az előbbi módszert alkalmazzuk.

Fontos feleleveníteni, hogy mely birodalmak határozták meg Mezopotámia történelmét az elmúlt több mint ötezer évben. Itt a teljesség igénye nélkül csak a számunkra legjelentősebbeket soroljuk fel, amelyek a következők:

1. A sumerek időszaka;
2. Az Akkád Birodalom;
3. Az Asszír Birodalom;
 - Középasszír Birodalom
 - Újasszír Birodalom
4. Az Újbabiloni Birodalom.

Kiindulási pontunk a sumerek időszaka⁴⁴ (i. e. 3100–i. e. 2350), akiknek uralmát két főbb korszakra oszthatjuk fel (ósumer és középsumer korszak). A kora dinasztikus korban (i. e. 2800–i. e. 2350) a sumerek és akkádok hosszú ideig álltak kapcsolatban egymással, és a korabeli történeti forrásokból azt a következtetést lehet levonni, hogy Mezopotámia két nagyobb egységre volt osztva; északi részén az akkádok, míg déli területein a sumerek éltek. Ezt követően ki kell emelnünk az Akkád Birodalmat⁴⁵ (i. e. 2350–i. e. 2154), amikor már nem volt kétfelé osztva Mezopotámia, ugyanis ekkor már egyetlen uralkodó fennhatósága alá tartozott.⁴⁶

Az egész régió történetében további fontos pont az Asszír Birodalom felemelkedése. Az asszírok uralmát szintén különböző korszakokra oszthatjuk (Középasszír Birodalom: i. e. 1400–i. e. 1050, és Újasszír Birodalom: i. e. 911–i. e. 612). Az Újbabiloni Birodalom (i. e. 612–i. e. 539) az Újasszír Birodalom bukását követően alakult ki.⁴⁷

⁴⁴ Bővebben: Oppenheim, 1982; Czellár, 1980, 17–20; Kuhrt, 2005, 25.

⁴⁵ Bővebben: Roaf, 1998; Leick, 2003.

⁴⁶ A sumer és akkád korszakról bővebben: Postgate, 1985, 67–81.

⁴⁷ Az asszír és babiloni birodalmakról bővebben: Postgate, 1985, 117–140.

Mezopotámia és régiója i. e. 1450-ben

A kép forrása: Свифт/Svift, 2013.

Érdeemes megvizsgálni, hogy a birodalom szétesése után hogyan és milyen formában maradt fenn az „asszír” szó használata. Szükségszerű tisztázni, hogy pontosan mit értettek alatta, vagy mely közösségek megnevezésére használták. A források vizsgálatakor a régmúltból indulunk ki és a jelenkor felé haladunk. Az antikvitás korából származó forrásokat és ismereteket két részre oszthatjuk: történelmi leírásokra, valamint régészeti leletekre. Ez utóbbiak elemzése nem állt módunkban, így a továbbiakban figyelmünk a leírásokra korlátozódik.

A korabeli szóhasználatban nem mindig tettek éles különbséget az egyes csoportok vagy elnevezések között. Különösen a klasszikus görög nyelvben figyelhető meg, hogy a földrajzi kifejezéseket sok esetben azonos értelmű szavakként használták; ez például a Szíria és Asszíria megnevezések tekintetében is gyakran előfordult.⁴⁸ Komoróczy (2006) és Shehadeh (1994) is

⁴⁸ Shehadeh, 1994, 285.

megemlíti, hogy Hérodotosz már a Kr. e. V. században rávilágított a Szíria és Asszíria elnevezések közötti hasonlóságokra és közös eredetükre.⁴⁹

Ha alaposabban szemügyre vesszük, akkor valóban szembetűnik, hogy komoly hasonlóság (átfedés) van a Szíria és Asszíria szavakban/helységnevekben. Ennek elsősorban történelmi okai vannak, és korántsem számít egyedi jelenségnek. Javarészt a területi átfedésnek köszönhető. Szíria volt a kisebb egység, mely terület egykoron a nagyobb kiterjedésű Újasszír Birodalomhoz tartozott.⁵⁰ Ez a jelenség azt az elméletet támasztja alá, amely szerint a hódító birodalmak öröksége a bukásukat követően is fennmaradhat, amely az Újasszír Birodalom esetében is fennállt.

A VII. századot követően, az iszlám uralom megszilárdulásával a térségben élő, főként a keleti keresztény egyházakhoz tartozó őshonosnak tekinthető közösségek fokozatosan arabizálódtak és integrálódtak a számukra új vallási és nyelvi környezetbe. Az iszlamizáció folyamata hosszú távon jelentős hatást gyakorolt a helyi keresztény közösségek identitására. Ez egy olyan elemi erővel bíró változás volt számukra, amely teljesen átalakította életvitelüket és környezetüket. Több korabeli muszlim szerző is megemlíti a mezopotámiai keresztényeket; egy különösen figyelemre méltó forrás ebből az időszakból Ibn al-Nadīm⁵¹ munkája, a Kitāb al-Fihrist. Ebben a műben az „*āsūriyyūn*”⁵² kifejezést a mai Irak északi részén élő keresztényekre használta, és a következőt írta róluk:

„Az asszírok: vezetőjük és vezérük neve Bar Saqtarī bnu Āsūrī. Felhajtják a vagyont és a javakat, és bizonyos dolgokban egyetértenek a zsidókkal, bizonyos dolgokban nem, és Jézus szektájaként határozzák meg magukat [Al-Āsūriyyūn wa šāhibuhum wa-ra`īsum yuqālu lahu Bar Saqtarī bnu Āsūrī, yabtagūna al-amwāla wa-l-makāsiba, wa-yurāfiqūna al-yahūd fī sayy'in, wa-yuhālifūhum fī sayy'in, wa-yuḏharūna millat 'Īsa].”⁵³

Ez arra enged következtetni, hogy az asszír identitás ebben az időszakban is fennmaradt, bár nem teljesen abban a formában, ahogy korábban is létezett. A kontinuitás szempontjából ezt

⁴⁹ Shehadeh, 1994, 285; Komoróczy, 2006, 62.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ X. századi arab tudós.

⁵² Az arab szövegben nem az „*āsūriyyūn*”, hanem az „*āsūriyyūn*” szó szerepel.

⁵³ Ibn al-Nadīm, 2013, 478; A szöveg angol nyelvű verziója a következő internetes címen is megtalálható: Assyrians, é. n., azonban mi az eredeti arab verziót vettük alapul.

történeti bizonyítéknak tekinthetjük, habár fontos hozzátenni, hogy a középkorban az „asszír” szó kizárólag csak vallási és nyelvi vonatkozásokban volt használatos (nem vonatkozott egy konkrét etnikai csoportra). Így tehát ez a felfogás ellentétben áll a napjainkban tapasztalható asszír narratívával, amely utóbbi kialakulása csak a modern korban következett be.⁵⁴

2.4. Az ősi asszírok és a mai asszírok közötti kapcsolat

A kontinuitást két szempontból célszerű megvizsgálni: nyelvi és kulturális tekintetben. Az etnikai folytonosság egy külön, harmadik csoportot alkothatna, de a történelem során fennálló különböző asszír birodalmak alattvalói sem egy etnikumhoz tartoztak, ezért hiba volna ezen eshetőséget számításba venni.

A kulturális folytonosságot tekintve a kutatók két tábornak alkotnak az alapján, hogy bizonyíthatónak vélik-e az ókori asszírok és a mai asszíroknak nevezett csoport kulturális rokonságát vagy sem. Az előbbi csoportba tartozik a XIX. században élt brit Austen Henry Layard. A régész történeti munkájában sokszor teljes természetességgel beszél az ókori asszírok és a későbbi, már keresztény időkben asszírnak nevezett közösség közötti folytonosságról. Beszámolójában kitér arra, hogy a Moszulban (mai Irak északi része) és környékén (jellemzően kurd területeken vagy azok vonzáskörzetében) élő keresztények az ókori asszír nép leszármazottai. Ezzel kapcsolatban többek között azt írja, hogy:

„Személyes beszámolómmal kapcsolatban talán bocsánatkéréssel tartozom az olvasónak, amiért olyan témákat is felvetettem, amelyek nem szerepelnek munkám címében. Például beszámoltam a tiyariknál és jezidiknél tett látogatásaimról, valamint értekezést fűztem a kurdisztáni káldokról. Úgy gondoltam, hogy nem lenne érdektelen, ha ilyen rövid vázlatokat adnék a szokásokról és hagyományokról, amelyek ismertetik az ország jelenlegi lakóinak körülményeit és történelmét, különösen azokat, akikről jó ok van feltételezni, hogy az ókori asszírok leszármazottai. Valójában ők ugyanolyan mértékben Ninive és Asszír maradványai, mint a durva halmok és romos paloták. A [terület] mai lakosai és az őseik emlékművei alapján feltételezett egykori lakosok összehasonlítása talán nem

⁵⁴ Frye, 1992, 284.

lesz eredménytelen. Komoly gondolatokat ébreszthet, sőt tanulságos leckének is bizonyulhat.”⁵⁵

Layard (1849) egyébként többször is megemlíti a nesztoriánus szót, amelyet a káld szinonimájaként használ.⁵⁶ Továbbá a jakobita megnevezés és a szír között is egyenlőségjelet tesz.⁵⁷ A nesztoriánus szó használata egyébként más szerzőknél is gyakorta előfordul, holott az érintettek nem preferálják ezt az elnevezést.

Továbbá két neves XX. századi kutató, Patricia Crone és Michael Cook (1977) rámutattak arra, hogy az arabokétól eltérő identitásuk megőrzése megnöveli fennmaradásuk esélyeit.⁵⁸ A Hagarism⁵⁹ című művükben továbbá kifejtették, hogy Mezopotámia arabizációja során:

*„Az arab nyelv korai átvétele és a szír, mint irodalmi nyelv végérvényes eltűnése ellenére a szír liturgikus nyelvként fennmaradt az egész tartományban, valamint az asszírok vidéki erődtírményeiben népnyelvként.”*⁶⁰ „[...] A nesztoriánusoknak [...] nem volt kétsége afelől, hogy ők nem arab identitásúak.”⁶¹

A tudományos életben az előbbieken ismertetett elméleteket ellenző véleményekkel is találkozhatunk. Az ő általuk képviselt álláspont szerint a mai modern korban élő asszírok nem tekinthetők az ókori asszír birodalmak örököseinek, amire gyakran azt a példát hozzák fel, hogy „nemzeti” identitásuk csak a modern korban alakult ki.

Ezen a véleményen van például Adam H. Becker (2008), akinek álláspontja szerint az asszír identitás kérdése nem lépi túl a kulturális önmeghatározás kereteit. Írásában kifejti, hogy az asszír folytonosságra vonatkozó elméletek megalapozatlanok.⁶² Elmondja, hogy:

⁵⁵ Layard, 1849, X, (Preface).

⁵⁶ Layard, 1849, 52.

⁵⁷ Layard, 1849, 328.

⁵⁸ Crone–Cook, 1977, 55.

⁵⁹ Ez egy 1977-ben megjelent, nagy vitát kiváltó mű az iszlám civilizáció eredetéről. Nem muszlim források vizsgálatával a szerzők rámutattak a zsidó vallás és az iszlám legkorábbi formái közötti kapcsolatra.

⁶⁰ Crone–Cook, 1977, 87.

⁶¹ Uo.

⁶² Becker, 2008, 394–415.

„Mint mások is rámutattak, a XIX. században a régióba érkező nyugati misszionáriusok terjesztették el azt az elképzelést, hogy a helyi keresztények ősi nép, vagy Ninive maradványai [...].”⁶³

Becker kutatásai arra mutatnak rá, hogy a térség nem muszlim közösségeinek kollektív énképét a történelem során sokkal inkább vallási és kulturális tényezők határozták meg, semmint az etnikai identitás. Azt állítja, hogy a „modern asszír identitás” kialakulásához a nyugati misszionáriusok mellett a történészek is hozzájárultak. Némiképp kritikával is illeti őket, amiért azok hajlamosak voltak a helyi keresztényeket az ókori civilizációkhoz, például az Újasszír vagy Újbabiloni Birodalomhoz kapcsolni.⁶⁴

Ez a nézőpont azonban nem maradt kritika nélkül. Sok asszír történész és aktivista azzal érvel, hogy a közösség nyelve, kultúrája és történelmi narratívája évezredek gyökerekként rendelkezik, és igenis fennmaradt az ókori Asszíriától napjainkig.⁶⁵ Ez utóbbi gondolkodás a mai Irakban élő asszír közösséget is jellemzi, akik a velük folytatott interjúk során gyakran nyilvánították ki ezzel kapcsolatos álláspontjukat. Az asszír identitás kérdése tehát mélyebb politikai jelentőséggel is bír, különösen a Közel-Keleten élő kisebbségi csoportok körében, akik saját történelmük és identitásuk elismeréséért küzdenek.⁶⁶

Kutatásunk során többször szembe találoztunk azzal a kérdésfeltevéssel, hogy vajon a nemzeti identitás mindig egyfajta kreált jelenség, vagy létezik valódi történelmi folytonosság? Becker (2008) ezzel kapcsolatos álláspontja arra világít rá, hogy az identitás nem feltétlenül egy rögzített, objektív valóság, hanem gyakran a történelem során alakuló és változó, társadalmi és politikai környezet által formált jelenség.⁶⁷

Továbbá fontos kérdés, hogy a modern asszírok hogyan viszonyulnak saját lakóterületükhöz, és ez mennyiben járul hozzá identitásuk felépítéséhez. Nem elhanyagolható annak figyelembevétele, hogy ők miképpen határozzák meg saját magukat. Ezt leginkább talán a Mār Ešai Šim‘ūn által az 1945-ös San Franciscó-i Világbiztonsági Konferencián előadott „Asszír Nemzeti Petíció” bevezetőjéből tudhatjuk meg:

⁶³ Becker, 2008, 396; Becker tanulmánya az interneten is elérhető, ahol az idézet a 3. oldalon található. Az internetes link a Bibliográfiában érhető el.

⁶⁴ Becker, 2008, 394–415.

⁶⁵ Crone–Cook, 1977; Donabed, 2015.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Becker, 2008, 394–415.

„A mai asszír nemzet az egykori nagy Asszír Birodalom és a világ legnagyobb valaha ismert missziós egyházának maradványa. Millet státuszuk szerint „nemzet” – [akiket] pátriárkájuk vezet, aki keleti pátriárkaként [is] ismert – melyet elismertek és toleráltak a Párthusok, a Szászánidák, az arab kalifák, a mogul kánok és az oszmán szultánok. Az első világháborúig az asszír nemzet Kurdisztán hegyvidéki területein, a Beth-Nahreen-től (Mezopotámia) északra és a perzsiai Urmia-tavat körülölelve élt, pátriárkáik spirituális és világi vezetése alatt.”⁶⁸

A petícióból kiderül, hogy az önmeghatározásuk szempontjából fontos az a történelmi örökség, amely az „Asszír Birodalomhoz” (értsd: Újasszír Birodalom) és az egykori keresztény missziókhoz köthető. Az idézett „Asszír Nemzeti Petíció” hangsúlyozza közösségük folyamatos történelmi jelenlétét a Közel-Keleten, valamint a különböző birodalmakhoz való tartozásukat. Természetesen az idézett szöveg némiképp sarkítva, de a folytonosságot hivatott érzékeltetni. Ezenfelül fontos aspektus az Oszmán Birodalom korabeli millet-rendszerben elfoglalt helyük, mivel ez azt mutatja, hogy vallási és etnikai közösségként korábban autonómiát élveztek. A szövegben megjelenik Észak-Irak is, amelyet eredeti lakóhelyükként definiálnak, és külön kiemelik a Mezopotámiához való kötődésüket is. A petíció egyes elemei egyértelműen kifogásolhatók a többségi muszlim lakosság körében, de alapjában véve rávilágít az egyéni narratívák jelentőségére és a származás meghatározásának komplexitására.

Donabed (2015) az asszírok helyzetével kapcsolatban a szektáriánus kirekesztés összefüggéseire világít rá. Megfogalmazása szerint:

„Az asszírok lényegében a harmadik világ harmadik világaként funkcionálnak, amiért ügyük tulajdonképpen [...] átkerült egy negyedik világ identitási kérdései közé. [...] A szunnitának, siitának és kurdnak beállított Irak archetípusa továbbra is fennmarad, mert az emberek elhiszik azt, amit a tudósok és a média továbbra is igazsággként közölnek és írnak. [...] Az a felfogás, hogy a tudósok szakértők, a történelem pedig tény, [...] mind a nyugati, mind a nem nyugati tudósoknak [...]

⁶⁸ A teljes szöveget lásd: ATOUR, 2021.

*olyan tekintélyt biztosít, amely szándékosan vagy akaratlanul is marginalizálja az asszírokat és másokat”.*⁶⁹

Az idézet azt sugallja, hogy az egyes iraki kisebbségek politikai és társadalmi szinten is a perifériára szorultak. Éppen ezért kríziseiket a „harmadik világ harmadik világaként” való létezésük tovább mélyíti, amely kifejezés legfőképpen arra utal, hogy önérvényesítésük egy muszlim többségű országban számos akadályba ütközik.⁷⁰

A „negyedik világ”⁷¹ identitásának kérdése ebben az összefüggésben mind a nemzeti, mind a nemzetközi politikai napirendről való teljes kiszorulást sugallja. E fogalom a hagyományosan az államisággal nem rendelkező, perifériára szorult népek helyzetére utal, akik amellet, hogy politikai jogok híján vannak, kulturális és társadalmi szempontból is láthatatlanok maradnak a többségi társadalom szemében. Az asszírok ebbe a kategóriába való átkerülése azt jelenti, hogy ügyük nem egyszerűen egy elnyomott kisebbség problémájaként jelenik meg. Egy olyan identitáskrízis részeként mutatkozik meg, amelyben még az alapvető létezésük és történelmi jelentőségük is megkérdőjeleződik.⁷² Holott szerepük nem elhanyagolható a térség történelmében, de a mai Irakot irányító elit számára nem kardinális kérdés a nem muszlim közösségek nagyobb fokú elismerése és helyzetük javítása.

Donabed (2015) ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy Irak jelenlegi politikai szerkezete – amely egy szektariánus felosztás szerint szunnita, síita és kurd kategóriák mentén épül fel – tovább erősíti a többi közösség háttérbe szorulását.⁷³ Az etnikai és vallási alapon szerveződő politikai rendszerben a különböző keresztény felekezetekhez tartozók (pl. káldok, sírek, asszírok) – és más kisebbségi csoportok (pl. örmények, jezidik vagy szábeusok) – nem illeszkednek bele a meghatározott kategóriákba, amiből kifolyólag politikai képviselőik nem elégségesek, és az élet több területén is hátrányból indulnak. Ez a folyamat alapvetően a „láthatatlanságukhoz” vezet, hiszen a politikai és társadalmi közbeszédben egyre kevésbé kapnak teret, és ügyeik nem válnak a nemzetközi közösség számára hangsúlyossá, vagy egyáltalán meg sem jelennek a szélesebb nyilvánosság előtt.

⁶⁹ Donabed, 2015, 10–11.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Az elmélet először Ismael írásában jelent meg, lásd: Ismael – Ismael, 2011, 192.

⁷² Donabed, 2015, 10–11.

⁷³ Uo.

Az a tény, hogy az asszírok (és más iraki keresztény és kisebbségi csoportok) egyre inkább a „negyedik világ” kategóriájába sorolódnak, azt jelzi, hogy egy olyan társadalmi és politikai helyzetbe kerültek, amelyben kulturális önazonosságuk megőrzése és kifejezése egyre nehezebbé válik.

2.5. A kisebbségek identitásváltozása 2003 után

Şaddām Ḥusayn idején (1979–2003-ig) a szunnita arabokból álló rezsim a különböző etnikai és vallási csoportok képviselőivel (például síiták, kurdok, keresztények, perzsák, jezidik) szemben elnyomó és diszkriminatív politikát folytatott. A nem muszlimok helyzetére megoldást a 2003-as amerikai invázió sem tudott adni. Az állam ezt követően bekövetkezett összeomlásakor a koalíciós erők képtelenek voltak a különböző etnikumok és felekezetek között kirobbant erőszak megfékezésére, ami polgárháborús állapotokat idézett elő. Ennek utóhatásai a mai napig érezhetők.⁷⁴

Erin E. Hughes (2017) szerint 2003 után két egymásnak ellentmondó felfogás alakult ki az asszír identitás és fennmaradás kérdésében. Az egyik irányzat a területi nacionalizmusra épül, amely szerint az asszírok kultúrájának és nyelvének továbbéléséhez elengedhetetlen, hogy közösségük továbbra is Irak területén maradjon. Ennek az elméletnek a lényege, hogy az önazonosságuk szorosan összekapcsolódik a földrajzi térrel, amely évezredek óta az otthonuk. A diaszpóra szétszóródása és tömeges elvándorlásuk azzal a veszéllyel jár, hogy kultúrájuk elveszíti gyökereit és asszimiláció révén fokozatosan elhalványul.⁷⁵

Ugyanakkor az Irakban maradásuk nem csupán passzív létezészt feltételez, mivel aktív politikai és kulturális küzdelmet is igényel. E felfogás szerint a befogadó társadalmi és politikai környezet hiánya továbbra is fennáll az országban, így a közösség fennmaradása kizárólag saját kezdeményezéseik és törekvéseik révén biztosítható. Ez azt jelenti, hogy az asszíroknak állhatatos és következetes módon kell kiharcolniuk politikai és társadalmi egyenjogúságukat. Az önrendelkezéshez való jog, az intézményeik és kulturális örökségük védelme, valamint saját nyelvük és identitásuk felvállalása mind kulcsfontosságú elemei ennek a stratégiának. A területi nacionalizmus koncepciója tehát abból a felismerésből indul ki, hogy az asszírok hosszú távú fennmaradása csak akkor lehetséges, ha közösségként összetartva, saját földjükön, önazonosságukat megerősítve küzdenek meg a különböző kihívásokkal.⁷⁶

⁷⁴ Tárik, 2023a, 113–114.

⁷⁵ Hughes, 2017, 44.

⁷⁶ Uo.

A másik felfogás ezzel szemben azt vallja, hogy fennmaradásuk nem feltétlenül kötődik egy meghatározott földrajzi térhez, hanem elsősorban kulturális és közösségi összetartozásukon alapul. Ezen elmélet szerint az asszír identitás nem vész el az idegen kulturális környezet hatására, mivel képes adaptálódni és továbbélni a diaszpórában is. Ez utóbbi gondolat támogatói úgy érvelnek, hogy a történelem során az asszírok már többször bizonyították rugalmasságukat és megőrizték kulturális sajátosságaikat még azután is, hogy elveszítették területi autonómiájukat.⁷⁷

E nézet szerint a diaszpóra korántsem kényszerhelyzet, sokkal inkább lehetőség arra, hogy globálisan szerveződve erősítsék identitásukat. Az emigráció révén szétszóródott közösségek oktatási intézményeket, egyházi szervezeteket és kulturális egyesületeket hoztak létre, amelyek lényegi szerepet játszanak az anyanyelv, a vallás és a hagyományok fennmaradásában és továbbadásában.⁷⁸ Az információs technológia és a globalizáció hatására a diaszpórában élők könnyebben kapcsolódhatnak egymáshoz, és fenntarthatják kulturális összetartozásukat anélkül, hogy egy közös földrajzi térben élnének. Ez a megközelítés tehát radikálisan eltér a területi nacionalizmus felfogásától, amely az Irakban való maradásban látja a túlélés egyetlen esélyét.

Viszont nem szabad figyelmen kívül hagyni egy fontos tényezőt. A diaszpórában való fennmaradás új kihívásokat is jelent, hiszen az idegen környezetben az asszimiláció veszélye nagyon is fennáll, és a közösségi szerveződések proaktív hozzáállásán és hatékonyságán múlik, hogy kultúrájuk és nyelvük hosszú távon is fennmaradhasson.

2.6. Asszírok régen és most

Az etnikai sokféleség már időszámításunk előtt is jellemző volt Mezopotámiára, amely helyzetet az egymást váltó birodalmaknak valahogy kezelnie kellett. Némelyikük az új területek elfoglalását követően ösztönözte a meghódított helyi lakosság asszimilációját (pl. Óbabiloni Birodalom), míg másokra pedig a multikulturális szemlélet volt jellemző. Az Újasszír Birodalom területi terjeszkedése során az ellenállás felszámolására összpontosított, és ideológiája az isteni felhatalmazást élvező királyokra épült, nem pedig az asszír identitás terjesztésére. Ennek okán egyfajta kevert kultúra alakult ki, ugyanis az asszír uralkodók

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Példának okáért a XX. század első negyedében az amerikai egyesült államokbeli Chicago városában megalapították Assyrian American Association of Chicago-t (AAAC), amely az említett célok megvalósítását hivatott elérni. Lásd: Shoumanov, 2018, 8.

számára nem volt prioritás az etnikai identitás kérdése. Mindezek tudatában kijelenthető, hogy nem alakult ki egy egységes asszír-tudat.⁷⁹

Az Újasszír Birodalom i. e. 911-ben jött létre a mai Irak területén. Célszerű górcső alá vennünk alattvalóinak és vezető rétegének etnikai összetételét. Az etnikai viszonyok felborulásához nagymértékben hozzájárult az is, hogy az asszírok gyakran éltek az erőszakos áttelepítések eszközével, amivel a jövőbeni felkeléseket igyekeztek megakadályozni. A lakosságcsere egyébként nem asszír vívmány volt, már jóval korábban is alkalmazták, de az Újasszír Birodalom ideje alatt vált tendenciává. Lényegében véve egy modern kori multikulturális nagyhatalomhoz lehet őket hasonlítani, ahol a különböző tartományokban élők keveredtek egymással, ezért az ókori Közel-Kelet történetének egyik legnagyobb olvasztótégelyének számított.⁸⁰

Az Újasszír Birodalom vezető rétegét az akkád nyelvet⁸¹ beszélő csoport alkotta, de az alattvalók többnyire ettől eltérő nyelveket beszéltek. A katonai hódítások következtében a meghódított területek egy részén például arámi nyelvet beszélő népesség élt, amelynek egy dialektusát a mai napig beszélik egyes Irakban élő keresztény csoportok. Nyelvük i. e. 1000 körül jelent meg a birodalom területén, majd a gyakori áttelepítések következtében az i. e. IX. századtól kezdve egyre elterjedtebbé vált. Ennek számos oka volt, de döntően könnyebb írásrendszere⁸² járult hozzá, ami vonzóbbá és könnyebben elsajátíthatóvá tette az egyének számára.⁸³

Amikor i. e. 612-ben létrejött az Újbabiloni Birodalom, akkor az akkád nyelvet beszélő vezető réteg háttérbe szorult, és immár az arámi nyelvű lakosság került előtérbe. Ekkor már nem csupán a köznépet, hanem az uralkodó osztályt is az utóbbiak alkották. Ez az akkád kiszorulását idézte elő, és az arámi egyfajta közvetítőnyelvből birodalmi nyelvvé vált. Ebből kifolyólag a mai Irak területén élő arámi nyelvet beszélő keresztények saját magukat az Újasszír Birodalom, valamint az Újbabiloni Birodalom utódainak nevezik, mivel a folytonosság a nyelvhasználat terén bizonyítható. Érvelésük szerint, ha egy birodalom megsemmisül, akkor a meghódított területek etnikai összetétele sok esetben nem változik. Az arab muszlim lakosság

⁷⁹ Fales, 2013, 50; Kuhrt, 2005, 269–270; Emberling, 2014, 158–161; Oppenheim, 1982, 64.

⁸⁰ Emberling, 2014, 158–161; Vér, 2018, 132; Komoróczy, 1992, 143.

⁸¹ Akkád nyelv: a sémi nyelvek keleti ágához tartozik, az ókori Mezopotámiában (mai Irak) beszélték.

⁸² Az írásrendszerekről és nyelvi kérdésekről bővebben lásd: 2.9. Nyelvi kérdések című fejezet.

⁸³ Parpola, 2004, 5–22; Gaspa, 2017, 47–90; Millard, 2007, 87.

viszont saját magára szintén, mint a korábbi birodalmak örökösére tekint, ami éles vitákat vált ki a különböző felekezetek és csoportok között.⁸⁴

Habár az előbbieket tekinthetjük akár közvetett bizonyítékoknak, viszont több kutató⁸⁵ is azon az állásponton van, hogy mindezek korántsem bizonyítják azt, hogy az ókori világban élt asszírok és a mai modern iraki asszírok között egyértelmű közvetlen folytonosság van. Azt azonban nem lehet elvitatni, hogy ez utóbbiak történelmileg és kulturálisan is kötődnek az ősi mezopotámiai földhöz, bár ez a fajta kapcsolódás minden kétséget kizáróan rendkívül nehezen igazolható. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a mai napig nem jött létre egyetértés abban a kérdésben, hogy a modern asszírok egy különálló közösséget alkotnak, vagy pedig több, különböző identitású csoportot takar az elnevezés.

A Közel-Kelet államai az ókori birodalmakhoz hasonlóan etnikai értelemben véve meglehetősen heterogén konstrukciók. E kialakult helyzet évezredek óta fennáll. A különböző történelmi időszakokban az eltérő etikumú/vallású csoportok sokáig békében éltek egymással, azonban a modern korban, részben a mesterséges határok által is generált többség–kisebbség közötti ellentétek kiéleződtek. Az arab államok egy részében még nem alakult ki olyan egységes nemzeti identitás, amely feltétel nélkül magában foglalná a nem muszlim és nem arab réteget is. A mai Irakban élő nem muszlim csoportok helyzete erősen ellentmondásos és feszültségekkel teli, aminek okát részben a gyarmatosítás korabeli rossz tapasztalatok jelentik. A kisebbségekkel való bánásmódot belső ügyüknek tekintik, amely hozzáállás abból származhat, hogy például a brit mandátum idején ez utóbbiak sok esetben vélt vagy valós visszaéléseket követtek el. Az is gyakori volt, hogy a helyi muszlim lakosságot háttérbe szorították, vagyis beavatkoztak a helyi viszonyokba, ami rendkívül negatív következményekkel járt a kisebbségek életére nézve.⁸⁶

Napjainkban az asszírok sok szempontból elkülönülő kisebbség a közel-keleti régióban (eltérő vallás, nyelv és sokak szerint etnikum), de csoportjuk korántsem egységes. Sikeresen ellenálltak a külső hatásoknak, megtartották vallásukat és életben tartották nyelvüket. Emellett a XIX. századtól kezdve, némiképp külső segítséggel és ösztönzéssel közösségükben megjelent a nemzeti összetartozás érzése is, ami miatt végképp elkülönülnek a muszlim népességtől. Az

⁸⁴ Petrosian, 2006, 113.; Hanoosh, 2016, 11–12; Donabed, 2015, 70. E bekezdés tartalma a három asszír származású tudós, Petrosian, Hanoosh és Donabed saját munkáiban van részletesebben közölve, amelyekben saját elméleteik bemutatásán túl, asszír identitással bíró személyeket bevonva végeztek kutatásokat.

⁸⁵ Például Adam H. Becker.

⁸⁶ Boháč, 2010, 67–68.

asszír nacionalizmus megjelenése olyan folyamatokat indított el, ami elviekben igen, de a gyakorlatban szemmel láthatóan nem illeszkedik az iraki nemzetállami keretek közé.⁸⁷

A korábbiakban ismertetett történelmi tények tudatában kísérletet teszünk arra, hogy meghatározzuk a különböző történelmi korokban asszíroknak nevezett közösségek lakó- és származási helyeit. Az óasszír korszakban a Mezopotámia északi részén található Assur városának meghatározó szerepe volt. Ezzel szemben a Középasszír Birodalom asszírjainak uralma már nem csupán erre a városra korlátozódott, hanem szinte egész Észak-Mezopotámiát uralták (ezek egy részét a mai kurd területek jelentik).⁸⁸

Az Újasszír Birodalom korszakában uralkodók folyamatosan terjeszkedtek, aminek következtében a terület jelentősen megnövekedett, és legnagyobb kiterjedésekor már Mezopotámia egészét lefedte. Nem véletlen, hogy a mai multikulturális Irakban az Újbabiloni Birodalom mellett, sokan elfogadják az Újasszír Birodalom örökségét, és ahogy említettük, magukra, mint e birodalmak leszármazottaira tekintenek. Továbbá fontos fejlemény, hogy az újasszír uralkodók uralma távoli területekre is kiterjedt.⁸⁹ Ezzel kapcsolatban Stafford (1935) ad egy rövid összefoglalót, és a következőképp ír az ókori asszírokról:

„[...] Egy sémi nép voltak, akik Ur bukása után, i. e. 2000 körül vándoroltak be Mezopotámiából. Ők alapították a történelem első katonai birodalmát, és hatalmuk az egész Közép- és Közel-Keleten érezhető volt. Hódításaik messzire terjedtek, de országuk központja a Ninive és Assur közötti Tigris-síkság, a mai Shergat volt.”⁹⁰

A Krisztus utáni első században a Mezopotámiában élő arámi nyelvet beszélő népesség fokozatosan felvette a kereszténységet, ami miatt a világ legősibb keresztény közösségeihez tartoznak. Komoróczy (2006) elmélete szerint, ha az ókorból indulunk ki, akkor „vallás-nemzetként” is hivatkozhatunk rájuk, és a XIX. századot megelőzően legfőképpen szír keresztényeknek nevezték őket.⁹¹ Hozzáteszi, a korai beszámolókból kiderül, hogy az említett

⁸⁷ Donabed, 2015, 3.

⁸⁸ Roaf, 1998, 158.

⁸⁹ Pl. Kánaánra és Egyiptom egy részére.

⁹⁰ Stafford, 1935, 9; Az idézetet megtalálható itt is: Dweik – Al-Obaidi, 2014a, 270. Viszont mi az eredeti, Stafford által közölt verziót vettük alapul.

⁹¹ Komoróczy, 2006, 63.

közösség az egykori asszíroktól származtatta magát, sőt, tagjaik asszírokként hivatkoztak magukra.⁹²

Ami a jelenkori lakóhelyeiket illeti, Mezopotámia különböző területein számos keresztény csoport él a mai napig. Petrosian (2006) az őshonos iraki keresztényeket kollektíven asszíroknak nevezi, és a lakóhelyükkel kapcsolatban elmondja:

*„Asszír közösségek majdnem az összes közel-keleti országban léteznek, beleértve Iránt – elsősorban Urmia körzetében és a nagyobb városokban; Irakot – északon a Moszultól keletre fekvő hegyvidéki régiókban – Dohuk és Akra közelében, valamint Bagdadban; Szíriát – túlnyomórészt a városokban; Törökországot – elsősorban keleti, délkeleti és déli vilajetekben és Isztambulban. Ezekén kívül Örményországban is található asszír közösség”.*⁹³

Ahogy a múltban is, a mai modern Irakban az asszír populáció (és más őshonosnak tekinthető keresztények) leginkább az ország északi kormányzóságaiban él, habár egy részük Irak más régióiba is vándorolt az elmúlt évtizedekben (pl. a középső területekre és délre).

2.7. Nyelvi kérdések⁹⁴

2.7.1. Az arámi nyelvű mezopotámiai népesség nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után

Az arámi nyelv i. e. 1000 körül jelent meg a mai Irak területén (Asszíriában és Babilóniában), és kezdetben afféle közvetítőnyelvként használták az Újasszír Birodalomban, majd fokozatosan átvette az akkád helyét. Az arámi nyelvet mintegy három évezrede a régió számos különböző etnikai és vallási csoportja használta, de beszélt nyelvként szűk körben a mai napig fennmaradt.⁹⁵ Lényegében sok szempontból hasonlóságokat mutat az arab nyelvvel, abban a tekintetben is, hogy a valóságban egy több nyelvi változatból álló csoportot alkot, amelyek

⁹² Uo.

⁹³ Petrosian, 2006, 113–114.

⁹⁴ A fejezet nagyobb részben az Alkalmazott Nyelvtudomány folyóiratban 2022-ben publikált tanulmányomra épül. Lásd: Tárik, 2022a, 129–142.

⁹⁵ Healey, 2005, XVIII (Introduction).

közül némelyik egymás számára nehezen érthető, vagy olyan is előfordul, amikor egy-egy változat egymás számára érthetetlen.⁹⁶

Ha Mezopotámia lakóinak nyelvi viszonyait vesszük szemügyre, akkor kiderül, hogy a terület lakosságának nagy része körülbelül i. e. 1000-tól kezdve az i. sz. I. évezred második harmadáig az arámi nyelvet vagy annak egy dialektusát beszélte, de ahogy említettük, a nyelv azt követően sem vált holt nyelvvé. Ha az arámi nyelvet szeretnénk korszakolni, akkor megállapítható, hogy a korai arámi időszak a i. e. 900–750-ig tartott, majd azt követően a birodalmi arámi időszak következett i. e. 700–200-ig, majd az i. sz. harmadik századig tartó közép-arámi korszak.⁹⁷

A kereszténység és judaizmus szempontjából az arámi értékét és megbecsültségét kétségtelenül növeli az a széles körben hangoztatott elképzelés is, hogy e nyelv egyik változata volt Jézus anyanyelve, továbbá az Ószövetség némely fejezete is arámi nyelven íródott.⁹⁸ Emellett egyes – sokak által megkérdőjelezett – nézet szerint az egész Újszövetség arámiról fordították görögre.⁹⁹

A Krisztus utáni időszakban a kereszténnyé vált mezopotámiai lakosság (és sok nem keresztény csoport is) az úgynevezett szír nyelvet beszélte, ami a valóságban egy arámi dialektus, egészen pontosan az afroázsiai nyelvcsaládon belül a „*sémi nyelvek arámi csoportjának keleti ágához tartozik*”.¹⁰⁰ E nyelvre többféleképpen is utalnak, ugyanis „asszír”, „neo-arámi” vagy „szír” nyelvnek is nevezik. A különböző elnevezések egymás mellett létezésének több oka is van, amelyek mindegyike az asszír nacionalizmus XIX. századi megjelenéséhez köthető. A szír és asszír elnevezések használata által kétségkívül az ókori Asszíriához való kötődést akarják kihangsúlyozni.¹⁰¹ A disszertációban a továbbiakban a szír elnevezést részesítjük előnyben, amivel az őshonos iraki keresztények a leggyakrabban illetik saját nyelvüket.

Iványi (2000) elmondja, hogy a *syrios* (szyriosz) elnevezés a görögök által terjedt el az ókorban azt követően, hogy kapcsolatba kerültek a régióval.¹⁰² Az arámi nyelvet beszélőkkel összefüggésben pedig megemlíti, hogy:

⁹⁶ Creason, 2008, 108–110; Gzella, 2019, 205.

⁹⁷ Creason, 2008, 108–110; Gutman, 2018; Gzella, 2019, 205–206.

⁹⁸ Bauscher, 2007, 4.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Iványi, 2000, 1312.

¹⁰¹ Healey, 2011, 637–644; Donabed, 2015, 3.

¹⁰² Iványi, 2000, 1312.

„Saját magukat armájának vagy áramájának nevezték. A szó eredeti jelentése: 'pogány'.”¹⁰³

A szír nyelv virágzása az i. sz. III. sz.-tól a muszlimok megjelenéséig tartott. Ekkor mind a szépirodalmat tekintve, mind a hétköznapi interakciók során szinte kizárólagos jelleggel bírt. Ebben az időszakban számos szír nyelvű irodalmi művet szereztek keresztények Mezopotámiában, és voltak fontos iskolák a régió más részein is. A VII. századi arab hódításokkal azonban a szír nyelv jelentősége számottevően csökkent, és az arab – a térségben azóta is domináns nyelv – vette át helyét. Ettől függetlenül a szír írásbeliségnek fontos szerepe volt a mongol fennhatóság végéig.¹⁰⁴

Ami a hétköznapi kommunikációt illeti, szintén az arab hódítások idéztek elő döntő változást: Irak lakossága a szír helyett az arab nyelvet kezdte népnyelvként beszélni. Az iszlámra áttért népesség a Korán jelentősége miatt hamar váltott arab nyelvre, de a térségben élő nem muszlimokat is fokozatosan arabizálták. A nem arab helyi lakosság arámi nyelvről arabra való áttérése nem egyik pillanatról a másikra történt, sőt, valójában elmondható, hogy még be sem fejeződött; a hegyvidéki területeken, a természeti akadályok okán nehezebben megközelíthető településeken élő keresztények közül a mai napig sokan csak alapszinten beszélnek az arab nyelv iraki nyelvjárását vagy az úgynevezett sztenderd arab nyelvet.¹⁰⁵

A keresztények a nagyobb városoktól távol éltek, és a történeti forrásokból nem derül ki, hogy pontosan mennyi idő alatt ment végbe a nyelvváltásuk. A szír nyelvű lakosságra sokáig jellemző volt, hogy amikor irodalmi tevékenységet folytattak, akkor nem az arab irodalmi nyelvhez nyúltak, hanem saját hagyományaikhoz ragaszkodtak. Khan (2007) egy példát hoz fel ezzel kapcsolatban, és megemlíti, hogy a híres keresztény fordító, Ḥunayn ibn Ishāq művészetében is fontos szerepet játszott a szír nyelv.¹⁰⁶ Így kijelenthető, hogy habár az arab vált kizárólagossá, az még nem jelentette azt, hogy a szír presztízse teljes mértékben elhalványult volna. Sőt, mivel elkerülte a nyelvhalál jelenségét, ezért a mai napig fontos eleme a beszélők identitásának.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Iványi, 2000, 1312; Khan, 2007, 98.

¹⁰⁵ Khan, 2007, 106.

¹⁰⁶ Khan, 2007, 107.

A szír nyelv vagy az arámi valamely másik nyelvjárása a keresztény vallású mezopotámiai lakosságon kívül is elterjedt volt. Erre jó példa, hogy a Krisztus utáni időszakban a Mezopotámiában élő zsidók a saját nyelvüket, valamint egyes arámi nyelvjárásokat a magas kultúrában használták, tehát nem kizárólag a keresztény lakossághoz kötődött, ami bizonyítja, hogy egykoron az egész térség számára megkülönböztetett szerepe volt. E nyelvekben a leglényegesebb közös elem, hogy mind héber írással íródott.¹⁰⁷

A modern korban, a XIX. század folyamán az Egyesült Államokból érkező keresztény missziók jelentősen hozzájárultak a szír nyelv helyzetének megszilárdításához. Az említett misszionáriusok a XIX. század első harmadának végén érkeztek meg a mai Irán területén található Urmiába (Mezopotámia része), és ezt követően jelentős változások mentek végbe a szír keresztények életében. Különös hangsúlyt fektettek a vallásos irodalomra és a nyelvre, és elsődleges céljuk az volt, hogy utat mutassanak a keleti keresztényeknek saját gyökereikhez. Továbbá ekkor merült fel az arabságtól független önazonosságuk kihangsúlyozásának igénye, amely folyamat beleillett az adott korszakba. A nemzeti törekvések esetében az asszír „nemzettudat” megjelenését jelentették, ezáltal most már nem csupán vallási, hanem etnikai alapon is megkülönböztették magukat a többségi lakosságtól.¹⁰⁸

A nyugati misszionáriusok megjelenése előtt a különböző arámi dialektusok a kölcsönös érthetőség híján voltak. Ennek legfőbb oka, hogy a szír nyelvű települések sokszor egymástól távol, fizikailag elzártan helyezkedtek el. Ez az évszázadok folyamán nagy különbségeket eredményezett főképpen a szókincs terén, de korábban a nyelv egységesítése is rendre elmaradt. A misszionáriusok tehát pont ez utóbbit kezdeményezték, amely „kísérlet” sikeresen zajlott; a különböző nyelvjárások közötti eltéréseket jelentősen lecsökkentették. Talán ezért sem véletlen, hogy a ma Irakban élő őshonosnak tekinthető keresztények egy része a liturgián túlmenően is e nyelven kommunikál egymással.¹⁰⁹

Összegezve a szír túlélte az arab nyelv iszlám nyomán való elterjedését, majd a modern korban külföldi segítségnek köszönhetően is egy sztenderdizációs folyamaton esett át. A nyelv az őshonos keresztény hagyományok fontos részét képezi, és a mai napig az összetartozás érzését erősíti a sokféle arámi nyelvjárást beszélő keresztények között.¹¹⁰

¹⁰⁷ Khan, 2007, 100.

¹⁰⁸ Boháč, 2010, 69; Murre-van den Berg, 1999, 1; 37.

¹⁰⁹ Hanoosh, 2016, 11–12.

¹¹⁰ Uo.

2.7.2. A szír nyelvű források

A szír nyelvű források jelentősége az iszlám kezdeti időszakának feltérképezésében nem csupán abból fakad, hogy korabeli beszámolókat tartalmaznak, hanem abból is, hogy egy sajátos, kívülálló keresztény nézőpontot nyújtanak a muszlimok felemelkedéséről és az új vallás elterjedéséről.¹¹¹ Penn (2018) elmondja, hogy az iszlám megjelenésének kezdeti periódusában a szír nyelven alkotó keresztény szerzők alaposan megfigyelték a muszlimok térhódítását, és teológiai, valamint kulturális szempontból is reflektáltak rá.¹¹² Ez azt mutatja, hogy a keresztény közösségek egy merőben új szituációban találták magukat, és megpróbálták értelmezni pozíciójukat, és keresni a helyüket az új hatalmi rendszerben.

A szír nyelvű források történelmi jelentősége nehezen kérdőjelezhető meg. Egyes arab nyelvű forrásokkal összehasonlítva egy nagy különbség fedezhető fel; sok esetben korábban írták azokat, mivel az arab nyelvű szövegeket csak később jegyezték le (lásd: a hadíszok vagy éppen a Korán esete).¹¹³ Mindezek miatt egy olyan korszakba engednek bepillantást, amelyet más forrásokból nem lehetne lehetőségünk megismerni, emellett értelemszerűen a muszlimok által írt szövegek teljesen más perspektívából közelítik meg az eseményeket. A Mezopotámia területén élő keresztények többsége konstruktív viszony kialakítására törekedett az új hódítókkal, ezért számos velük kapcsolatos szöveg maradt fent, amelyek értékes forrásoknak minősülnek az iszlámot kutatók számára is.¹¹⁴

A vallások közötti párbeszédre már ekkor is nagy hangsúlyt fektettek a térség keresztényei. A szír szerzők írásai nagyon sokszor az együttélésre, és az azzal kapcsolatos kihívásokra hívták fel a figyelmet, továbbá a dogmatikai különbségekről is hasonlóságokról is beszámoltak. Ezenfelül számos területen léptek interakcióba a muszlimokkal, így az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat sok szövegben részletezték. Mindezekről Penn (2018) munkájában találhatunk egy leírást, aki kifejtette, hogy a mezopotámiai muszlimok és a keresztények számos területen együttműködtek, elsősorban a tudományok terén, de az utóbbiak a birodalom udvarában is megtalálhatók voltak, és egészen jelentős pozíciókba kerültek. Éppen ezek miatt különbséget lehet tenni a keleti és a latin kereszténység között, mert a mai Irak területén élő egyházak tagjai

¹¹¹ Penn, 2018, 175.

¹¹² Uo.

¹¹³ Penn, 2018, 176.

¹¹⁴ Penn, 2018, 175.

testközelből ismerték a muszlimokat, és a hétköznapiak során is kooperáltak velük; más szóval teljesen más nézőpontból látták őket.¹¹⁵

A keresztények igyekeztek aktív szerepet betölteni a formálódó társadalomban, és sok tekintetben megkerülhetetlenek voltak. Az iszlám kezdeti évtizedeiben biztosan nem számítottak kisebbségnek Mezopotámiában, és az általuk üzött mesterségek gyakorlása, valamint írnoki és tanítói tevékenységük nélkülözhetetlennek bizonyult. A későbbi időkben is gyakorta előfordult, hogy a muszlim előkelők gyermekeit keresztény polgárok tanították.¹¹⁶

Mindezek ellenére a szír nyelvű források háttérbe szorultak az iszlám korai időszakának kutatásában. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nyugati világ sokáig az iszlámról szóló ismeretanyagot kizárólag arab nyelvű szövegekben kereste, és nem fordítottak kellő figyelmet a keresztény közösségek által írt beszámolókra.¹¹⁷

A tudományos életben gyakran felmerülő dilemma, hogy mit fogadunk el hiteles és objektív forrásnak. Általános tapasztalat, hogy a különböző érdekközösségek a saját perspektívájukból kiindulva értelmezik az eseményeket. Ezek alapján jogos lehet a felvetés, hogy a közel-keleti keresztények írásai egy sajátos világnézetet képviselnek, viszont ugyanez igaz a nyugati keresztény vagy éppen az arab muszlim forrásokra is.¹¹⁸ Az objektív kép kialakításához viszont határozottan hozzájárulnak a térség keresztényeinek írásai, mivel ők testközelből tapasztalták meg az új világrend kialakulását a VII. században.

2.7.3. Az arámi írások

Az arámi írások és írásrendszerek elemzése már csak azért is indokolt, mivel ezek az őshonos iraki keresztény közösségek kulturális és vallási örökségének egy fontos elemét alkotják. Nyelvi helyzetük tanulmányozása pedig nem lenne teljes és átfogó anélkül, hogy figyelembe vennénk az általuk alkalmazott írásrendszereket. Ezek vizsgálata segít megérteni közösségeik nyelvi identitását és sokszínűségét, valamint azoknak a nyelvi kihívásoknak és változásoknak az hatását, amelyekkel csoportjaik szembesülnek a modern világban.

Érdeemes tisztázni, hogy az elmúlt három évezred folyamán miképpen jegyezték le az arámi nyelvet és annak dialektusait. Az észak-sémi írásmódból származtatott arámi ábécé az i. e. X. és IX. században fejlődött ki (az Újasszír Birodalom időszaka), és akkor lett igazán fontos

¹¹⁵ Penn, 2018, 175.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Penn, 2008, 175–176.

¹¹⁸ Uo.

szerepe, amikor Asszíria számos arámi államot hódított meg az azt követő évszázadban. Az i. e. VII. században azonban megváltozott az írás külalakja, ugyanis a korszakból származó fennmaradt emlékeken az arámi betűk lekerekedtek.¹¹⁹

A sztenderdizáció hiánya a történelem folyamán mindvégig, pontosabban a XIX. századi egységesítési törekvésekig problémákat okozott. Az iszlám hódítás idején további egyházszakadások történtek, ami az írásjegyek formáját tekintve is vízvázasztó volt, mivel a nyugati szír egyház az esztrangeló írás lekerekített változatát, a certót kezdte el használni, míg a keleti egyház egy másik változatot, amit gyakran káld írásnak is neveznek.¹²⁰ Ezt Aydın (1997) is megerősíti, aki kifejti, hogy a káld az esztrangelóból alakult ki.¹²¹ E két írásrendszer a nyelvészek szerint sok hasonlóságot mutat egymással, de a keleti írásmód áll közelebb az esztrangelóhoz.¹²²

A francia orientalista, Ruben Duval nézete¹²³ szerint is az esztrangeló írásból származtatható a certó, amelyet szerinte nem a VII., hanem a VIII. századtól kezdve kezdtek alkalmazni, és amelyre gyakran, mint jakobita írásra hivatkozik. Azonban nem ő volt az első, aki a különböző szír írásokat megkülönböztette, ugyanis Bush et al. (2018) szerint hasonló differenciálásra lehetünk figyelmesek középkori szerzők munkáiban is.¹²⁴

Az esztrangeló stílust manapság már csak ritkán használják, leginkább feliratokban kap helyet. Hatch (1946) felhívja a figyelmet, hogy ez a legszebb a szír írások közül.¹²⁵ Éppen ezért az esztrangeló típusú írás formális és általában a nagyobb presztízzsel bíró művek lejegyzésekor támaszkodtak rá, míg a certó típusú írás kevésbé hivatalos, amiből kifolyólag a hétköznapiak során használták.¹²⁶

A szír írásokra – más sémi írásrendszerekhez hasonlóan – jellemző, hogy viszonylag kevés mássalhangzóval bírnak; összesen 21 betűje van, és az arabhoz és a héberhez hasonlóan a szír csak a mássalhangzókat jelöli. Szintén sémi jellegzetesség, hogy általában jobbról balra íródnak – bár néha a függőleges irányt követik –, továbbá nincsenek kis- és nagybetűk.¹²⁷

¹¹⁹ Kéki, 1996, 78–80.

¹²⁰ További gyakran használt megnevezése a nesztoriánus vagy *maḏnhāyā* írás.

¹²¹ Aydın, 1997, 2.

¹²² Healey, 2011, 639.

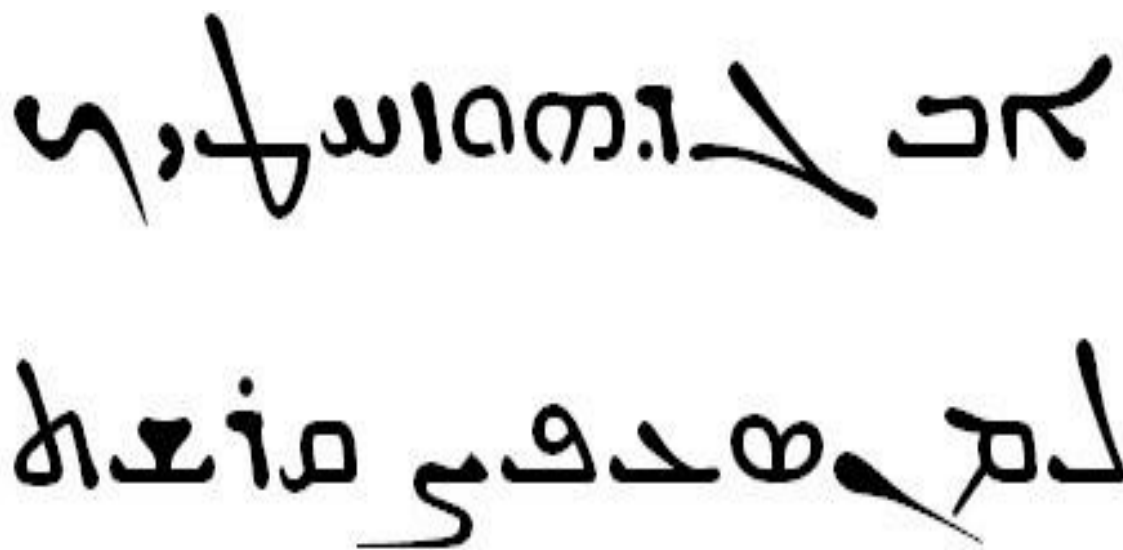
¹²³ Ruben Duval elméletéről bővebben: Bush et al., 2018, 44.

¹²⁴ Bush et al., 2018, 44.

¹²⁵ Hatch, 1946, 24.

¹²⁶ Debié, 2019, 17; Továbbá Brock (2006) elmondja, hogy fontos dokumentumokat és kódexeket írtak esztrangeló írással, lásd: Brock, 2006, 42.

¹²⁷ Thackston, 1999, xxvii; xx; Iványi, 2000, 1312.

A képen az esztrangeló írás látható

Forrás: Mathen Payyappilly, é. n.

2.7.4. Két- és többnyelvűség, valamint a nyelvek egymásra hatása

A nyelvi sokféleség kis túlzással egyidős az emberi civilizációval. Emellett mindig is jellemző volt, hogy a különböző nyelvek beszélői interakcióba kerültek egymással, ami többnyelvű helyzetek kialakulásához vezetett.¹²⁸ Például, ha két nép kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn, vagy ha szomszédos államokról vagy birodalmakról volt szó, akkor az ehhez hasonló szituációkat idézett elő. A kétnyelvű helyzetekre jellemző, hogy idővel az egyik kizárólagossá válik, és végül kiszorítja a másikat (lásd: akkád–arámi nyelvváltás vagy szír–arab nyelvváltás). Itt egyrészt a kulturális hegemoniáért, valamint a dominanciáért való küzdelemről is szó van, nevezetesen arról, hogy ki tudja a saját akaratát a másakra erőltetni. Erre kiváló példa az arab nyelv közel-keleti kizárólagossága a középkorban, amikor a távoli vidékeken élő nem arab anyanyelvű, de a muszlim kultúrkörhöz tartozó tudósok is a legtöbbször arab nyelven alkottak.

Itt az arámi (és szír) szerepét is mindenképpen célszerű kiemelni. Szóba került már, hogy a tudományos műveket fordítók fontos szerepet töltöttek be a kultúra terjesztésében a középkorban, és többségük beszélt a görög és az arab mellett arámi nyelven is, ami miatt a többnyelvűség elterjedt jelenséggé vált. Később az arámi nyelvet beszélő lakosság görög nyelvi képességei leromlottak, és anyanyelvüket – más nyelvekkel egyetemben – kiszorította az arab. Így ez utóbbi átvette az arámi helyét, és a dominanciája a mai napig megkérdőjelezhetetlen a

¹²⁸ A témával kapcsolatban részletes betekintést nyújt: Coulmas, 2018; Fishman, 1991.

Közel-Keleten.¹²⁹ Itt a Korán szerepét sem szabad elhanyagolni, ugyanis a szent könyv eredeti nyelven való megismerése és értelmezése nagy motivációs erővel bírt a nem arab anyanyelvűek körében is. A többi nyelv így háttérbe szorult, de nem tűntek el véglegesen, hiszen perzsául, szíriul, kurdul és egyéb nyelveken még ma is milliók beszélnek a Közel-Keleten, tehát időnként a nyelv státuszváltozására is sor kerül.¹³⁰

Nem túlzás azt állítani, hogy modern korunk őshonos iraki keresztényei magas szintű idegen nyelvtudással rendelkeznek. Azokban az országokban, ahol ma iraki származású keresztények élnek (pl. nyugat-európai országok, Egyesült Államok, Ausztrália, Jordánia, Egyiptom stb.), kivétel nélkül kisebbségi státuszban vannak. Mindezek miatt az egynyelvűség rendkívül ritka az iraki keresztények körében, vagyis többségük kétnyelvű.¹³¹ Sőt, az is gyakran megesik, hogy Irakból először egy másik arab országba emigrálnak, majd azt követően a nyugati világba, így nem ritkán három nyelvet is magas szinten elsajátítanak. Ez utóbbi állítás az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során is megállapítást nyert, ugyanis a beszélgetések gyakorta több különböző nyelven kerültek lebonyolításra.

A szír-ajkú iraki keresztény népesség a múlt század második felétől kezdve már nem csak egy adott földrajzi területen található meg. A kitelepítések és a belső migráció következtében az évezredekig a mai Irak északi részén élő csoportok megjelentek a régió más területein is. A múlt században zajló kurd lázadások a keresztény közösségek életét is jelentősen befolyásolták. A keresztények lakhelyváltása nyelvi változásokat is előidézett, nevezetesen a szír nyelvhez való viszonyuk átalakulását. Odisho (2009) szerint a nagyobb városokban letelepedett keresztények első és második generációja még tartja, de harmadik és negyedik generációja már elvesztette ősei anyanyelvét. Az új lakóhelyükön már nem lehet az arab nyelv ismerete nélkül boldogulni, ugyanis azt használják a hétköznapi interakciók során, és ismerete nélkül a hivatali ügyintézés is nehezen kivitelezhető. Külön kiemелendő, hogy a második generációnál a szír mellett az arab nyelv magas szintű ismerete is megfigyelhető, ugyanis a fiatalabb generációk beilleszkedéséhez szintén elengedhetetlen a magas szintű arab nyelvtudás.¹³²

A nyelvjárások tekintetében is jelentős változások történtek. Az észak-iraki területekről ugyanis sokan nem vándoroltak távoli vidékekre, hanem a régió belül váltottak lakóhelyet. A különböző arámi nyelvjárások emiatt keveredtek, és a kölcsönös érthetőség érdekében magas fokú alkalmazkodásra és kompromisszumokra volt szükség a kommunikáció során. Ezek a

¹²⁹ Odisho, 2009, 59–60.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Murre-van den Berg, 1999, 90–91.

¹³² Odisho, 2009, 96.

fejlemények csökkentették a különböző nyelvjárások közötti különbségeket. Továbbá Odisho (2009) hozzáteszi, hogy a kurd területeken élő keresztények részt vettek a Šaddām-rezsim elleni politikai és fegyveres küzdelemben, amely során egy teljesen független, szilárd identitástudattal saját kultúrájukat is ápolták.¹³³

Az szír nyelv fennmaradásával kapcsolatban fontos leszögezni, hogy amikor az őshonos keresztény közösségek szétszóródnak, és elhagyják eredeti lakóhelyüket, akkor a nyelvcseré folyamata néhány generáció elteltével végbemegy közösségeikben.¹³⁴ Ez nem jelent mást, minthogy elvándorlásuk idővel sajátos kultúrájuk megszűnéséhez vezethet. Emiatt kijelenthető, hogy az iraki keresztények sok tekintetben különböznek Irak más kisebbségeitől, ugyanis ez utóbbiak sokkal zártabb csoportokat alkotnak. Például a jezidi közösségbe betérni nem lehetséges; a türkmének több millióan egy tömbben élnek; a bahá'í hit követői sokszor eltitkolják vallási hovatartozásukat és nagyon szorosan összezárnak. Ezzel szemben a keresztények mindig is nyitottak voltak a nyugati kultúrára, emellett kiválóan beszéltek idegen nyelveket, ezért nem meglepő, hogy az otthonuktól távol, fogékonyabbak a befogadó állam nyelvére és szokásaira, ami felgyorsítja beilleszkedésüket, majd később gyermekeik asszimilációját.

2.7.5. Nyelvmegtartás

Fishman (1991) elmélete szerint a nyelv és a kultúra szoros kapcsolatban állnak egymással. Ezáltal kijelenthető, hogy a kisebbségi nyelv fontos eszköze az etnikai különbözőség kifejezésének. Egy olyan megkülönböztető eszközről van szó, amelyhez a kisebbségi társadalmak ragaszkodnak.¹³⁵ Emiatt nem meglepő, hogy a szír nyelv az iszlám megjelenését követően, az elmúlt 1400 évben fennmaradt, a számos viszontagságokkal teli történelmi periódus ellenére. Az iraki tapasztalat is azt bizonyítja, hogy szoros kapcsolat van a nyelv és a kulturális örökség között, és az előbbi háttérbe szorulása vagy elvesztése az önazonosság átalakulását eredményezheti.

Egy nagyon fontos kutatást végzett el Dweik és Al-Obaidi (2014a).¹³⁶ Ennek során 135 iraki kereszténnyel folytattak interjúkat, és főképpen nyelvi, gazdasági és társadalmi szerepüket

¹³³ Odisho, 2009, 98–100.

¹³⁴ Erre utalt Odisho kutatása is, lásd: Odisho, 2009.

¹³⁵ Fishman, 1991, 15.

¹³⁶ A kutatás eredményeit hivatalosan 2014-ben publikálták első alkalommal az American Research for Policy Development gondozásában.

állították a középpontba. Ami a nyelvhasználatukkal és az anyanyelvük megtartásával kapcsolatos válaszokat illeti, kutatásuk szerint:

„Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók 99%-a szerint »a szír nyelv egy nagyra becsült kultúra«, 98%-uk [pedig] egyetért abban, hogy »a család és az otthon nagy szerepet játszik a szír nyelv megőrzésében.«”¹³⁷

„[...] 95%-uk szerint új tévécsatornák létrehozása az asszírok számára segít megőrizni a szír nyelv használatát.”¹³⁸

Továbbá „a többség, 80% úgy véli, hogy a demokratikus nyelvválasztás Irakban segíti az asszír kisebbség nyelvének megőrzését. Ugyanennyi százalékuk azt válaszolta, hogy a szír nyelv a keresztény világgal való egység szimbóluma.”¹³⁹

„Emellett 74% szerint a bagdadi muszlim arabok és a keresztény asszírok közötti jó viszony segít a szír nyelv megőrzésében [...]”¹⁴⁰

A válaszok megerősítik egyrészt, hogy az asszír tudat motivációs erővel bír hagyományaik ápolásában, de nyelvükre úgy is tekintenek, mint a keresztény örökség részére. Emellett úgy gondolják, hogy nyelvük továbbéléséhez a szír nyelvű média fejlesztése is hozzájárulna.

A nyelvhasználatot több tényező is elősegíti. Például, ahogy az előbb ismertetett kutatásból kiolvasható, a családnak és az otthonnak jelentős szerepe van a szír megőrzésében a bagdadi, magukat asszíroknak vallók körében. Ennek megfelelően a családi környezet döntő befolyást gyakorol a kisebbségi nyelvek fennmaradására.¹⁴¹

Viszont problémákat okozhatnak az olyan tényezők, mint a vegyes házasságok vagy éppen az etnikailag vegyes iskolai közösségek. A vegyes házasságokban gyakran előfordul, hogy a

¹³⁷ Dweik – Al-Obaidi, 2014a, 277.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Dweik – Al-Obaidi, 2014a, 279.

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ Fishman, 1991, 12–17.

gyermek csak az egyik, főként az adott országban kizárólagos nyelvet tanulja meg, míg a kisebbségi – ebben az esetben – szír nyelvet csak jóval alacsonyabb szinten sajátítják el. Ehhez hozzájárulhatnak a már előbb említett vegyes iskolai közösségek, amelyek az arab világban nem feltétlenül kedveznek az arabtól eltérő nyelveket beszélőknek.¹⁴²

A magasabb iskolai végzettség azonban gyakran a kultúra és a hagyományok mélyebb ismeretét is jelzi, így a felsőfokú képesítéssel rendelkezők körében nem ritka a többnyelvűség. A tanult szülők sokkal inkább tisztában vannak anyanyelvük és kulturális identitásuk megőrzésének fontosságával. Továbbá a korábban felvázolt kutatásból (Odisho, 2009) kiderült, hogy a (szűk értelemben) nem egy területen élők nyelvtudása már egy, legfeljebb két generációt követően jelentősen megkopott.¹⁴³ Ez utóbbira megoldást jelenthetne a szír nyelv iskolai oktatásban történő megjelenése, amire ugyan lokális szinten találhatunk példákat a mai északi-iraki városokban, de országos szinten ez kevésnek bizonyul. A különböző nem állami szervezetek nagy erőfeszítéseket tesznek az asszír nemzetiségi iskolák létrehozásáért, emellett bizonyos fővárosi templomokban is folyik szír nyelvoktatás, de általánosságban véve a kulturális keveredés következtében a fiatalabb generációk körében egyre alacsonyabb szinten és kevesebben kommunikálnak szír nyelven.

Schrauf (1999) szerint a vallásnak döntő szerepe lehet egy nyelv fennmaradásában.¹⁴⁴ Elmélete szerint a vallás és a nyelv túlélése között pozitív kapcsolat áll fenn. Éppen ezért nem lehet elhanyagolni az iraki keresztény egyházak tevékenységét a gyermekek nyelvoktatása terén, így az asszír vagy káld katolikus egyház is elősegíti ezen ősi nyelv fennmaradását. Emellett a vallási rituálék és imák komoly hatással lehetnek a gyermekekre, akik nem mellesleg komplex szövegeket memorizálnak, ami nagy segítséget jelent a nyelvtudásuk későbbi fejlesztésében.¹⁴⁵ A templomokban a szír nyelv hatványozottan jelen van, így megállja a helyét az az elképzelés, hogy ha a keresztény gyermekek megfelelő vallási nevelésben részesülnek, az a közösség hosszú távú fennmaradását is előirányozhatja, és a szír keresztény kultúrát is megőrizheti.

Az egyház szerepe mellett a társadalmi kapcsolatok is segíthetik a szír nyelv és kultúra fennmaradását. Ezt a korábban ismertetett kutatás eredményei is alátámasztják.¹⁴⁶ A tapasztalatok azt mutatják, hogy minél nyitottabb egy közösség, annál hamarabb végbemegy az

¹⁴² Clyne, 2003, 22–23.

¹⁴³ Odisho, 2009, 96.

¹⁴⁴ Schrauf, 1999, 181.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Dweik – Al-Obaidi, 2014a, 280.

integrációjuk és későbbiekben szinte a teljes asszimilációjuk. Az Észak-Irakban élő keresztények esetében viszont nem ez a helyzet áll fenn. Ahogy már említettük, a nyugati kultúra iránti nyitottságuk teljes mértékben jelen van, viszont falvaik sok esetben elzártak, valamint elkülönülnek az arab vagy kurd többségű területektől. Ez azt jelenti, hogy korlátozottak a régióban élő más nemzetiségű és vallású csoportokkal való interakcióik, ami tovább erősíti kulturális azonosságtudatukat.¹⁴⁷

Emellett még fontos megemlíteni a média szerepét is, ugyanis a kisebbségi nyelveken való tartalmak, például televíziós műsorok, újságok és egyéb kiadványok elérhetősége is növeli a nyelv megmaradásának esélyét, és erősíti az iraki keresztények identitását.¹⁴⁸ Szintén pozitív következményei vannak a közösségi médiában fellelhető szír nyelvű vagy szír/asszír/káld tematikájú oldalaknak és csoportoknak, amely felületeken akár egymástól távol élő szír nyelven beszélő személyek is kommunikálhatnak és ápolhatják kultúrájukat. Számos vallással és hagyománykövetéssel foglalkozó oldal létezik, amelyek rendkívül népszerűek az iraki keresztények körében.

A fejezetben ismertetett tényezők mindegyikének rendkívül fontos szerepe lehet egy nyelv és kultúra fennmaradása szempontjából. Az a leginkább ideális, ha több feltétel is teljesül, tehát ha egy iraki keresztény gyermek mind a szülői házban, mind az iskolában és az istentiszteleten is a szír nyelvet hallja és beszéli. Ezenfelül a média és az internetes oldalak szerepe sem lebecsülendő, mivel nagy mértékben hozzájárulnak a keresztény közösségek identitásának erősödéséhez.

2.7.6. Nyelvpolitika Irakban

Irak kétségtelenül egy soknemzetiségű ország, amiből kifolyólag az ott élő állampolgárok számos nyelvet beszélnek. Az olyan nyelvek, mint a szír, az iraki kisebbségi nyelvek közé tartoznak. Az arab ország az elmúlt évszázadban számos kihívással nézett szembe, beleértve a politikai vákuumokat, több nacionalista kormány térnyerését, valamint a terrrorszervezetek felemelkedését is. Ami viszont kitűnik ezek közül, az nem más, mint hogy a Saddám-rezsim alatt erőteljes arabizációs törekvéseket hajtottak végre, ami hatással volt az ország nyelvpolitikájára, azon belül pedig a kisebbségi (nem arab) nyelvek helyzetére. Ez javarészt azt jelentette, hogy elsősorban az ország déli részéről arab etnikumúakat telepítettek sok kurdok,

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ Uo.

türkmének és keresztények által lakott területre, ezáltal csökkent a kisebbségi nyelvek presztízse.¹⁴⁹

Egy máig fennálló probléma, hogy a kisebbségek eltérő nyelvhasználati szokásait korántsem tolerálják. Az iraki iskolákban az arab nyelv kizárólagossága érvényesült, ezért a keresztény gyermekek saját nyelvükön csak otthon szólalhattak meg.¹⁵⁰ A korszakban általánosan felmerülő probléma, hogy míg a rendszer kívülről szekulárisnak tűnt, valójában a nem arabokat kedvezően érintő jogszabályok végrehajtása rendre elmaradt, és a kisebbségek a legtöbb esetben csak másodrendű polgárnak számítottak.

Az amerikai csapatok és szövetségeseik intervenciója után egy sok lehetőséget magában rejtő új korszak köszöntött be, amikor is úgy tűnt, hogy a nyugati befolyás a nem muszlim közösségek helyzetében is pozitív változásokat fog előidézni, akár a nyelvhasználat kérdésében is. Kezdetben gyors haladást értek el azzal, hogy az angol és kurd nyelveket beépítették az oktatási rendszerbe, különös hangsúllyal a felsőoktatásba. Az előbbi talán magától értetődő az angol domináns mivolta okán, viszont a kurd nyelv elismerése gyökeres változást jelentett a korábbi szemlélettel összehasonlítva. Az új iraki vezetés igyekezett nyitni a Nyugat felé, ami jelentős hatást gyakorolt a kisebbségek helyzetére is, habár a kezdeti ígéretes időszak hamar a visszajára fordult.¹⁵¹

Az iraki XXI. századi rendszerváltást követően tehát a kurd nyelvvel kapcsolatban történtek a legnagyobb változások. Az ország alkotmánya szerint Irak kétnyelvű, viszont a szír nyelvet nem vették fel Irak hivatalos nyelveinek listájára, habár a rendszerváltást követően számos olyan iskola létesült, ahol lehetőség nyílt a nyelv tanulására és gyakorlására.¹⁵²

Ha a kisebbségi nyelvekhez való politikai hozzáállást vizsgáljuk, akkor hat különböző korszakot különböztethetünk meg a modern Irak történelmében.¹⁵³

- Az 1921 és 1932 közötti időszakban az iraki alkotmány elméletben liberális hozzáállást tanúsított a különféle nyelvek oktatási rendszerbe való beillesztésére. Az 1925-ös királyi alkotmány kimondta, hogy a különféle nemzeti kisebbségeknek joga van létrehozni olyan iskolákat, ahol az oktatás az adott kisebbség nyelvén folyik. Azonban fontos hozzátenni, hogy

¹⁴⁹ Ferris – Stoltz, 2008, 10; Hanish, 2009, 3.

¹⁵⁰ Yaseen et al., 2016, 1; Hanish, 2011, 161–177.

¹⁵¹ Yaseen et al., 2016, 3.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Léteznek összeállítások, melyek kevesebb korszakot különböztetnek meg (pl. Yaseen et al., 2016), de egyértelműen indokolt a fejezetben közölt hatos felosztás, mivel az alább ismertetett periódusok között markáns különbségeket vélhetünk felfedezni a kisebbségekkel kapcsolatos hozzáállást illetően.

a törvények betartása mindig gyengepontot jelentett a Közel-Keleten, és ez alól Irak sem kivétel.¹⁵⁴

- Az 1930-as évek közepe és 1958 között történt események tudatában kijelenthetjük, hogy a politikai elit korántsem volt megengedő a kisebbségekkel szemben. Számos pogrom és visszaélés sújtotta a nem arab lakosságot, és az arab nacionalizmus hátrányosan érintette a keresztény, zsidó és más, nem arab/muszlim közösséget.¹⁵⁵

- 1958 és 1963 között némileg enyhült a nacionalista nyomás, ami elsősorban a köztársaság új vezetőjének, ‘Abd al-Karīm Qāsim előtérbe kerülésének volt köszönhető. Habár ez egy pozitív korszak volt a nem arab csoportok számára, Naoum (2018) mégis felidézi, hogy sokan felrótták az új iraki vezetőnek, hogy az 1958-as alkotmány nem tett említést a köztársaság hivatalos nyelveiről.¹⁵⁶ Ettől függetlenül markáns különbség van a köztársaság előtti és az azt követő nacionalista kormányok időszakai között. Az eltérés a kisebbségekkel kapcsolatos bánásmódban is megmutatkozott, főképpen kulturális különbözőségük megélése tekintetében.¹⁵⁷

- Az 1963 és 1970 közötti időszak gyökeres ellentétben áll a Qāsim alatt tapasztalt hozzáállással. A puccsot követő évben egy újabb alkotmányt fogadtak el, ahol világosan rendelkeztek arról, hogy az állam vallása az iszlám és az ország hivatalos nyelve az arab. Ezek a későbbi alkotmányokba is bekerültek, ugyanis ez a hozzáállás mindvégig jellemző volt az arab nacionalistákra. Ebben a miliőben háttérbe szorultak az arabtól eltérő nyelvek.¹⁵⁸

- 1970 és 2003 között sem változott sokat Irak nyelvi helyzete. A kurd függetlenségi harc hatására 1970-ben elismerték hivatalosnak a kurd nyelvet a kurdok fennhatósága alatt lévő területeken.¹⁵⁹ Ez nem gesztus, hanem kényszer volt, ugyanis az iraki kormány igyekezett csillapítani a kurdok haragját. A Šaddām-érában megpróbálták fenntartani a társadalmi egyenlőség látszatát, de a gyakorlatban ez csak minimálisan valósult meg. A ba‘īista rezsim elnyomó politikája mindvégig érezte hatását. Donabed (2015) elmondja, hogy:

„Noha az 1972. évi rendelet egy órás rádióadást biztosított az asszíroknak, [amit] anyanyelvükön [hallgathattak], [ám] a műsort gyorsan kisajátították a ba‘īisták és

¹⁵⁴ Kerkulu, 2009, 23–25.

¹⁵⁵ Eppel, 2004, 38–39.

¹⁵⁶ Naoum, 2018, 10.

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ Yaseen et al., 2016, 2–3.

¹⁵⁹ Donabed, 2015, 170–171.

*pártpropagandára használták fel. Azokat az asszírokat, akiket nem tartottak megfelelőnek, vagy akik szembehelyezkedtek a párt ideológiai nézeteivel, azonnal eltávolították.*¹⁶⁰

Kívülről nézve az iraki demokratikus intézkedések a valóságban korántsem voltak azok. Donabed (2015) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy:

*„Létrehozták a szír nyelvű kulturális-nyelvészeti egyesületet, a Szír Akadémiát, és ezzel együtt megjelent a Qala Suryaya című irodalmi és költészeti folyóirat. Azonban a A Ba‘t [Párt] szimpatizánsai végül beszivárogtak az egyesületbe, és átpolitizálták a csoport tudományos és kulturális tevékenységét.”*¹⁶¹

• A 2003 és 2014 közötti időszakban zöld utat kaptak a kisebbségi nyelvek mind az oktatás, mind a hétköznapi élet tekintetében. Azonban az elmúlt bő két évtizedben általános problémát jelent, hogy a jogszabályok végrehajtása elmarad, aminek számos oka van. Gyakran hivatkoznak a terrorizmus elleni küzdelemre vagy egyéb vészhelyzetekre, amivel sok, a társadalom számára kedvező törvényt hatályon kívül helyeznek.¹⁶² Ettől függetlenül, ahogy már korábban is szó esett róla, létrejöttek szír nyelvű iskolák, és Kurdisztánban is az elsődleges oktatási nyelv a kurd lett. Bár a kurdisztáni régióban a kurdok alkotják a többséget, így nyelvi viszonyaik nem kapcsolódnak szorosan a kutatáshoz.

Mára sok kisebbségi iskola nem állami fenntartású, hanem ezeket lényegében véve a különböző nemzetközi szervezetek működtetik.¹⁶³ Ez éles változás a Ba‘t Párt időszakához képest, amikor is a különböző iskolákat a kormány a lehető legközelebről, saját emberein keresztül ellenőrizte, akik gondosan figyeltek arra, hogy az oktatás elsődleges nyelve az arab legyen. Ez elősegítette az arabizációt, továbbá a nem arab közösségek kulturális tudatának elnyomásához vezetett.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Donabed, 2015, 171.

¹⁶² Yaseen et al., 2016, 2.

¹⁶³ UNDP, 2023.

¹⁶⁴ Hanish, 2009, 3.

Úgy tűnik, hogy az elmúlt században az iraki muszlim arabok és nem muszlimok között éles ellentét alakult ki a múlt és a történeti ismeretek átadása kapcsán, amely konfrontációból értelemszerűen a többségi társadalom jött ki győztesen.¹⁶⁵

Bahtyin (1986) azt állítja, hogy a társadalomban a nyelv állandóan változik, és komoly küzdelem zajlik vele kapcsolatban: az egyik oldal a sokszínűséget propagálja, vagyis hogy a különböző változatok értéket képviselnek. Viszont a másik oldal a nyelv normalizálására és sztenderdizálására törekszik.¹⁶⁶ Bahtyin (1986) tulajdonképpen mindkét oldal véleményét elfogadja, ugyanis a szabványosítás szerinte pozitív következményekkel jár, de rendkívül fontosnak tartja azt a desztenderdizációs erőt is, amely a kreativitást és a nyelvi változatosságot hozza magával. Szerinte a nyelvet ezen egymással ellentétes erők feszültségében kell értelmezni.¹⁶⁷ Elmélete kiemeli a nyelv azon fontos vonását, hogy az bővelkedik a kreatív elemekben, amelyből kiindulva, a nyelv korlátozása – habár az egységesítést idézi elő – elnyomja az egyéniséget és a sokszínűséget.

Ha ez utóbbiakból indulunk ki, akkor Irakban a centripetális, szabványosító törekvések kerültek túlsúlyba, ami nem hagyott teret a centrifugális, nyelvi változatosságot támogató erőnek. Ez utóbbi megközelítés fokozná az arabtól vagy kurdtól eltérő nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek egymás közötti interakcióját, ami által a kisebbségek anyanyelvi használata nem csupán otthon, hanem az iskolában is megvalósulhatna.

A különféle kisebbségi nyelvek, például a szír oktatása, valamint az arab–muszlim dominanciától eltérő kultúrák nyilvánosság előtti megjelenésének támogatása nagy változást jelenthet Irak azon területein, ahol a kulturális és etnikai sokszínűség ellenére korábban csak az államnyelv kizárólagossága érvényesült. A kisebbségi nyelvek használatának támogatása rendre elmaradt a XX. század folyamán, sőt azokat gyakran elnyomták. Szemmel láthatóan a kisebbségi kultúrák támogatásával összefüggő kezdeményezések sikerességét csak stabil belpolitikai és gazdasági, valamint háborúktól mentes környezetben lehet garantálni, ami ritkán valósul meg a modern kori Irakban.

¹⁶⁵ Értsd: a múltbeli eseményeket a többségi társadalom szemszögéből mutatták be, ami azt jelentette, hogy a tankönyvek is mellőzték a kisebbségi, például keresztény álláspontot.

¹⁶⁶ Bahtyin elméletét Bayley és Lucas (2007) ismerteti, lásd: Bayley – Lucas (2007) 98–100; Bahtyin (1986) 357–419.

¹⁶⁷ Uo.

3./ A MEZOPOTÁMIAI KISEBBSÉGEK JOGÁLLÁSA A XX. SZÁZADIG¹⁶⁸

Az egyik legfontosabb állítás az iraki keresztények történelmének átfogó elemzése során, hogy az iszlám mezopotámiai megjelenése és terjeszkedése, majd az általuk megszabott jogrend többnyire háttérbe szorította a nem muszlim közösségeket. Habár voltak olyan időszakok, amikor a különböző kisebbségeknek, például keresztényeknek és zsidóknak lehetőségük nyílt arra, hogy nagyobb mértékben részt vegyenek a társadalmi és politikai életben, általánosságban véve érvényesülési törekvéseik akadályokba ütköztek. A keresztény közösségek története az iraki nemzetépítés fontos része, amely folyamatban elfoglalt helyük vizsgálata megvilágítja a modern Irak sokszínűségét és az ott élő különböző etnikai és vallási csoportok közötti, valamint a többségi társadalommal való viszony alapjait.

Mezopotámia történelme során számos kultúra, birodalom (pl. Szászánidák, muszlimok, mongolok stb.) és vallás alakította a területen élő keresztények sorsát. Összességében elmondható, hogy az elmúlt évszázadok alatt ezek a közösségek legtöbbször másodrendű polgárai voltak az éppen regnáló birodalomnak, és ez a dinamika csak nagyon ritkán és rövid időre változott meg. Tudvalevő, hogy a mezopotámiai (iraki) keresztények történelme során voltak olyan időszakok, amelyek nekik kedveztek – mint például a mongol hódítást követő első évtizedekben,¹⁶⁹ vagy az iraki nacionalizmus idején (amikor ‘Abd al-Karīm Qāsim vezetése alatt mindent elkövettek az országban élő kisebbségekkel szemben fennálló megkülönböztetés felszámolásáért)¹⁷⁰ –, azonban többnyire az arab–muszlim alattvalók vagy polgárok árnyékában kellett élniük.

Ahogy említettük, a mezopotámiai keresztények helyzetében radikális változás az iszlám hódítások során következett be a VII. század derekán. A muszlim arab hódítók a Szászánida Birodalomtól elfoglalták Mezopotámiát, és a keresztényeket adófizetésre kényszerítették, valamint el kellett fogadniuk védett kisebbségi státuszukat.¹⁷¹ Habár a különböző források szerint voltak időszakok, amikor toleranciával viseltettek a nem muszlim közösségek felé, az általános tapasztalat mégis az volt, hogy nehezebben érvényesülhettek, mint muszlim társaik.

¹⁶⁸ A fejezet rövid kivonata megtalálható egy korábbi munkámban: Tárik, 2023a, 101–120.

¹⁶⁹ Royel, 2017, 7.

¹⁷⁰ ‘Abd al-Ḥāliq, 2010.

¹⁷¹ Ahmed, 1975, 293.

Ehhez hozzátartozik az is, hogy mindig az éppen aktuális uralkodótól függött, hogy milyen mértékű szabadságot élveztek a keresztények és más nem muszlim közösségek.

A modern korban számottevő változást jelentett az első világháború időszaka, amikor külföldi hatalmak jelentek meg a Közel-Keleten, amelyek felosztották az Oszmán Birodalmat és új nemzetállamokat hoztak létre, köztük Irakot is.¹⁷² Ekkor a mezopotámiai területeken élő soknemzetiségű lakosságot egy nemzetállamban „egyesítették”, ami komplex folyamatnak bizonyult. Más kisebbségekhez hasonlóan a keresztény közösségek ekkortájt próbálták megtalálni helyüket az újonnan létrejött nemzeti keretek között. Azonban a nemzetépítés folyamata nem mindig volt kedvező számukra, és az elmúlt száz évben gyakorta visszaköszönt az a múltbéli probléma, hogy hátrányos helyzetben vannak a többségi muszlim közösségekkel szemben.

3.1. Az iszlám hódítást megelőző időszak

A VII. század elején Mezopotámia – nagyobb része a mai Irak területe – a Szászánida Birodalom¹⁷³ egyik provinciája volt, amelyhez három évszázadon keresztül tartozott. A Szászánida Birodalomban¹⁷⁴ egy soknemzetiségű társadalom alakult ki. Mezopotámiában ekkoriban a népeiséget elsősorban a perzsák, az arabok és az arámi nyelvű közösségek, legfőképp a keresztények és zsidók alkották. A birodalomban – már csak a központját tekintve is – a perzsa ajkúak, a mai Irak területén viszont a sémi nyelveket beszélők voltak túlsúlyban.¹⁷⁵

Éppen emiatt az arisztokrata perzsa felső osztály a kisebbséget alkotta, ami korántsem volt szokatlan jelenség. Sőt a későbbi korokban is gyakorta előfordult, még a nemzetállamok kialakulásának időszakában is, hogy nem a többséget alkotó népcsoport ragadta magához a birodalom vagy ország irányítását.¹⁷⁶ Erre láthattunk példákat Bahreinben, Irakban és Szíriában is.

Az etnikai sokszínűség egyet jelentett azzal, hogy a különböző vallások egymás mellett léteztek, de követőik nem feltétlenül érintkeztek sűrűn egymással. Habár a Szászánidák államvallása a zoroasztrizmus volt, az mégsem volt egyeduralkodó a mezopotámiai lakosság

¹⁷² Birmingham City University, é. n.

¹⁷³ A Szászánida Birodalomról lásd: Axworthy, 2007; Daryaei, 2009; Diakonoff, 1985; Jackson – Lockhart, 1986; Rezakhani, 2017; Wiesehöfer, 1996.

¹⁷⁴ A Szászánida Birodalom (más néven Újperzsa Birodalom) 224–651-ig állt fenn, és központja a mai Irán területén volt található. Irak vidéke fontos tartománynak számított a birodalomban, ugyanis ez volt a legnépesebb és a leggazdagabb terület a Közel-Keleten. Lásd: Etheredge, 2011, 71.

¹⁷⁵ Etheredge, 2011, 71–72.

¹⁷⁶ Etheredge, 2011, 72; Axworthy, 2007, 111–113; Widengren, 1987, 785–786.

körében.¹⁷⁷ Ettől függetlenül a jelenkorban is élnek kis számban követői a mai Irak területén. Mezopotámia északi részén (a mai Észak-Irak területén) az emberek többsége keresztény volt. A magukat szírnek vagy asszírnak valló csoportok a mai napig e régióban koncentrálódnak. Ezen a vidéken nem a római egyházat követték a hívők, hanem többségükben nesztoriánusok voltak, és együttműködés jellemezte az uralkodóval való viszonyukat. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a nesztoriánusok sok mindenben nem értettek egyet Rómával, főképpen hitbéli kérdésekben különböztek. A perzsák viszont konkrét háborúban álltak velük, így Róma volt a nesztoriánusok és a Szászánidák közös ellensége. Ez azt idézte elő, hogy a nesztoriánus keresztények viszonylagos békében élhettek.¹⁷⁸

Mezopotámiában a Szászánidák idején már mindenütt jelentős keresztény közösségek jöttek létre, amit az is bizonyít, hogy ebben a korszakban sok olyan épületet emeltek – például templomokat a nagyobb városokban, valamint kolostorokat a hegyvidéki területeken –, amelyek számukra fontos központokká váltak.¹⁷⁹

3.2. Mezopotámia a muszlim hódítás után és a térség arabizációja

A muszlim hódítás körülbelül 633-ban érte el Mezopotámia területét.¹⁸⁰ Irak (és a mai arab országok) történelmében ez kétségtelenül egy olyan változást jelentett, amely teljesen átalakította az érintett régókban élők többségének kulturális identitását. A muszlimok területén legálisan élhettek (egyistenhívő és kinyilatkoztatással rendelkező) nem iszlám vallásúak is, de ennek feltétele volt, hogy egy speciális adót, az úgynevezett *ġizya*-t fizessék.¹⁸¹

A területen a muszlimok bejövetelekor számos eltérő etnikumú és vallású csoport élt, beleértve a keresztényeket is, akiknek életét nem befolyásolta negatívan a muszlimok megjelenése, mivel korábban a Bizánci Birodalom a szabad vallásgyakorlást nem biztosította számukra.¹⁸² Azonban a meghódított területeken egyesek áttértek az iszlámra, aminek számos oka volt. Elsősorban anyagi okok – például a muszlimok által fizetett alacsonyabb adók –

¹⁷⁷ Stepaniants, 2002, 159.

¹⁷⁸ Etheredge, 2011, 72.

¹⁷⁹ Czellár, 1980, 31.

¹⁸⁰ Sizgorich, 2004, 9.

¹⁸¹ Ahmed, 1975, 293.

¹⁸² Nissen–Heine, 2009, 135; Ezt az elképzelést több történész, például Roggema (2017) is cáfolja, ugyanis állítása szerint nincs megbízható forrás e feltevés alátámasztására, viszont Penn (2015) aszerint érvel, hogy a korabeli szír nyelvű források alátámasztják azt az állítást, hogy konfliktusmentes volt a viszony a muszlimok és keresztények között, de ez nem jelenti azt, hogy üdvözölték volna a hódító seregeket. Lásd: Roggema, 2017, 117–119; Penn, 2015, 7.

szolgáltatták a legfőbb motivációt, továbbá sokan nem akarták életüket másodrendű polgárként leélni.¹⁸³

A 630-as években az arab hódítók tömegesen települtek be Mezopotámiába. Az újonnan érkezők elkülönülve¹⁸⁴ éltek és eleinte elzárkóztak attól, hogy a helyi lakossággal érintkezzenek. Ennek főképpen gazdasági okai voltak, ugyanis el akartak különülni azoktól a helyi népektől, akiknek az adóbevételeiből kívánták biztosítani a harcosaik és családjaik megélhetését. A muszlimok az újonnan meghódított területeken (így Mezopotámiában is) adót vetettek ki a föld hozamára, amelyet *ḥarāğ*-nak neveztek. Newby (2002) kifejti, hogy a későbbi forrásokban ezt a földadót gyakran összekeverték a *ğizya*-val (a muszlim fennhatóság alatt élő „könyves népek” számára kötelezően fizetendő adó), vagy annak szinonimájaként használták, ami arra utal, hogy a kezdetekben ez a két adófajta nem vált külön egymástól, és csak a nem muszlimokra vonatkozott.¹⁸⁵ Később (az Omajjádok uralmát követően) viszont változások történtek, és már az összes földterületre kivetették a *ḥarāğ*-ot, a tulajdonos vallási hovatartozásától függetlenül.¹⁸⁶

Az Omajjád-korszak kezdetén (661) viszont nagyon is érezhető volt a nemrégiben betelepülő arabok és a meghódított népek közötti megosztottság, ami az előbbieket előítélete miatt számtalan esetben sűrűlődségekhez vezetett. Ahogy már említettük, a régió viszonyaiból kiindulva korántsem egyedi módon, a Közel-Kelet arabok általi meghódítása egy kisebbségben lévő elit uralmát hozta magával, akik más nyelvet beszéltek, más vallást követtek, és az addigiaktól merőben eltérő körülményeket teremtettek.¹⁸⁷

3.2.1. A védett kisebbségek (*ahl al-dimma*) kategóriájának meghatározása

Az iszlám kezdeti évszázadaiban számos régióba eljutott, így nem csoda, hogy mára Arábiától olyan távoli országokban is egyeduralkodó, mint Indonézia vagy Malajzia. A közbeszédben gyakorta elhangzik, hogy a muszlimok sok esetben áttérésre kényszerítették a meghódítottakat, azonban sok kutató ezzel ellentétes véleményt vall. Hugh Kennedy (2008), a skóciai St. Andrews Egyetem történészprofesszora szerint a birodalom gyors terjeszkedésének hétköznapi okai is voltak: nevezetesen a javak megszerzése.¹⁸⁸ Feltételezhető, hogy a

¹⁸³ Watt, 2000, 46.

¹⁸⁴ A muszlimok elkülönülése azt eredményezte, hogy nagyobb központok kezdtek kialakulni. A hódításokat követő évtizedtől kezdve fontos régiós bázisokat alakítottak ki saját maguknak. Lásd: Nissen – Heine, 2009, 135.

¹⁸⁵ Newby, 2002, 125.

¹⁸⁶ Nissen–Heine, 2009, 135.

¹⁸⁷ Erről bővebben: Ghadermarzi–Mohamadi, 2021, 114–119.

¹⁸⁸ Kennedy, 2008, 80.

muszlim hódítók sok esetben inkább javakat szerezni és uralkodni akartak, mint téríteni. Ebből kiindulva az új vallás felvétele többnyire nem erőszakkal történt, ám erre nincsenek egyértelmű bizonyítékok. Voltak, akik vallásos meggyőződésből váltottak vallást, míg más esetekben a politikai–gazdasági előnyök voltak a leginkább motiválók.

A muszlimok által meghódított területeken élő lakosság státusza egyik napról a másikra megváltozott. Az addig a többséget alkotó népek egy bizonyos idő elteltével kisebbségbe kerültek a muszlim birodalomban, vagy felvették az iszlámot. Az iszlám több vallást is elismert hivatalosan. Ilyenek voltak a judaizmus, a kereszténység, a mandeusok vagy szábeusok (*aš-šabā`iyyūn*) hite.¹⁸⁹ Ezek kinyilatkoztatott vallásoknak számítanak az iszlám dogmája szerint, és úgy tekintenek követőikre, mint az ún. „könyves népekre” (*ahl al-kitāb*).¹⁹⁰ Érdekes helyzetet teremtett, hogy a zoroasztriánusokat illetően nem volt egyetértés abban, hogy ők „könyves népnek” számítanak-e, vagy sem. A Korán nem említi őket név szerint, viszont egyes értelmezések a rájuk való utalást vélik felfedezni a szent könyvben.¹⁹¹ Ennek azért van nagy jelentősége, mert a nem elismert vallások követőit pogányoknak tartották, akik ellen sokszor erőszakosan is felléptek.

Ami viszont az *ahl al-kitāb* kifejezést illeti, az a Koránban is megtalálható, viszont a *hadīṭ* csak a keresztényeket és a zsidókat nevezte „könyves népeknek”, de egyfajta bizalmatlansággal kezelte őket, hangsúlyozva a muszlimoktól való különbözőségüket. Ők marginalizált közösségeket alkottak, de nem volt jellemző, hogy üldözték volna őket. A Korán szellemiségéből kiindulva a korábbi szentírások birtokosai (pl. keresztények és zsidók) iránt toleranciát kell tanúsítani, mivel ők különböznek azoktól a pogányoktól és bálványimádóktól, akik ellen a muszlimok háborút hirdettek. Az iszlám uralom alatt tehát a keresztények, zsidók és szábeusok védelemben (*ḍimma*) részesültek, amiért cserébe fejadót (*ḡizya*) fizettek.¹⁹²

Mivel az iszlám Isten egyedüliségét hirdette, ezért a muszlimok elfogadták az ehhez hasonlóan vélekedők mellett való együttélést. Ez a monoteista vallások kizárólagosságát jelentette, továbbá azt is előidézte, hogy a többistenhívők felé már nem voltak türelmesek. A muszlimok erős kontrollal kormányoztak, de kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekedtek a meghódított területeken élő keresztényekkel és zsidókkal. Ez utóbbiak számára világosan ki

¹⁸⁹ A Koránban több helyen is megemlíti a szábeusokat, mint igazhitűeket, pl.: „Bizony azok, akik hisznek, akik zsidók és keresztények és szábeusok, akik hisznek Allahban, az Utolsó Napban és helyesen cselekednek, megvan a fizetségük az Uruknál, és [a Végző Napon] nem kell félniük és nem lesznek bánatosak.” (Korán 2:62, saját fordítás; A fordítás alapja: Simon, 1997, 11).

¹⁹⁰ Kárpáti, 2009, 36; Nissen–Heine, 2009, 135.

¹⁹¹ A témáról bővebben lásd: Stepanians, 2002.

¹⁹² Kárpáti, 2009, 36; Nissen–Heine, 2009, 135.

volt jelölve a szerepük az újonnan kialakuló közösségben, amitől eltérni nem volt lehetséges, kivéve, ha felvették az iszlámot.

A meghódított területeken élő nem muszlimok életét szinte alig befolyásolták az újonnan megjelent hódítók. Mindennapjaikra továbbra is saját vallási fennhatóságaik gyakorolták a legnagyobb hatást; a keresztények esetében a papok, míg a zsidók esetében a rabbik. Az uralkodó és a kormányzók szándékosan nem avatkoztak be a nem muszlimok életébe, akikre gazdasági okokból kifolyólag főként bevételi forrásként tekintettek. Mindezek miatt az integráció, az asszimiláció, vagy akár csak a kulturális érintkezés még nem volt jellemző ebben az időszakban. Az áttérések száma sem volt túl magas kezdetben, ahogy említettük, főként csak anyagi okok miatt vállalták.¹⁹³

A „könyves népek” szülőtteire a katonai kötelezettség nem vonatkozott.¹⁹⁴ A muszlimok főleg a kezdeteknél sok esetben megengedők voltak az egyistenhívő nem muszlim lakossággal.¹⁹⁵ Ennek elsősorban politikai okai voltak; a muszlim seregek által meghódított hatalmas területeken értelemszerűen nem muszlimok éltek, akiknek ellenőrzése komoly kihívást jelentett a mindenkori hatalom számára. Egy kisebbségben lévő elit nem lett volna képes hosszú távon erőszakkal és elnyomással uralkodni, ezért bizonyos kérdéseket tekintve kompromisszumokra kényszerültek.

Alapvetően, ha a „védett kisebbségek” fizették a számukra előírt adót és nem okoztak problémákat, akkor szemet hunytak kulturális és vallási különbségük felett. Ebben az időszakban a muszlim fennhatóság alatt lévő területeken nem volt különösebb kisebbségpolitika, ez utóbbi inkább pragmatikus alapokon nyugodott. Ez egyrészt azt jelentette, hogy nem fordítottak túl sok energiát arra, hogy beleavatkozzanak életükbe, inkább a stabilitás előmozdításában voltak érdekeltek. Ez a helyzet megteremtette a lehetőségét egy olyan rendszer kialakulásának, amelyben a monoteista nem muszlim csoportok kialakították saját, a muszlimoktól független életüket, és saját vallási közösségeiken belül viszonylagos szabadságban élhettek.¹⁹⁶

A muszlimok és arab keresztények közötti viszonynak már volt előzménye, ugyanis ez utóbbiak több alkalommal segítséget nyújtottak a hódítóknak, aminek legfőbb oka az volt, hogy a térség egy részében uralkodó Bizánci Birodalom nem ismert el bizonyos keleti keresztény

¹⁹³ Hawting, 2000, 37.

¹⁹⁴ Asad, 1980, 262. Idézi: Albayrak, 2008, 318.

¹⁹⁵ Goddard, 2000, 68.

¹⁹⁶ Hawting, 2000, 37; Sharkey, 2017, 47.

egyházakat, ami számos konfliktushoz vezetett. A muszlimok viszont elismerték őket és garantálták egyházaik zavartalan működését. Tehát nem meglepő, hogy a térség keresztényei a hódítók mellé álltak, és a bizánciak ellen folytatott konkrét harcokban is segítették őket.¹⁹⁷ Ez a muszlim–keresztény együttműködés arról tanúskodik, hogy a keleti keresztények pozitívan fogadták az új világrend kialakulásának kezdeti időszakát.

Dogmatikai szempontból azonban akadtak nézeteltérések a muszlimok és a más vallásúak között. Függetlenül attól, hogy a „könyves népek” szentírásait elismerik, manipuláltként¹⁹⁸ tekintenek azokra. A muszlimok szerint az egyetlen, mindenféle hibától és ferdítéstől mentes kinyilatkoztatás, a Korán, ami hosszú távon azt idézte elő, hogy más vallások követőit egyes periódusokban nem tekintették egyenrangú partnernek.

A legfontosabb, a nem muszlimok jogaival és kötelezettségeivel foglalkozó dokumentum, ‘Umar kalifa (634–644) szerződése (‘*aqd ‘Umar* vagy ‘*ahd ‘Umar*), csak a XII. században tűnik fel. Ez egy olyan paktum volt, amelyben a nem muszlimok védelmükért cserébe, bizonyos esetekben korlátozó szabályoknak vetették alá magukat. Az iszlám megjelenését követően az a gyakorlat, miszerint a „könyves népek” a muszlimoktól részben elkülönülve képesek voltak saját hatáskörükben rendelkezni személyes- és vallási ügyeikről, a későbbi évszázadokban is fennmaradt (még az Oszmán Birodalom korszakában is).¹⁹⁹

‘Umar kalifa szerződésének előzménye egy levél, amelyet a meghódított területeken élő keresztények címeztek a kalifának. Ebben kijelentették, hogy biztonságukért cserébe hajlandók bizonyos korlátozásoknak alávetni magukat. Az uralkodó ezt elfogadta, de további kiegészítéseket eszközölt, és az egyezés pontosan ezeket tartalmazza. Ha alaposabban megvizsgáljuk a rendelkezéseket, akkor világosan kitűnik, hogy nem a keresztények elnyomása volt a cél, hanem sokkal inkább az iszlám egységét kívánták fenntartani általuk. A kezdetben kisebbségben lévő muszlim elit számos kihívással szembesült, mivel korántsem volt könnyű kezelni a fennhatóságuk alatt élő keresztény és zsidó tömegeket, ezért szükséges volt egy olyan rendszer kidolgozása, amelynek köszönhetően el tudtak határolódni a nem muszlim lakosságtól, de egyben némi toleranciát is tanúsítottak feléjük.²⁰⁰

Ami a konkrét dokumentumot illeti, abban részletes irányelvek találhatók a keresztények számára előírt követendő magatartásra vonatkozóan. A szabályok betartása korántsem volt

¹⁹⁷ Nissen–Heine, 2009, 135.

¹⁹⁸ Elterjedt nézet a muszlimok között, hogy az *ahl al-kitāb* népeinek szentírásai eredetileg szintén Isten szavai voltak, de azokat az idő folyamán meghamisították.

¹⁹⁹ Cohen, 1994, 54–57; Lewis, 1984, 24–26.

²⁰⁰ Uo.

mindig magától értetődő. A nem muszlimok sok esetben megszegették az egyébként rendkívül szigorúnak tűnő előírásokat; példának okáért új szenthelyeket építettek, annak ellenére, hogy ez nem volt megengedett számukra.

A következő részletből kitűnik, hogy az említett, ‘Umar kalifának tulajdonított szerződésben, milyen feltételeket szabtak és előírásokat vezettek be a muszlim birodalom védett kisebbségei számára²⁰¹:

„Az Irgalmas és Könyörületes Isten nevében!

Ezen írás „ennek és ennek” a városnak a keresztényeitől [adatik] Isten szolgájának, ‘Umar ibn al-Ḥaṭṭābnak, az Igazhívők fejedelmének.

Amikor hozzánk jöttetek, biztonságot (amān) kértünk Tőletek a magunk, az utódaink, a javaink és a vallásunk hívei (ahl millatinā) számára. Feltételül szabtuk meg magunkra előttem, hogy

– sem városunkban, sem körülötte nem építünk szerzetes rendházat (qilliyya), sem kolostort (ṣawma ‘a).

– Nem építjük újjá a tönkrement kolostorokat és templomokat, és nem titkolunk el azok közül egyet sem a muszlimok területein.

– Nem zárjuk be templomainkat egy muszlim előtt [sem], ha [ott] megszállna [akár] három éjszakára, s ellátjuk őt élelemmel.

– Sem otthonainkban, sem templomainkban nem adunk menedéket kém[ek]nek, és nem rejtegetünk muszlimok elleni gonosztevő[ke]t.

– Nem tanítjuk meg gyermekeinknek a Koránt.

– Nem nyilvánítjuk ki a „társítást” (širk) és nem hívunk fel (lā nad‘ū) senkit annak követésére.

– Nem akadályozzuk meg rokonainkat abban, hogy áttérjenek az iszlámra, amennyiben ők azt akarják.

²⁰¹ A szöveg fordításának alapja a Hajnal István által az ELTE BTK Séri Filológiai és Arab Tanszékén 2008-ban tartott „Arab történelem” kurzus kereteiben készült el.

- *Tiszteletet tanúsítunk a muszlimok iránt, s hellyel kínáljuk őket, ha leülni kívánnak.*
- *Nem leszünk hozzájuk hasonlatosak semmilyen ruházatunkban, sem a fejjedő (qalansuwa), sem a turbán (‘amāma) [viselésében], sem a lábbeli (na‘layni) [hordásában], sem a haj elválasztásá[ban].*
- *Nem használjuk nyelvüket, nem viseljük neveiket (kunya).*
- *Nem utazunk nyeregben, nem viselünk kardot és nem hordunk [magunkkal] semmiféle fegyvert.*
- *Nem készítünk pecsétjeinkbe arab [nyelvű] bevésést.*
- *Nem árusítunk bort és elől levágatjuk hajunkat.*
- *Megtartjuk vallásunk [előírásait] (naltazim dīnanā), bárhol is vagyunk, derekunkra [megkülönböztető] övet (zunnār) erősítünk.*
- *Nem rakjuk ki a keresztet templomainkra, és [szent] könyveinket [sem] a muszlimok útjain és piacain.*
- *Csak halkán szólaltatjuk meg a harangot (nāqūs) a templomainkban.*
- *Nem recitálunk hangosan templomainkban és egyáltalán nem a muszlimok jelenlétében.*
- *Nem vonulunk ki sem Virágvasárnapkor (‘īd as-sa‘ānīn), sem pedig Húsvétkor (bā‘ūt).*
- *Nem jajgatunk halottaink felett és nem gyújtunk gyertyát érettük a muszlimok útjain és piacain.*
- *Nem veszünk [magunkhoz] rabszolgát, ha rajta van a muszlimok jelzése.*
- *Nem leskelődünk a [muszlimok] után otthonaikban.*

‘Abd ar-Raḥmān [ezt] mondta: Miután ezt az írást eljuttattam ‘Umar [kalifához], Ő még hozzáfűzte: [Mondjátok]: Nem emelünk kezét egy muszlimra sem. Feltételül szabtuk ki [mind]ezt magunkra és vallásunk híveire. Ezért cserében elfogadtuk a biztonságot. Ha bármit is megszegnénk abból, amit feltételül szabtuk magunkra előttetek és amiről biztosítottunk (ḍammannāhu) Titeket, akkor nincs számunkra védelem (lā ḍimmata lanā), s megengedett Nektek velünk [kapcsolatban] az, ami

megengedett az ellenszegülőkkel (ahl al-mu'ānada) és a [szerződéstől] eltávolodókkal (ahl aš-šiḡāq) szemben.”²⁰²

Ebből a szerződésből világosan kiderül, hogy óvatosan, de azzal együtt rendreutasítóan közelítettek a nem muszlim közösségekhez. Életük számos területét érintette korlátozás, azonban a teljes tiltások csak ritkák voltak. Külön megjelenik a többistenhit, azaz „társítás” dilemmája, ami már csak azért is érdekes, mert monoteista vallási csoportokról van szó, ám bizonyos gyakorlataikhoz mégis bizalmatlanul viszonyultak.

Kitűnik 'Umar kalifa szerződésének vizsgálatakor, hogy sok rendelkezés a vallás nyilvános gyakorlásához kapcsolódik. Cohen (1994) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy:

„[...] Az iszlám elsődleges célja az volt, hogy megóvja saját felsőbbrendűségét, ezért igyekezett minimálisra csökkenteni a ḡimmīk-hez [védett kisebbségekhez tartozó] vallások láthatóságát. A fő gondot [e téren] a judaizmus helyett inkább a kereszténység jelentette, mivel a keleti kereszténység [hívei] számos szertartásukat a szabadban tartották.”²⁰³

Érdekesség, hogy ez utóbbi a későbbiekben is konfliktusokat idézett elő, ugyanis a kisebbségeket korlátozó korszakokban az egyik legelső intézkedés általában a vallási jelképek nyilvánosság előtt való megjelenésének tilalma vagy korlátozása volt. Erre találhatunk példákat többek között az arab nacionalizmus előretörésekor a modern korban.

Az iszlám felvétele nem volt tiltott a nem muszlimok számára, mivel nem volt erre vonatkozó tiltás sem a Koránban, sem pedig a klasszikus iszlám jogban (habár volt, aki időlegesen bevezette a tilalmat, pl. al-Ḥaḡḡāḡ ibn Yūsuf, al-Ḥiḡāz, majd Kūfa és Bašra tartományainak kormányzója).²⁰⁴ A leírásokból azonban kiderül, hogy a jogok tekintetében más kategóriába estek, mivel a frissen áttértek többnyire csak másodrendű polgárok voltak. Itt többnyire keveredett a vallás és az etnikum kérdése, ugyanis a társadalom arab (és muszlim) jellege volt a meghatározó és domináns. A vallásváltók tehát csak ún. kliensként (*mawlā*) kerülhettek be a társadalom vérkeringésébe. Ennek számos következménye volt, ugyanis társadalomszervezési

²⁰² Ibn al-‘Asākir, *Tārīḡ madīnat Dimašq*. I/178.

²⁰³ Cohen, 1994, 60.

²⁰⁴ Hawting, 2000, 77; Daniel, 1997, 543.

okokból és a birodalom fenntartása és zavartalan működése miatt, a nem muszlimok számára fizetendő (magasabb) adót is egy ideig még beszédtek a nem arab muszlimoktól.²⁰⁵

A birodalom vezetői tehát arra törekedtek, hogy a helyi nem muszlim lakosság ne vegye fel az iszlámot nagy számban. Egyes keresztények és zsidók ezt mégis meg akarták tenni, ami gyakorta szült konfliktusokat, mert az esetlegesen bekövetkező tömeges áttérések negatívan befolyásolták volna a birodalom gazdasági helyzetét, mivel a kalifátus bevételeinek drasztikus csökkenéséhez vezettek volna. A VIII. században megfogalmazódott az igény e problémaforrás megszüntetésére, és II. 'Umar kalifa (717–720) jelentős reformokat vezetett be. Egy olyan rendszert próbált a gyakorlatba ültetni, amely a korábbiakkal ellentétben sokkal igazságosabbnak bizonyult; nem akadályozta az áttérést, és elérte, hogy ez ne legyen hatással a birodalom bevételeire.²⁰⁶

3.2.2. A kisebbségek jogállása az 'Abbászida Kalifátusban 1258-ig

Az 'Abbászida Birodalomban az etnikum fontossága teljes mértékben háttérbe szorult. Ennek megfelelően a kiváltságok már az iszlám és a birodalom szolgálatán alapultak. Háttérbe szorították azt az Omajjádok idején kialakult felfogást, amely az arabság kizárólagosságát hirdette. Így nem meglepő, hogy ebben az időszakban széles körű változások következtek be a nem muszlimok és nem arabok életében. Az 'Abbászidák idején a különböző védett kisebbségek, mint például a keresztények és a zsidók már jóval kevesebb akadályba ütköztek az érdekvédelem terén, mint az azt megelőző korszakban. Erre kiváló példa, hogy az élet számos területén megjelentek, és ahogy majd később láthatjuk, részt vettek a tudományok fejlődésében és közvetítésében.²⁰⁷

E változások a hadsereg szervezését tekintve is megmutatkoztak, mivel a kalifátus már nem kizárólag az arabokra támaszkodott. Fontos szerepük nem szűnt meg, de az államigazgatás különböző területein más etnikummal bírók is megjelentek. Ennek legfőbb oka, hogy az 'Abbászidák a korábbiakkal ellentétben egy teljesen más vezetési struktúrára támaszkodtak, amelyben korántsem a törzsiség, az arabság vagy az arab-tudat volt a meghatározó.²⁰⁸

Az 'Abbászida-dinasztia a VIII. század közepétől a XIII. század közepéig irányította az iszlám világot, de a tényleges politikai hatalmat csak uralkodásuk első két évszázadában

²⁰⁵ Weiss–Green, 2009, 79. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel; Dennett, 2000, 4.

²⁰⁶ Hawting, 2000, 77.

²⁰⁷ Alotaibi, 2021, 100–101.

²⁰⁸ Daniel, 1997, 544.

gyakorolták. A X. század második felétől kezdve a kalifáik többnyire csak névlegesen kormányoztak. Birodalmuk pártfogásába vette a művészeteket és a tudományt, mely tevékenység részben szekulárisabb jelleget kölcsönzött az adott korszaknak. Ezenfelül Damaszkusz helyett Bagdadot tették meg hatalmi központjukká, amely város sokkal inkább multikulturális volt.²⁰⁹ Mezopotámia területére már évezredekkel korábban is jellemző volt a különböző népek egymás mellett élése és keveredése, ami az 'Abbászida-dinasztia idején sem szolgáltatott újdonságot.

Al-Ma'mūn (813–833) uralma alatt nagy számban fordítottak tudományos szövegeket görögről arab nyelvre, amiben a keresztényeknek is meghatározó szerepe volt.²¹⁰ Őket továbbra is védett kisebbségként kezelték. Ez utóbbi a történelem folyamán szinte mindvégig fennmaradt; a társadalmi bizonytalanság a különböző korokban hol számottevően, hol enyhébben érezte hatását. Ahhoz viszont nem férhetett kétség, hogy a IX. századra a társadalmi ranglétrán már mindkét irányba mozoghattak, pusztán hitük miatt nem voltak akadályoztatva azt illetően, hogy magas pozíciókig eljuthassanak.²¹¹ Következtetesként levonható, hogy a szentírással rendelkező nem muszlim csoportok többnyire mindenféle üldöztetéstől mentesen éltek, persze ritkán előfordulhattak visszaélések.

Mindezekről függetlenül a társadalmi diszkrimináció továbbra sem szűnt meg, de már nem az iszlám kizárólagossága állt a háttérben. Weiss–Green (2009) szerint:

„A régi arab katonai arisztokrácia helyébe egy, az arabokból és nem arabokból, főleg pedig perzsákból álló új arisztokrácia lépett. A társadalmi megkülönböztetés továbbra is érvényesült, de többé már nem etnikai alapokon nyugodott.”²¹²

Ez nem feltétlenül csak a katonáskodás területén volt így. Ha valaki magasabb státuszba igyekezett kerülni, már nem kellett arabnak vagy muszlimnak lennie.²¹³ Éppen ezért a keresztények vagy zsidók is előtérbe kerültek, és olyan pozíciókban jelentek meg, ami korábban elképzelhetetlen lett volna. Komoly különbség az Omajjádok és az 'Abbászidák politikájában,

²⁰⁹ Lapidus, 2014, 74–80.

²¹⁰ Nissen–Heine, 2009, 139.

²¹¹ Hunt, 2005, 43; Weiss–Green, 2009, 88; 93. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel.

²¹² Weiss–Green, 2009, 88. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel.

²¹³ Uo.

hogy míg az előbbieket háttérbe szorították a meghódított területeken élő népeket, addig az utóbbiak elfogadták a helyi közösségek törekvéseit.

3.3. Kulturális reneszánsz és arabizáció

Nagyszabású arabizáció zajlott le a mai Irak területén ebben a korszakban, aminek egyik lényeges eleme – amit maga a szó is mutat – az arab nyelv hangsúlyozása volt. Az arab nyelv elsajátítása, vagy magas szinten való ismerete révén a más etnikummal bírók is a társadalom fontos alkotóelemeivé váltak. Az arab nyelv presztízse fokozódott, amihez részben az iszlámban betöltött szerepe, részben a különböző tudományok területén tapasztalható megnövekedett jelentősége idézett elő. Éppen ez utóbbi miatt, valamint közvetítő mivolta okán a nem muszlimok – például keresztények és zsidók – is egyre nagyobb számban kezdték beszélni, aminek egyik további oka volt az is, hogy nem akartak a társadalom periferiájára szorulni.²¹⁴

Kulturális szempontból forradalom bontakozott ki az 'Abbászida Birodalom uralmának első felében, amelyhez a keresztények is jelentősen hozzájárultak. Korábban már szó esett arról, hogy nagy mennyiségben fordítottak le latin és görög nyelvű tudományos munkákat, de a fordítói tevékenységük nem csak e két nyelvre korlátozódott; számos ázsiai (például perzsa vagy hindi) nyelvű írást is arabra fordítottak.²¹⁵

A források gyakran kitérnek két konkrét személyre is; az egyik az orvostudományi írásokat arabul közlő nesztóriánus keresztény orvos és tudós, Ḥunayn ibn Ishāq (másik nevén Johannitius), aki elérhetővé tette a görög filozófusok (például Platón) munkáit; a másik pedig a Basra városából származó szintén keresztény vallástudós, 'Ammār al-Baṣrī, aki többek között teológiai szövegeiről ismeretes.²¹⁶ E személyek a mai napig elismertek az arab kultúrkörben, és példájukból látható, hogy a keresztények és más vallásúak is bekapcsolódtak a tudományos életbe.

3.4. Mongolok és a síita ṣafavidák uralma 1258 és 1534 között

Az 'Abbászidák számára végzetesnek bizonyult a mongol seregek megjelenése. Bagdad történelmét a XIII. század közepétől a XVI. század derekáig tartó időszakig nem a prosperálás jellemezte. A muszlim birodalom bukásának kiindulópontja a Hülegü vezette mongol seregek

²¹⁴ Weiss–Green, 2009, 100. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel; Hourani, 1991, 110.

²¹⁵ Abdulla, 2021, 1.

²¹⁶ Beaumont, 2003, 55; Hourani, 1991, 101.

Bagdadra mért csapása és az 'Abbászidák utolsó kalifájának megölése volt. E korszak kezdetét tömeggyilkosságok, olykor inkompetens és destruktív politikai vezetés, valamint sok esetben általános káosz is jellemezte. Az addig hatalmon lévő szunnita muszlimok háttérbe szorultak az Īlhānidák uralma alatt, de általánosságban véve a mongolok 1295-ig²¹⁷ negatívan viszonyultak az iszlám követőihez.²¹⁸

1258-ban a mongolok körbevették a kalifátus fővárosát. Vezetőjük Hülegü, Dzsingisz kán unokája volt, aki Bagdad eleste után az 'Abbászida Birodalom vezető rétegét (beleértve a kalifát), valamint a lakosság nagy részét lemészároltatta. A különböző források eltérő becsléseket adnak a civil áldozatok számáról, de abban egyetértenek, hogy több százezer ember vesztette életét az öldöklés, a járványok és az éhezés következtében.²¹⁹ Kulturális tekintetben is nagy pusztítás zajlott, évszázadokon át őrzött könyvek és ereklyék semmisültek meg. Főképpen a muszlimokat érte a legnagyobb kár, mind anyagi, mind fizikai értelemben. A keresztények életét viszont megkímélték, amely döntést Hülegü kán, keresztény feleségére való tekintettel, valamint stratégiai okokból hozta meg.²²⁰

Ha a korabeli forrásokra és a XX–XXI. század történészeinek és orientalistáinak²²¹ a megállapításaira hagyatkozunk, akkor világosan kitűnik, hogy a bagdadi invázió²²² során a mongolok, és legfőképpen a kán dühe a muszlimok ellen irányult. A mongolok taktikájának részét képezte, hogy szándékosan lerombolták a legfontosabb, a helyi kultúrához köthető szimbólumokat, mint például a bagdadi nagymecsetet. A mongolok taktikájáról elmondható, hogy ha az ellenfélben komoly harci potenciált észleltek, akkor a hozzájuk tartozó kulturális vagy vallási értékeket semmisítették meg legelőször. Ennek oka, hogy nem csupán fizikai szinten, hanem mentálisan is az ellenfél fölé tudtak kerülni, amivel demoralizálták ellenségeiket.²²³

²¹⁷ A mongol uralkodók pogányok voltak, de Hülegü dédunokája, Ġāzān kán felvette az iszlámot 1295-ben, ami némileg egyensúlyt teremtett a vezető réteg és az alattvalók között. Forrás: Adamec, 2009, 148.

²¹⁸ Nissen–Heine, 2009, 142–143; Hunt, 2005, 45.

²¹⁹ Etheredge, 2011, 96; Iqbal, 2021, 8–9.

²²⁰ Somogyi, 2005, 55; Dawson, 1955, XXV; Royel, 2017, 7.

²²¹ Atwood, 2004; Chambers, 1979; Grousset, 1970; Robertson, 2016.

²²² Bagdad 1258-a eleste és a Magyar Királyság elleni 1241–42-es tatárjárás között is párhuzamot vonhatunk. Habár a mongolok magyarországi invázióját nem Hülegü, hanem Dzsingisz kán egy másik unokája, Batu kán vezette, mégis nagyon sok egyezést fedezhetünk fel a két eset között. Legfőképpen a mongol seregek módszerei és céljai voltak hasonlóak, vagyis aki nem volt hajlandó behódolni előttük, az súlyos következményekre számíthatott. Lásd: Juraszov, 1989, 96.

²²³ Boburmirzo, 2025, 86.

Bagdad java része megsemmisült,²²⁴ és a különböző beszámolók szerint a lakosság zöme is odaveszett. A város jelentősége elhalványult, és a következő évszázadokban már nem szolgált a muszlimok központjaként. A mongolok iszlámhoz való viszonyulása korántsem volt baráti.²²⁵ Ez birodalmuk felépítésében is jól megmutatkozott, ugyanis államigazgatási gépezetükben a muszlimok többnyire nem kaptak helyet, a kisebbségek szerepe viszont felértékelődött. Sőt, a nesztoriánus kereszténység is nagyobb teret hódított magának, és követői magas tisztségeket is betölthettek.²²⁶

A mongol hódítás után egy addig ismeretlen helyzet állt elő a már több mint hat évszázada iszlamizált Mezopotámiában. Betörésük a muszlim lakosság számára rendkívül negatív következményekkel járt, ellenben a területen élő kisebbségek helyzete némiképp javult, kiknek körülményei jelentősen eltértek a többséget képviselő muszlim lakosságtól. E korszak kezdeti időszakában a keresztényeket nem érte olyan mértékű kár, mint a muszlimokat. A muszlimok birodalmában élő kisebbségek többsége elkerülte Hülegü seregeinek öldöklését, és a későbbiekben is (1295-ig) előnyben részesítették őket (a buddhizmus követőivel egyetemben) a muszlimokkal szemben.²²⁷ Ennek egyszerű okai voltak, nevezetesen a lojalitásukra építettek. A muszlimok évszázadok óta tartó dominanciája megszűnt. A keresztények védelmet kaptak a hódítóktól, ezáltal lehetőségük nyílt arra, hogy felborítsák az akkor már hosszú ideje fennálló társadalmi rendet.²²⁸ A mezopotámiai keresztények számára tehát a kán csapatainak megjelenése lehetőséget is jelentett. Együttműködtek a frissen érkezett mongol keresztényekkel, akik közül sok pap és szerzetes is Bagdadba érkezett. Némelyiküket az asszír egyház legmagasabb pozícióiba helyezték.²²⁹

Érdekesség, hogy ez idő tájt az asszír keleti egyház felkeltette a keresztény Európa figyelmét, mivel ez utóbbiak azt remélték, hogy a mongol–asszír keresztény együttműködés ösztönzése által egyszer és mindenkorra megszabadulhatnak a muszlimok fenyegetésétől. Ezen európai stratégia korántsem volt a valóságtól elrugaszkodott, mivel a muszlimokat mindegyik fél riválisnak tekintette, de egy váratlan fordulat miatt a próbálkozás kudarcba fulladt; a XIII.

²²⁴ Az nem világos, hogy a korabeli források milyen mértékben voltak túlzóak, amikor Bagdad elestét örökítették meg. Vannak újabb kutatások, amelyek arról értekeznek, hogy korántsem volt a mongol seregek pusztítása olyan számottevő, mint ahogyan az évszázadok óta közszájon forog. Egyesek szerint a sok áldozatról szóló beszámolók nem többek, mint irodalmi túlzások. Az izraeli kutató, Michal Biran (2018) elmondja, hogy aki Hülegü színe elé mert állni, valamint hűséget fogadott neki, az gyakran elkerülhette a végzetét. Lásd: Biran, 2018, 15–31.

²²⁵ Iqbal, 2021, 1–3; 32; Jackson, 2017.

²²⁶ Morgan, 2007, 140–141.

²²⁷ Biran, 2018, 22.

²²⁸ Curtin, 2003, 438–439; Morgan, 2007, 140–141; Royel, 2017, 7.

²²⁹ Royel, 2017, 7.

század végén a mongol nagykánok nem a kereszténység, hanem az iszlám felvételét választották, ami egy merőben új helyzetet idézett elő; a keresztények kiváltságait megszüntették, és üldöztetésükre is sor került.²³⁰

Tehát az 1295 előtti és az utáni időszak között jelentős különbségek mutatkoztak. Az azt megelőző három és fél évtizedben a nem muszlimok, és azon belül a keresztények különböző kiváltságokban részesültek, amelyek többnyire a társadalmi státuszukkal és anyagi helyzetükkel voltak összefüggésben. Viszont Ġāzān kán áttért az iszlámra, ez pedig gyökeres változásokat eredményezett. A területet újfent iszlamizálták, a keresztény lakosságot bizonyos időközönként üldözték, szent helyeiket megrongálták. Ġāzān kán szakítani kívánt a főként kisebbségi csoportokra épülő hatalmi berendezkedéssel, és már a muszlimokat részesítette előnyben. A nem muszlimok ezáltal újfent másodrendű polgárokká váltak, vallásuk gyakorlása sok esetben akadályokba ütközött és komoly adókat vetettek ki rájuk.²³¹

Timūr Lenk folytatta, amit elődei kezdtek el, és hatása rendkívül negatív volt Mezopotámia egészére nézve. Kezdetben jelentős városokat pusztított el, majd a XV. század legelején elfoglalta Bagdadot. Szerepe meghatározó volt a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában az említett korszakban.²³²

Fischel (1956) elmondja, hogy:

*„A XV. századi keresztény világ Európában fokozott figyelemmel követte a muszlim Keleten történő eseményeket és Timūr hadjáratait. Újfent előtérbe került egy keresztény-mongol összefogás Timūr Lenkkel a muszlim Mamlūkok ellen, [amitől azt remélték], hogy Timūr segítségével visszafoglalják a Szentföldet a kereszténységnek.”*²³³

A későbbi évszázadok történéseit vizsgálva egyértelműen kiderül, hogy Európa időnként aktívan kereste a kapcsolatot a közel-keleti keresztényekkel, azonban míg a XIII–XVI. század között főként a muszlimok ellen akár katonailag is bevethető erőt láttak bennük, addig a későbbi

²³⁰ Filoni, 2017, 32–33.

²³¹ Filoni, 2017, 33.

²³² Starr, 2013, 478–479.

²³³ Fischel, 1956, 203–204.

korszakokban (lásd: az Oszmán Birodalom későbbi periódusai) inkább már csak a muszlimok befolyásának gyengítésére használták fel őket.

Az Oszmán Birodalom mezopotámiai megjelenése előtt még mindenképpen említést kell tennünk a Šafavida-dinasztiáról, akik rövid ideig (1508–1534) uralkodtak a mai Irak területén. Sokan úgy tekintenek rájuk, mint akik toleranciát tanúsítottak a területükön élő más népcsoportok irányába, viszont ezt az állítást nem mindenki látja igazolhatónak. Habár valóban türelmesek voltak a tádzsik népességgel (a mai Irán területén), akiket előszeretettel alkalmaztak adminisztrációjukban,²³⁴ azonban Mezopotámia kisebbségeivel, vagyis a nem muszlim alattvalókkal való bánásmódjuk már korántsem volt elnéző. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a kisebbségek időnként fellázadtak, és az érintett felek gyakorta megütköztek egymással. A konfliktusok legtöbbször gazdasági okokra voltak visszavezethetők, nevezetesen a nem muszlimok túl soknak ítélték meg a számukra kötelezően előírt adó mértékét. Emellett hitvitáik is voltak, ami sokszor feszült viszonyt eredményezett. Továbbá egyes Šafavida-uralkodók arra kényszerítették a kisebbségeket, hogy vegyék fel az iszlámot, amit, ha nem tettek meg, akkor súlyos következményekkel kellett számolniuk.²³⁵

3.5. Az Oszmán Birodalom rendszere

Ahhoz, hogy Mezopotámia késő középkori és kora újkori helyzetét, valamint a területen élő kisebbségek körülményeit megértsük, szükséges megvizsgálnunk az Oszmán Birodalom felépítését és rendszerük sajátosságait. Uralkodásuk nem csupán a mai Irak területére, hanem az egész világra számottevő hatást gyakorolt. Amikor a birodalom a fénykorát élte, jelentős kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fenn más birodalmakkal, és ütőképes haderejüknek²³⁶ is köszönhetően területi terjeszkedésbe fogtak. A török törzseket tekinthetjük az oszmánok felmenőinek, akik Anatóliában telepedtek le.²³⁷ A XIV. század elején már ők alkották a többséget az említett területen, és fontos fejlemény volt, hogy az iszlám vallást tették ott egyeduralkodóvá. Ez jelentős hatással volt a térség kultúrájára és az ott élő emberek hétköznapijaira.²³⁸

²³⁴ Newman, 2006, 9–10.

²³⁵ Shakiba, 2019, 267.

²³⁶ Haderejük fontos elemét a janicsárok képezték. A XIV. században létrehoztak egy hadifoglyokból álló sereget, amely olyan személyekből állt, akiket a korábbi portyák során gyűjtöttek össze. Forrás: Weiss–Green, 2009, 230. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel.

²³⁷ Hunt (2005) 48–49; Newby (2002) 168–169.

²³⁸ Hunt (2005) 48–49.

Ami a nem muszlimokkal való bánásmódot illeti, a klasszikus iszlám jogfelfogásnak megfelelően jártak el, ami azt jelentette, hogy a korábbiakhoz hasonlóan a védett kisebbségi státuszba sorolták őket. Ez nem volt új keletű az iszlám világban, mert ahogy korábban már említettük, az ezt megelőző korokban is hasonlóan jártak el a különböző muszlim birodalmak. Ennek oka egyrészt, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó kormányzásukkal nagyobb legitimitást nyertek, másrészt pedig magasabb adóbevételekhez jutottak, sőt a szabad vallásgyakorlás biztosítása által az esetleges lázadásoknak is elejét vették.²³⁹

A nem muszlimok, csakúgy, mint korábban az 'Abbászida Birodalom idején, az oszmánok uralma alatt is fontos pozíciókat töltöttek be. Ezt mindenképpen segítette az a fejlemény, hogy gazdasági szabadságot biztosítottak a társadalom különböző szegmensei számára, ami lehetővé tette a keresztényeknek és zsidóknak, hogy részt vegyenek a nemzetközi kereskedelemben, és adott esetben nagy vagyonra tegyenek szert.²⁴⁰

A birodalom lakosságának társadalma két fő osztályra oszlott: az uralkodó és a „védett nyáj” osztályokra. Ez utóbbi kemény munkájával egy olyan rendszert tartott fenn, amin keresztül adóik befizetése által tartották el az uralkodó réteget. A vallásukat tekintve sokszínűek voltak, és az oszmán uralkodók és tartományi vezetők lehetővé tették számukra, hogy önálló közösségekké szerveződjenek, amelyeket *milleteknek*²⁴¹ neveztek. Így biztosították számukra saját hagyományaik életben maradását és vallási életük zavartalan működését.²⁴²

3.5.1. Az oszmánok uralma Mezopotámiában és a *millet*²⁴³ rendszer

Az oszmánok, habár már jóval korábban kiterjesztették birodalmukat, mezopotámiai uralkodásuk csak 1534-től indult. Ebben az évben I. Szulejmán elfoglalta Bagdadot, amivel a terület török vilajet („tartomány”) lett.²⁴⁴ (Érdekesség, hogy ez a szó később az iraki arab dialektusba is bekerült, amelyet a mai napig használnak „város” értelemben).²⁴⁵ A korabeli Irak

²³⁹ Baraz, 2010. A tanulmány elérhető az interneten is, amelynek linkjét a Bibliográfiában közzeltük; Newby, 2002, 168.

²⁴⁰ Newby, 2002, 168–169; Stillman, 1991, 5–6.

²⁴¹ Bővebben: a következő alfejezet.

²⁴² Newby, 2002, 168–169; Weiss–Green, 2009, 244–245. Az oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel.

²⁴³ Millet: „vallás, vallási közösség, és nemzet. A kifejezésnek ezt a három alapvető jelentését az Oszmán Birodalomban egyidejűleg használták a tanzimāt időszakig, majd azt követően is. Oszmán jogi és közigazgatási kifejezés, amely alatt a muszlimokon kívüli (egyéb, a könyv népeihez tartozó) vallási csoportokat értették. Ezeket a csoportokat külön-külön kezelték, és mindegyik saját vezetővel, valamint belső szabályozási rendszerrel rendelkezett.” Forrás: Ursinus, 1993, 61–64.

²⁴⁴ Etheredge, 2011, 101.

²⁴⁵ Természetesen a török etnikummal bíró oszmánok és a Mezopotámiában élő lakosság nyelvileg teljes mértékben különbözött egymástól, de sok török szó került át az iraki arab dialektusba, amelyek a mai napig

fontos terület volt a šafavida uralkodók és az Oszmán Birodalom számára is, ami miatt több évszázadon keresztül versengtek érte. A harcból (kisebb megszakítással) az oszmánok kerültek ki győztesen. Egyrészt távoli tartományként, másrészt a stratégiai mozgástér miatt lényeges régióként kezelték Bagdadot és a többi, főleg észak-iraki területet.²⁴⁶

A XVI. és a XVIII. század között rajzolódott ki Irak három legfontosabb régiója és hármas felosztása: az északi részen található az etnikailag rendkívül sokszínű Moszul, amelynek vonzáskörzetében koncentrálódott Irak keresztényeinek legnagyobb része; a mai Kuvaithoz közel eső déli Bašra, amely terület a kereskedelem szempontjából volt meghatározó; valamint az egykori birodalmi központ, a mai Irak fővárosa, Bagdad. E területekre jellemző volt, hogy csak minimális szinten függtek az isztambuli központi irányítástól, sőt olykor konfliktusokra is sor került az oszmán igazgatás és az iraki arab lakosság között. Ez a gazdaság működtetése szempontjából rendkívül problematikus volt, mert a helyi arab lakosság gyakran szándékosan akadályozta az oszmánok által felügyelt kereskedelmi tevékenységet.²⁴⁷

A mezopotámiai politikai helyzet olykor kaotikussá vált. Çetinsaya ezzel kapcsolatban (2006) elmondja, hogy

„Az iraki tartományi közigazgatás tekintetében az oszmán központi kormány három fontos problémával szembesült: (a) a magas rangú tisztviselők közötti szüntelen konfliktusok, és a kormány képtelensége azok tartós megoldására, (b) a korrupció és a visszaélések elterjedtsége, különösen a közép- és alsóbb rangú köztisztviselők körében, (c) a vilajetek magas rangú tisztségeire alkalmas jelöltek folyamatos keresése és megtalálásának kudarca.”²⁴⁸

Ezek a fejlemények a nem muszlim lakosságot is sújtották. Éppen emiatt is lehet, hogy a források szerint a Mezopotámiában élő keresztények – főként északon – többet szenvedtek a helyi „vezetők” elnyomó intézkedéseitől, mint az oszmán központi kormányzattól.²⁴⁹

használatban vannak. Ennek a fordítottja is igaz, mivel a törökök is sok arab szót és kifejezést vettek át az idők folyamán.

²⁴⁶ Ahmed–Merzok, 2024, 5032–5033.

²⁴⁷ Tripp, 2007, 8–10; Etheredge, 2011, 101; Murre-van den Berg, 2009, 146–147.

²⁴⁸ Çetinsaya, 2006, 49.

²⁴⁹ Uo.

Ami az oszmánoknak a nem muszlimokkal, kisebbségekkel és őshonos népekkel való bánásmódját illeti – akik nem teljes egészében, de többségében keresztények és zsidók voltak – elmondható, hogy a középkori, sokszor üldöztetéssel teli időszakot követően, összességében véve nyugodtabb élethelyzetet teremtettek számukra. A XIX. századot megelőző időszakban továbbra is másodrangú polgároknak tekintették őket, ám a témával foglalkozó kutatók többsége szerint sokkal inkább preferálták az oszmán uralmat, mint az azt megelőző mongol (1295-től), türkmén vagy safavida fennhatóságot.²⁵⁰

A keresztényekkel kapcsolatban változás a korábbiakhoz képest, hogy saját hatáskörben voltak kötelesek az adók beszedésére.²⁵¹ Az adó megfizetése viszont hozzájárult stabil helyzetükhöz, ugyanis azon keresztül joguk volt saját életüket úgy alakítani, ahogy csak akarták. Az oszmánok pontosan azt a stratégiát követték, mint a VII. században megjelent muszlim hódítók, akik szintén kerültk a keresztények és zsidók integrálását, mert ez segítette a gazdasági konszolidációt.

A kutatók egy része tehát egyetért abban, hogy a nem muszlimok helyzetére nézve pozitívabb változásokat hozott a *millet* rendszer bevezetése, ami lényegében külső fenyegetéstől mentes szabad életet biztosított számukra.²⁵² Habár Hourani (1947) több szempontból is kritikus az oszmánok által bevezetett szisztémával kapcsolatban, azonban elmondja, hogy:

*„A millet rendszer lehetővé tette a keresztényeknek és a zsidóknak, hogy megőrizzék közösségi életüket és társadalmi státuszukat. Nagy szerepet játszottak a kereskedelemben, a pénzügyekben és bizonyos kézműves szakmákban.”*²⁵³

E sorok arra hívják fel a figyelmet, hogy egyes nem muszlim *millet*ek fontos elemei voltak az Oszmán Birodalomnak.

Vannak olyan kutatók, mint például Avigdor Levy (1992), akik szerint az Oszmán Birodalom volt a legelfogadóbb államberendezkedés az iszlám világ történelmében, annak a ténynek köszönhetően, hogy a *hanafi* mazhabot (jogfelfogást) követte.²⁵⁴ Ez utóbbi más felfogásokkal

²⁵⁰ Alexander, 2004, 17.

²⁵¹ Aral, 2004, 476.

²⁵² Némelyikük részben kritikus is volt, de a *millet* rendszer pozitív hozadékaira többek között a következő kutatók hívták fel a figyelmet: Masters, 2001; Farooqhi, 2004; Levy, 1992; Öztürk, 2009.

²⁵³ Hourani, 1947, 22. Idézi: Alexander, 2004, 17.

²⁵⁴ Levy, 1992, 16; 19. In: Alexander, 2004, 18–19.

(pl. a hanbalitával) ellentétben jóval nagyobb teret engedett a nem muszlim közösségek számára. (Nem véletlen, hogy Törökország megalakulását követően viszonylag hamar szekuláris állam lett).

Van viszont olyan történész, például Albert Hourani, aki ettől egy kicsit eltérő véleményen van. Habár szerinte is pozitív fejleménynek számított, hogy a kisebbségi csoportok saját életvitelüket és vallásukat fenn tudták tartani, de a helyzetük mindig bizonytalan volt. Hourani (1947) véleménye szerint:

„Egy olyan államban, ahol minden az uralkodó szeszélyétől függött, és senki élete és vagyona sem volt biztonságban, a keresztények és zsidók még tehetetlenebbek voltak, mint mások. Vallási törvényeiket és feudális szokásaikat sem volt könnyű megvédeni. Ezért az oszmán korszakban, akárcsak az azt megelőző időszakban, egyéni szinten folyamatosan zajlott az iszlámra való áttérés folyamata.”²⁵⁵

E kissé pesszimista nézet szerint semmi nem volt magától értetődő, és a nem muszlim csoportoknak mindvégig küzdeniük kellett jogaikért, amelyeknek biztosítása olykor ki volt szolgáltatva magasabb hatalmaknak. Ez némileg ellentmond a Levy (1992) által hangoztatott véleménynek, legalábbis kellőképpen árnyalja azt.

Visszatérve a *millet* rendszerre, az lehetővé tette a kisebbségek számára, hogy ha társadalmi szinten nem is, de a gazdasági és kereskedelmi életben egyenragú partnerei legyenek muszlim polgártársaiknak. Holott korántsem volt könnyű helyzetük, és egy bizonyos fokú feszültség mindig is jelen volt. Ez utóbbit olykor az is növelte, hogy a keresztényeknek és zsidóknak nem kellett katonai szolgálatot teljesítenie egészen a XIX. századi modernizációs reformokig.²⁵⁶ Ebben is párhuzamot lehet vonni az Oszmán Birodalom és az iszlám második kalifátusa között, amikor is a hagyományokkal sok esetben szakító ‘Abbászida Birodalom szintén megengedte a hadsereghez való csatlakozást a fennhatósága alatt élő összes alattvaló számára.

3.5.2. Az oszmánok viszonya a Nyugattal és annak a kisebbségekre gyakorolt hatásai

Az Oszmán Birodalom vezetése és a nem muszlim alattvalók közötti viszony a nyugati befolyás erősödésével fokozatosan átalakult. Ez már a XIX. századi modernizáció időszaka, amikor a

²⁵⁵ Hourani, 1947, 21–22. Idézi: Alexander, 2004, 17.

²⁵⁶ Aral, 2004, 467–468; Hourani, 1947, 21–22.

keresztények fogékonynak bizonyultak a kívülről érkező eszmékre és trendekre, ami miatt felborult a társadalmi egyensúly. Ez a jelenség a későbbi korszakokban (pl. a brit mandátum idején) is megismétlődött. Ennek egyik kiváltó oka, hogy a Nyugat közvetlenebb módon képviseltette magát a térségben, és beavatkozott az oszmán belügyekbe.²⁵⁷ Ennek szükségességét azzal indokolták, hogy a kisebbségek helyzete (főként a keresztényeké és a zsidóké) nem kielégítő, amit korrigálni szükséges. Hourani (1947) továbbá elmondja, hogy:

„A birodalom európai tartományaiban, ahol [a XIX. század] folyamán nacionalista mozgalmak alakultak, az európai beavatkozás eredményeként számos keresztény állam jött létre, amelyeknek viszonya ellenséges volt az Oszmán Birodalommal.”²⁵⁸

Az európai intervenciók politika példának okáért a mezopotámiai keresztények helyzetére is jelentős befolyást gyakorolt; nevezetesen az oszmánokat ért diplomáciai nyomás több területen is javulást hozott számukra. A nyugati kultúra Mezopotámiába való beszivárgása afféle kulturális újjászületést hozott a térség keresztényei (és zsidói) számára. Az európai eszmék hatással voltak gondolkodásukra és életvitelükre is, ami elidegenítette őket a helyi muszlim lakosságtól. Hourani (1947) elmondja, hogy a nem muszlimok többnyire a francia iskolák által nyújtott ismeretek révén kerültek közelebb a nyugati kultúra ismeretéhez. Hozzáteszi, hogy „az Európához való viszonyulásuk többnyire a kritikátlan elfogadás volt”.²⁵⁹

Ennek a folyamatnak egyértelműen voltak negatív vonatkozásai is. Amikor külső behatások érik az iszlám világot, akkor egyfajta bezárkózás figyelhető meg a többségi lakosság körében. A kisebbségek viszont ezzel ellentétesen viszonyultak a „betolakodókhoz”, ami számos esetben konfliktusforrásként szolgált. Hirschberg (1969) elmondja, hogy „a keresztények arrogáns viselkedése is kiváltója volt gyakran az ellentéteknek”.²⁶⁰ Ebből kiindulva kijelenthető, hogy az Oszmán Birodalom mezopotámiai tartományainak belügyeibe való nyugati beavatkozás feszültséget generált a társadalom különböző szegmensei között, amely táptalajul szolgált a későbbi konfliktusoknak is.

Mindenképpen felfedezhetünk egy sémát a muszlimok és a nem muszlimok közötti viszonyrendszerben. Amikor az Oszmán Birodalom (vagy bármely más muszlim birodalom) a

²⁵⁷ Hourani, 1947, 23.

²⁵⁸ Uo.

²⁵⁹ Hourani, 1947, 25.

²⁶⁰ Hirschberg, 1969, 132. Idézi: Alexander, 2004, 19.

virágkorát élte és gazdaságilag stabil lábakon állt, akkor a kisebbségekhez való hozzáállás is toleráns és együttműködő volt, viszont amikor recesszióra került sor, akkor csökkent a türelem a nem muszlim kultúrák irányába.²⁶¹ Ha pedig a közös érdekek jellemezték a kapcsolatot, akkor az etnikai vagy vallási különbségek mindinkább a háttérbe szorultak. Hasonló jelenségek a mai Közel-Keleten is megfigyelhetők.

Jelentős fejlemény volt, amikor a nyugati (elsősorban brit és francia) kormányok, valamint egyes multinacionális cégek interakcióba léptek az oszmánokkal, akkor arányukhoz képest nagy számban biztosítottak állásokat a nem muszlim lakosságnak, ami viszont társadalmi szempontból kedvezőtlenül érintette őket. Éppen emiatt a birodalom hanyatlásának időszakában a kisebbségeket az európai hatalmakkal koraboláróknak, valamint árulóknak tekintették, amely jelenség azt követően gyakorta megismétlődött a Közel-Keleten.²⁶² (Elég csak az Egyesült Államok 2003-as iraki intervenciója utáni időszakra gondolni, amikor hasonló eseménysorok játszódtak le). Általában károsnak ítélték jelenlétüket, és minden tevékenységükre gyanakvással tekintettek. Ehhez hasonló tendenciák egyébként bármely politikai rendszer válságánál megfigyelhetők, nem kizárólag a Közel-Keletre jellemzők.

A XIX. században az egész Oszmán Birodalomban nagy átalakulások zajlottak le. A szultánok által bevezetett reformok látszólag a demokratikus intézmények létrehozását szorgalmazták. A *tanzīmāt* néven ismertté vált reformokról általánosságban véve elmondható, hogy erőteljes európai hatások formálták.²⁶³

Mezopotámia három fő vilajete némiképp különbözött más oszmán tartományoktól. Ennek oka, hogy a területet 1704-től 1831-ig, 127 éven keresztül a Mamlúkrok igazgatták. A többnemzetiségű, főképpen közép-ázsiai tisztekből álló Mamlūk-dinasztia elit rétege ellenszegült az oszmán vezetésnek, és magukhoz ragadták a mai Irak területének irányítását. A keresztényekkel és más kisebbségekkel való viszonyuk korántsem volt felhőtlen. Erre bizonyíték, hogy a nagy elégedetlenség miatt egyes nem muszlim csoportok, mint például az Észak-Mezopotámiában a keresztény települések közelében élő jezidiek fellázadtak ellenük, de a felkelést drasztikus eszközökkel levertek. A Mamlúkrok a teljes engedelmességet várták el minden etnikai és vallási csoporttól, ellenkező esetben súlyos retorziók következtek.²⁶⁴

²⁶¹ Hourani, 1947, 23–24.

²⁶² Uo.

²⁶³ Hopkins, 2016, 17; Campo, 2009, 612; Masters, 2001, 134.

²⁶⁴ Hathaway–Barbir, 2008, 95–97; Taqqūš, 2015, 53–57; Yezidis International, 2014.

Az oszmánok hosszú időt követően sikeresen megdöntötték a mezopotámiai vilajeteket uraló Mamlúkrok hegemoniáját, viszont birodalmuk ekkorra már hanyatlott. A XIX. század során fontos tartományokat veszítettek el, és ahogy a Mamlúkrok példájából is láthattuk, egyes csoportok nyíltan szembementek a központi isztambuli vezetés politikájával. A többség–kisebbség viszonya is megromlott, és ahogy már említettük, a keresztények és zsidók eltérő életvitele és a nyugati országokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolataik mély szakadékot teremtettek közöttük és a többségi társadalom között.²⁶⁵

Az 1800-as évek végén az ifjútörök mozgalom került előtérbe. Megfigyelhető, hogy ez idő tájt globális szinten is megerősödtek a nacionalista mozgalmak, így az ifjútörökök is komoly követői bázisra tettek szert. A török nacionalizmusba nem fért bele semmilyen külföldről származó ideológia vagy eszme, sőt igyekeztek mindenféle idegen komponenst kizárni a török kultúrából. Nagy energiákat fektettek a török nyelv és kultúra kizárólagosságának kihangsúlyozására. Ez értelemszerűen az arabok mellett a mezopotámiai keresztények és zsidók életvitelére is károsan hatott.²⁶⁶

A kisebbségi csoportokat jelentős mértékben sújtották az etnikai feszültségek, amit ekkorra már két tényező is generált: egyrészt a nyugati befolyás ellenszenvet idézett elő, főleg a keresztények irányába; másrészt a nacionalista ifjútörökök intoleráns hozzáállása rontotta a nem török lakosság életszínvonalát. A források szerint a keresztény közösségeket ezen időszak alatt számos atrocitás is érte. Ez tevékenységeik korlátozását vagy akár fizikai erőszakot is jelenthetett. Az ifjútörök mozgalom megjelenése tehát széthúzást idézett elő az összes etnikai csoport és vallási felekezet között, amelyeket e turbulens időszak meglehetősen érzékenyen érintett. Az ifjútörök mozgalom működése azonban nem tartott sokáig.²⁶⁷

3.6. Külföldi hittérítők megjelenése

A XIX. században megjelenő brit és amerikai misszionáriusok oktatási és egyéb tevékenységük révén elősegítették egy teljesen új, az asszír identitás kialakulását. Joseph (2000) felhívja a figyelmet, hogy a domonkosok még ennél is korábban, a XVIII. században jelentek a mai Észak-Irak területén. Joseph (2000) a mozgalmakkal kapcsolatban elmondja, hogy:

²⁶⁵ Hunt, 2005, 54–55; Hathaway–Barbir, 2008, 95–96; Hirschberg, 1969, 132. Idézi: Alexander, 2004, 19.

²⁶⁶ Weiss–Green, 2009, 320. z oldalszám az online pdf-verzióra vonatkozik, amelynek linkjét a Bibliográfiában tüntettük fel.

²⁶⁷ Tseligka, 2025, 366.

„Bár a római katolikus és a nesztoriánus egyház közötti kapcsolatok visszanyúlnak a XVI. századig, csak a XVIII. század közepén kezdődött meg a katolikus missziós munka szervezett formában. Egy XIX. századi katolikus missziótörténész szerint, amikor a domonkosok 1748-ban megérkeztek Moszulba, a »katolikus« név alig volt ismert. Csak 1840 körül, valószínűleg a protestáns misszionárius tevékenységek következményeként indult újra a katolikus missziós munka – [...] – teljes erővel.”²⁶⁸

Hozzáteszi, hogy számos misszió járt a Közel-Keleten, amelyek rendkívül aktívak voltak, habár a helyi muszlim lakosság nem mindig nézte jó szemmel tevékenységüket.²⁶⁹

Korántsem véletlen, hogy a misszionáriusok pont a XIX. században jelentek meg a térségben. Az adott korszakban hatalmas gazdasági fejlődés vette kezdetét, és érdekes látni, hogy a protestáns vallási élet újjáéledése párhuzamosan zajlott e folyamatokkal. Tehát ennek tudatában kijelenthető, hogy ez az időszak a gazdasági terjeszkedés és a misszionáriusi mozgalmak szempontjából forradalmi volt. Az ekkor kibontakozó missziós hullám az újabb technológiai újításokat (például a vasutat) kihasználva olyan távoli vidékekre is eljutott, mint a Közel-Kelet vagy Afrika egyes országai.²⁷⁰

Egy jelentős misszió 1834-ben indult el a mezopotámiai (de nem a mai Irak területén lévő) Urmiába, ahol a nesztoriánus közösség körében kívánták terjeszteni az evangéliumot. Ennek oka, hogy a muszlim lakosság nem nézte jó szemmel a muszlimok közötti igehirdetést, ami miatt elsősorban a helyi keresztény közösségekre összpontosítottak.²⁷¹ Urmia stratégiai jelentősége, már csak a nagyszámú keresztény közösség jelenléte miatt is vitathatatlan volt ebben az időszakban. A nyugati világból érkező misszionáriusok gondos tervezést követően választották ki a helyszínt, és habár, ahogy említettük, a muszlim lakosság és a helyi adminisztráció olykor gyanakodva tekintettek rájuk, mégis érdemi munkát végeztek hittársaik körében. Egyes források viszont negatívumként arról számolnak be, hogy jelenlétük felborította az addigi egyensúlyt, és feszültségeket idézett elő a helyi keresztények és a többségi társadalom között.²⁷² Ettől függetlenül küldetésük a közel-keleti kereszténység szellemi megújulása szempontjából kulcsfontosságú volt, és végső soron vívmányaik hatásai a mai napig érződnek.

²⁶⁸ Joseph, 2000, 58.

²⁶⁹ Joseph, 2000, 65–66.

²⁷⁰ Uo; Murre-van den Berg, 2006, 1–17.

²⁷¹ Joseph, 2000, 68–69.

²⁷² Fooladi-Panah et al., 2022, 293–314.

E periódusban két nagyon fontos dolog zajlott; egyrészt a szír nyelv egységesítése; másrészt az addig csak vallási közösségként létező asszírok felfedezték saját nemzeti identitásukat.²⁷³ Ezek az események semmiképpen sem számítanak egyedinek, ugyanis a XIX. században szinte mindenhol lezajlottak ehhez hasonló változások, és a ma is létező nemzetek, nációk, etnikumok önazonossági törekvései is ekkortájt (vagy a XX. században) fogalmazódtak meg.

²⁷³ Murre-van den Berg, 1999, 16–17.

4./ KISEBBSÉGEK JOGÁLLÁSA A XX–XXI. SZÁZADBAN

A XX. század elején a (nem iraki területen élő) mezopotámiai keresztényeket súlyos visszaélések érték. Az Oszmán Birodalomban egy máig vitatott eseménysorozat zajlott le, amelyet a közbeszéd örmény népirtásként emleget. Fontos tudni, hogy ez részben a más „nemzetiségű” keresztényeket is érintette, ami átrendezte a térség etnikai viszonyait. Sokuk elhagyta lakóhelyét és Mezopotámia más területei felé vette az irányt.²⁷⁴ Éppen emiatt él ma Irakban örmény kisebbség is.

Irak XX. és XXI. századi konfliktusai jelentőst hatást gyakoroltak a keresztények elvándorlására és a migrációs tendenciákra. Lélekszámuk és arányuk fokozatosan csökkent, és ez a folyamat az elmúlt negyven évben felgyorsult. Emiatt a nyugat-európai országokban, főként Svédországban és az Egyesült Királyságban, valamint az Egyesült Államokban iraki keresztény kolóniák jöttek létre. Ez azt is jelenti, hogy egyházaik tovább fejlődhetnek idegen földön, vallási életük korántsem szűnt meg. A magukat asszírnak vallók (az asszír keleti egyház hívei) tekintetében tendenciává vált az Észak-Amerikába való emigráció, ahol szinte minden egyes nagyobb városban megtalálhatók, de legnagyobb központjuk Chicagóban lelhető fel. Ez utóbbit megerősíti az a tény is, hogy a város körzetében hat nagyobb asszír társadalmi klub is működik.²⁷⁵ Ezenfelül az asszírok, valamint a káldok és a szírek a világ más pontjain is letelepedtek, így túlnyomó többségük a különböző diaszpórákban, nem pedig őshazájában él.

Az első világháború kirobbanását követően az Oszmán Birodalom súlyos külső konfrontációkba bonyolódott és belső szinten is jelentősen meggyengült. Az oroszokkal vívott háború olyan következményekkel járt, ami az évszázadok óta fennálló oszmán államiságot is alapjaiban rengette meg.²⁷⁶ Ennek következményeként az első világháború során a távolabbi tartományokat a nyugati hatalmak vették át. Mezopotámia brit fennhatóság alá került, ami a mai Irak területén megszakításokkal megközelítőleg négy évszázadon keresztül oszmán uralom végét jelentette. A sevres-i békeszerződést követően nyilvánvalóvá vált, hogy Irak történelmének következő periódusát a britek fogják meghatározni.

²⁷⁴ Travis, 2006, 331.

²⁷⁵ Abraham, 1984, 3.

²⁷⁶ Nissen–Heine, 2009, 150.

4.1. A brit megszállás Irakban

Mezopotámia brit megszállása és az azt követő időszak (az első világháború utáni évek) jelentős átalakulásokat eredményezett a mai Irak területén élő kisebbségek életében. Ezek taglalása előtt, és a téma teljes körű megértése érdekében elengedhetetlen a korszak legfőbb politikai változásainak áttekintése.

Nagy-Britannia és Franciaország még az első világháború alatt elhatározták, hogy egymás között felosztják az Oszmán Birodalom különböző tartományait, így a mai arab világ egy részét is. Az úgynevezett Sykes–Picot egyezmény (1916) szerint a mai Irak területén található egykori oszmán területek a britek fennhatósága alá kerültek.²⁷⁷ Ez a titkos megállapodás alapjaiban határozta meg a közel-keleti arab államok politikáját, valamint a néhány évvel későbbi mesterségesen kialakított határokat. E változások a nem muszlim közösségek életére is kihatással voltak, sőt következményei a mai napig érezhetők.²⁷⁸ A továbbiakban a Sykes–Picot paktumot részletezzük, majd bemutatjuk annak a kisebbségekre gyakorolt hatásait.

A Sykes–Picot-egyezményben²⁷⁹ kimondták:

„[...] Franciaország és Nagy-Britannia készen áll egy független arab állam vagy arab államok konföderációjának elismerésére és védelmére a mellékelt térképen feltüntetett (A) és (B) területeken, egy arab vezető fennhatósága alatt [...]. Franciaország (A) körzetében és Nagy-Britannia (B) körzetében kizárólag az Arab Állam vagy az Arab Államok Szövetségének kérésére biztosít tanácsadókat vagy külföldi funkcionáriusokat [...]. Franciaország kék területén és Nagy-Britannia vörös területén létrehozható egy olyan közvetlen vagy közvetett igazgatás vagy ellenőrzés, amelyet csak óhajtanak, és amelyet az Arab Állammal vagy az Arab Államok Szövetséggel való egyeztetés céljából megfelelőnek tartanak [...] Az (A) területen a bagdadi vasutat nem szabad meghosszabbítani déli irányban, és a (B) területen észak felé, Sāmārā ’-n túl, amíg a Bagdadot az Eufrátesz-völgyön keresztül Aleppóval összekötő vasút el nem készül, és akkor is csak a két kormány egyetértésében szabad megvalósítani [...]. A brit és francia kormány, mint az Arab

²⁷⁷ Birmingham City University, é. n.

²⁷⁸ Kreynovich, 2022.

²⁷⁹ Nagy-Britannia és Franciaország komoly energiákat fordított arra, hogy a térségbeli befolyásukat hosszú távon biztosítsák, beleértve az olajmezők feltárását és a kereskedelmi útvonalak ellenőrzését. Lásd: Kreynovich, 2022; A témával részletesebben foglalkozik: Black, 2004, 217–220.

Állam védelmezői, megállapodnak abban, hogy nem szorgalmazzák és nem is járulnak hozzá ahhoz, hogy egy harmadik hatalom haditengerészeti támaszpontot telepítsen a Vörös-tenger keleti partjára vagy a szigetekre. Ez azonban nem lehet akadály a adeni határ olyan mértékű kiigazításának, amely a közelmúltbeli török agresszió következtében szükséges lehet [...].”²⁸⁰

A Közel-Kelet felosztása a Sykes–Picot Egyezmény alapján

A térkép forrása: The Jewish Virtual Library, é.n.

Az imént ismertetett paktumban meghatározott irányvonalat az iraki muszlim lakosság ellenezte, így az érdeellentétek később súlyos konfrontációkba csaptak át. A muszlim lakosság visszautasította a britek tervét, és folyamatosan kritizálta²⁸¹ az idegen befolyást. A társadalom egyes csoportjai egy önálló, mindenkitől független államot kívántak létesíteni, így a britek bábáskodása komoly ellenállásba ütközött. Mivel a terület etnikailag rendkívül megosztott volt, így az egyes etnikai és vallási közösségek, például a kurdok és asszír keresztények is a

²⁸⁰ Az eredeti angol szöveget lásd: Savrun, 2017, 77–79.

²⁸¹ Az iraki muzulmánok, felekezeti hovatartozástól függetlenül, határozottan elítélték a britek közel-keleti terjeszkedését. Mindezek miatt 1920 nyarán népfelkelés robbant ki, amire az iraki lakosság a mai napig forradalomként hivatkozik. Lásd: Far‘ūn, 1995, 314; Nissen–Heine, 2009, 151.

függetlenedést szorgalmazták, ami további feszültségeket szült. A britek ezen igényekkel nem foglalkoztak, és sokkal inkább saját hatalmi struktúrájuk kiépítését irányozták elő.²⁸² Mindenképpen érdemes párhuzamot vonni a 2003-as invázióval, amikor az amerikaiak szintén figyelmen kívül hagyták a helyi viszonyokat, és nyugati típusú szemlélettel igyekeztek érdekeiket érvényesíteni.

Visszatérve az egyezményre, az elemi hatást gyakorolt a mezopotámiai keresztény közösségek viszonyaira. Először is számottevő területi változást eredményezett (lásd: határok meghúzása; modern nemzetállamok létrejötte), ami súlyos problémát okozott a térség keresztényeinek életében. Itt kimondottan az asszír közösségek kerültek nehéz helyzetbe, akik az 1925-ös Irak és Törökország közötti határmegállapítást követően gyakorlatilag kiűzettek otthonaikból.²⁸³ Továbbá gyakori kritika a nyugati hatalmak szemben, hogy a helyi viszonyokat, a szövevényes törzsi hálózatokat, valamint az egyes csoportok közötti ellenséges hozzáállást ignorálták, amikor e mesterséges államokat létrehozták. Ez rontotta a többség–kisebbség közötti viszonyt, de az élet más területeit is negatívan befolyásolta. A különböző nem muszlim csoportokat olykor súlyos visszaélés érte (például az asszír keresztényeket 1933-ban vagy a zsidókat 1941-ben). Emellett problémát okozott, hogy míg a többségben lévő muszlimok jelentős érdekérvényesítő képességgel bírtak, addig a keresztényekről ez korántsem volt elmondható.²⁸⁴ Összességében véve kijelenthető, hogy a különböző kisebbségi csoportok, és ebből kifolyólag a keresztény felekezetek követői is, a Sykes–Picot egyezmény következményei miatt kiszolgáltatottá váltak, és egyes közösségek még saját lakóhelyeiket, ezáltal gyökereiket is elvesztették.

Az egyezményt követően a volt oszmán mezopotámiai vilajeteket nem egy köztársaságban, hanem egy királyságban egyesítették, és a brit fennhatóság különböző intenzitással még több évtizedig fennmaradt. Egy hozzájuk teljes mértékben hű, afféle bábvezetőt neveztek ki, Faysal ibn Ĥusayn²⁸⁵ személyében, aki Irak királya lett 1921-ben.²⁸⁶

²⁸² Nissen–Heine, 2009, 151.

²⁸³ Phares, 2001.

²⁸⁴ Kreynovich, 2022.

²⁸⁵ Faysal és a britek már jóval Irak megalakulása előtt együttműködtek. Főképpen az oszmánok elleni harcban működött közre, ami miatt az európai „hódítók” szemében lojális partnerként jelent meg. Emellett az iraki átlagemberek körében is népszerű volt. Jelentősen növelte az új király elfogadottságát, hogy meggyőzően állította, az iszlám prófétájának családjától származik. Ez az állítás nagy presztízst biztosított számára. Lásd: Nissen–Heine, 2009, 151–153.

²⁸⁶ Tripp, 2007, 47–51; Nissen–Heine, 2009, 152.

4.1.1. A kisebbségek szerepe a britek politikájában, Irakban, 1918 és 1932 között²⁸⁷

Ahogy említettük, a britek jóvoltából Irakban megjelenő nyugati szemléletű kisebbségpolitika jelentősen átformálta a nem muszlimok körülményeit. A mezopotámiai zsidókat és keresztényeket korábban hátrányosabb bánásmódban részesítették, és a mindenkori birodalom második számú polgárainak számítottak, de az európai befolyás eredményeként ez átalakult. Ez főképpen társadalmi státuszukat érintette, ami egy időben két ellentétes hatást is kiváltott. A korábban kialakult *staus quo*-val ellentétben, most sok esetben magasabb szintre felküzdöttek magukat a társadalmi ranglétrán, mint muszlim polgártársaik. Ez gazdasági előnyökkel járt számukra, de a politika terén is megnövekedett a befolyásuk. Mindezek a fejlemények ütköztek a muszlim lakosság érvényesülési törekvéseivel, ami miatt idővel ellenséges légkör alakult ki a felek között.²⁸⁸

Az első világháború alatti brit megszállás Irakban tulajdonképpen egy gyarmati rendszer bevezetését jelentette, még ha más elnevezést is kapott. A kutatók viszont megosztottak azt tekintve, hogy milyen irányba befolyásolták a régió politikai és társadalmi rendjét. Irakban a kolonizáció jóval később kezdődött, mint az észak-afrikai arab államokban. Példának okáért a franciák algériai jelenléte több mint 80 évvel hamarabb kezdődött, mint Irak britek általi kolonizálása. A korlátozott brit befolyásnak két fő oka volt: ez bőven a modernizáció időszaka volt, így a helyi lakosság már korábban találkozott a nyugati világgal, másrészt pedig ekkor már léteztek nemzetközi politikai szervezetek, amelyek kontrollálták a nyugati országok terjeszkedését.²⁸⁹

További fontos fejlemény, amit Meir-Glitzenstein (2004) is kifejt, hogy a britek közvetlenül az arab nacionalista mozgalmak szerveződése időszakában jelentek meg, ami még inkább csökkentette a társadalom egészére gyakorolt nyugati befolyást. Hozzáteszi, hogy:

*„A nacionalista mozgalom nyomása alatt a közvetlen brit uralom csak nagyon rövid ideig tartott – mindössze egy évtizedig. Ezek a tényezők limitálták a közvetlen brit hatást a társadalomra, gazdaságra, és a kultúrára nézve [...]”*²⁹⁰

²⁸⁷ Az alfejezet egyes részei megjelentek a Múlt és Jövő folyóiratban 2022-ben közölt tanulmányomban. Lásd: Tárik, 2022b, 49–60.

²⁸⁸ Gat, 2024, 201–205; Meir-Glitzenstein, 2004, 3.

²⁸⁹ Meir-Glitzenstein, 2004, 3.

²⁹⁰ Uo.

Azonban fontos megemlíteni, hogy az imperialisták Irak, mint állam megalakulásakor szándékosan a nem muszlim csoportokat támogatták, akik lehetnek kurdok, keresztények vagy zsidók is.²⁹¹ E stratégia semmiképpen sem számított új keletűnek, és ahogy korábban is említésre került, az Irak területén élő kisebbségi csoportok nyitottabbak voltak az idegen hatásokra.

Az ország vezetése körül komoly nézeteltérésekre került sor. A muszlimok arra törekedtek, hogy saját királyukat helyezték hatalomra, amibe a britek már csak azért is beleegyeztek, mert tartottak a többségi társadalom további lázongásaitól. Ettől függetlenül nem akarták cserben hagyni a kisebbségeket, ami miatt egy társadalmi szinten nagy presztízsnak örvendő síita sejkre bízta a nem muszlim közösségek védelmét. Ez elfogadható volt mind a keresztény, mind a zsidó közösségek számára, így a három korábbi oszmán vilajet, és a köztes területek Irak néven lettek ismertek.²⁹²

A kisebbségek jogállásával kapcsolatban is ideiglenesen pozitív fordulat állt be. Az arab ország 1925-ös alkotmányának 12. paragrafusában például leírták, hogy:

„A véleménynyilvánítás, a kiadói szabadság, a gyülekezési jog, valamint az egyesületek alapításának és azokhoz való csatlakozásnak a szabadsága minden iraki állampolgár számára garantált, a törvényben előírt korlátok között.”²⁹³

Ebből világosan kitűnik, hogy a nem muszlim polgárokat is ugyanazok a jogok illették meg, mint muszlim polgártársaikét.

Továbbá a 13. paragrafusban leírják, hogy:

„Az iszlám az állam hivatalos vallása [...]. A lelkiismeret teljes szabadsága és a különböző vallási szertartások gyakorlásának szabadsága, az elfogadott szokásoknak megfelelően, garantált az ország minden lakosa számára, feltéve, hogy ezek a szertartások nem ütköznek a rend és a fegyelem fenntartásával, illetve a közmorállal.”²⁹⁴

²⁹¹ Meir-Glitzenstein, 2004, 4.

²⁹² Alexander, 2004, 33.

²⁹³ Constitution of the Kingdom of Iraq, é. n. (A link elérhető az elsődleges források között).

²⁹⁴ Uo.

Ez szintén liberális hozzáállást jelent, habár a sorokból kiolvasható, hogy az iszlám más vallások felett áll, és a normákat ahhoz kell igazítani.

A 37. paragrafusban pedig az áll, hogy:

*„A képviselőházba való választás módját külön törvény szabályozza, amelynek alapja a titkos szavazás elve és a nem muszlim kisebbségek képviseletének szükségessége.”*²⁹⁵

Vélhetően európai hatásra a kisebbségek érdekeinek védelme is az alkotmányba került, de fontos megemlíteni, hogy hosszabb távon e szabályozásokat a mindenkori hatalom nem mindig tartotta be következetesen.

Az észak-iraki térségben évezredek óta jelen lévő asszírokon, szíreken és káldokon kívül több más keresztény közösség is létezett a régióban. Hakkariban (mai Törökország) őshonos asszír keresztény törzsek éltek, akiknek biztonsági helyzete a második világháború turbulens időszaka alatt jelentősen leromlott. Az első világháború elején az oszmánok és kurdok részéről súlyos visszaélések²⁹⁶ történtek, ami után a legtöbb asszír az említett területről Iránba menekült. Ennek egyik oka, hogy a Törökországban egyre hangosabb nacionalista hangok kiközösítettek és üldöztek minden olyan közösséget, amelyről azt feltételezték, hogy nem lojálisak, és a keresztények is e kategóriába estek.²⁹⁷

Iránban részt vettek a törökellenes akciókban, de a világháború utolsó előtti évében Mezopotámiába vándoroltak, pontosabban a mai Irak területére. Az asszíroknak nem bíztak a perzsa igazgatásban, és úgy gondolták, hogy igazi védelmet csak egy európai hatalomtól kaphatnak. Ez volt az egyik fő oka, hogy a britek által igazgatott Irakba mentek, ahol reményeik szerint üldözéstől mentesen élhetnek. Közösségüket egy menekülttáborban helyezték el, az

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Az oszmánok egy három évtizeden átnyúló kisebbségellenes „projektet” hajtottak végre, amelynek elszenvedői az Oszmán Birodalomban élő keresztények, és az örmény etnikummal bírók voltak. Lásd: Morris–Zeevi, 2019, Introduction.

²⁹⁷ Travis, 2006, 333.

úgynevezett ba'qūba-i táborban²⁹⁸, és ekkor még élt a remény köreibben, hogy a helyzet rendeződését követően hazatérhetnek saját szülővárosukba.²⁹⁹

Az említett tábor azonban még hosszú évekig a török területekről érkező asszírok otthonaként szolgált, ahol a szó szoros értelmében menekülteként éltek, és egy darabig nem is igazán akartak az iraki társadalomba integrálódni, mivel jövőbeni hazatérésüket tartották szem előtt. Murre-van den Berg (2016) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy:

*„A folyamat eredménye az volt, hogy a ba'qūba-i tábor nem megkönnyítette a hontalan menekültek iraki állampolgárrá válását, hanem inkább megerősítette, hogy különálló, elkülönült úton haladjanak tovább.”*³⁰⁰

Így a tábor szerepe kettős volt; egyrészt a védelmet szolgálta számukra, másrészt viszont megalapozta a jövőbeni konfliktusokat.

Az asszír keresztények történelmében döntőnek bizonyult annak a folyamatnak a lezárása, ami a különböző közel-keleti országok közötti határok megállapításával zárult. 1925 végén ez Irak és Törökország között is megtörtént, amely döntés szertefoszlatta az asszírok azon reményét, hogy hazatérhessenek szülőföldjükre, sőt ez vagyonuk és ingatlanaik elvesztésével is járt. Egykori otthonaik végérvényesen török fennhatóság alá kerültek, és a török kormány elzárkózott attól, hogy nem török etnikumú kisebbségek telepedjenek le újdonsült határain belül. Ezzel a döntéssel tehát bizonyossá vált, hogy az asszírok nem térhetnek haza, és egy idegen országban kell valahogy kivívniuk jogaikat és egzisztenciát teremteniük.³⁰¹

Ezt követően a különböző nyugati felek megpróbálták hatást gyakorolni az asszír keresztényekre, és iraki beilleszkedésüket szorgalmazták. Kettős csapás érte őket, mivel azzal szembesültek, hogy a táborban tanúsított szabálykövető magatartásukkal és diplomáciai erőfeszítéseikkel nem tudtak semmilyen eredményt elérni, emellett közösségük belső szerkezete is meggyengült az egyes érdekszférák közötti konfliktusok okán.³⁰²

²⁹⁸ Ba'qūba-i tábor: ideiglenesen itt helyezték el az otthon nélkül maradt asszírokat addig, amíg nem született végleges döntés státuszukkal kapcsolatban. Forrás: Murre-van den Berg, 2016, 29.

²⁹⁹ Travis, 2010, 268; Murre-van den Berg, 2016, 28–40.

³⁰⁰ Murre-van den Berg, 2016, 29.

³⁰¹ Uo.

³⁰² Uo.

Az asszírok célja egyértelműen az önrendelkezés kivívása volt, viszont nagyon távol kerültek attól, hogy ezt elérjék. Egyfajta ellenállás alakult ki a köreikben, ami hozzájárult az 1933-ban bekövetkezett drámai eseményekhez. Az asszírok megtagadták közösségük Irakon belüli „szétosztását”, és a pátriárka is ragaszkodott közössége vezetéséhez. Az asszírok tulajdonképpen azt prognosztizálták, hogy a nyugati befolyás későbbi megszűnésével az Irakban élő kisebbségek helyzete rosszra fordul. Más közösségek, például a zsidók is hasonló állásponton voltak, ezért elzárkóztak attól, hogy Irakot egy tisztán arab–muszlim elit vezesse. Ez növelte egy katonai konfrontáció kialakulásának esélyét, ami nem sokkal később be is következett.³⁰³

Miután biztossá vált, hogy az asszírok nem mehetnek vissza otthonaikba, Irak különböző részein telepedtek le. Folyamatosak voltak az ország vezetésével való súrlódások, amit az is táplált, hogy már a XIX. század óta erős azonosságtudattal bírtak, amiből kifolyólag nem tudták magukat egy arab nemzet részeként elképzelni. Az elkülönülési igényük is szította az ellenállást, ami egyébként korántsem volt egyedi a térségben. Ha csak az Irakon belüli területeket vizsgáljuk meg, akkor kitűnik, hogy mind a kurdok, mind a türkmének és más kisebbségi csoportok is hallatták hangjukat, és törekedtek saját autonómiájuk elérésére, ami sok esetben ellenszenvet váltott ki a helyi arab lakosság körében.³⁰⁴

4.2. Forráselemzés: az 1933-as Summayl mészárlás

Ahogy a Summayl mészárlással kapcsolatban említettük, az első világháború elején az oszmánok elnyomása miatt a legtöbb asszír keresztény elvándorolt a mai török területekről, és hosszú évekig menekültként élték életüket Észak-Irakban. Ebben az időszakban az iraki arab muszlimok érdekei a keresztények kárára érvényesültek, és már csak az ország berendezkedése miatt sem volt esély arra, hogy saját államot alapítsanak vagy önrendelkezést vívjanak ki. Ez az alaphelyzet először kisebb súrlódásokhoz, majd komolyabb ütközetekhez vezetett, amelyek aztán súlyos következményeket vontak maguk után. Az 1933-at követő fejlemények mélyen bevésődtek az asszírok kollektív emlékezetébe, és részben meghatározták későbbi viszonyaikat is.

A Summayl mészárlás nem egy nap alatt zajlott le, hanem tulajdonképpen egy eseménysorozat volt. Ez idő tájt a közhangulat jelentősen britellenes volt, főképpen a síita és szunnita muszlimok körében. A társadalom megosztottságát idézte elő, hogy a keresztények

³⁰³ Travis, 2010, 268; Murre-van den Berg, 2016, 29.

³⁰⁴ Murre-van den Berg, 2016, 28–40.

együttműködtek a britekkel, és a múlt eseményeihez hasonlóan, gyakorta őket preferálták a többségi muszlim társadalommal szemben, ami a későbbi erőszakos cselekedetek egyik kiváltója lett.³⁰⁵ A kisebbségeket, például a keresztényeket és a zsidókat nem a civilizációk közötti hídként használták fel, hanem sokkal inkább távolságot teremtettek közöttük és az arab muszlim lakosság között. Ez utóbbiak szerint a keresztények a külföldi hatalmakkal kollaboráltak, amely meggyőződéshez hozzájárult az a tény is, hogy többször bevetették őket az arab lakosság lázadási kísérleteinek leverésekor. A helyi muszlim lakosság ezért a britek kivonulását követően szembefordult a területen élő nem muszlim csoportokkal, mivel azok lényegében semmilyen védelmet nem élveztek.³⁰⁶

Az előzőekben ismertetett helyzet miatt állandó feszültség állt fent az asszírok és a helyi lakosság között. Summayl³⁰⁷ volt azon település neve, amelynek környékére az előbbiek, a pogromot megelőző időszakban kezdtek betelepülni, mivel számos inzultus érte őket Irak más részein.³⁰⁸ Azonban itt sem voltak biztonságban, amire az 1933 nyarán bekövetkezett események is rávilágítanak. Ekkoriban történt, hogy egy asszír katonai egység a szomszédos Szíriába ment, mivel fel akarták hívni a figyelmet az őket sújtó rossz bánásmódra, és közvetlenül kértek segítséget a francia adminisztrációtól. Ez utóbbiak viszont nem akartak szembemenni a britek iraki döntéseivel, ezért visszautasították az asszírok azon kérését, hogy Szíriában telepedhessenek le. Visszafordultak Irak felé, viszont az iraki haderő feltartóztatta őket.³⁰⁹ A végkifejlet nem egy nap alatt bontakozott ki, de az egyik legsúlyosabb vonatkozása 1933 nyarán történt. Donabed (2015) az eseményekről elmondja, hogy:

„[1933.] augusztus 11-én, egy pénteki napon két teherautónyi, géppuskákkal felfegyverzett rendőr érkezett Dohukból³¹⁰ Summayl-ba. Ugyanezen a reggelen [...] 300–500 asszír érkezett a faluba. Megérkezésükkor felszólították őket, hogy adják át fegyvereiket az iraki katonaságnak, akik ezután [...] lemészárolták őket. [...] Aznap a falu összes felnőtt férfi lakosa meghalt.”³¹¹

³⁰⁵ Hopkins, 2016, 38–39.

³⁰⁶ Donabed, 2015, 74.

³⁰⁷ Summayl: A város Észak-Irakban, Dohuk kormányzóságban, az Iraki Kurdistan régiót Törökországgal összekötő főúton található. Megközelítőleg 16 km távolságra nyugatra fekszik Dohuk városától. Lásd: Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan, 2015a.

³⁰⁸ Stafford, 1935, 44.

³⁰⁹ Baarda, 2020, 71.

³¹⁰ Dohuk: Dohuk kormányzóság fővárosa, Iraki Kurdistanban található. Lásd: Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan, 2015b.

³¹¹ Donabed, 2015, 109.

Az egész eseménysorozat egyik legfőbb kiváltója összefüggésben van az asszírok akkori legfontosabb követelésével, miszerint szerették volna, ha közösségük egy tömbben lenne letelepítve Irak területén belül, vagy akár szíriai földön, nem pedig szétszórva, ami a fennmaradásukra nézve vészjóslóan hatott.³¹² Továbbá ne felejtjük el, hogy mindez egy olyan korszakban történt, amikor az arab nacionalizmus erőre kapott, amelynek szemléletétől távol estek a kisebbségi csoportok különválási igényeinek tolerálása, ami mellett érezhető keresztény- és zsidóellenes propaganda volt jelen az iraki napilapokban.³¹³ (Ez utóbbi az iraki zsidó közösség teljes megszűnéséhez is hozzájárult). Továbbá sokan a britek irányába is kritikát fogalmaznak meg, mivel ők sem kezelték kielégítően a különböző etnikai és vallási csoportok közötti ellentéteket. Audisho (2013) a munkájában a következő korabeli angol nyelvű cikket idézi:

*„Még ha nem [is] adnak az asszíroknak önrendelkezést, de [mégis] egy blokkba telepítik le őket élükön a pátriárkával, [akkor] képesek lesznek megszerezni az autonómiát.”*³¹⁴

Az ez utóbbihoz hasonló mondatok még ha nem is szándékosan, de mégis negatívan hatottak az asszír keresztények lehetőségeire és megítélésére már az 1920-as évek közepétől. Szemmel láthatóan az iraki arab muszlimok egy része pontosan azért is reagált hevesen a summayli események idején, mert nem fogadták el önrendelkezési törekvéseiket, amit az éppen formálódó fiatal állam elleni szervezkedésként fogtak fel.

Az előbb ismertetett előzmények hozzájárultak az 1933-ban történt végzetes összeütközéshez. A történéseket Stafford³¹⁵ a következőképpen írta le:

„Ezután a falu összes férfijának hidegvérű és módszeres mészárlása következett [...]. Az asszíroknak már nem volt erejük harcolni, részben azért, mert a múlt heti

³¹² Wehrey, 2001.

³¹³ Stafford, 1935, 92; 167.

³¹⁴ The Journal of the Royal Central Asia Society, Vol. XVIII. 1931, idézi: Audisho, 2013, 143.

³¹⁵ Ronald Sempill Stafford (1890–1972): Az 1920-as évek közepén körzeti felügyelői posztot kapott Irakban. Már az 1930-as évek elején felhívta a figyelmet az iraki hadseregen belüli túlkapásokra. Az asszírok lemészárlását ő sem tudta megakadályozni. Lásd: ATOUR, 2004.

események lelkiileg megtörték őket, de főként azért, mert lefegyverezték őket. Miután leszerelték őket, a mészárlás tervszerűen folytatódott. Ez eltartott egy ideig. Nem mintha siettek volna, mert előttük állt az egész nap [...]. A géppuskások a házak ablakai előtt állították fel fegyvereiket, amelyekben az asszírok menedékre leltek. [...] Addig lőttek közülük, amíg egyetlen ember sem maradt állva a romokban.”³¹⁶

Számos hasonló esetre is sor került, és az erőszakos cselekmények hetekig tartottak. Az esetleírásokból kiderül, hogy a valóságban egymást érő, „kisebb” pogromok zajlottak. Az erőszak fokozódásához hozzájárulhatott, hogy Irak királya az országon kívül tartózkodott, így nem volt egy olyan visszatartó erő, amely gátat szabott volna az erőszakos eseményeknek. Továbbá Bakr Šidqī szerepe kulcsfontosságú volt, aki eltökélt volt az „asszír-probléma” végleges rendezését illetően. Az iraki haderő (kurd) ezredese nagy népszerűsége tett szert a nacionalisták körében, és nem tolerálta az asszírok különválási szándékát.³¹⁷

Az iraki vezetés nem tulajdonított nagy jelentőséget a keresztényeket ért atrocitásoknak, inkább csak afféle megrendszabályozásként tekintett az eseményekre. Donabed (2015) ezzel kapcsolatban egy korabeli titkos jelentést közöl, amelyben leírták, hogy:

„[...] Nyilvánvaló, hogy a kormány tisztviselői, a rendőrség és a hadsereg nem fog tanúskodni [az esettel kapcsolatban], és úgy tűnik, hogy nincsenek férfi túlélők. A megfélemlítés is kétségtelenül szerepet játszik a tanúskodás megakadályozásában.”³¹⁸

Továbbá az asszír keresztényeket akkorra már megfélemlítették, akik úgy érezték, hogy nem tudják érdekeiket érvényesíteni, valamint magukat megvédeni a túlerővel szemben.³¹⁹

³¹⁶ Stafford, 1935, 145.

³¹⁷ Donabed, 2015, 117–118.

³¹⁸ C. J. Edmonds őrnagy titkos jelentése, Belügyminisztérium, Bagdad. G. A. D. Ogilvie-Forbes úrnak, Brit Nagykövetség, Bagdad, 1933. augusztus 24., AIR 23/656. Idézi: Donabed, 2015, 118.

³¹⁹ Uo.

4.2.1. Az Iraki Honvédelmi Minisztérium jelentése a keresztények tisztek elleni támadásáról Észak-Irakban³²⁰

A most bemutatásra kerülő idegen nyelvű források fordításain és tartalmi kivonatain keresztül próbáljuk megérteni az iraki asszír keresztények modern kori kollektív traumáit, amelyek számos, a mai napig is érezhető következményekkel jártak. Legfőképpen korabeli újságcikkek és egy titkos, az Iraki Belügyminisztériumnak írt jelentés szolgáltatja a kiindulási alapot. E dokumentumok feldolgozásán keresztül is könnyedén érzékelhető az a feszültség és ellenszenv, ami a felek között volt tetten érhető egészen 1933 nyaráig, ami után egy időre elcsendesedett a viszályuk. A korabeli iraki napilapokban megjelent cikkek a kisebbségellenes propaganda volt a jellemző, és párhuzamot vonhatunk a csaknem másfél évtizeddel későbbi, az iraki zsidókkal kapcsolatos írásokkal is, amikor nagyon hasonló retorikai elemekkel tarkított megfogalmazások láttak napvilágot.

Csak csekély számú, az asszír keresztényekről vagy a Summayl mészárlásról szóló arab nyelvű dokumentum maradt fenn az adott korszakból, de az Iraki Honvédelmi Minisztériumnak egy, a Belügyminisztériumhoz intézett titkos jelentése elérhető az „Iraqi Jewish Archive” gyűjteményében. A jelentés egy asszír keresztények általi támadásról számol be, amelyet iraki katonatisztek ellen követtek el Irak északi részén. A dokumentum keltezése 1933. május 28., ami jól jelzi, hogy az év tavaszától már egyre érezhetőbb volt az az ellentét, ami az augusztusi mészárlásokban csúcsosodott ki. A jelentés ekképpen kezdődik:

„Téma: Asszírok támadtak meg tiszteket Moszulban

Hivatkozva a kabinet titkárságának 1679. számú titkos levelével végződő és 1302. Muharram 26-án/1933. május 21-én kelt felhívásra:

A moszuli védelmi egységtől kapott nyugtalanító táviratok nyomán, amelyek az asszír lázadók Moszulban történő néhány katonatiszt elleni támadásáról szóltak. E hónap 23-án Ṭaha al-Hāšimī altábornagyot, a hadsereg vezérkari főnökét Moszulba küldtük, hogy vizsgálja az esetet és jelentést nyújtson be róla. Vissza is

³²⁰ A jelentés az Iraqi Jewish Archive oldalán érhető el. Az Iraqi Jewish Archive oldalát a CLIR (Council on Library and Information Resources független nonprofit szervezet működteti. A 4.2.1. alfejezetben azon idézetek, valamint háttértörténetek esetén, amelyeknél nem tüntettünk fel forrást, a következő oldalról származnak: Iraqi Jewish Archive, é. n. A link az irodalomjegyzékben érhető el, az elsődleges hivatkozások között.

jött 24-én miután elvégezte a küldetését. Elküldök Önöknek egy képet a jelentésről, amelyet felülvizsgálatra készített abban a reményben, hogy a legszigorúbb intézkedéseket [foganatosítják velük szemben], és hogy bíróság elé állítsák őket, és hogy többé ne fordulhasson elő ilyen eset.”³²¹ (A jelentéshez a képet is csatolták).

Ez a bevezetés még nem említi, hogy pontosan milyen jellegű támadások történtek, de azt sugallja, hogy az iraki katonák nagy horderejű offenzívának voltak kitéve. Az egész dokumentumra jellemző, hogy az asszírok irányából érkező legkisebb kihágásokat is súlyos, Irak belbiztonságára rendkívüli módon ható eseményként tüntették fel. Ezzel szemben a valóságban korántsem történtek olyan kritikus támadások, amelyeknek ilyen fokú aggodalmat kellett volna kiváltaniuk. Az iraki hatóságok szorongását a már korábban is említett dinamika váltotta ki, miszerint az asszírok idegen „testként” funkcionáltak az országban, és közeli viszonyt ápoltak a szintén idegen brit katonai képviselőkkel. Ezek a tények folyamatos gyanakvást eredményeztek az irakiak részéről, nem beszélve arról, hogy ez számukra már önmagában is biztonsági kockázatot jelentett. Az asszír keresztények rossz időben kerültek az éppen formálódó iraki államba, és teljes mértékben meggátolta beilleszkedésüket az a tény, hogy nem voltak képesek megbékélni saját új helyzetükkel. Az iraki hatóságok pedig a legkisebb szabálysértést is a legsúlyosabb büntetéssel igyekeztek megtorolni, ami nem a jelentés megírása után közvetlenül, hanem néhány hónappal később, Summaylban következett be.

A dokumentumban két esetet emeltek ki, ami komoly aggodalmat okozott az iraki biztonsági erők számára. Az egyik, hogy véleményük szerint az asszír katonák szándékában állt kifigyelni az iraki hadsereg egységeit gyakorlatozás közben. Erre, mint belbiztonsági aggályra tekintettek, és ezzel kapcsolatban a lehető legtöbb információt gyűjtötték össze. A jelentésben részletesen közlik, hogy az Assyrian Levies³²² fegyveresei gyakran felkeresik Mār Šim‘ūn pátriárka házát esténként, és ott is alszanak. Továbbá a régi laktanyák közelében található gyakorló tere az Assyrian Levies örökét állított, és azokat naponta háromszor cserélgeti. A dokumentum szerint ez utóbbi lehetőséget ad arra, hogy kémkedjenek az iraki katonák után, mivel a gyakorló térről könnyűszerrel át lehet látni hozzájuk. Ez komoly aggodalmat váltott ki az iraki hatóságoknál,

³²¹ Iraqi Jewish Archive, é. n.

³²² Assyrian Levies: egy olyan iraki katonai erő volt, amelyet a britek hoztak létre. Az ATOUR (2000) oldalán közlik J. Gilbert Browne jelentését, aki kifejtette, hogy a brigád nevét folyamatosan megváltoztatták (például Iraqi Levies-re), és tagjai között nem csupán asszírok, hanem kurdok, türkmének és jezidik is voltak. Forrás: ATOUR, 2000.

mivel az asszírokkal szembeni sokszor alaptalan prekoncepcióik most a valóságban is testet öltöttek, és úgy gondolták, hogy az ellenség saját országukon belül található.³²³

A másik eset, ami riadalmat keltett Irak Belügyminisztériumának berkein belül, hogy kövekkel dobálták meg az iraki hadsereg egyes tisztjeinek házait. Ez a történés jelentősen rontotta a viszonyt az asszírok és az irakiak között, és a két fél ellenségeskedésében meghatározó állomásnak bizonyult.³²⁴

A jelentés továbbá leírja, hogy Bakr Šidqī³²⁵, a térség parancsnoka több intézkedést is elrendelt Moszul védelmében. Megparancsolta, hogy a katonák maradjanak bent a táborban és ebből kiindulva visszavonta a rövidtávú szabadságokat, valamint lőszert osztott a katonáknak. Azt is megparancsolta, hogy építsenek tornyokat a lőszerraktár köré Bāb Singārban. A parancsnok nem értesítette Moszul előljáróját a város védelmében megalkotott tervről, mert úgy gondolta, hogy ez az ő felelőssége.³²⁶

Ezt követően a titkos belügyi dokumentum részletezi a térség parancsnoka és az összekötő tiszt, White ezredes között elhangzott beszélgetést. Ebből kiderül, hogy Bakr Šidqī közölte az összekötő tiszttel, hogy az asszírok öröket állítottak a gyakorló térre. Megkérte az összekötő tisztest, hogy érdeklődjön meg az angol légiparancsnoktól és az Assyrian Levies parancsnokától, de ők ketten nem tudtak semmit az említett örökről. Az összekötő tiszt úgy gondolta, hogy az asszír katonák azért jöttek, hogy kifigyeljék az iraki katonák gyakorlatozásait. A térség parancsnoka ekkor azt mondta, hogy az örök naponta háromszor cserélődnek, ami miatt ésszerűtlen, hogy ők bármit is ki tudnának így figyelni. Másnap White ezredes közölte, hogy a brit légierő illetékes parancsnokának javaslata alapján a gyakorló teret tegyék át az Assyrian Levies laktanyáján kívülre. De Bakr Šidqī azt felelte, hogy ez nem az ő, hanem a légierő parancsnokának hatásköre. White ezredes említette még a légierő parancsnokának abbéli javaslatát, hogy a megfelelő őrzés biztosítása végett telepítsenek brit katonákat a gyakorló térre. Bakr Šidqī azonban elvetette a javaslatot, mert szerinte ezzel megszégyenítenék az iraki hadsereget.³²⁷

Ezután a jelentésből kiderül, hogy White ezredes és a térség parancsnoka között véleménykülönbség és feszültség van, és egymás iránt érzett ellenérzésük nem most kezdődött.

³²³ Iraqi Jewish Archive, é. n.

³²⁴ Uo.

³²⁵ Bakr Šidqī al-‘Askarī: kurd származású iraki tábornok. Szíriában szolgált, majd Irak megalakulása előtt közvetlenül a britek hírszerzőjeként tevékenykedett. Sokan az asszírok ellen elkövetett mészárlás miatt ismerik. Forrás: Basri, 2004, 267–269.

³²⁶ Iraqi Jewish Archive, é. n.

³²⁷ Uo.

Bakr Šidqī azt gondolta, hogy az összekötő tiszt véleménye és hozzáállása az ügghöz nem több, mint az iraki katonák lenézése.³²⁸

A jelentés írója szerint lehet, hogy van igazságtartalma annak, hogy kifigyelési szándékkal állítottak öröket a gyakorlótérre, és az sem kizárt, hogy Mār Šim‘ūn pátriárka házáat is rendszeresen felkeresik őrzési céllal.³²⁹

A dokumentum továbbá részletesen közöl egy olyan esetet, amikor az asszírok kövekkel dobáltak meg tiszt házakat. A jelentésben az olvasható, hogy a hadsereg főparancsnoka meglátogatta a város előljáróját, valamint a közigazgatási felügyelőt és az esetről diskuráltak. Kiderült, hogy még zajlik a vizsgálat a kövek dobálása ügyében, így még nem született döntés. A főparancsnok megnézte az erről szóló rendőri jelentéseket, amelyekben az állt, hogy a köveket Kāmil Šabīb alezredes, valamint az iskolaigazgató házára dobálták. Az is kiderült, hogy a köveket közeli helyekről hajigálták oda.³³⁰

A dokumentumban közlik a rendőrfőnök véleményét is, aki úgy gondolta, hogy voltak személyes konfliktusok a tiszt családok között, de kizártnak tartja, hogy a családok egymást dobálták volna meg, mivel a rendőrség kézben tartotta a viszálykodást.³³¹

Bakr Šidqī és a tisztek úgy gondolták, hogy a kődobálás az asszírok műve volt. Továbbá véleménye szerint az asszírok cselekedeteiről valószínűleg a brit tisztek is tudtak. A jelentés tartalma alapján ez az incidens bebizonyította, hogy a rendőrség kénytelen szembeszállni ezekkel a „dolgozattal” és letartóztatni a bűnösöket.³³²

A jelentés írója szerint a kődobálás előre eltervezett volt, amivel azt akarták elérni, hogy megalázzák az iraki hadsereg tisztjeit és zűrzavart okozzanak. Ez az egész eset felháborította a katonákat és a tiszteket. Továbbá közli a jelentés, hogy a város előljárója szerint Mar Šim‘ūn gyűlöletet szít a kormánnyal szemben és felbújtja az embereit, hogy hágják át a törvényeket. Az asszír pátriárka egyébként gyakran rendkívül negatív színben tűnik fel a szövegben, és érezhetően ki akarták hangsúlyozni az ő felelősségét a konfliktusban.³³³

A dokumentumban azt is leírták, hogy az egyik este le akarták tartóztatni az Assyrian Levies katonáit. Kivonultak az iraki erők Mār Šim‘ūn házához, de az iraki rendőrség nem tudta elfogni

³²⁸ Uo.

³²⁹ Uo.

³³⁰ Uo.

³³¹ Uo.

³³² Uo.

³³³ Uo.

őket, ami azt bizonyítja, hogy szervezett dologról van szó. Ezek alapján a térség parancsnoka megbizonyosodott arról, hogy az asszírok cselekedetei előre eltervezettek.³³⁴

Történt más eset is, ami fokozta a félreértést a térség parancsnoka és a brit parancsnok között. A korabeli etikett szerint az iraki őrség tagjainak tiszteletük kifejezése gyanánt köszönniük kellett a brit légierő parancsnokának Moszulban, amikor ez utóbbi látogatást tett valamely eseményen. Az örök parancsnoka ezt vonakodott megtenni, és megkérdezte a térség parancsnokát, hogy számára is kötelező-e a tisztelgés, amikor személyesen találkozik a brit légierő parancsnokával. A térség parancsnoka azt felelte, hogy nem szükséges, mert nincs ilyen jellegű utasítás a feljebbvalók részéről. A hadsereg parancsnoka kifejtette, hogy csak azon tisztviselők számára kötelező a tisztelgés, akikre a konkrét utasítás vonatkozik. Tehát felfogása szerint az öröknek, amikor magas rangú brit katonákkal találkoznak nem szükséges szalutálniuk. Az örök ehhez tartva magukat nem tisztelgetek a brit légierő parancsnokának, ami viszont felháborodást keltett a briteknél. Ez az eset pont akkor történt, amikor a bizalom megrendült, és egyre erőteljesebb feszültség alakult ki a felek között, így egyértelműen tovább rontotta a kapcsolatokat.³³⁵

Az iraki hadsereg felnagyította és sértésnek vette ezeket az eseteket, aminek eredményeként az asszírok iránti forrongó ellenszenv – amelyet az iraki hadsereg mindig is érzett – gyorsan heves gyűlöletbe csapott át. A jelentés készítője szerint az Észak-Irakban, 1933-ban kialakuló konfliktusok forrása az Assyrian Levies, vagy általánosságban véve az asszírok voltak. Már ebből az egy dokumentumból is leszűrhető az a konzekvencia, hogy a fokozódó feszültség nem a kődobálásban fog kicsúcsosodni, hanem előbb-utóbb súlyosabb incidens is be fog következni. Többféle konfliktus is kirajzolódik a jelentésben. Egyrészt nyilvánvaló az arab–asszír, valamint az arab–brit szembenállás is. Ezen felül érdekesség Bakr Šidqī személye is, akit a korabeli és későbbi források is kegyetlen, kisebbségellenes „hadvezérként” jellemeznek, de a dokumentum alapján róla sokkal inkább egy megfontolt katonai vezető képe rajzolódik ki, habár a konfliktusban való későbbi szerepvállalása némileg ellentmond ennek.³³⁶

Összességében véve a kődobálás és az iraki katonák utáni leskelődés nem tűnik súlyos bűnnek, mégis ehhez hasonló incidensek készítették elő a terepet az asszír keresztények egyik legnagyobb XX. századi traumájának, a Summayl mészárlásnak. Az asszírok, arabok és britek

³³⁴ Uo.

³³⁵ Uo.

³³⁶ Uo.

nem törekedtek konfliktusaik rendezésére, hanem mindhárom fél a teljes kontrollra tartott igényt, és egyikük sem érezte azt, hogy a másik feljebbvaló volna a katonai hierarchiában.

4.2.2. Az asszír keresztények, valamint a Summayl mészárlás médiában való megjelenése

A Summayl mészárlásról és az asszír-kérdésről beszámoltak a különböző korabeli sajtóorgánumok országon belül és kívül egyaránt. A továbbiakban 1933 nyarán megjelent újságcikkeken keresztül mutatjuk be az eseményeket és azok hátterét. Az újságcikkeket három csoportba soroljuk. Az első csoportot olyan közel-keleti sajtótermékek adják, amelyeket arab vagy angol nyelven publikáltak, de nem Irak területén. E csoport előtérbe helyezése azért rendkívül fontos, mert az iraki sajtó, legfőképpen az 1920 és 1950-es évek között jelenlévő sajtócenzúra³³⁷ okán nem tud objektív képet nyújtani az 1933-ban történt keresztényeket negatívan érintő eseményekről.

Ahhoz, hogy a lehető legteljesebb képet kapjunk, szükséges a sok esetben kisebbségellenes propagandával tarkított iraki muszlim narratíva bemutatása is, ezért ez fogja szolgáltatni a második csoportot. A harmadik szegmenst a hírek európai közlése adja, ezen belül pedig a magyar nyelvű korabeli sajtónak az iraki asszír keresztényekről szóló beszámolóit is megvizsgáljuk.

A Közel-Keleten 1933-ban megjelenő arab sajtótermékek hozzáférhetősége erősen korlátozott, továbbá ezekben az iraki asszírok reprezentáltsága rendkívül alacsony. További problémát okoz az is, hogy az iraki sajtóban a kisebbségek saját újságjaikat nem tudták megjelentetni, és képtelenek voltak saját hangjukat hallatni a korszakban jelen lévő erős cenzúra miatt.³³⁸ Így legtöbbször a külföldön megjelenő újságokban számoltak be az Irakban élő kisebbségek helyzetéről, így hiba, valamint félrevezető volna csak és kizárólag a még nehezebben elérhető és meglehetősen torz képet szolgáltató arab nyelvű iraki forrásokra támaszkodni. A közel-keleti, főként angol nyelvű híradások feldolgozása tehát elengedhetetlen a viszonyok teljes körű megértéséhez.

Az iraki asszírok helyzetével az angol nyelvű *The Palestine Post* foglalkozott a legtöbbet 1933-ban. Ez a jeruzsálemi újság az 1933. augusztus 20-i számában a következőképpen írt a summayli történetekről:

³³⁷ A témáról bővebben lásd: Basri, 2002, 167.

³³⁸ Goldstein–Sabbah, 2016, 285.

Cím: „Az asszír problémák –
1300 ember keres otthont

1300 asszír emigráns – a világ első szervezett nemzeti keresztény közösségének tagjai, három különböző nemzethez tartoznak, [pontosabban] Francia-Szíria, Törökország és Irak határán élnek, írja a Daily Herald augusztus 5-én. Néhány napja az emigránsok, akiket Irakban telepítettek le a háború után, puskákkal felfegyverkezve indultak meg francia-Szíria határán túlra. Azt állították, hogy nincsenek biztonságban az iraki muszlimok elnyomása miatt. A franciák megtagadták tőlük az ott-tartózkodást, és visszaküldték őket a határra, továbbá megfosztották őket 200 puskájuktól. Az iraki kormány nem volt hajlandó visszafogadni az asszírokat, hacsak azok át nem adják minden fegyverüket, de az emigránsok azt állították, hogy ez hagyományos ellenségeik, a kurd törzsfőnökök kegyelmére hagyná őket.

Az asszírok tegnap Törökországba való kivándorlásukat fontolgatták, ahol a háború előtt éltek, és ahol földjeiket és javaikat korábban lefoglalták. Törökország azonnal válaszolt, és egy osztagot küldött a határra, kijelentve, hogy a halál lesz az osztályrésze minden olyan menekültnek, aki megkísérli a határátlépést. Az iraki kormány tegnap kiadott egy közleményt, amiben figyelmeztette az Irakban maradó asszírokat, hogy ha csatlakoznak a szíriai határon túli nemzettársaikhoz, akkor semmilyen esetre sem térhetnek vissza Irakba. Az asszír egyház i.sz. I. században jött létre, és szentírásai a Krisztus által beszélt nyelven, arámiul íródtak.”³³⁹

Ebben a cikkrészletben a probléma gyökereire próbáltak rávilágítani, és összességében az 1933 környéki eseményeknek a történelemkönyvekkel megegyező, pontos képe került ismertetésre a mai Törökország területéről Irakba vándorolt asszír közösség helyzetéről. Két tűz közé szorultak, mivel nem volt hajlandó sem Szíria, sem Törökország be- illetve visszafogadni őket, ami miatt elkerülhetetlenné vált az iraki kormányerőkkel való összecsapás. Az akkori török kormány hozzáállása részben érthető, mivel a kivándorolt asszír csoportban a lázadás veszélyét vélték felfedezni, bár házaik elkobzásával és kisajátításával súlyos jogsértést

³³⁹ The Palestine Post. The Assyrian Troubles, 1933. augusztus 20. 3. o.

követtek el. Az akkor még francia mandátum alatt álló Szíria felelősségét sem lehet megállapítani, és nyilvánvaló, hogy nem óhajtottak beleavatkozni a szomszédos Irak belügyeibe.

Szintén ugyanezen az oldalon közöltek egy kiegészítést is „Times megjegyzés” címmel, amelyben a konfliktus előzményeit írták le rendkívüli részletességgel:

„Az 1925-ben Genfben kezdődött hibák sora az iraki erők és a keresztény asszír kisebbség egy része közötti kegyetlen megütközéshez vezetett és vitákat generált az Iraki Királyság és Szíria francia vezetése között. Az asszírok szomorú története a háborúban kezdődött, amikor az oroszok ösztönzésére fellázadtak a török hegemonia ellen. Amikor az orosz front 1917-ben összeomlott, az asszírokat Perzsiába száműzték, ahonnan mintegy 70 000 ember menekült el brit segítséggel Irakba. Közülük sokan olyan iraki katonai csapatokhoz csatlakoztak, amelyeket a brit kormány hozott létre és finanszírozott. Jó katonák voltak, brit tisztjeik elismerően beszéltek róluk, és tíz éven keresztül értékes szolgálatot nyújtottak az arab államnak, azonban idegenek voltak az országban és a beilleszkedés sem ment könnyen. A britek iránti lojalitásuk és a brit mandátum támogatása miatt népszerűtlenné váltak az arabok és a kurdok egy része számára. A Liga Tanácsa (League's Council) 1925. december 16-i döntése alapján Dél-Hakkari Irak északi határain kívülre került, amely döntés megfosztotta az asszírokat hegyvidéki otthonuktól, és ezek az erős emberek menekülteké váltak és nehéz helyzetbe kerültek egy ismeretlen és nem túl barátságos országban, ahol a legtöbb lakhatásra alkalmas hegyi völgyet a kurdok már elfoglalták. Még így is találtak néhányan maguk számára otthont iraki segítséggel, de pátriárkájuk ambíciói vagy extrém konzervativizmusa és egyéb okok megakadályozták a közösség egy részét abban, hogy elégedetten telepedjenek le az arab királyság állampolgáraiként.”³⁴⁰

Ez a kiegészítés bemutatta, hogy milyen folyamatok játszódtak le a Hakkariból származó asszír közösség történelmében 1925 és 1933 között. Attól függetlenül, hogy a cikkíró megemlíti az angolok szerepét a probléma ismertetésében, mégsem állítja nyíltan a britek felelősségét, holott nehéz helyzetük részben pont ez utóbbiakkal való szövetségük miatt alakult ki. Az 1933-

³⁴⁰ The Palestine Post. The Assyrian Troubles, 1933. augusztus 20. 3. o.

ban történt megütközést követően az asszírok nehezen találtak maguk számára élehető lakóhelyet, és tovább bonyolította szituációjukat pátriárkájuk konzervatív hozzáállása is, ami jelentősen megnehezítette a csoport beilleszkedését.

Másnap a „The Palestine Post” egy újabb cikket közölt, amelyben az asszír pátriárkát állítja a középpontba:

Cím: „Száműzték az asszír vezetőt –

(Mār Šim ‘ūn Ciprusra repült)

Mār Šim ‘ūnt, az asszírok lázadó vezetőjét pénteken kitoloncolták Bagdadból. Ezt egy külön táviratban közölték a „Palestine Post” újsággal. A fiatal pátriárka a Királyi Légierő repülőgépén hagyta el [Bagdadot], és Palesztinán keresztül Ciprusra [repült]. Az asszír vezető tegnap reggel indult el Palesztinából és Ciprus szigetére [ment], hogy menedékre leljen. A Központi Sajtóirodán keresztül kapott üzenet szerint Mār Šim ‘ūn édesapját és testvérét is kiutasította az iraki kormány. Mār Šim ‘ūnt az asszír felkelési mozgalom vezetőjeként tartják számon. E mozgalom számos összecsapás okozója volt, amelyekben több százán meghaltak. Az iraki kormány határozottan cáfolta azt a hírt, hogy védtelen keresztény asszírokat mészároltak volna le. Kijelentették, hogy az iraki csapatokkal való viszálykodó asszír hadsereg embereit ölték meg, és az irakiak csak a kötelességüket teljesítették a lázadás elnyomása érdekében.”³⁴¹

Az imént közölt újságcikkből kiderül, hogy az iraki kormány nem tartotta magát felelősnek a történetek miatt és nyílt sisakos küzdelemként írja le a summayli eseményeket. Érdekesség, hogy ekkor még az asszír pátriárka személyének leírása némileg negatív színezetet kapott az Irakon kívüli sajtóban is.

1934 őszén már pozitívabb hangvételű írásokat jelentetett meg a „The Palestine Post”. Az egyik cikkben Ronald Wolfrey, az újság munkatársa leírja, hogy:

³⁴¹ The Palestine Post. Assyrian Leader Exiled, 1933. augusztus 21. 3. o.

„A kiváló brit katona, Browne dandártábornok megérkezett brit Guyana-ba, ahol a Nemzetek Ligája nevében menekülthelyzeti missziót hajt végre. A cél az, hogy otthont találjon az asszír keresztényeknek, akiknek iraki helyzete nehézségekkel és veszélyekkel teli. A brit Guayana-ban rendelkezésre álló földterület körülbelül 1500 négyzetkilométer, és a területen marhák, lovak és épületek találhatók. Figyelembe kell venni az egészségügyi, éghajlati és mezőgazdasági körülményeket. Ha ezek mind kedvezők, és a terv az egésze finanszírozható, akkor az asszír keresztény probléma megoldódik.”³⁴²

A cikkben felvázolt terv – miszerint, hogy az asszírokat brit Guyana-ban telepítsék le – sosem valósult meg, habár a nemzetközi közösség komoly szándékát tükrözték az ilyen jellegű írárok:

„Remélhető, hogy nem vesz el [több] időt a megfelelő hely megtalálása, ahová áthelyezhetik az iraki asszír keresztényeket. A Nemzetek Ligája Tanácsa legutóbbi üléseinek köszönhetően a kérdés tisztázódott. Yasin Pasha, az iraki kormány szóvivőjeként elismerte, hogy súlyos túlkapásokat követtek el az asszír közösség ártatlan tagjaival szemben. Az asszír pátriárka újonnan kérvényezte, hogy népét egy biztonságos helyre vigyék át. A Liga Tanácsa külön bizottságot hozott létre, aminek szokatlanul kiterjedt hatásköre van, [amivel] megkönnyíti a letelepítési terv [végrehajtását]. A brit kormány is a bizottságban dolgozik, amelynek további tagjai Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Dánia és Mexikó képviselői.”³⁴³

Az idézett szövegrészletből levonható az a tanulság, hogy hiába volt meg a nemzetközi közösség akarata az asszírok letelepítésével kapcsolatban, az ügyben mégsem volt semmilyen egyetértés. Nem voltak egységesek a nagyhatalmak, valamint az asszír közösség szervezetlensége is nehezítette az új lakóhely megtalálását, ami pénzügyi problémákkal is kiegészült. Ettől függetlenül alakultak asszír diaszpórák a világ különböző pontjain (pl. Egyesült Királyság, Németország, Egyesült Államok stb.), de ez fennmaradásukra nézve inkább negatívan hat, mert a sok apró, idegen közegben létrejövő kolóniában generációnként

³⁴² The Palestine Post. Ronald Woolfrey: The Nansen Touch at Geneva. 1934. november 30. 11. o.

³⁴³ The Palestine Post. Leslie R. Aldous: Settling the Assyrian Christians. 1933. november 24. 8. o.

gyengülnek a kulturális sajátosságok, ami idővel a többségi társadalomba való beolvadásukhoz vezethet.

A korábbiakban már szó esett arról, hogy az iraki sajtóban nagyon intenzíven képviseltette magát a cenzúra intézménye. Ez nem csak a keresztényeket, hanem más kisebbségeket is érintett. Az iraki sajtóban megjelent nem muszlim csoportokkal kapcsolatos közleményeket a „The National Library of Israel”³⁴⁴ gyűjtötte össze, de ezek a gyűjtemények főként angol nyelvű írásokat tartalmaznak.

Az adott korszakban a konkrétan Irakban megjelenő arab nyelvű újságoknak nem létezik internetes archívuma, azonban értékes forrásokra lehet lelni olyan szerzők munkáiban, akik még éltek (vagy a felmenőik) az említett 1933-as események idejében és saját gyűjteményükben fennmaradt újságokkal rendelkeznek. A lehető legteljesebb formában egy iraki asszír származású kutató, Audisho munkájában³⁴⁵ maradtak fenn cikkrészletek. Ezekből kiderül, hogy 1933 nyarán az iraki kormány, a pártok és a sajtó rendkívül negatív hangnemben és kimondottan ellenségnek beállítva jelenítette meg az asszír keresztényeket, továbbá kiadták azt az utasítást a lakosság számára, hogy szerveződjenek önkéntes csapatokba, majd fegyvert osztottak ki részükre. Később az iraki kormány is megköszönte a beduin és kurd törzsi vezetőknek az általuk tett erőfeszítéseket, és azt, hogy sikeresen védték meg a hazát az asszíroktól, akikre gyakran zsoldosként, kémként, vagy az imperialista összeesküvésben való résztvevőként hivatkoztak az iraki sajtóban. A cikkrészletekből kiderül, hogy az asszír keresztények ellenségként való reprezentálása egyértelműen a legfelsőbb körök utasítására történt, amely narratíva aztán az egész iraki lakosság sajátjává vált a korszakban. Az asszírokról szóló 1933-ban megjelent, és napjainkban elérhető cikkekre jellemző, hogy a többségükben a tőlük való végleges megszabadulásra buzdítanak. A Summayl mészárlást követően a történelemsokról úgy számoltak be, mint afféle történelmi eseményekről, amikor az iraki muszlimok hősként helytállva óvták meg a haza biztonságát és egységét.³⁴⁶

Az *al-Balāğ al-Mawṣūliyya* egy levelet jelentetett meg 1933 nyarán, amelyet a moszuli mufti, al-Sayyid Ḥabīb al-‘Ubaydī küldött a miniszterelnöknek. A mufti leírta benne, hogy az asszírok

³⁴⁴ The National Library of Israel: Az Izraeli Nemzeti Könyvtár saját weboldalán több újságcikk-gyűjtemény is található. Saját magukról azt írják: „Az Izraeli Nemzeti Könyvtár felbecsülhetetlen értékű folyóirat-gyűjteményt őriz, amelyek Izrael földjén/Palesztinában jelentek meg 1908 és 1948 között. Vannak olyan napilapok, amelyek az aktuális eseményekre helyezik a hangsúlyt, valamint vannak társadalmi, oktatási és kulturális folyóiratok is, amelyek többé-kevésbé rendszeresen jelentek meg (heti, kétheti, havi stb.). A kiadók egy része kormányzati szerv vagy közintézmény volt, míg voltak magánkezdeményezések is [...]”

³⁴⁵ A cikkrészleteket eredeti nyelven Audisho közli, lásd: Audisho, 2013, 141–142.

³⁴⁶ Audisho, 2013, 141–142.

idegenek és vendégek az országban, és szemrehányást tett a kormánynak és a népnek, hogy megértést tanúsítanak irántuk. Úgy írt az asszírokról, mint akik kihasználják és visszaélnek az iraki emberek vendégszeretetével, és a muszlim lakosság hátrányára végzik konspirációikat. A levélben szó szerint a következő állt:

„[...] A népből és a kormányból kiváltott empátia odáig vezetett, hogy [az asszírok] átlépték a vendéglátás [józan] határait, és már kiváltságokat követelnek az ország fiainak kárára [...].”³⁴⁷

Az al-‘Ummāl újság 1933. augusztus 3-án megjelent számában a következőket írja:

„Mikor lesz vége a konspirációknak?”

„[...] [Pontosan] ezek [azok] a bajok és problémák a Moszulban található Tiyāriyya[-val kapcsolatban], amelyek az iraki népet és [az ország] kormányát foglalkoztatták a múltban, és amely továbbra is foglalkoztatja és fárasztja [őket] jelenleg!... Bizony a kormány által képviselt puhány politika Tiyāriyyával szemben [az], ami bátorítja őket, hogy folytassák ravasz tervüket [...]. Ha határozott politikát folytatnának, [ami] nem ismeri a puhány [vagy] hanyag [szavak] jelentését, akkor véget vetne ezeknek a konspirációknak, amelyek bizonyos emberektől származnak, és vége lenne ennek a problémának, ami pedig meglegedettséggel töltene el a népet.”³⁴⁸

Még ugyanezen a napon, ugyanebben az újságban szintén közöltek egy asszír keresztényekkel kapcsolatos írást, amelyet a Nemzeti Párt (*al-Hizb al-Waṭanī*) címzett a kormánynak, és amelyben az állt:

„[...] A legfontosabb, ami foglalkoztatja a közvéleményt ezekben a napokban a tiyāriyyak ügye... Úgy tűnik, hogy nemcsak fedél és megélhetés miatt emigráltak

³⁴⁷ A cikkrészleteket Audisho közli, lásd: Audisho, 2013, 141., amely az 1933 augusztusában megjelent al-Balāḡ al-Mawṣuliyya címet viselő újságból származik.

³⁴⁸ Al-‘Ummāl újság, 1933. augusztus 3-i szám. Idézi: Audisho, 2013, 141–142.

*Diyārba, hanem [szemmel láthatóan] vannak más céljaik [is]. A korábban velük történt fájdalmas események Moszulban és Kirkūkban azt jelzik, hogy veszélyesek, akárhol is vannak [...].*³⁴⁹

Ebben a szövegrészletben feltűnő az a burkolt utalás és sejtelmes fogalmazás, ami megszokott volt az adott korszakban a keresztényekkel kapcsolatos cikkekben, és ami nagyban hozzájárult az összeesküvéselméletek burjánzásához. Az akkori iraki narratíva nem fogadta el az asszír keresztények áldozatként való reprezentálását, és bármilyen velük kapcsolatos negatív eseményt is az ő saját hibájuk következményeként állította be.

Továbbá a „Bejrúti Politika” nevű folyóirat az iraki lapoktól átvette és leköszölte a moszuli mufti, Sayyid Ḥabīb al-‘Ubaydī azon levelét, amelyet a miniszterelnöknek címzett:

*„Azok, akiket asszíroknak neveznek két csoportot alkotnak. Az egyik [csoportot] az ország gyermekei [és jogos] örökösei [alkotják], azok [akik] társaink a hazában. A másik [csoportot] országidegen [emberek alkotják, akik] nem rendelkeznek annak állampolgárságával, és láznak rendszere ellen.”*³⁵⁰

A moszuli mufti leveléből is világosan kitűnik, hogy az iraki állampolgársággal bíró asszírokat élesen elkülöníti azoktól a keresztényektől, akik még csak néhány évvel azelőtt érkeztek Irakba. Azonban függetlenül attól, hogy a mufti Irak gyermekeinek nevezi az évezredek óta Mezopotámiában élő szír nyelvű keresztény csoportot, még nem jelenti azt, hogy a többségi társadalom is hasonlóképpen gondolkodott róluk. A fővárosban, Bagdadban élő, iraki állampolgársággal bíró modern asszírokra is sok esetben negatív hatást gyakoroltak a Summaylban, és az azt megelőző időszakban történt azon összetűzések, amelyek a Hakkariból érkező asszírok és az iraki csapatok között zajlottak. Másrészt a mufti megkülönböztetése részben azt is bizonyítja, hogy a Hakkariból származó asszírok iránti ellenszenvnek – legalábbis a kormány és a vallási vezetők részéről – nem volt vallási vagy etnikai alapja, hanem sokkal inkább az újonnan érkezők igényeinek félreértéséből eredt.³⁵¹

³⁴⁹ Al-‘Ummāl újság, 1933. augusztus 3-i szám. Idézi: Audisho, 2013, 142.

³⁵⁰ Bejrúti Politika c. újság, 1933. augusztus 3-i szám. Idézi: Audisho, 2013, 142.

³⁵¹ Audisho, 2013, 142.

A summaryli történetek a közel-keleti mellett, az európai sajtóorgánumban is megjelentek, sőt még magyar nyelvű újságok is foglalkoztak vele. Érdekesség, hogy a magyar nyelvű sajtó rendkívül gyorsan beszámolt az iraki asszír keresztényekkel való történetekről. A Prágai Magyar Hírlap 1933 nyarán a következőképpen számolt be az ügyről:

„Az elmenekült asszír pátriárka az iraki kormányt vádolja a kereszténygyilkosságokért

(A huszonöt éves pátriárka Ciprus szigetén – Folytatódnak a mészárlások)

Nicosia, Ciprus szigete), augusztus 22. Az iraki kormány, mint ismeretes, elűzte az asszír keresztények pátriárkáját, az alig huszonöt éves Mar Simun-t. A pátriárka atyjának és bátyjának kíséretében brit repülőgépen ma Ciprus szigetére érkezett. Kijelentette, hogy az asszír keresztények helyzete kétségbeesztő. Irak határvidékén több mint 800 keresztényt mészároltak le a kormánycsapatok és a pátriárka felelőssége tudatában az iraki kormányt vádolta meg a vérfürdőkért. A pátriárka szerint az iraki kormány a felkelő kurdok két vezérének megkegyelmezett és kiküldte őket az asszír keresztények ellen. A vérengzések tovább tartanak. A Bagdadban élő asszírok szintén kétségbeesztő helyzetbe kerültek.”³⁵²

A legutolsó mondat mindenképpen elgondolkodtató, mivel, ha az iraki fővárosban élő keresztények hátrányos helyzetbe kerültek az esemény kapcsán, akkor az ő vonatkozásukban már a „faji”, vagy a kulturális és vallási különbözőség táplálta ellenérzés dominált. Tény, hogy a korabeli beszámolók többsége jelentékeny keresztényellenes hangulatról számol be a Summary mészárlás időszakából, ami nem csak Észak-Irakra korlátozódott.

Nem ez volt az egyetlen cikk az 1933-as eseményekről a magyar nyelvű sajtóban, de összességében véve elmondható, hogy azokban főként az iraki asszír keresztények narratívája jelenik meg. A most bemutatásra kerülő cikkben egy rendkívül érdekes aspektusa mutatkozik meg az iraki asszírok kálváriájának.

³⁵² Prágai Magyar Hírlap. Az elmenekült asszír patriarka az iraki kormányt vádolja a kereszténygyilkosságokért. 1933. augusztus 23. 4. o.

Keleti Újság 1933. október 20-án megjelent írásában az angolokat hibáztató asszír nézőpontot ismerhetjük meg, és már a cím is a britek felelősségét firtatja:

„Rendkívül súlyos vádakat emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen – Anglia az oka az iraki keresztény mészárlásoknak – Az angolok a gyilkosságok idején csupán azért küldték ki repülőgépeiket, hogy lefényképezzék a véres események színhelyét.”³⁵³

A cikkben kifejtésre kerül Mār Šim‘ūnnak az esettel kapcsolatos álláspontja, aki egy „asszír” nyelvű beadványt nyújtott be a Népszövetségbe, Genfben, az iraki „kereszténygyilkosságok” ügyében. Ezt követően a pátriárka interjút adott, amiben súlyos vádakkal illette az angolokat. Ebben az interjúban azt közölte:

„[...] Az asszírok a törökök ellen harcoltak, míg azután egyesültek a délről előrenyomuló angolokkal. A békekötés alkalmával a körülbelül ötvenezer lelket számláló asszír nép hontalan maradt és épezt Mezopotámiába költözött. Itt az angolok megalakították az asszír hadosztályokat és ezekkel vívták meg harcaikat a törökökkel, kurdokkal és arabokkal szemben. Annak ellenére, hogy a népszövetség 1925-ben elhatározta egy önálló asszír terület megalkotását Irakban, Anglia nem igyekezett a népszövetség határozatának érvényt szerezni. Kritikus azonban csak akkor lett a helyzet, amikor tavaly Anglia feladta iraki mandátumát és Irakból önálló állam lett.”³⁵⁴

Ezt követően a cikk részletezi, hogy az asszír pátriárka védelmet kért Sir Francis Humthrey angol főbiztostól, aki arról biztosította az egyházi méltóságot, hogy a briteknek mindig is lesz annyi befolyása Irakban, hogy elejét vegyék az asszírokkal szembeni jogsértéseknek. Azonban az angol főbiztos rosszul kalkulált, mivel amint elhagyták az országot, megkezdődtek az ismert

³⁵³ Keleti Újság. Rendkívül súlyos vádakat emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen. 1933. október 20. 2. o.

³⁵⁴ Uo.

események, amelyek a Summayl mészárláshoz vezettek. Az egyik vád a britekkel szemben az volt, hogy:

„Az angolok repülőgéppel jelentek meg, de ezek csak arra voltak alkalmasak, hogy azokból lefotografálják a szomorú események színhelyét, kíváncsi vállalkozók.”³⁵⁵

A pátriárka végkövetkeztetése az volt az esetet követően, hogy a britek egyértelműen felelősséggel tartoznak a mészárlásokért, mert az asszírok hűsége irányukba kiprovokálta az arab lakosság ellenszenvét, amiért ez utóbbiak bosszút álltak rajtuk. A pátriárka elmondja:

„Amikor Angliának már nem volt szüksége ránk, feláldozott és elfelejtett bennünket politikai szempontból, nehogy megromolják a viszony Anglia és Bagdad között.”³⁵⁶

A britek ezen hozzáállása nemcsak a keresztények, hanem más kisebbségek, például a zsidók esetében is fennállt. Kényesen ügyeltek a politikai egyensúlyra, amiért hajlandók voltak feláldozni azokat, akik évtizedekig segítséget nyújtottak számukra. Az asszírok és más kisebbségek sorsa teljes mértékben előre látható volt a brit mandátum 1932-es lejáta után.

Kirajzolódik egy minta a három vizsgált csoport esetében. A nem Irakban, hanem a Közel-Kelet más országaiban megjelenő írásokban objektív helyzetjelentés, a probléma feltérképezése és a megoldási javaslatok ismertetése (például más országokban való letelepítés) jelenik meg. Ezzel szemben a vizsgált korabeli iraki sajtó cikkeiben feszült és vádaskodó stílus, valamint a tények torzított ábrázolása mutatkozik meg, míg az időszakból származó magyar nyelvű írások a nem iraki médiumokkal mutatnak hasonlóságot, és a keresztényellenes megmozdulásokra helyezik a hangsúlyt.

Az iraki médián kívüli két csoport érintőlegesen foglalkozott azzal is, hogy a britek felhasználták az asszírokat terveikhez, és jó viszonyt ápoltak egymással. Ezen felül a britek szerepét is többször megemlítik a keresztények kárára elkövetett támadások ismertetésekor. A magyar nyelvű korabeli források ki is hangsúlyozzák a pátriárka szavait, aki az iraki kormányén

³⁵⁵ Keleti Újság. Rendkívül súlyos vádakot emel az iraki asszír keresztények patriarchája az angolok ellen. 1933. október 20. 2. o.

³⁵⁶ Uo.

túl a britek felelősségét is firtatta. Ahogy említettük, a britek főként a kisebbségekre támaszkodtak, mikor az Irakon belüli harcaikat vívták. Ebből kifolyólag az Assyrian Levies csapatait is gyakran bevetették a kurd és egyéb lázadások leverésére³⁵⁷, ami konfliktusokat generált a különböző csoportok között, és olykor gyanakvást keltett az asszír közösséggel szemben.³⁵⁸

Ahogy láthattuk, számos tényező járult hozzá az 1933-as Summayl mészárláshoz. A még csak formálódó Irakban nem tudtak megoldást találni a sok, egymással rivalizáló etnikai és vallási csoport közötti feszültség csökkentésére, amely problémákat még a britek imperialista szemléletű politikája is fokozta.

4.3. Az 1930-as és 1940-es évek kisebbségekkel kapcsolatos krízisei

A britek befolyásával szembeni ellenállás egyre csak fokozódott. Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī (1933, 1940–1941, 1941) irányításával az iraki kormány elzárkózott attól, hogy akár csak elviekben is a britek mellé álljanak Németországgal szemben. Az irakiak mindvégig ragaszkodtak ahhoz, hogy az ország semmilyen esetre se legyen részese a két európai ország konfliktusának. Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī arab nacionalista lévén nem fogadta el a nem arab közösségek igényeit. Sőt, a kisebbségekhez való hozzáállása rendkívül elutasító volt; uralmát végigkísérte egyfajta kisebbségellenes hozzáállás. Elnöksége alatt az iraki médiában a keresztény- és zsidóellenes propaganda felerősödött, számos gyalázó hangvétellű írás látott napvilágot, és pogromokra is sor került.³⁵⁹

Ebben az időszakban jelentős társadalmi változásokra került sor Irakban. A szunnita muszlimok ellenérzéssel viseltettek a magas pozícióban lévő nem muszlimok iránt, és elkezdték követelni a korábbi, nagyobb presztízzsel bíró státuszukat. E nemzeti érzelmű fiatalok mozgalma a monarchia első évtizedében született; fő céljuk az országban jelen lévő külföldi befolyás felszámolása volt. Egy azóta gyakorta előforduló séma is kialakult ebben az időben, vagyis hogy a kisebbségeket a gyarmatosítással, valamint az idegen hatalmakkal azonosították.³⁶⁰ Hasonló jelenség zajlott le 2003-ban Irakban, amikor a muszlimok az Egyesült Államokkal és a koalíciós erőkkkel kezdték azonosítani a saját keresztény polgártársaikat. Ennek

³⁵⁷ Az első világháború után az asszírok és a kurdok is autonómiára törekedtek, és mindegyikük a vitatott területeket általában sajátjának tekintette. Petrosian (2006) elmondja, hogy az asszír fegyveres csapatok jelentősen hozzájárultak a törökök iraki inváziójának visszaszorításához, amivel párhuzamosan a britek is felhasználták őket, hogy elejét vegyék a kurdok és az arabok egymást követő lázadásainak. Ez minden bizonnyal rontotta a felek közötti viszonyt. Forrás: Petrosian, 2006, 120.

³⁵⁸ Petrosian, 2006, 120–121.

³⁵⁹ Hunt, 2005, 71; Meir-Glitzenstein, 2004, 10.

³⁶⁰ Meir-Glitzenstein, 2004, 11.

oka, hogy a külföldi erők gyakran a kisebbségi csoportokat pártfogolják és sokszor a többségi társadalommal szemben is az ő jogaikat védtek. Éppen ez történt a monarchiát követő évtizedben, amikor is a szunnita muszlimok a magas pozícióban lévő kisebbségi személyeket vetélytársnak tekintették. A kisebbségellenes érzelmekhez tehát a pusztá irigység is hozzájárult.

A nacionalisták a hivatalos brit mandátum lejártát követően magukhoz ragadták a politikai vezetést, ami nem jelentett mást a kisebbségek³⁶¹ számára, minthogy a korábbi évtized virágzó időszakát felváltotta egy jóval korlátozóbb periódus. Az adott korszak globális trendjeinek megfelelően, a modern nacionalizmus egy rendkívül szélsőséges formában bontakozott ki a közel-keleti arab országban. A kisebbségi csoportok egyre több kárt szenvedtek el, és számos inzultusnak voltak kitéve, mert ahogy már utaltunk rá, a nyugati hatalmak szövetségeseiként tekintettek rájuk.³⁶²

A korábban már említett társadalmon belüli átalakulások komoly elvándorlási hullámot idéztek elő. A különböző kisebbségi csoportokhoz tartozók nagy számban hagyták el az országot. Ehhez hozzájárultak az olyan események, mint a Farhūd (az 1941-es Bagdadon végigsöprő zsidóellenes pogrom), valamint közösségeik marginalizálása. Emellett az iraki sajtóban a nem muszlimok elleni uszításokra is sor került, amely tevékenység a különböző nacionalista kormányok alatt mindvégig jelen volt, és főképpen Izrael Állam 1948-as megalapítása idejében érte el csúcspontját, de egészen az 1950-es évek elejéig tartott.³⁶³ Ez nem feltétlenül csak a zsidókra korlátozódott, hanem más nem muszlim / nem arab csoportokat is érintett.³⁶⁴

4.3.1. Zűrzavaros politikai helyzet az 1940-es években

Ebben a zűrzavaros időszakban az iraki vezetés sem leplezte nacionalista hozzáállását, ami az országban élő kisebbségek számára is negatív következményekkel járt. Emellett a náci Németországot is támogatták, amivel szemben a brit kormány is igyekezett fellépni. Mindezek miatt a két fél között gyakorta konfliktusok zajlottak az 1940-es években. A britek prioritásként tekintettek arra, hogy biztosítsák szabad átjárásukat a palesztin területekre, amit az iraki kormány nem fogadott el, és megtámadta a brit csapatokat. Egy rövid megütközést követően az

³⁶¹ Az iraki zsidó közösség szenvedte el a legnagyobb kárt. Széles körű elbocsátási hullámok kezdődtek, a zsidóellenes érzelmek fokozódtak, antiszemita közhangulat uralkodott el. Ezek a folyamatok elvezettek az 1941-es bagdadi Farhüdig. Lásd: Eppel, 2004, 48–49; Meir-Glitzenstein, 2004, 4–7.

³⁶² Uo.

³⁶³ Meir-Glitzenstein, 2004, 14; 21.

³⁶⁴ Donabed, 2015, 106–107; 109–111.

irakiak vereséget szenvedtek, és az ország vezetése 1941 közepén összeomlott. Az Irakot vezető politikusok egy része – mivel jó viszonyt ápoltak Adolf Hitlerrel – Németországba menekült.³⁶⁵

Habár az iraki brit mandátum időszaka már jóval korábban véget ért, az európaiak még mindig jelen voltak az országban, de igyekeztek a háttérben maradni. Ennek egyik oka feltehetően az volt, hogy elkerüljenek egy újabb összecsapást, amivel egyébként veszélyeztették volna azon iraki keresztényeket és zsidókat, akik ekkor már évtizedek óta szorosban együttműködtek velük. Éppen ezért olyan muszlimokat helyeztek hatalmi pozíciókba, akik titokban lojálisak voltak hozzájuk.³⁶⁶

Az 1940-es években az iraki vezetés egyre szigorúbb politikát folytatott a kisebbségekkel szemben, és sok esetben úgy tekintett rájuk, mint a külföldi érdekeket szolgáló árulókra. Általánosságban megfigyelhető, hogy az iraki polgárok elutasították az idegen befolyást, ami egyre növekvő társadalmi nyugtalanságot idézett elő. Mindezekből kifolyólag korántsem meglepő, hogy a kisebbségekkel, főként a keresztényekkel és zsidókkal szembeni ellenérzések is fokozódtak e korszakban.³⁶⁷

További problémát jelentett a második világháború folyamán kibontakozó gazdasági válság. Ez egy általános tendenciának volt mondható a világ nagy részében az 1940-es években. A kőolajtermelés drasztikusan visszaesett, és magas infláció sújtotta az országot. A vidéki területeken már az éhínség fenyegetett. Ez még nagyobb kihívások elé állította a főképpen Észak-Irakban élő sok esetben magára hagyott nem muszlim közösségeket, mivel a társadalom többi szegmensével összehasonlítva gazdasági lehetőségeik jóval korlátozottabbak voltak. A különböző iraki kormányok rendre kudarcot vallottak a válság kezelésében, és az iraki társadalom egyes szegmensei közötti nézeteltéréseket sem tudták enyhíteni.³⁶⁸

Itt fontos megemlíteni a kurdok szerepét a keresztényeket ért támadásokban. Az 1940-es évek közepén az egyre növekvő kurd ellenállás egy függetlenségi harccá alakult át, és nyíltan szembehelyezkedtek a bagdadi központi kormánnyal. A folyamatos összecsapások hatással voltak a keresztényekre, akik Irak északi részén, legfőképpen a kurd területeken vagy azok vonzáskörzetében éltek. Lakóhelyük súlyos csapásoknak volt kitéve akkor, amikor konfrontáció alakult ki az iraki haderő és a kurd csapatok között. Így akkor is voltak egy-egy összecsapás során keresztény halálos áldozatok, ha nem vettek részt közvetlenül az

³⁶⁵ Tripp, 2007, 102–105; Nissen–Heine, 2009, 153–154.

³⁶⁶ Nissen–Heine, 2009, 154.

³⁶⁷ Meir-Glitzenstein, 2004, 17–18; 27; Etheredge, 2009, 128.

³⁶⁸ Jackson, 2018, 240.

ütközetekben.³⁶⁹ Ez a probléma még sok-sok évtizeddel később is fennállt, amikor a keresztények a kurdok és a központi hadsereg között találták magukat. Ugyanez történt 1986–1989 között zajló Anfāl-hadművelet idején, amely több ezer keresztény halálát okozta.

Az 1947-es választásokat követően az új kormány bizonyos intézkedései az iraki nem muszlim közösségeket is érintették. Ebben az időszakban újfent felerősödött a náci ideológia hatása; az embereket olykor alaptalanul vádoltak meg azzal, hogy Irak ellen munkálkodnak, amiért nagyon súlyos büntetéseket szabtak ki. Ez általános félelmet generált az országban, és sok kisebbségi személyt kevert gyanúba. Ez utóbbi aztán még tovább fokozódott Izrael Állam 1948-as megalapítását követően, amikor nagyon sok iraki zsidót vádoltak meg összeesküvéssel.³⁷⁰

4.4. Az 1958-as forradalom körülményei, az Iraki Köztársaság (Ġumhūriyyat al-‘Irāq) kikiáltása és a pán-arab identitás térnyerése

Az 1958-at megelőző évtizedben a mindenkori vezetés kudarcot vallott abban, hogy megnyerje a fiatalabb rétegek támogatását. Megjelent egy új generáció, amely kezdetben szorgalmazta az idősebb vezetőkkel való együttműködést. Ez utóbbiak viszont visszautasították közeledésüket és tovább folytatták egyre népszerűtlenebbé váló politikájukat, amit részben az idézett elő, hogy nem kezelték megfelelően az országot sújtó gazdasági problémákat. Az iraki társadalom nagyobb része teljes mértékben függetleníteni kívánta magát az idegen befolyástól, és ezt a követelést az éppen regnáló iraki kormányok folyamatosan figyelmen kívül hagyták. A két politikai bázis konfliktusában a forradalmi erők tudtak felülkerekedni, és 1958 júliusában az ún. Szuverenitási Tanács vette át a hatalmat. ‘Abd al-Karīm Qāsim lett az államfő és miniszterelnök, míg ‘Abd as-Salām ‘Ārif lett a miniszterelnök-helyettes.³⁷¹

Fontos változás volt a korábbiakhoz képest, hogy az ideiglenes alkotmány kijelentette, Irak az „arab nemzet” szerves részeként alakult meg, és hogy „*az arabokat és a kurdokat partnernek tekintik ebben a hazában.*”³⁷² Irak államformája a köztársaság lett, míg a végrehajtó és jogalkotói hatalom a Szuverenitási Tanács és a kabinet kezében összpontosult.³⁷³ Gyökeres átalakulás vette kezdetét Irakban, aminek első lépése az alkotmány átírása volt. Qāsim törvényein erőteljes kommunista hatások érződtek, holott később szakított a kommunistákkal.

³⁶⁹ Abed, 2017; Petrosian, 2006, 121.

³⁷⁰ Tárik, 2025, 64; Black, é. n.

³⁷¹ Benke, 1997, 331; Hunt, 2005, 76.

³⁷² Etheredge, 2011, 138.

³⁷³ Uo.

Ösztönözte a nők társadalmi részvételét, és a hátrányos helyzetű rétegek támogatásával kívánta felszámolni a szegénységet.³⁷⁴

Qāsim kisebbségekkel kapcsolatos hozzáállásáról elmondható, hogy iraki nacionalista mivolta ellenére (vagy éppen amiatt) elfogadta és támogatta a nem muszlim közösségek kulturális- és vallási különbözőségét, és megszüntette a nem muszlimokkal szembeni megkülönböztető politikát. Ez utóbbihoz hozzájárulhattak kommunista-szerű nézetei is, ami miatt ellenezte a társadalom különböző nációkra való lebontását, és az egységes iraki identitás megteremtésért munkálkodott. Mindezek dacára sokan kritizálták amiatt, hogy képtelen volt kezelni Észak-Irak függetlenedési szándékát, ami miatt több lázadással is szembe kellett néznie elnöklése alatt.³⁷⁵

Számos politikai és társadalmi reformot hajtott végre Irakban. A Qāsimot megelőző korszakban jelentős problémák voltak az etnikai és vallási kisebbségekkel való bánásmódot illetően, és az új vezető nem titkolt szándéka volt ezen a problémák megoldása. Az iraki alkotmány reformjával és a jogrendszer modernizálásával, ha csak rövid időre is, de jelentős változásokat tudott elérni.³⁷⁶

A kisebbségekkel kapcsolatos egyik fontos intézkedése az volt, hogy az iszlám mellett más vallások gyakorlását is megengedte. E modern szemlélet által biztosította a vallásszabadságot.³⁷⁷ Qāsim emellett erőfeszítéseket tett, hogy megszűnjön az etnikai, vallási és felekezeti megkülönböztetés, így (a mai napig jelen lévő) szektariánus látásmód fokozatosan háttérbe szorult, majd egy időre el is tűnt. Szakítani kívánt a korábbi rendszerek kisebbségellenes politikájával és csökkenteni kívánta a társadalmi csoportok közötti ellenérzéseket. Ennek köszönhetően a felekezeti hovatartozás alapján nem tett különbséget az iraki nép különböző szegmensei között, és beszüntette azt a nem muszlimokat sújtó állami propaganda tevékenységet, ami már az iraki állam megalapítása óta zajlott, és az 1930-as és 1940-es években fokozódott.³⁷⁸

Az ország minden állampolgárát egyenlőnek tekintette, amely szemlélet ellentétes volt az arab nacionalisták hozzáállásával, ami később kiváltotta ez utóbbiak ellenszenvét. Szintén fontos változás volt, hogy az államapparátusba való bekerüléshez már nem volt hátrány a nem muszlim háttér. Sokkal inkább a szakmai hozzáértés megléte alapján nevezték ki a

³⁷⁴ Marr, 2012, 99.

³⁷⁵ Naoum, 2018, 10.

³⁷⁶ Uo.

³⁷⁷ Uo.

³⁷⁸ ‘Abd al-Hāliq, 2010.

tisztségviselőket. De Qāsim nem csupán az államigazgatási pozíciók tekintetében járt el így, hanem mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy az élet más területein is hasonlóképpen járjanak el.³⁷⁹ ‘Abd al-Ḥāliq (2010) ezzel kapcsolatban például megemlíti, hogy:

*„Dr. ‘Abd al-Ġabbār ‘Abdullāh-ot nevezték ki a Bagdadi Egyetem elnökévé, aki a szábeus-mandeus kisebbség tagja volt, továbbá az arab nyelv kiemelkedő professzorát, a siita Dr. Maḥdī al-Maḥzūmī-t tették meg a Művészeti Főiskola dékánjának, ami a korábbi szunnitákra épülő rendszerekben nehezen lett volna elképzelhető.”*³⁸⁰

Qāsim hozzáállása jól példázza az iraki nacionalizmus azon törekvését, hogy az ország kisebbségeit ne különböztessék meg a többségi lakosságtól, hanem azonos jogokat biztosítsanak nekik.

A hadsereg szintjén is hasonló lépéseket vezetett be, tehát felekezettől és származástól függetlenül magas pozíciókig is el lehetett jutni. Azonban ezt a politikát az arab nacionalisták nem nézték jó szemmel; legfőképpen az zavarta őket, hogy a nem muszlimok – csakúgy, mint a monarchia kezdeti periódusában – könnyebben érvényesülhettek. Azt is problematikusnak tartották, hogy az iraki identitás az arab azonosságtudat felé kerekedett, ami gyökeres ellentétben állt ideológiájukkal. E körök az új köztársaságot antiiszlamistának tartották, egy olyan rendszernek, amely egyes ideológiák, például a kommunizmus befolyása alatt áll.³⁸¹

Attól függetlenül, hogy Qāsim a gazdasággal és a korábban háttérbe szorított társadalmi csoportokkal kapcsolatos rendelkezései az érintett lakosság számára pozitívak voltak, belpolitikailag (konfliktus az ellenzékkel, főleg az arab nacionalistákkal), valamint külpolitikailag (összetűzés a britekkel Kuvait miatt) teljes mértékben elszigetelődött. Szinte csak a Szovjetunióval tartott fenn baráti kapcsolatot, a Nyugattal való viszonytól elzárkózott. Ez utóbbi országokat megbízhatatlan hatalmaknak tartotta, ami hozzájárult az ellenséges viszony kialakulásához.³⁸² Rendszerének részben ez utóbbi, valamint az arab nacionalista csoportokkal való folyamatos nézeteltérése vetett véget. Kevesebb mint öt évvel a köztársaság

³⁷⁹ Uo.

³⁸⁰ ‘Abd al-Ḥāliq, 2010. Egyes esetekben volt arra példa, hogy nem szunniták kerültek magas pozíciókba (lásd: a brit mandátum időszaka), de az 1921 és 1958 közötti időszakban főként a szunnita értelmiség köreiből kerültek ki az ország irányítói és az államapparátus. Lásd: ‘Abd al-Ḥāliq, 2010.

³⁸¹ Uo.

³⁸² Hunt, 2005, 76; Tripp, 2007, 163–164.

megalakulása után egy puccsot hajtottak végre, majd egy rövid koncepciót követően Qāsim-ot kivégezték.³⁸³

Összességében az 1958-as forradalom vízválasztónak tekinthető az iraki politikában, főként annak belső reformjai miatt. Qāsim uralma számos pozitív hatással bírt, amelyek elsősorban az iraki társadalom korábban elnyomott rétegei, például a keresztény vagy a megmaradt zsidó közösség számára voltak előnyösek. Belpolitikai és szociális intézkedései az egyszerű emberek körében rendkívül népszerűvé tették, különösen azok a rendelkezések, amelyek az addig marginalizált csoportoknak nagyobb lehetőséget biztosítottak.

4.5. Az arab nacionalisták uralma 1963 és 1968 között

Az 1963 után egymást követő rendszerek³⁸⁴ megakadályozták a kevésbé lojális csoportok érvényesülését. Elsődleges célpontjuk a „nem megfelelően gondolkodó” állampolgárok voltak, etnikai hovatartozásuktól függetlenül. A Ba‘t Párt által uralt kormányok nem törődtek a kisebbségek kulturális különbségével, e rétegek asszimilációjára törekedtek. Politikájukra jellemző volt, hogy céljaikat fenyegetés (pl. gazdasági) útján próbálták elérni, továbbá a nacionalisták korábban már „jól bevált” eszközére, a sajtótermékek és a média által sugárzott propagandára támaszkodtak.³⁸⁵

Az 1963. februári államcsínyt követően létrehozták a Forradalmi Parancsnoki Tanácsot (*Mağlis Qiyādat at-Tawra*). A puccs után jelentős energiát szenteltek a korábbi rendszer hívei, valamint legfőbb ellenségeik, a kommunisták üldözésére. Ez a hozzáállás az új politikai rendet ellenző iraki kisebbségeket sem kímélte. Egy fontos változás azonban megfigyelhető a korábbi évtizedek nacionalista hozzáállásával összehasonlítva: az 1960-as évek arab nacionalistái, habár ugyanúgy súlyos visszaéléseket követtek el a kisebbségek ellen, mint elődeik, de ezeket elsődlegesen ideológiai és nem etnikai elgondolások vezérelték. Létrehozták a rettegett Nemzeti Gárdát (*al-Ḥaras al-Qawmī*), amely a regnáló hatalmat védő szervezetként funkcionált.³⁸⁶

Az új rendszer a Nemzeti Gárdát bevetve bosszúhadjáratot folytatott, és Qāsim egykori támogatóival szemben zéró toleranciát hirdettek. Sokukat, köztük számos keresztény irakit is lemészároltak. Az általuk alkalmazott terror felekezettől és etnikumtól függetlenül minden

³⁸³ Uo; Nissen–Heine, 2009, 157.

³⁸⁴ Meg kell említenünk, hogy a különböző iraki kormányok ez idő tájt nem választások útján, hanem puccsok és katonai intervenciók következtében alakultak meg.

³⁸⁵ Donabed, 2015, 199.

³⁸⁶ Marr, 2012, 117–118.

olyan embert érintett, akik ellentétes nézeteket vallottak az ország új vezetésével. Ezek a cselekedetek egy új rend kialakulását vetítették előre Irakban. Konceptációs perek sorozatát indították, amelyek során a rendszerellenes egyének ugyanarra a büntetésre (kivégzés) számíthattak. Mivel korábban a Ba'ť támogatói is üldözöttek voltak, ezért e hozzáállást is részben a bosszú motiválta, de az ő általuk elkövetett gyilkosságok és kínzások számban messze felülmúlják a korábbi időszakokban történt hasonló indíttatású cselekményeket.³⁸⁷

A Ba'ť-vezetés működésének első fejezete nem volt hosszú életű, mindössze néhány hónapig tartott, mivel a belső feszültségek hamar ellenségeskedésbe csaptak át, továbbá nem tudtak mit kezdeni a kurd helyzettel³⁸⁸ sem.³⁸⁹ 'Abd as-Salām 'Ārif vette át a vezetést az elkövetkező három évben. Teljes mértékben megszűnt az a hozzáállás, ami Qāsim időszakában volt tapasztalható, vagyis hogy kompetencia és rátermettség alapján lehetett érvényesülni az államszervezetben belül és más szektorokban is. Erre példa, hogy 'Ārif rokonait tette meg kulcsfontosságú pozíciókba, például az úgynevezett Köztársasági Gárda³⁹⁰ (*Haras al- 'Irāq al- Ğumhūrī*) nevű szervezetet élére is egy közeli hozzátartozóját helyezte. Ebből világosan kitűnik, hogy 'Ārif – majd a későbbi arab nacionalista vezetők is – nyíltan támaszkodott rokonságára, amivel saját hatalmát is megalapozta.³⁹¹

4.5.1. A Ba'ť Párt felemelkedése

A Ba'ť Párt már 1964-ben gyökeres átalakuláson ment keresztül. A párt tagjai és támogatói illegalitásba vonulva a hatalom átvételét készítették elő. Ez 1968-ban következett be, amikor is megdöntötték 'Abd ar-Raḥmān 'Ārif elnök uralmát. Aḥmad Ḥasan al-Bakr-t nevezték ki köztársasági elnöknek.³⁹² Az országot irányító vezetők mind ugyanabból a törzsből származtak, ezzel megvalósítva az *'aṣabiyya*³⁹³ elvét.³⁹⁴

³⁸⁷ Marr, 2012, 117; Nissen–Heine, 2009, 157; Hunt, 2005, 82.

³⁸⁸ A kurdok Muṣṭafā al-Bārzanī (1903–1979) vezetésével követelték egy kurd autonómia létrehozását az ország északi részén, továbbá követelték, hogy kurdokat nevezzenek ki minden kurdisztáni posztra. A felek több alkalommal is megütköztek, de a Ba'ť képtelen volt katonai győzelmet aratni felettük, és a korábbiakhoz hasonlóan ők sem tudtak megoldást találni a problémára. Forrás: Marr, 2012, 118–119.

³⁸⁹ Dawisha, 2009, 185.

³⁹⁰ A Köztársasági Gárda egy felfegyverzett elit katonai alakulat volt, amelyet a rendszer védelme érdekében hoztak létre.

³⁹¹ Dawisha, 2009, 185–186.

³⁹² Nissen–Heine, 2009, 157.

³⁹³ Az *'aṣabiyya* a csoportszolidaritás fogalma, általában születésen, hovatartozáson vagy törzsi azonosságtudaton alapul. A törzs vagy csoport tagjai között erős kötelék áll fenn. Forrás: Gabrieli, 1986, 681. Továbbá lásd: Szombathy, 2009, 90–94.

³⁹⁴ Marr, 2012, 137.

A párt politikai rendszere lényegében egy törzsi szerveződésből indult ki. A törzshöz tartozó vezetőknek különleges jogokat és előnyöket biztosítottak. Ennek eredményeként az olyan kisebbségi csoportok, amelyek nem tartoztak a nagyobb törzsekhez vagy nem voltak hűségesek a rezsimhez (például a keresztények vagy éppen a zsidók), az élet minden területén hátrányos helyzetbe kerültek. Azonban nemcsak a kisebbségi, hanem egyes muszlim csoportok, például a síiták is gyakran szenvedtek ezen törzsi lojalitás eszméje miatt. Az *‘aşabiyya* jelentősen befolyásolta Irak politikai és társadalmi rendszerét, de a Közel-Kelet több országában is hasonló tendenciák érvényesültek.³⁹⁵ Elég csak Szíriát megemlíteni, ahol több évtizeden keresztül az alaviták ragadták magukhoz a hatalmat, de az Öböl-menti arab olajmonarchiák is lényegében kiterjedt családok. Irakra visszatérve, a kisebbségi csoportoknak sokszor nehéz volt megküzdenniük ezzel a rendszerrel, és sokan szenvedtek a rezsim politikájától.

Aḥmad Ḥasan al-Bakr kormánya 1968 őszén ideiglenes alkotmányt adott ki, amelyben államvallássá nyilvánította az iszlámot, és teljhatalommal ruházta fel a Forradalmi Parancsnoki Tanácsot. Államosították a katonaságot és egypártrendszert alakítottak ki. Az 1968-as puccs után a Ba‘*ṭ* rémuralomba kezdett Irakban. Ellenfeleiket, akár vélt, vagy valóságosak voltak, eltűntették és kivégezték. Ehhez hasonló tisztogatás zajlott Qāsim-rendszerének megdöntése után is, amikor az új rendszer ellenzőit – legyenek akár muszlimok, keresztények vagy szábeusok – kíméletlen retorziókkal sújtották.³⁹⁶

Bár hivatalosan al-Bakr volt Irak államfője, Ṣaddām Ḥusayn a háttérben egyre nagyobb befolyást és hatalmat szerzett magának.³⁹⁷ Nagy energiát fektetett abba, hogy a vele ellentétesen gondolkodókat eltávolítsa a hatalmi struktúrából.³⁹⁸ A nem muszlim csoportokat is sok esetben atrocitások érték. Lewis (2003) ezzel kapcsolatban elmondja, hogy:

„A ba‘ṭista hatalom növekedésével az asszírok befolyása és jogai csökkentek Irakon belül. A félelem és a megfélemlítés vált uralkodóvá, miközben a rezsim megpróbálta megosztani a családokat és a közösségeket. Az asszírok vallási szakadásait manipulálták annak érdekében, hogy gyengítsék hatalmukat. Például 1970-ben a rezsimnek sikerült visszacsábítania Irakba a külföldön élő

³⁹⁵ Hunt, 2005, 87.

³⁹⁶ Farouk-Sluglett – Sluglett, 2001, 118.

³⁹⁷ Ez idő tájt tulajdonképpen a pártot már teljes egészében Ṣaddām irányította, és ahogy fentebb említésre került, egykori bajtársait, (köztük Aḥmad Ḥasan al-Bakr elnököt) is elnyomva vagy kivégeztetve, 1979 nyarán köztársasági elnök lett. Lásd: Benke, 1997, 333–334; Dawisha, 2009, 213–213.

³⁹⁸ Donabed, 2015, 326.

tiszteletreméltó Mār Šim ūnt. [...] Irakba visszatérve kimondottan méltatta a forradalom vezetését.”³⁹⁹

Lewis (2003) hozzáteszi, hogy a Ba‘t Párt hatalomgyakorlásának egyik jellemzője az a politika volt, amely megosztottságot szított a különböző társadalmi csoportok között, miközben bizonyos keresztények számára előnyöket kínált.⁴⁰⁰ Egyébként ez nem csupán Irakban, hanem a szomszédos Szíriában és más arab államokban is hasonló dinamika szerint működött.

Ennek következtében az említett időszakban az iraki keresztények eltérő identitását elnyomták. Ez azt eredményezte, hogy sokszor el kellett titkolniuk vallási hovatartozásukat. Ezt akár az arab szekuláris államrendszerek sajátos következményének is tekinthetjük, amikor az adott országok vezetései mindent elkövetnek a vallás háttérbe szorítása érdekében, legyen az a többség vagy egy kisebbség vallása. Ennél azonban egy kicsit többről volt szó, ugyanis példának okáért a keresztények ebben az időszakban csak úgy érvényesülhettek, és úgy juthattak el magasabb szintekre, ha különbözőségüket megtagadták és megfelelték a párt ideológiai elvárásainak.⁴⁰¹

A Ba‘t Párt uralmának idején a keresztény polgárok hivatalosan araboknak vagy kurdoknak számítottak, függetlenül attól, hogy ők magukat miként határozták meg. Ahogy már szóba került, sok Irakban élő keresztény magát etnikailag is külön kategóriába sorolja, de ezek a kategóriák hivatalosan a mai napig nem léteznek. Ennek értelmében a hivatalos népszámlálásokon is megmutatkozott (és megmutatkozik), hogy a kisebbségben lévők többségét az arabok és kurdok közé sorolták. Emellett a szír nyelv, amely ezen közösségek kulturális örökségének egyik legfontosabb eleme volt, szinte teljesen eltűnt a hétköznapiakból.⁴⁰² A szír használatának eme korlátozása, valamint az arab nyelv kizárólagossága hozzájárult a keresztények egy részének asszimilációjához és hagyományaik elvesztéséhez.

Lewis (2003) megemlíti, hogy:

³⁹⁹ Lewis, 2003, 49–57. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Uo.

⁴⁰² Uo.

„Az arabizációs program egyik legismertebb példája Ṭāriq ‘Azīz volt, egy asszír-káld keresztény, aki a Ba‘ṯ Pártba való belépésekor megváltoztatta Jūḥannā vezetéknevét.”⁴⁰³

Az ilyen példák azt sugallták, hogy a keresztények érvényesülhettek a párt uralma alatt, amennyiben feladták eredeti nevüket, nyelvüket és hagyományaikat. Látszólag vallásszabadságot biztosítottak a nem muszlim csoportok számára, de a valóságban ez a legtöbbször nem valósult meg.⁴⁰⁴

Vallási szempontból továbbá fontos megemlíteni, hogy szakadás történt az asszír keleti egyházban, amellyel kapcsolatban Filoni (2017) elmondja, hogy egy 1964-ben kirobbant vitát követően történt mindez. Kifejtette, hogy:

„Néhány püspökük tiltakozott [amiatt, hogy] a Julianus-naptár helyett a Gergely-naptárat vezessék be (a liturgikus ünnepek számításával kapcsolatban), és megalapították a keleti ősi szent katolikus és apostoli egyházat, más néven a keleti ősi egyházat, amely a Szeleukia-Ktesziphon egyház örökösének tartotta magát, és 1968-ban külön patriarchátust hoztak létre Bagdadban.”⁴⁰⁵

Nem lehet tudni, hogy ezt a szakadást kívülről generálták-e, ahogy azt korábban Lewis (2003) említette, vagy valóban belső nézeteltérésről volt szó. Ettől függetlenül ez az eset jól mutatja, hogy sok különböző Irakban jelen lévő keresztény felekezet korábban egy közösséget alkotott, de az egyes viták sok esetben komoly ellenségeskedést váltottak ki.

Visszatérve a Ba‘ṯ Párt keresztényekkel kapcsolatos intézkedéseire, minden olyan tevékenységet betiltottak, amely nemzetközi kapcsolatokat építhetett volna a helyi közösségek és külföldi hittársaik között. Az identitásuk kinyilvánításáért gyakran büntetés járt: Lewis (2003) megemlíti például, hogy *„a rezsim 1978-ban több mint 500 asszírt tartóztatott le”*,⁴⁰⁶ ami világosan jelzi, hogy a normától való eltérés hűtlenséggel ért fel, és nem is volt

⁴⁰³ Uo.

⁴⁰⁴ Uo.

⁴⁰⁵ Filoni, 2017, 156.

⁴⁰⁶ Lewis, 2003, 49–57. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

megengedett. Ez az időszak mély sebeket ejtett az iraki keresztény közösségekben, akik közül sokan az emigrációt választották, hogy megőrizhessék kulturális és vallási hagyományukat.

4.6. A Šaddām-rezim jellemzői

Ahhoz, hogy kísérletet tudjunk tenni az iraki kisebbségek XX. századi helyzetének, valamint az iraki rezsim által az ellenük és más közösségekkel szemben elkövetett emberiség elleni bűntettek összefoglalására, meg kell vizsgálnunk a kor politikai vezetésének struktúráját, és a Ba'ť Párt, vagy Šaddām Ĥusayn 1979-et követően kialakuló ideológiai alapvetéseit és politikai eszközeit.

Šaddām uralmának kezdeti éveiben az ország gazdasága helyreállt a korábbi sokkokból, ami java részben az olajárak drasztikus emelkedésének volt köszönhető. A viszonylagos gazdagság általános jólétet hozott az országba, és a Ba'ť Párt több évtizedes működésének legpozitívabban megítélt időszakát jelentette. Fokozták az arabizációs törekvéseket és világi hatalmat építettek ki. Az új elnök ideológiai alapvetéseit nehéz körbehatárolni, de annyi bizonyos, hogy az iraki identitás előtérbe helyezése elejét vette a vallási alapú üldöztetésnek, viszont ezzel együtt a kisebbségi jogok garantálása is háttérbe szorult.⁴⁰⁷ Ez a felfogás hosszú évtizedekig fennmaradt, és hozzájárult ahhoz, hogy egyes Irakban élő kisebbségi csoportokat a mai napig nem ismernek el különálló etnikai vagy vallási közösségként (például az asszírok és a bahá'íok). Ettől függetlenül ez utóbbiak is iraki állampolgárok, és a társadalom részét képezik, viszont a tapasztalatok azt mutatják, hogy érdekképviselőjük korántsem kielégítő és gyakran kulturális különbözőségüket sem tudják megélni.

Korábban már említésre került, hogy a Ba'ť elveihez való hűséget felváltotta a rokon köteleken szerveződő hatalmi erőter. Ahogy más iraki vezetők esetében is láthattuk, a vezetőhöz, ez esetben Šaddámhoz leghűségesebb emberek – akik saját törzséből, vagy egyéb szövetséges szunnita törzsekből származtak – képezték biztonsági szolgálatának magját.⁴⁰⁸ Nagyon sok esetben a származás, és nem a rátermettség döntötte el az egyes pozíciók sorsát, ami hátrányosan érintette a nem muszlim csoportokat.

Ha Irak XX. századi történelmében voltak pozitív fejlemények az országban élő vallási és etnikai kisebbségekkel kapcsolatban – mint például az iraki brit mandátum kezdeti éveiben, vagy 'Abd al-Karīm Qāsim idején –, úgy a Šaddām-érában már sokkal inkább egy egységesítési politika zajlott, ami a korábbi arab nacionalista politika folytatása volt, keverve a mezopotámiai

⁴⁰⁷ Othman, 2017, 66–68.

⁴⁰⁸ Hunt, 2005, 86–87; Al-Ali, 2012, 108;

identitással, továbbá a vezető személyi kultuszával.⁴⁰⁹ Gyakran felmerül napjainkban, hogy egykoron a Şaddām-korszakban a kisebbségek viszonylag stabil biztonsági körülmények között éltek; viszont ez csak akkor volt igaz, ha a szóban forgó nem muszlim vagy nem arab csoportok nem álltak a rendszer útjában. Erre a példát a következő alfejezet szolgáltatja.

4.6.1. Az Anfāl

Kevés olyan tragikus esemény történt Mezopotámia és Irak történelmében, mint az Anfāl hadművelet. Ez egy, az iraki rezsim által végrehajtott hadjárat volt, amely megközelítőleg 50 000 – 182 000 kurd, keresztény és más kisebbség haláláért volt felelős az 1980-as évek végén.⁴¹⁰ Elsődleges célja a kurd lázadó csoportok felszámolása, valamint a terület egyes stratégiai részeinek arabosítása volt, ami miatt az esemény egyértelműen drasztikus hatást gyakorolt az országban élő kisebbségekre.⁴¹¹

Gyakran hangsúlyozzák a források, hogy kurd népirtás történt, de szinte alig említi meg bármelyik, hogy nagyon sok keresztény is áldozatul esett a mészárlásoknak.⁴¹² Joggal tehetjük fel a kérdést: Az keresztények miért alulreprezentáltak az al-Anfāl hadműveletről szóló híradásokban? Csoportjuk önérvényesítési képessége miért valósul meg ilyen alacsony szinten?⁴¹³ E probléma gyökerei valójában a Summayl mészárlások idejéig, vagyis az azt megelőző évtizedig nyúlnak vissza, ugyanis akkor még megvolt a lehetősége annak, hogy a keresztények (elsősorban asszír keresztények) kivívhatják az önrendelkezést maguk számára, viszont mára ez csak hiú ábránd maradt. Ha Kurdisztán népét iraki kisebbségnek tekintjük, akkor kijelenthetjük, hogy autonómia híján az iraki keresztények egy kisebbséget alkotó közösségben is kisebbségben vannak.⁴¹⁴

Az iraki keresztények perifériára szorulására hű példa a Human Rights Watch szervezet pogrommal kapcsolatos jelentése, amely a „*The Anfāl Campaign Against the Kurds*”⁴¹⁵ (A kurdok elleni al-Anfāl hadművelet) címmel látott napvilágot, és amely dokumentum bevezetőjében egy szót sem ejtenek a keresztényeket ért veszteségekről.

Később, az al-Anfāl vonatkozásában tárgyalásokat tartottak, amelyek során ismertették a vádlottak neveit, a főbb vádpontokat és a tanúk vallomásait. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a

⁴⁰⁹ Holden, 2015; Abdi, 2008, 3, (Abstract).

⁴¹⁰ Adlnia, 2018.

⁴¹¹ Kurdistan Regional Government, 2018.

⁴¹² Human Rights Watch, 1993; Adlnia, 2018.

⁴¹³ Ehhez hasonló kérdésfelvetések eredetileg Donabedtől származnak, lásd: Donabed, 2015, 209.

⁴¹⁴ Donabed, 2015, 10.

⁴¹⁵ Human Rights Watch, 1993.

tárgyalásokon elhangzottakat, akkor láthatjuk, hogy nagyon kevés esetben jön elő a keresztény vagy az asszír/szír/káld szó, ellenben a kurd etnikumra és népre való hivatkozás gyakran feltűnik. Tény, hogy sokkal több kurd esett áldozatául a népirtásnak, de vétek volna figyelmen kívül hagyni azt a 17 keresztény települést, amelyet elpusztítottak, azt a 27 templomot, amelyet leromboltak, és azt a minimum 2000 iraki keresztényt, akik vegyi fegyveres támadásokban veszítették életüket.⁴¹⁶ Az igazi probléma, hogy az Irakban élő kisebbségek csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem képesek jogaik érvényesítésére, és ha egy velük szemben elkövetett, több ezer ember halálát követelő népirtás kapcsán sem említik meg őket, akkor joggal tekinthetjük őket „láthatatlannak”, de minimum elnyomott kisebbségnek akár Észak-Irakban, akár az ország más részein.⁴¹⁷

4.6.2. Az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyvének⁴¹⁸ összefoglalója és az iraki keresztények szerepvállalásának vizsgálata

Az ICTJ (International Center for Transitional Justice) oldalán megtalálhatók az Anfāl per részletei, ahol többek között azt írják, hogy:

„2006. augusztus 21-én kezdődött Šaddām Ĥusayn, unokatestvére, ‘Alī Ĥasan al-Ma ġīd és öt másik vádlott pere, amely az 1988-as Anfāl-hadjárat megtervezésével, engedélyezésével és végrehajtásával volt összefüggésben. E tevékenységek nagyszabású, összehangolt támadások sorozatához járultak hozzá, amelyek az észak-iraki kurd lakosságot célozták. A legfőbb ügyész szerint az iraki erők többször is bevetettek vegyi fegyvereket, 182 ezer civilt öltek meg, további százezrek kényszerültek lakóhelyük elhagyására, és szinte teljesen megsemmisítették a helyi infrastruktúrát. A dokumentum szerint az al-Anfāl hadműveletet jól dokumentálták az emberi jogi csoportok.”⁴¹⁹

⁴¹⁶ Cetrez–Donabed–Makko, 2012, 289; Adlnia, 2018.

⁴¹⁷ Donabed, 2015, 209.

⁴¹⁸ ICTJ, 2006.

⁴¹⁹ ICTJ, 2006, 3.

Ebből a rövid bevezetőből is világosan kitűnik, hogy az iraki keresztény emberáldozatokat és más kisebbségi vonatkozásokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyták, és ki is hangsúlyozták, hogy a pogrom „az észak-iraki kurd lakosságot” célozta meg.⁴²⁰

Ezt követően ismertetik az egykori iraki elnökön kívüli hat további vádlott nevét:

- „*Alī Ḥasan al-Mağīd at-Tikrītī, a hadművelet állítólagos megtervezője, Ṣaddām Ḥusayn unokatestvére, aki 1987 márciusa és 1989 áprilisa között az Arab Ba‘ṭ Szocialista Párt Északi Irodájának főtitkára. Az ominózus időszakban a kurd régió összes állami szerve felett állt;*
- *Sultān Hāšim Aḥmad at-Ṭā‘ī, a hadsereg első hadtestének egykori parancsnoka, amelynek székhelye Észak-Irakban volt. Részt vett a nyolc Anfāl-hadművelet közül többben is, de nem mindegyikben. A hadsereg korábbi vezérkari főnöke és volt védelmi miniszter is volt 1995-2003 között;*
- *Ṭāhir Tawfīq al-‘Ānī, Moszul kormányzója a hadjárat alatt, Ba‘ṭ párttisztviselő. Az Anfāl-hadművelet előtt az Északi Ügyek Bizottságának (Lağnat Šu‘ūn al-Munṭaqa aš-Šimāliyya) is titkára volt, amely al-Mağīdnak volt alárendelve;*
- *Šābir ‘abd al-‘Azīz ad-Dawrī, az iraki katonai hírszerző szolgálat volt vezérigazgatója;*
- *Farḥān Muṭlaq al-Ğabbūrī, az északi, majd a keleti régiók katonai hírszerző szolgálatának volt igazgatója; és*
- *Ḥusayn Rašīd at-Tikrītī, a hadsereg hadműveleti vezérkari főnök-helyettese az al-Anfāl-hadjárat során.*”⁴²¹

„*Ṣaddām Ḥusayn al-Ma ġīd at-Tikrītī, Irak 1979 és 2003 közötti volt elnöke szintén vádlott volt az Anfāl-perben. A 2006. december 30-i kivégzése után azonban a törvényszék bejelentette, hogy a 23. sz. iraki büntetőeljárás törvény (1971) 300. és 304. cikke értelmében leállítanak minden ellene indított jogi eljárást.*”⁴²²

Ezt követően a dokumentumban a vádak kerülnek ismertetésre:

⁴²⁰ ICTJ, 2006.

⁴²¹ ICTJ, 2006, 3–4.

⁴²² ICTJ, 2006, 4.

„Népirtás, azaz olyan tetszőleges számú meghatározott cselekmény, amelyet egy nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges elpusztítása céljából követnek el. Ezzel kapcsolatban a következő vádak hangoztak el: a csoport tagjainak megölése; súlyos testi vagy lelki sérülés okozása, és olyan életkörülmények szándékos megteremtése, amelyek a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisítését idézik elő.”⁴²³

Ebben a szövegrészletben nincs konkrétan megnevezve, hogy ki ellen követték el a népirtás bűncselekményét, csak általánosságban véve csoportokról, vagy csoportok tagjairól van szó. A vádlottak egyébiránt mindvégig tagadták ezt a vádpontot.

Egy másik vád pedig nem más, mint az emberiség elleni bűncselekmények.⁴²⁴ Ez utóbbi az egyik legsúlyosabb létező kollektív vád. Értelemszerűen itt sem hangozik el, hogy kik ellen követték el ezt a bűncselekményt. A későbbi beszámolókból⁴²⁵ egyébiránt kiderül, hogy nagyon sok keresztény is elszenvedője volt az imént felsorolt cselekményeknek. Sokuk eltűnt és sosem adott több életjelet magáról, vagy tartós egészségkárosodást szenvedett.

A tanúvallomások vizsgálata során a védelem azt az érvet hozta fel, amelyet az egykori rezsim hívei a mai napig gyakran hangoztatnak: a hadjárat Irak stratégiájának fontos része volt egy háborúval terhelt időszakban, és az iraki állam csak önvédelmi okokból támadta a kurd településeket, mivel azon a területen főként az Iránnal szövetséges csapatok tevékenykedtek. E nézőpontnak azonban ellentmond az a tény, hogy nagyon sok civil is életét veszítette.⁴²⁶ Emellett a tárgyalás ezen szakaszában sem hangoztak el sehol az asszír, káld, szír vagy a keresztény szavak. Ellenben az áldozatok vagy ellenség kurd jellegét többször is kihangsúlyozták mindkét oldalon.

Az Anfāl komoly traumát jelent Irak történelmében és a kisebbségi közösségek körében. Egy olyan eseménysorozatot jelent, amely később hozzájárult az iraki politikai rendszer megdöntéséhez (lásd: 2003-as hatalomváltás, majd az egykori elnök kivégzése). Természetesen az évekig tartó hadjárat során nemcsak keresztények és kurdok estek áldozatul, hanem a terület

⁴²³ ICTJ, 2006, 6–7.

⁴²⁴ Uo.

⁴²⁵ Iqiraq, 2021.

⁴²⁶ ICTJ, 2006, 6.

etnikai és kulturális sokszínűsége miatt más kisebbségekhez tartozók is, de róluk sem esett egyetlen szó a bizonyítási eljárás során.⁴²⁷

Joggal tehetnénk fel a kérdést: Vajon a Şaddām-rezsim oly mértékben szekuláris volt, hogy a nem muszlim közösségeket is iraki identitással ruházta fel, és ezért nem említették meg az esettel kapcsolatos érintettségüket? Vajon ez a hozzáállás még a nemzetközi szervezetekre és bíróságokra is hatást gyakorolt? Az akkori kormány külsőleg valóban szekulárisabb arculattal rendelkezett, de az asszír keresztények és más kisebbségek figyelmen kívül hagyása mögött gyaníthatóan nem ez, hanem ezen közösségek elszigetelődése, és a központi kormányzat szerinti jelentéktelensége játszotta a döntő szerepet, ami a mai napig fennmaradt. Épp ez a velük kapcsolatos hozzáállás teszi őket kiszolgáltatottá napjainkban is, és éppen emiatt nem képesek érdekeik érvényesítésére. A következő fejezetekben közölt jelentések is mind erre reflektálnak, miszerint amíg ilyen mértékben háttérbe szorulnak a kisebbségek Irakban, addig folytatódni fognak az őket ért atrocitások és támadások. Az Anfāl tárgyalása során ezek a közösségek nem lettek megemlítve, ami miatt az áldozatokat ért jogsérelmek későbbi büntetése sem teljes.

4.7. Iraki keresztények a különböző háborúk időszakában (2003-ig)

Az iraki–iráni háborúban⁴²⁸ nem csupán muszlimok harcoltak egymással szemben. Irakban sok keresztényt is besoroztak, ami „*közösségeik körében aránytalanul magas áldozatszámot eredményezett*”.⁴²⁹ Nem sokkal ezután egy elvándorlási hullám vette kezdetét, mivel sokan attól tartottak, hogy a kényszersorozás újra megismétlődik. Mindezek miatt számos keresztény hagyta el Irakot, és költözött a szomszédos országokba, vagy megpróbált Európába vagy Észak-Amerikába jutni menekültként. Egyes családok viszont még kivártak és abban bízakodtak, hogy a biztonsági helyzet rövidesen helyreáll, azonban az elnyomás tovább folytatódott.⁴³⁰

Lewis (2003) kifejti, hogy az asszír identitás megélését tovább nehezítette az a fejlemény, hogy:

⁴²⁷ ICTJ, 2006, 8.

⁴²⁸ Az iraki–iráni háború: a két ország fegyveres konfliktusa több mint nyolc éven keresztül zajlott (1980 és 1988 között). A háborúról bővebben: Farouk-Sluglett–Sluglett, 2001, 256; Etheredge, 2011, 159–160; Dawisha, 2009, 209–240; Eppel, 2004, 241–261; Braude, 2003, 40.

⁴²⁹ Lewis, 2003, 49–57. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

⁴³⁰ Uo.

„A rezsím az 1990-es években manipulálta az Egyesült Nemzetek Olaj az élelmiszerért⁴³¹ programját, hogy tovább üldözhesse az asszírokat, és kikötötte, hogy csak az »arab keresztények«, nem pedig az asszírok használhatják az élelmiszerjegyeket.”⁴³²

Ez idő tájt sok iraki keresztény menekült a nyugati világba. Ekkoriban egyre nagyobb diaszpórák jöttek létre a fejlettebb államokban, és az elvándorlás szinte azóta is folyamatosan tart.⁴³³ Megfigyelhető, hogy a konfliktusokkal teli időszakokban az iraki kisebbségek egy részének reakciója a szülőföldjük elhagyása. Hazran (2019) adatai szerint az iraki–iráni háború alatt körülbelül 50 000 olyan keresztény hagyta el Irakot, akik aztán az Egyesült Államokban telepedtek le. Az első öbölháborút követően pedig a becslések szerint körülbelül 150 000 további keresztény követte őket.⁴³⁴

4.7.1. A 2003-as amerikai invázió

A 2003-as amerikai inváziót követően sokan abban reménykedtek, hogy az iraki politikai helyzet javulni fog, és az ország a demokrácia útjára lép, ami miatt optimisták voltak az Egyesült Államok katonai beavatkozását illetően.⁴³⁵ Emellett láthattuk, hogy az Irakban élő kisebbségek elnyomásnak és emberi jogi visszaéléseknek voltak kitéve az arab nacionalisták és a Šaddām-rezsím uralkodásának időszakában, és sokan remélték, hogy az amerikai beavatkozás e tendenciák megváltozását idézi elő és új lehetőségeket hoz majd számukra. Azonban ennek pontosan az ellenkezője valósult meg 2003-at követően.

Az amerikai beavatkozás után megszűnt a politikai stabilitás Irakban, és a helyzet sokkal kaotikusabbá vált, mint korábban. Ezt jól bizonyítja az is, hogy az iraki keresztények elvándorlása ebben az időszakban gyorsult fel igazán, amihez hozzájárult, hogy erőszak robbant a különböző vallási és etnikai csoportok között, amelyek rendkívül hátrányosan érintették az alacsony szintű önérvényesítési lehetőséggel és képességgel bíró iraki keresztényeket.⁴³⁶ Ezzel

⁴³¹ „Olajat élelmiszerért program”: Irak súlyos gazdasági válságát enyhítendő, a Biztonsági Tanács létrehozta az említett programot, amelynek értelmében a közel-keleti ország meghatározott mennyiségű olajat adhatott el, amiért cserébe az alapvető szükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen árukat vásárolhatott. Lásd: Etheredge, 2011, 171–172; UN, é. n.

⁴³² Lewis, 2003, 49–57. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

⁴³³ Uo.

⁴³⁴ Hazran, 2019, 189–210. Az interneten elérhető verziót vettük alapul, amelynek linkje a Bibliográfiában érhető el.

⁴³⁵ Carothers, 2007, 6.

⁴³⁶ Fagen, 2009, 4.

egy időben az országban kialakult hatalmi vákuumot a radikális csoportok, például az al-Kaida és az Iszlám Állam használták ki, és az elmúlt húsz évben megjelentek azokon a területeken, ahol a különböző nem muszlim közösségek is éltek. Ez jelentős fenyegetést jelentett a keresztények, jezidiek és más kisebbségek számára, akik évezredek óta e területek részei. A visszaélések és az erőszakos cselekedetek tovább súlyosbították helyzetüket Irakban. Sok kisebbségi csoport került célkeresztbe, és atrocitásokra is rendszeresen sor került. Meg kellett küzdeniük az életben maradásért és a közösségeik fennmaradásáért.⁴³⁷ Körülményeik és biztonsági helyzetük tehát az amerikai inváziót követően a várt javulás helyett inkább tovább romlott. A központi hatalom gyengesége és az élet különböző területein tapasztalható instabilitás megteremtette a lehetőséget az erőszak elharapózásának, ami súlyosan érintette és érinti a mai napig a nem muszlim közösségeket.

A Şaddām-rezsim bukását követően megnyílt a terep a különböző muszlim szélsőséges csoportok működése előtt. Számos keresztényeket ért támadás történt, sokuk merénylet áldozata lett.⁴³⁸ Az iszlám vallás szellemiségéből, valamint a szekuláris rendszerekből fakadó vallási tolerancia teljes mértékben megszűnt, és innentől kezdve olyan „dzsihadista” szervezetek tartották rettegésben a lakosságot (muszlimokat és nem muszlimokat egyaránt), mint az al-Kaida, majd később az Iszlám Állam.⁴³⁹

4.8. Politikai átmenet Irakban, a XXI. században

2004. közepéig az Egyesült Államok közvetlenül irányította Irakot egy fővárosi központú amerikai adminisztráció révén. Az USA elnöki megbízottja L. Paul Bremer számos nehézzéggel került szembe, amit elsősorban a helyi viszonyok ismeretének hiánya, valamint a gondos tervezés elmaradása idézett elő. Sok magas rangú katonát és nélkülözhetetlen szakembert menesztettek, mivel úgy gondolták, hogy a korábbi rendszerhez hű személyeknek nincs helye az új Irak vezetésében. Így a háború utáni ideiglenes amerikai igazgatás kiépítésének volt egy váratlan hozadéka; a harcok befejeztével az iraki katonai- és civil társadalom szerkezete összeomlott, mivel a fontos pozíciókba képtelenek voltak magas szakértelemmel bíró egyéneket helyezni. Ez hatalmas és sokszor áthidalhatatlan problémát okozott a koalíciós csapatok számára.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Tárik, 2022e, 169–184.

⁴³⁸ Hanish, 2009, 6–7.

⁴³⁹ Hanish, 2009, 6–7; Kaválek, 2015, 17.

⁴⁴⁰ Dawisha, 2009, 243–245.

Az időközben kezelhetlenné váló helyzetet az amerikaiak úgy próbálták meg orvosolni, hogy a vezetést az irakiakra ruházták át. Ekkor a polgárháborút elkerülendő, az ország irányításába bevonták a különböző etnikai és vallási csoportok képviselőit, amely lépés hozzájárult a felek közötti szembenállás előidézéséhez, és megteremtette a lehetőséget egy afféle libanoni mintára felépülő szektáriánus berendezkedés előtt. Ez az iraki „hatalomátvétel” nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A hosszú évtizedekig háttérbe szorított síita–szunnita ellentét újfent kiéleződött, megjelentek a szunnita ellenállók, valamint a mai napig létező síita milíciák, amelyek tovább gyengítették az „egységes Irak” koncepcióját, sőt olykor komoly károkat okoztak az ország vezetésének.⁴⁴¹

Az Egyesült Államok intervencióját követő időszakban a politika és az identitás tulajdonképpen elválaszthatatlan lett egymástól. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a különböző etnikumokhoz tartozók a saját pártjukra szavaztak, ezáltal az etnikai összetétel határozta meg a parlamenti összetételt is. Az iraki társadalmon belüli nagyobb lélekszámmal bíró közösségek – jelen esetben a síiták –, tehát sokkal inkább képesek hallatni hangjukat, mint a kisebbségekhez tartozók.⁴⁴² Ez azért problematikus, mert a többségi lakosságot vagy a nagyobb etnikai csoportokat képviselő pártokat értelemszerűen csak saját érdekeik motiválják, így elejét veszik az egységes iraki nemzettudat kialakulásának. Ez utóbbiba beletartoznának a kisebbségek tagjai is, teljes értékű polgárokként, az őket megillető jogokat biztosítva. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján azonban a többségi társadalom csak a saját hegemoniájához ragaszkodik, a plurális társadalom eszméje nem valósul meg, holott számos etnikai és vallási csoport él az országban, amelyek a társadalom szövetét képezik. Az a tény, hogy a 2003-at megelőző nacionalista kormányok előszeretettel elnyomták a többségi síita lakosságot, azzal a következménnyel járt, hogy megosztottá tette Irakot, amelynek problémáit a szektáriánus gondolkodás csak tovább fokozza.

2006 őszére a szunniták és a síiták közötti erőszak fokozódott. Polgárháborús állapotok uralkodtak az országban, amellyel kapcsolatban az United Nations Assistance Mission for Iraq (2007) a következőképpen számolt be:

„Az iraki biztonsági helyzet súlyos romlása továbbra is akadályozta a létfontosságú humanitárius segítségnyújtási projektek végrehajtását az ország egész területén,

⁴⁴¹ Dawisha, 2009, 245–247; Mansour, 2016, 3.

⁴⁴² Haddad, 2022.

*valamint a menekültek és a belső menekültek biztonságos és méltóságteljes visszatérését. Az UNHCR és a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) adatai szerint 2006. február 22-én, az al-Askarī szentély bombázása óta mintegy 117 901 család, vagyis becslések szerint 707 000 ember (az átlagos családméretet hat főben számolva) kényszerült elhagyni otthonát a szektariánus erőszak miatt. [...] Ezek az adatok a 2006. február 22. előtt elüldözött 1,2 millió személyhez adódnak hozzá.”*⁴⁴³

2006-ban egy újabb negatív folyamat indult el Irakban, ugyanis abban az évben iktatták be a síita Nūrī al-Mālikī-t (2006–2014), Irak első demokratikus úton választott miniszterelnökét. Ha az azt követő történéseket vizsgáljuk meg, akkor kijelenthetjük, hogy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A társadalmi kohézió megteremtése elmaradt, sőt sok esetben még táplálta is a különböző etnikai csoportok közötti feszültségeket.⁴⁴⁴

4.9. Az etnikai és vallási kisebbségek helyzete 2003 után

A Šaddām-rendszer megdöntése utáni közhangulat egy rövid ideig optimista volt. Sokan bíztak abban, hogy a diktatórikus kormányzást egy igazságosabb politikai rendszer váltja fel, viszont a hatalmi űrt csak nagyon nehezen voltak képesek betölteni. Ahogy említettük, súlyos gondot okozott a felekezetek közötti ellentét, valamint az idővel egyre erőteljesebben megmutatkozó terrorizmus. Az ‘Abd al-Karīm Qāsim idején kialakuló nemzeti egység már a múlté, s a különböző népcsoportok és felekezetek szembenállása napjainkig sem szűnt meg.

Az előbbieken felvázolt folyamatok legnagyobb áldozatai a vallási- és nemzeti kisebbségek, akik számára a hatékony önérvényesítés létszükséglet, mivel vannak közöttük olyan csoportok, amelyeknek a fennmaradásért is erőn felüli küzdelmet kell folytatniuk. Egyes szélsőséges muszlimok azt a megalapozatlan feltételezést hangoztatták, hogy az iraki keresztények már a 2003-as eseményeket megelőzően is kapcsolatban álltak az Egyesült Államokkal és a koalíciós erőkkel. Hasonlóképpen tekintettek rájuk, mint a keresztetekre, és az imperialista erőkkel azonosították őket, amely jelenség gyakorta előfordul a Közel-Kelet más országaiban is, és amelynek gyökerei a jóval korábbi időkig nyúlnak vissza. Az iraki keresztényeket az is gyanússá tette, hogy csakúgy, mint a brit mandátum időszakában, az amerikaiak szintén kisebbségeket alkalmaztak a saját laktanyáikban, különböző munkakörökben, mert sokkal jobban bíztak bennük, mint a muszlim lakosságban. Emiatt a muszlim szélsőségesek célba

⁴⁴³ United Nations Assistance Mission for Iraq, 2007, 19.

⁴⁴⁴ Dawisha, 2009, 269; Mansour, 2016, 7; Jabar–Mansour–Khaddaj, 2012, 9–11.

vették őket, mivel a legfőbb ellenségükkel működtek együtt. Emellett az is gyakorta problémát okozott, hogy egyes csoportokat olykor sátánimádónak, hitetlennek vagy az iszlámra veszélyesnek ítélték meg, amely tévképzetek a krízisek idején felerősödnek.⁴⁴⁵

A megtorlástól tartva a keresztény felekezetek követői eltitkolták vallási identitásukat, de még egyházi méltóságaik is sokszor álruhában jelentek meg a közterületeken. Ennek az lett a következménye, hogy a nem muszlim közösségek – köztük a keresztények egy része – már vonakodtak attól, hogy misére járjanak, és ez a feszült közhangulat meggátolta a szabad vallásgyakorlást, ami végső soron szintén hozzájárult elvándorlásukhoz. Ez idő tájt a nemzetközi keresztény közösség, például a pápa is felfigyelt hittársai sanyarú helyzetére, amit a különböző jelentések is megerősítenek.⁴⁴⁶

Ahogy már szóba került, az iraki keresztény közösséget számos támadás érte az Egyesült Államok hadseregének bejövetele után. 2004 nyarán egy súlyos esemény rázta meg a nemzetközi közvéleményt, ugyanis Bagdadban több templomot ért bombatámadás. Ez utóbbi történés igazolta a korábbi félelmeket, mivel ettől kezdve egymást érték a keresztény (és több más) közösséget célzó terrortámadások. Hanish (2009) elmondja, hogy az USA intervencióját követő négy évben több mint 27 templomot ért valamilyen fizikai kár a terrorista és felkelő csoportok miatt, továbbá sok haláleset is történt. Egyes támadásokat szándékosan egy időben követtek el, ami folyamatos félelemben tartotta a nem muszlim polgárokat. Mindezek miatt egyre kevesebben vettek részt a vallási szertartásokon, nem beszélve arról, hogy a folyamatos fenyegetések miatt számos istentiszteleti hely bezárására sor került.⁴⁴⁷

Hanish (2009) kifejti, hogy:

*2003 és „2008 májusa [között] tizenhét papot vagy püspököt raboltak el, négyet pedig megöltek. A gyilkosságok csúcspontja akkor következett be, amikor Moszul érsekét, Poulis Faraj Rahhoo-t 2008. február 29-én elrabolták. Három biztonsági őrét a helyszínen megölték, a holttestét pedig 2008. március 13-án találták meg.”*⁴⁴⁸

Hozzáteszi, hogy:

⁴⁴⁵ Lia–Aarseth, 2022, 255–256; 264; Human Rights Watch, 2011; Hanish, 2009, 4; Oehring, 2017a, 24.

⁴⁴⁶ Glatz, 2006, In: Hanish, 2009, 4; U.S. Department of State, 2004, In: Hanish, 2009, 4.

⁴⁴⁷ Hanish, 2009, 4.

⁴⁴⁸ Uo.

„Egyes emberrablások váltságdíj fejében történtek, de sok esetben kifejezetten a keresztény papokat célozták meg hitük miatt, vagy azért, hogy megfélemlítsék a keresztényeket, és Irak elhagyására [ösztönözzék őket]. Egyes szélsőségesek úgy vélik, hogy az »iszlám földje« csak a muszlimoké lehet.”⁴⁴⁹

Az elmúlt évtizedekben a keresztények folyamatos elvándorlása tapasztalható, mely jelenség 2003-at követően jelentősen felgyorsult. A XX. század során az általános tendencia érvényesült, hogy főképpen a jobb munkalehetőségek és a romló biztonsági helyzet miatt országon belül is sokan emigráltak és hagyták el a Ninive-síkságot, valamint Irak északi részét, és az ország középső vagy déli területeire vándoroltak. A 2010-es éveket követően viszont a terrorizmus tovább erősödött, ami miatt is sokan lakóhelyük elhagyására kényszerültek. A központi kormány befolyása eltérő a különböző periódusokban, ami azt jelenti, hogy nem mindig képes megfelelő védelmet biztosítani a nem muszlim közösségek számára. Ezt csak tetézi a radikális csoportok tevékenysége, amelyek viszont pont ezt a hiányosságot igyekeznek kihasználni, és a nyugati világnak tulajdonított sérelmeket saját keresztény (vagy más vallású) honfitársaikon megbosszulni.⁴⁵⁰

Az előbb bemutatott események is jól bizonyítják azt a tényt, hogy az Irakban élő kisebbségek helyzete a rendszerváltozás után sem javult, sőt, az őshonosnak tekinthető közösségek (például keresztények) létét sok esetben közvetlen veszély fenyegeti. A 2003-ban létrejövő politikai vákuum a mai napig érezteti hatását, és a 21. századi Irak politikailag a közel-keleti régió egyik leginstabilabb országává vált. Ez sok iraki polgár számára megteremtette az országból való elvándorlás igényét. Az IOM (2019) adataiból kiderül, hogy míg az Öböl-háborútól a 2003-ig terjedő időszakban a külföldre vándorló irakiak elsődleges célpontja Irán volt, addig 2003 után már Jordánia és Szíria jelent meg elsődleges célállomásként. A nemzetközi szervezet jelentéséből kiderül, hogy *„Európa országai 2014 után váltak fő célponttá, elsősorban Svédország, Németország és az Egyesült Királyság”*.⁴⁵¹

A rossz közbiztonsági helyzet és a terrrorszervezetek fenyegetése okán azonban nem csupán az országhatárokon átívelő, hanem ahogy már szóba került, az országon belüli emigráció is komoly problémákat okoz. E belső migráció sokszor azt idézi elő, hogy egyes családok akár

⁴⁴⁹ Uo.

⁴⁵⁰ Oehring, 2017b, 14–15.

⁴⁵¹ IOM, 2019.

hosszú évekig az otthonuktól távol, sátrakban élik az életüket, nemzetközi segítségre szorulva. Ha külön vizsgáljuk meg Irak régióit, akkor azt láthatjuk, hogy az ország északi részéből való elvándorlást nagyrészt a már korábban is említett konfliktusok vezérik; emellett Dél-Irakot főként gazdasági okok miatt hagyják el az emberek.⁴⁵²

Az UNHCR (2019) adatai alapján az évtizedek óta tartó konfliktusok és az erőszak eredményeként 2014 óta több mint hárommillió iraki kényszerült lakóhelyét elhagyni országon belül. A sorozatos belpolitikai válságok miatti bizonytalan biztonsági helyzet több millió ember életét fenyegeti. A világszervezet becslése szerint:

„Több mint 260 000 ember kénytelen volt elmenekülni Irakból, míg további hárommillióan váltak belső menekültté az országon belül. Az országban maradtak többsége menekülttáborokban vagy informális településeken telepedett le Irak északi részén, a Kurdisztán régió városi területein. Irakban 280 000 menekült [személy van, akik] a szomszédos országokból [érkeztek] – többségük a szíriai erőszak és üldöztetés elől menekült.”⁴⁵³

Ezek a számadatok rávilágítanak azon instabil állapotra, ami az ott élő embereket hazájuk elhagyására készteti.

4.9.1. A keresztények és más kisebbségek modern kori helyzete Irakban⁴⁵⁴

Az elmúlt tíz év eseményeit megvizsgálva levonható az a következtetés, hogy az Iszlám Állam⁴⁵⁵ (IÁ) terrrorszervezet térnyerésekor a nem muszlim közösségek helyzete jelentősen leromlott. Ezenfelül az is egyértelmű, hogy a militáns csoport kiűzését követően sem feltétlenül számolhatunk be javulásról ezen a téren. Elsősorban a kisebbségek érdekérvényesítési képessége csorbul és olykor fizikai biztonságuk kerül veszélybe. Ez utóbbira főként az Iszlám Állam terrorcsoport kiűzésében részt vett, főképpen síita félkatonai szervezetek tevékenysége van rendkívül negatív hatással. A nem muszlimok szinte láthatatlanok és súlytalanok a törvényhozásban, ami szintén hozzájárul jelenlegi helyzetükhöz.⁴⁵⁶

⁴⁵² UNHCR, 2019a.

⁴⁵³ UNHCR, 2019a.

⁴⁵⁴ a 4.9.1-től a 4.9.4-ig tartó fejezetek részben két korábbi írásomra épülnek: Tárik, 2022c; Tárik, 2022e.

⁴⁵⁵ A szervezetről bővebben: Filipec, 2020; Cockburn, 2014; Alexander–Alexander, 2015.

⁴⁵⁶ Tárik, 2022e, 176–178.

Emellett tovább rontja a keresztények és más kisebbségek fennmaradásának esélyeit, hogy a saját településeikről elmenekült közösségek csak nagyon lassan, vagy egyáltalán nem költöznek vissza szülőföldjükre, ami a több ezer éve létező iraki települések megváltozását idézi elő. Ebből kifolyólag annak a veszélye is fennáll, hogy az ott élő őshonos csoportok, valamint azok kulturális sajátosságai végleg eltűnnek eredeti származási helyükről.

4.9.2. Az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése

Az Iszlám Állam névvel ellentétben nem képviseli az egész iszlám világot és nem rendelkezik saját, nemzetközileg elismert állammal. A militáns csoport egy terrorszervezet, amelynek legfőbb bázisai elsősorban Szíriában és Irakban működtek, de a mai napig aktívak számos területen. A csoport alapvető célját képezte, hogy Irakban⁴⁵⁷ és Szíriában kalifátust hozzon létre és a régi időkhez hasonlóan a legnagyobb fennhatósággá váljon az iszlám világon belül. Ami a valláshoz való hozzáállásukat illeti, az elsődleges forrásokat (Korán és a Szunna) szélsőséges szemlélettel magyarázzák, és gyakran megjelenik náluk a helytelen viselkedés esetén kiszabott büntetés vagy valamilyen retorzió, amivel a muszlimok mellett a nem muszlimokat is sújtják. Ebből is nyilvánvaló, hogy nem az oszmán kori állapotokat igyekeznek visszaállítani, amikor a nem muszlimok *milletek*be szerveződtek és saját maguk döntöttek közösségeik ügyeiről, hanem sokkal inkább az iszlám kezdeti évszázadaiban tapasztalható életvitel újbóli bevezetését szorgalmazzák.⁴⁵⁸

Az Iszlám Állam számos terrortámadást hajtott végre az elmúlt években, amelyek főként a Közel-Kelet és Afrika egyes országait sújtották, de több merénylet történt Európában és Észak-Amerikában is.⁴⁵⁹ Azonban nem csak az általuk elkövetett terrorcselekmények jelentették a legnagyobb veszélyt, mivel a fennhatóságuk alatt lévő területeken a különböző vallási kisebbségeket sokszor kegyetlen bánásmódban részesítették. Szakítva a szekuláris szemléletmóddal, a nem muszlimokkal védelmi adót fizettettek, betiltották a zenehallgatást, a dohányzást, és a különböző kihágásokat súlyosan megtorolták, sőt nyilvános kivégzéseket is tartottak.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Irak amerikai megszállása alatt a csoport az iraki felkelések fő komponensének számított.

⁴⁵⁸ Tárik, 2022e, 176.

⁴⁵⁹ A nyugat-európai és észak-amerikai merényletekről bővebben: Vidino et al., 2017.

⁴⁶⁰ Tárik, 2022e, 177; Noyes, 2016.

Az Iszlám Állam tehát célzott támadásokat hajtott végre a civilek ellen. Ez többek között tömeggyilkosságokat, kínzásokat, emberrablásokat, nemi és egyéb erőszakot jelentett. Szándékosan olyan kisebbségi közösségeket vett célba, mint a keresztények, a jezidiek, vagy éppen a türkmének. Azonban nem csupán a vallási kisebbségekhez tartozókat, hanem azon (síita és szunnita) muszlimokat is megbüntették, akik nem voltak hajlandók hűséget fogadni nekik. Az egyik leghírhedtebb iraki mészárlás során sem kisebbségiek estek áldozatul; egy katonai táborban síiták ezreit mészárolták le 2014 nyarán.⁴⁶¹

Ezen túlmenően egy újabb jelenség fokozta az Irak különböző etnikai és vallási csoportjai közötti feszültséget. Strasser (2017) kifejti, hogy:

*„Amikor az ISIS 2014-ben megtámadta a jezidi városokat, az egyik legmegdöbbentőbb következmény az volt, hogy néhány szunnita arab csatlakozott a szélsőségesekhez és saját szomszédjaik ellen fordult [...]. Az első napon 1300 embert öltek meg. Idővel 6418 jezidit raboltak el, többségük nő, akiket szexuális rabszolgaságba kényszerítettek. A szélsőségesek 1060 négy és tíz év közötti gyermeket raboltak el, 68 jezidi szentélyt romboltak le, és a közösségek városainak és falvainak 85 százalékát leromboltak [...]. A PLOS Medicine folyóiratban közzétett kutatás szerint az ISIS által okozott jezidi halálesetek száma összesen 3100 volt – fele kivégzés, a többi pedig a Sinğār-hegyen való menekülés közben halt meg.”*⁴⁶²

Ebből is kitűnik, hogy a hosszú évtizedekre háttérbe szorított vallások közötti viszályok újra a felszínre törtek. Kétségtelen, hogy az efféle konfliktusok során a perifériára szorult közösségek – például jezidiek, szábesusok és keresztények – léte is veszélybe kerül.

A terrorcsoport felemelkedését követően a kisebbségi közösségek tagjait már csak azért is üldözték, mert az iszlámtól eltérő hitet vallottak, és sokukat megpróbálták áttéríteni, annak ellenére, hogy az iszlám vallás tiltja az erőszakos térítést (lásd: *„Nincs kényszer a vallásban!”*)⁴⁶³. Akik ezt nem tették meg, azok nagyon hamar a terrrorszervezet célpontjává váltak. Amikor az Iszlám Állam megkezdte előrenyomulását Irak északi részén, akkor nagyon

⁴⁶¹ Salihi, 2019, 79.

⁴⁶² Strasser, 2017.

⁴⁶³ Az idézet a Korán második szúrájának 256. ájája. Lásd: Simon, 1997, 32.

sok kisebbségekhez tartozó szent helyet elpusztított. Több keresztény templomot is leromboltak, emellett a kereszteteket leverték a templomok tetejéről, és az Iszlám Állam zászlaját tűzték ki helyette. a Szűz Mária szobrokat is kár érte, az iraki keresztény települések legfontosabb jelképeit szándékosan megsemmisítették. Sok nem muszlim csoport nem nézte tétlenül a pusztítást és megalakították saját fegyveres milíciáikat. A kaka'i közösség például egy több száz fős kontingenst épített be a kurd Pesmergába,⁴⁶⁴ de keresztény katonai szerveződésekre is sor került.⁴⁶⁵

Mindenképpen meg kell említeni, hogy az Iszlám Állam észak-iraki fennhatóságának idején sok nőt ért nemi erőszak, de a kisebbségekhez tartozó iraki nők általában fokozottan ki voltak téve a visszaéléseknek. Az ehhez hasonló esetek közül némelyik a nemzetközi sajtót is bejárta, aminek köszönhetően az emberek szélesebb körben értesültek a terrrorszervezet brutalitásáról. A családon belüli erőszak sem volt ritka, ami azt jelentette, hogy a fiatal lányokat erőszakkal vagy anélkül hozzáadták az Iszlám Állam valamely katonájához, akikkel szemben aztán súlyos visszaélések következtek el. Olykor az is előfordult, hogy nyugat-európai országokból „hozattak” maguknak feleséget, akire mostoha körülmények vártak az Iszlám Állam fennhatósága alatt.⁴⁶⁶

4.9.3. Az iraki keresztényekkel és más nem muszlim csoportokkal való bánásmód az Iszlám Állam visszaszorulását követően

Az Iszlám Állam Szíriában és Irakban komoly veszteségeket szenvedett el 2017-ben és 2018-ban, de ez nem jelenti azt, hogy az ellenük folytatott küzdelem véget ért volna. A terrrorszervezethez tartozó csoportok hatalmas területen, Közép-Ázsiától Kelet-Afrikáig, továbbra is képesek támadásokat indítani. Emellett az egyes terrorcsoportok a különböző regionális képviselőiken keresztül, afféle hálózatként (lásd: Iszlám Állam – Iszlám Állam Horaszán Tartomány) működve követik el merényleteiket, amelyek által egész térségeket képesek destabilizálni. Európában szintén jelen vannak radikális, főképpen az Iszlám Állammal összefüggésbe hozható egyének, ami kihívások elé állítja a biztonsági szerveket. A terrorcselekmények tehát nem szűntek meg, és az Iszlám Állam még mindig nagyfokú fenyegetést jelent a Közel-Keleten (és máshol).⁴⁶⁷

Ez a körülmény folyamatos félelmet tart fenn az érintett régiók lakói körében, de ha konkrétan az iraki keresztények helyzetét vizsgáljuk meg, akkor nem csak ez okozza az

⁴⁶⁴ Pesmerga: Irak Kurdisztán régiójának katonai ereje, akik a kurdisztáni régió biztonságáért felelnek.

⁴⁶⁵ Rudaw, 2018.

⁴⁶⁶ Strasser, 2017.

⁴⁶⁷ Dezső, 2021, 7–9.

egyetlen problémát. Szintén negatívan hat közösségeikre az elvándorlás jelensége, amihez hozzájárul a hiányos infrastruktúra, de gondot okoz az is, hogy a biztonsági helyzet korántsem kielégítő a terrrorszervezettől visszafoglalt területeken. Ez utóbbihoz hozzájárul az is, hogy az Iszlám Állam visszaszorításában részt vevő fegyveres milíciák mára szintén fenyegetést jelentenek a nem muszlim csoportokra.

4.9.4. Az UNHCR-jelentés

A helyzetet tovább rontja, hogy a mindenkori iraki kormány sem lép fel hatékonyan a kisebbségi csoportok szétforgácsolódása ügyében. 2019 májusában az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) jelentést tett közzé „Nemzetközi védelmi szempontok az Iraki Köztársaságból menekülő emberekkel kapcsolatban”⁴⁶⁸ címmel. A jelentés különböző forrásokra hivatkozva kimondta:

*„Bár az iraki hatóságok a jelentések szerint általában tiszteletben tartják a vallásszabadságot, a kisebbségek – amelyek közül sok nem rendelkezik erős politikai vagy törzsi hálózattal – a konfliktusok, valamint a politikai és vallási üldöztetések miatt időnként kitelepítési hullámokkal szembesültek, legutóbb az Iszlám Állam miatt. Ezenkívül a kisebbségi csoportok jogi, politikai és gazdasági marginalizálódásról számolnak be. A bahá'í hit gyakorlása továbbra is tilos. A kisebbségi közösségek bizonyos területeken az őket ért zaklatásról és szexuális erőszakról számoltak be. Iraki Kurdisztánban a kisebbségi csoportok tagjaival szembeni diszkriminációról és politikai szabadságuk elnyomásáról adtak hírt, amelyek szintén a hatóságokhoz [köthetők]. Bizonyos esetekben a kisebbségi jogvédő csoportok és aktivisták állami és nem állami szereplők fenyegetéseiről és politikai indíttatású intézkedéseiről számoltak be.”*⁴⁶⁹

Továbbá az UNHCR hozzáteszi, hogy:

⁴⁶⁸ A dokumentum eredeti címe: International Protection Considerations with Regard to People Fleeing the Republic of Iraq.

⁴⁶⁹ UNHCR, 2019b, 74–75.

„A korábban az Iszlám Állam terrorszervezet fennhatósága alatt lévő területeken és azok közelében támadásokat hajtanak végre kisebbségi csoportok tagjai ellen [...], amely támadásokat a jelentések szerint az Iszlám Állam vállalta magára, vagy nekik tulajdonították azokat. [...] Az évek során jelentések érkeztek olyan esetekről, amikor a kormányhoz kötődő csoportok, [valamint] bűnözői és fegyveres csoportok szektariánus vagy bűnözői motivációtól [vezérelve], vagy ezek kombinációjából – az áldozatok feltételezett vagyonára való tekintettel – gyilkosságokat és váltságdíjért elkövetett emberrablásokat követtek el vallási kisebbségek, köztük keresztények és szábaeus-mandaeusok ellen.”⁴⁷⁰

Az idézett jelentés első sorában olvasható, hogy iraki hatóságok *„általában tiszteletben tartják a vallásszabadságot”*⁴⁷¹ és a kisebbségi jogokat is, mégis a valóságban az tapasztalható, hogy az ingatag belpolitikai rendszer és a vidéki területeken alacsonyabb hatásfokkal bíró központi vezetés miatti törvények be nem tartása hátrányosan érinti a nem muszlim lakosságot, ami miatt gyakorta lakóhelyeik elhagyására kényszerülnek. Továbbá ahogy a szöveg is utalt rá, az iraki keresztények nem rendeződnek törzsekbe és nem alkotnak klántársadalmat, és fegyveres milíciáik sincsenek, akiktől védelmet remélhetnének.⁴⁷² Egy korábbi MRG-kutatás⁴⁷³ még az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése előtt kulcsfontosságú és aggodalomra okot adó állásfoglalást tett közzé, nevezetesen:

„A kisebbségi csoportok politikai hovatartozásuk miatt is diszkriminációt szenvednek el. Különösen a vitatott területeken a kisebb közösségekre, köztük a keresztényekre, a šabakokra, a türkménekre és a jezidikre nyomás helyezedik az arab és kurd politikai csoportosulások részéről, amelyek szavazataikat akarják megszerezni és ellenőrzésük alá vonni a lakóhelyeiket. Ha ellenállnak ennek a nyomásnak, gyakran azt kockáztatják, hogy elveszítik munkájukat vagy a szolgáltatásokhoz való hozzáférésüket.”⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ UNHCR, 2019b, 76–77.

⁴⁷¹ UNHCR, 2019b, 74.

⁴⁷² Uo.

⁴⁷³ Minority Rights Group International, 2011.

⁴⁷⁴ Minority Rights Group International, 2011, 13.

Továbbá egyes észak-iraki vidéki területeken a helyi lakosság nehezményezi, hogy vannak olyan régiók, ahol megosztott a felügyelet (a kurdok és a központi kormány között). A ninivei régió mindenképpen egy ilyen határterületnek számít, ahol a szükséges fejlesztések gyakran elmaradnak vagy jelentős ideig elhalasztják azokat. E térség sokak szerint pont a kompromisszumokra képtelen politikai vezetők miatt vált elhanyagolttá. Ebben a régióban sok keresztény él, de az imént ismertetett okok miatt nem feltétlenül számít, hogy a bagdadi központi kormányzat tiszteletben tartja-e a jogaikat vagy sem.⁴⁷⁵

A központi kormány mellett Kurdisztán kormánya is kiveszi a részét a kisebbségi aktivisták elnyomásában. Míg Iraki Kurdisztán régiója a közhiedelem szerint elkötelezett a tolerancia és a szólásszabadság mellett, az elmúlt években a kurd hatóságok egyre inkább felléptek a kritikusok ellen. 2021-ben több év börtönbüntetésre ítélték öt újságíró és aktivistát, akik gyakorta bíralták a kormány tevékenységét. A tárgyalás megfigyelőinek jelentése szerint az eljárás nem volt tisztességes. Példának okáért az érintettek nem fértek hozzá az ügy irataihoz, továbbá a bíróság nem vette figyelembe a vádlottak azon állításait, hogy a vallomásokat nem normális kihallgatás során, hanem kínzással kényszerítették ki.⁴⁷⁶

Visszatérve az UNHCR-jelentés tartalmára, az Iszlám Állam legyőzését követően is történtek civileket érintő támadások. Irak egyes területein időnként gerillaakciókra is sor kerül. Ennek egyik oka, hogy a 2010-es évek elején az iraki és kurd erők közösen szavatolták a biztonságot egyes észak-iraki (pl. Ninive) kormányzóságokban. Viszont az Iszlám Állam 2014-es előretörése miatt az iraki haderő összeomlott, ami okafogyottá tette az iraki–kurd egyezséget. A terrorszervezet három éven át tartó észak-iraki fennhatóságát csak a különböző felek, többek között a Népi Mozgósítási Erők nevű síita milícia, a kurd Pesmerga, az iraki haderő és az Egyesült Államok vezette nemzetközi koalíció kooperációja révén sikerült felszámolni. 2017-ben az Iszlám Állam legyőzésére irányuló hadműveletet követően a terrorcsoport elvesztette az általa meghódított területek feletti hegemoniáját, és hivatalosan is vereséget szenvedett. Azonban a központi kormány és a kurdok közötti koordináció hiánya vákuumot hozott létre, amit a terrorszervezet kihasznált és visszaszívárgott; konkrétan a Ninivétől Diyāla kormányzóságig húzódó területre hosszú ideig egyik szövetséges fél hadereje sem volt képes befolyást gyakorolni. A bagdadi adminisztráció 2021 végén felismerte, hogy a kurdok támogatása híján komoly nehézségekbe ütközne az Iszlám Állam visszaszorítása az ellenőrzés nélkül maradt övezetről, ezért az ország korábbi miniszterelnöke beleegyezett abba, hogy a

⁴⁷⁵ Minority Rights Group International, 2011, 15.

⁴⁷⁶ MENA Rights Group, 2021.

kurd féllel két közös katonai egységet alakítsanak ki, hogy egyszer és mindenkorra kiűzzék a terrorcsoportot. Ez utóbbi azonban meghiúsult, mivel az iraki pénzügyminisztérium jóváhagyása elmaradt. Ezek az események rávilágítanak a közel-keleti arab országban jelen lévő sokszor ellentmondásos hatalmi dinamikára, valamint az évtizedek óta az állam működésképtelenségéhez hozzájáruló magas fokú bürokráciára.⁴⁷⁷

A felsorolt esetekből leszűrhető, hogy ha még meg is van a bagdadi kormány akarata a kisebbségek helyzetének javítását illetően, korántsem biztos, hogy érdemi változás fog történni az ügyben. Amíg lesznek vitatott területek az országon belül, addig nem várható javulás Irak keresztényeinek és más kisebbségeinek életében, sőt a megfelelő alapszolgáltatásokhoz és a védelemhez való hozzáférésük sem garantált. Irak megosztottsága és szektáriánus politikai rendszere legelőször mindig a védtelenebb, kisebbségben lévő csoportokra fogja a legnegatívabb hatást kifejteni.

4.9.5. Az iraki keresztények ügye

Egy fontos kérdés, amit érdemes feltenni, hogy pontosan hol tart jelenleg az iraki keresztények ügye? Azt már láthattuk, hogy a központi kormányzat részéről nem kapnak megfelelő támogatást az országban élő kisebbségi csoportok, azonban arra még nem derült fény, hogy ezek a közösségek miképpen vélekednek saját helyzetükről. Több hivatalos állásfoglalás is született prominens iraki keresztény személyek részéről, amelyek közül egy 2005-ös nyilatkozat érzékelteti a legjobban közösségük problémáit. Sokat elmond a kialakult helyzetről, hogy az eltelt két évtizedben érdemi javulás nem történt az ügyükben, sőt, sok esetben romlott is a helyzet. A továbbiakban az Asszír Akadémiai Társaság képviselőjének, Shamiran Makonak az OHCHR⁴⁷⁸ számára benyújtott kiáltványát elemezzük, aki egyébként több különböző hivatalos csatornán sürgeti az asszírok⁴⁷⁹ és más iraki kisebbségek jelenlegi helyzetének megoldását:

- *„Adjanak az asszíroknak egy olyan adminisztratív egységet a Ninive-síkságon, amely a jogaik megóvását szolgálná az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megóvásával [együtt], miközben továbbra is az iraki társadalom szerves részét képezik;*

⁴⁷⁷ K24, 2022; Tárik, 2022c.

⁴⁷⁸ OHCHR: Office of the High Commissioner for Human Rights (Az Emberi Jogi Főbiztos Hivatala)

⁴⁷⁹ Mako, 2005.

- *Az iraki kormánynak független bizottságot kell felállítania, amely az Irakban a kisebbségek által benyújtott igényekkel és vitákkal foglalkozik, különös tekintettel az északi térségre az emberi jogaik jobb védelme érdekében;*
- *Indítson az ENSZ és a Munkacsoport egy tényfeltáró missziót az iraki asszírok, elsősorban az északi régióban élők helyzetéről;*
- *Az iraki kormány segítse az asszírok biztonságos visszatérését őseik hazájába olyan megfelelő intézkedések bevezetésével, amelyek biztosítják számukra a visszatérés jogát, beleértve a gazdasági fenntarthatóságot és az adekvát politikai képviseletet;*
- *Az infrastruktúra számára megfelelő finanszírozást kell biztosítani az asszír városoknak és falvaknak, valamint a sűrűn lakott asszír területeknek, mint például a Ninive-síkságnak;*
- *Az illegálisan elkobozott asszír városokat és falvakat adják vissza a törvényes tulajdonosoknak, elsősorban a kurdok által ellenőrzött területeken. A Ba ʿ- rezsim uralma alatt elpusztult ősi templomokat és kolostorokat állítsák helyre, mivel ezek nemcsak Irak történelmének, hanem az egész Közel-Kelet és a világ keresztény közösségének is szerves részét képezik;*
- *Végül az ősi asszír régészeti lelőhelyeket biztosítani kell, és meg kell védeni a további pusztulástól, mivel ezek jelentősen hozzájárulnak az asszír nép történelméhez, valamint a világörökséghez és [az egyetemes] történelemhez.”⁴⁸⁰*

Mindjárt a kiáltvány legelső pontjában egy fontos kijelentés hangzik el: „*miközben továbbra is az iraki társadalom szerves részét képezik*”.⁴⁸¹ Ez a mondat arra enged következtetni, hogy az asszírok az iraki társadalom részét szeretnék képezni, még akkor is, ha önálló adminisztratív egység megteremtésére törekszenek. Tervüket egyébiránt a Ninive-síkságon szeretnék megvalósítani, amely törekvés összhangban van azzal az asszírok által képviselt felfogással, mely szerint a mindenkori asszír nép Mezopotámia északi részéről (vagyis a mai Észak-Irak területéről) származik, valamint a mai napig itt élnek a legnagyobb számban Irakon belül. Ezzel kapcsolatban Komoróczy Géza (2006) azt írta, hogy:

⁴⁸⁰ Uo.

⁴⁸¹ Uo.

„Nem idegen tőlük a jól ismert naiv, nosztalgikus historizálás: hivatkoznak az ókori Keletre, amelyet, persze többségük legfeljebb az amerikai-európai tudományos ismeretterjesztés szintjén ismer. De a jelenben élnek. Kialakulóban lévő értelmiségük küzd az asszimiláció ellen. Törekvéseik megvalósulása attól függ, sikerül-e a diaszpóra-szervezetet terriotorialitássá átalakítani. Erre nézve remény csak Iráq és a Közel-Kelet demokratikus modernizációjához fűzhető.”⁴⁸²

Rendkívül lényeges, amire az idézet is utalt, hogy az asszimiláció esetükben közösségük megszűnését jelentené, ezért a kiáltványban hangoztatott autonómia létrehozásának be nem teljesülése konkrét veszélyt jelent az asszír identitás életben maradására.

Egy önálló adminisztratív egység létrehozásán túl az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megóvása ugyancsak kardinális kérdés, ami szintén hozzájárulhat közösségük fennmaradásához. Céljuk eléréséhez viszont külső segítségre van szükségük, ami miatt az ENSZ-től egy tényfeltáró munkacsoport közbenjárását kéri.⁴⁸³ Ezzel összefüggésben elmondható, hogy a konfliktusos időszakokban, valamint a terrrorszervezetek és milíciák térnyerésekor a tényfeltáró missziók mozgástere jelentősen lecsökken, és érdemben nem képesek javítani a különböző iraki kisebbségek helyzetén. Egy külön bizottság felállítása viszont pozitív hatásokkal járna, és javítaná az asszírok érdekérvényesítő potenciálját, továbbá szavatolná emberi jogaik tiszteletben tartását.

A kiáltványban is olvasható infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatos felhívás viszont csak nagyon nehezen kivitelezhető a jelenlegi kaotikus iraki politikai helyzetben. Habár az elmúlt egy-két évben történtek fejlesztések, de ezek nem egyenlően oszlanak meg az Irakon belüli kormányzóságok között. Általános tapasztalat, hogy a kisebbségek lakta falvak és városok éppen az önrendelkezés és a saját költségvetés hiánya miatt csak sokkal lassabban, vagy egyáltalán nem jutnak segítséghez. Azonban mindenképpen fontos megjegyezni, hogy egyes nemzetközi segélyprogramok, mint például a Hungary Helps Ügynökség projektjei lokális szinten komoly segítséget nyújtanak, aminek pozitív visszhangja van a helyi lakosság körében,

⁴⁸² Komoróczy, 2006, 66.

⁴⁸³ Mako, 2005.

de értelemszerűen nem oldják meg az összes iraki kisebbség, vagy az iraki keresztények problémáit, mivel a rendszerszintű problémák mindig újabb kihívásokat teremtenek.⁴⁸⁴

Ami a kiáltványban is megjelenő, ősi asszír régészeti lelőhelyek megóvására vonatkozó felhívást illeti, egy módfelett komplex problémát ölel fel. A kulturális örökség megőrzése szorosan összefügg az identitással. Köztudott, hogy az Iszlám Állam térszerésekor, főképpen 2014-et követően nagyszámú lelet semmisült meg, de a terrorszervezet megjelenése előtt és felszámolása után is komoly kihívást jelent a régészeti lelőhelyek védelme.⁴⁸⁵

A kulturális terrorizmus problémájához továbbá szorosan kapcsolódik a régiségek eltulajdonítása, rablása, valamint illegális kereskedelme, amely az olajeladások és csempészet mellett a bűnözői szervezetek és terrorista csoportok fontos bevételi forrásává vált. Emellett ugyanolyan negatív hatással bír, mint a régiségek megsemmisítése, mivel, ha egyszer eladnak egy tárgyat a feketepiacon, az ritkán kerül vissza, ami annak megszűnésével egyenértékű.⁴⁸⁶ Samuel (2018) elmondja, hogy:

*„A Live Auctioneers oldalán 50 dollárért kőbikát, 150 dollárért agyag hengerpecsétet, 225 dollárért egy szekéren istent hordozó terrakotta töredéket, 400 dollárért pedig egy nagy terrakotta női bálványt lehet megvásárolni. Egy másik aukciós oldalon, a Trocadero-n egy oroszán alakú kő amulettet kínálnak 250 dollárért.”*⁴⁸⁷

Samuel (2018) hozzáteszi, hogy aggasztó tendenciát mutat az a tény, hogy az ősi mezopotámiai ereklyékhez manapság nagyon könnyű hozzájutni. E jelenség egyébként az iraki államot, és az arab–muszlim állampolgárokat is sújtja, és a mindenkori iraki kormány erőfeszítéseket tesz a nemzeti kincsek visszaszerzésére.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Tárik, 2022f, 104–118.

⁴⁸⁵ Samuel, 2018.

⁴⁸⁶ Uo.

⁴⁸⁷ Uo.

⁴⁸⁸ Uo.

4.9.7. Hol akadnak el az iraki kisebbségek körülményeinek javítására tett kísérletek?

A Şaddām-rezsim 2003-as bukása óta már több választást tartottak Irakban, de mindezidáig stabil politikai rendszer nem épült ki. További gondot okoz, hogy az ország szuverenitása is kérdőjeles, mivel a mindenkori vezetés túlságosan ki van szolgáltatva külföldi hatalmaknak. Ez elsősorban a biztonsági és gazdasági problémák, valamint a vallási összefonódások miatt alakult ki. Megemlíthető két regionális hatalom, Törökország és Irán, mely államok nagy befolyást gyakorolnak az iraki vezetésre, de a nagyhatalmak, mint például az Egyesült Államok vagy Kína is számottevően terjeszkednek.

Mindezekén túl a korrupció növekedése is komoly aggodalomra ad okot, és az átlagemberek is erre panaszkodnak leginkább. Ezzel kapcsolatban számos tüntetésre is sor került az elmúlt években, ami nem is meglepő annak tudatában, hogy Irak a 140. helyen állt 2024-ben a 180 országot vizsgáló korrupciós listán.⁴⁸⁹

A korrupció instabilitást hoz magával, ami pedig hátrányosan érinti a kisebbségeket, köztük a keresztényeket. Az sem javít a helyzeten, hogy azon régiók közigazgatási státusza, ahol sok kisebbség él, bizonytalan maradt. Ennek ez utóbbiak fizették meg az árát, és gyakran kerültek ütközőzónába az iraki központi kormányzat és a Kurdisztáni Regionális Kormány (KRG) közötti hatalmi harcok során.⁴⁹⁰

Ha tüzetesebben szemügyre vesszük azt, hogy a Ba'ġ Párt hatalomra kerülését követően miképpen változott a kisebbségek helyzete Irakban, akkor négy korszakot különböztethetünk meg:

1. Amikor szekulárisabb jellegű szunnita vezetése volt az országnak, (lásd: a Şaddām-rezsim) akkor a kurdokkal, síita muszlimokkal, valamint etnikai és vallási kisebbségekkel szembeni diszkriminatív, megosztó – és ahogy a Şaddām-per jegyzőkönyvéből láthattuk – sokszor népirtó politika tartotta fenn a tekintélyelvű hatalmat.
2. Az Egyesült Államok vezette iraki invázió 2003-ban az állam összeomlását és egy súlyos felekezeti erőszak kitörését idézte elő. E korszak legkritikusabb időszaka 2006 és 2007 között volt, amikor nagyon sok kisebbségi hagyta el Irakot, vagy vált belső menekültté, mivel gyakran estek áldozatul ennek az erőszaknak. Az új alkotmány 2005-ös elfogadása,

⁴⁸⁹ Basnews, 2025.

⁴⁹⁰ U.S. Department of State, 2023.

a választások megtartása és egy látszólag demokratikus rendszer létrehozása ellenére a kisebbségek helyzete továbbra is bizonytalan maradt.

3. Az ezután következő síita kormány(ok) sok szunnitát elidegenített(ek), ami nagyszabású tiltakozásokhoz és erőszakos ellenálláshoz vezetett. Ez az elégedetlenség ösztönözte a militáns szunnita csoportokat, különösen az Iszlám Állam terrorszervezet felemelkedését. E csoport és szövetségesei szisztematikus és erőszakos hadjáratokat folytattak a síita muszlimok és a vallási kisebbségek ellen.
4. Ezt követően, 2017 után kezdődött meg az újjáépítés, de Irak területén továbbra is sok belső menekülttábor van, amelyekben a mai napig iraki kisebbségek százezrei élnek,⁴⁹¹ és egyelőre nem kísérlik meg az otthonaikba való visszatérést. Ebben változás csak akkor következhet be, ha eredeti lakóhelyükön biztosítanák azt az infrastruktúrát, ami visszaköltözésük esetén elengedhetetlen lenne.

Ha ebből a korszakolásból indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy az 1960-as évektől kezdve nem volt olyan periódus az Irakban élő nem muszlimok életében, amikor kompromisszumoktól mentes békében és biztonságban élhettek volna. Ha bármely korszakot megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy ha még adottak is voltak a törvényi feltételek, ez sem jelentette azt, hogy be is tartják azokat. Ennek több is oka volt; napjainkban leginkább amiatt nem valósul meg, mert az ország rendkívül megosztott, és ahogy láthattuk, az iraki keresztények egy jó része pont a vitatott (arabok, kurdok és türkmének közötti) területeken él. Ebből kifolyólag a keresztények körülményeinek javulása csak két esetben valósulhatna meg:

1. önrendelkezés által, vagy
2. asszimiláció által.

Amíg az elsőt nem lehet elérni, addig az élethelyzetükön sem lehet javítani, kivéve, ha asszimilálódnak a többségi társadalomba, ami viszont azt idézné elő, hogy csak múlt időben beszélhetnénk az iraki keresztény közösségről.

⁴⁹¹ Az UNHCR hivatalos adatai szerint 2022-ben 1,2 millió iraki állampolgár élt belső menekültként az országban. 2024 nyarán a számuk még mindig meghaladta az egymillió főt. Forrás: UNHCR, 2022; UNHCR, 2024.

4.9.8. Jelentőségük a keresztény civilizációban: megállapítások

A kereszténység a vallás kezdeti ideje óta része Mezopotámia (Irak) sokszínű vallási struktúrájának. A különböző iraki keresztény közösségek önmeghatározása és identitása elsősorban vallási gyökereikre épült, amely a nemzeti és etnikai érzelmek megjelenése előtt az önazonosságuk egyik fő komponense volt. Nem csupán az iszlám aranykorában, hanem a modern korban is meghatározó szereplői voltak Irak kulturális és társadalmi életének. A monarchia idején, majd a köztársaság alatt is számuk folyamatosan gyarapodott, és jelentős mértékben hozzájárultak az ország művészeti, tudományos és kulturális életéhez.⁴⁹²

Az elmúlt évtizedekben azonban a keresztény populáció jelentősen megfogyatkozott, és a folyamatos elvándorlásuk drámai módon átalakította Irak etnikai és vallási térképét.⁴⁹³ Ehhez főleg a különböző konfliktusok (etnikai tisztogatások, pogromok, iraki–iráni háború, az USA inváziója, a 2006-os polgárháború, az al-Kaida, majd az Iszlám Állam megjelenése, síita milíciák térnyerése) járultak hozzá, amelyek mélyreható politikai és társadalmi instabilitást eredményeztek. Emellett, ahogy láthattuk, az olyan visszaélések, mint a korrupció újabb motivációval szolgáltatnak az Irakból emigrálni kívánó lakosság számára.

Mindezek miatt az arab ország egykor virágzó nagy keresztény közösségei mára szinte teljesen eltűntek, sokuk belső menekültként él vagy elhagyta szülőhazáját.⁴⁹⁴ Ez a folyamat Irak egészére nézve is tragédiát jelent, hiszen a keresztények távozásával az ország sokszínűsége és kulturális gazdagsága is csorbul.⁴⁹⁵

Korántsem világos, hogy az iraki kereszténység visszanyeri-e valaha korábbi társadalmi szerepét, de a jelenlegi tendenciák egyértelműen nem kedvezőek. Olyan rendszerszintű problémákkal és kihívásokkal néznek szembe, amelyek leküzdése nem lehetséges egy támogató közeg, valamint politikai akarat nélkül. Az ország vezetése számára viszont nem prioritás a kisebbségek védelme, integrációja, valamint gazdasági lehetőségeik megteremtése, amely feltételek szükségesek volnának egy pozitívabb jövőkép kialakításához.

⁴⁹² Salloum, 2013, 59–60.

⁴⁹³ Uo.

⁴⁹⁴ UNHCR, 2022; UNHCR, 2024.

⁴⁹⁵ Salloum, 2013, 59–60.

5. AZ IRAKI KERESZTÉNYEKKEL FOLYTATOTT INTERJÚK TAPASZTALATAI

5.1. Az interjúkról

Véleményünk szerint a kvalitatív interjúk módszertanának alkalmazása sokkal mélyebben képes megvilágítani a vizsgált témát.⁴⁹⁶ A térség keresztényeivel folytatott beszélgetések kiegészítik a történelmi dokumentumok, valamint kiáltványok vizsgálatát, sőt, sok esetben megerősítik azok tartalmát, vagy egy teljesen más perspektívából mutatják be azokat. Általuk például kiderül, hogy egyes múltbeli események milyen hatást gyakorolnak a közösségek tagjaira, és hogyan válnak a kollektív emlékezet részévé. Több iraki keresztényekkel kapcsolatos fordulópontnak tekinthető történés is felmerült a beszélgetések folyamán, amelyek a mai napig alakítják és formálják közösségeik gondolkodását. Ezek ismerete nélkül csak a történelemkönyvekre hagyatkozhatnánk, amelyek egy adott eseményt sokszor nem az érintettek szemszögéből tárgyalnak.

Ami az interjúk formáját illeti, azok sokfélék lehetnek, gyakran egynél több résztvevővel vagy kutatóval. Lehetnek erősen strukturáltak (behatárolt és irányított módon), teljesen strukturálatlanok (az alany saját gondolatait szabadon, kötöttségek nélkül kifejezve) vagy félig strukturáltak (keretek felállítva, azon belül korlátok nélkül). A kutatók kombinálhatják ezeket a megközelítéseket az interjú céljától, valamint a résztvevő(k) jellemzőitől függően.⁴⁹⁷

Az általunk folytatott interjúk az első kategóriába tartoznak (de egyes kérdéseknél a narratív megközelítést sem zárják ki), aminek egyik elsődleges célja, hogy a kvalitatív kutatás eredményeit képesek legyünk számszerűsíteni. Így még, ha statisztikailag nem is lehet reprezentatívnak tekinteni, de mélyinterjúk lévén fontos információkkal szolgálnak az iraki vagy iraki gyökerekkel bíró keresztényeket érintő legfontosabb ügyekről.

5.2. A témával kapcsolatban korábban készült interjúk

Az elmúlt évtizedekben több kutató és szakértő is érdeklődött az iraki keresztény csoportok iránt. Az ezen közösségekkel kapcsolatos kvalitatív kutatások több különböző területre reflektálnak. A következőkben ismertetett eredmények és következtetések betekintést

⁴⁹⁶ Erre példákat láss: Roulston, 2010.

⁴⁹⁷ Knott et al., 2022.

nyújtanak ezeknek a csoportoknak az életébe, és általuk könnyebben megismerhető a kultúrájuk és a közösségi struktúrákban bekövetkező változások.

Az egyik kiemelkedő megközelítés a témában a szociolingvisztika, amely tudományterület az iraki keresztények által beszélt nyelvek (saját anyanyelv és idegennyelvek), dialektusok és nyelvi gyakorlatok vizsgálatára fókuszál. A kutatások megismerése után kijelenthető, hogy ezekben a közösségekben a nyelv az identitás megőrzésének és a kulturális hagyományok továbbadásának fontos eszköze.⁴⁹⁸

Az integráció témája is különös figyelmet kapott, főként azokban az elemzésekben, amelyekben az iraki keresztényeknek a politikai instabilitás vagy éppen a különböző konfliktusok miatt bekövetkezett emigrációját állítják fókuszba. Az integráció kérdésének vizsgálata során előtérbe kerülnek azok a kihívások és lehetőségek, amelyekkel szembesülnek a befogadó országokban.⁴⁹⁹

Az identitás elemzése szintén fontos szerepet játszik ezekben a kutatásokban, hiszen az asszír, szír, káld iraki keresztény közösségek tagjainak identitása sokszor több dimenziót ölel fel, mint pusztán az etnikai hovatartozás. A korábbi elemzésekből leszűrhető, hogy az identitás alakulása, megerősítése és megőrzése kapcsolatban áll a történelmi emlékezettel, a kulturális örökséggel és a társadalmi környezettel.⁵⁰⁰

Végül, de nem utolsó sorban, a vallás és vallásgyakorlat vizsgálata is kiemelt jelentőséggel bír, tudvalevő az iraki keresztények vallási hagyományai mélyen gyökereznek és meghatározók a mindennapi életükben.⁵⁰¹

Cetrez⁵⁰² egy átfogó kutatás keretében vizsgálta egy svéd városban élő asszír közösség három generációját. Fő kérdése az volt, hogy a vallásosság milyen szerepet játszik a svédországi asszír fiatalok körében. Többek között azt vizsgálta, hogy a vallás mennyiben járul hozzá az integráció és identitásformálódás folyamatához. A kutató a kérdőívek kiértékelését követően azt a megállapítást tette, hogy a vallás szerepe és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatok az első generációtól kezdve fokozatosan hanyatlanak, a harmadik generáció tagjai között már csak minimális szerepet töltenek be. A kvalitatív interjúk alapján kiderült, hogy míg gyermekkorukban a vallás pozitív élményt jelentett, felnőttként más értékrendszerek kerültek

⁴⁹⁸ Lásd: Dweik–Al-Obaidi, 2014b, 219–232; Aslan, 2009.

⁴⁹⁹ Lásd: Cetrez, 2011, 473–487; Dudas, 2020.

⁵⁰⁰ Lásd: Ergün, 2022, 129–141.

⁵⁰¹ Lásd: Cetrez, 2011, 473–487; Dudas, 2020.

⁵⁰² Cetrez, 2011, 473–487.

előtérbe, miközben a vallási intézményekkel és azok képviselőivel szemben egyre gyakoribbá vált a kritikus hozzáállás. Ez utóbbi nem meglepő egy olyan európai környezetben, ahol a vallás sokat veszített a presztízséből az elmúlt évszázadban, továbbá a társadalmi normák és értékek erősen befolyásolják az egyének vallási kötődéseit.⁵⁰³

Ergün⁵⁰⁴ munkájában szintén az asszír/szír⁵⁰⁵ közösségre összpontosított, azonban nem Svédországban, hanem a törökországi Mardin városában végzett interjúkat asszír/szír fiatalokkal és családjaikkal. Az identitás kérdésének vizsgálatakor különös figyelmet fordított a generációk közötti történetek szerepére. Az interjúk során a résztvevők élettörténetének fordulópontjait ábrázolta, és több eltérő életrajzot térképezett fel. Eredményei szerint bár a résztvevők hasonló körülmények között éltek, önmeghatározásuk mégis teljesen egyedi formát öltött. Sokan egymástól teljesen eltérően élték meg saját identitásukat és származásukat. Ez jól mutatja, hogy az egyéni önazonosságtudat nem csupán a külső körülményektől, hanem az egyéni értelmezésektől is függ, ami alapvetően formálja egy etnikai csoport identitásának megélését. A vizsgált város fiataljai esetében az identitás pozitív vagy negatív megélése azt is megmutatja, hogy az egyéni narratívák mindig képesek árnyalni a kollektív történeteket.⁵⁰⁶

Kassem és Jackson⁵⁰⁷, részben az előbb ismertetettekhez hasonlóan az iraki asszírok identitását, annak változásait és közösségük mai tapasztalatait elemezték. Munkájukban főképpen az elmúlt száz év üldöztetéseire (pl. Summayl mészárlás) és társadalmi kirekesztettségükre (elnyomás az arab nacionalizmus időszakában) helyezték a hangsúlyt. Vizsgálatuk során arra keresték a választ, hogyan befolyásolják a múlt traumái az érintett közösséghez tartozók döntéseit és a földhöz való kötődésüket. A velük folytatott beszélgetésekből kiderül, hogy egy perifériára szorult közösségről van szó, ami alapvetően határozza meg önazonosság-tudatukat. A történelmi megpróbáltatások komoly sebeket hagytak, viszont ez azzal járt, hogy etnikai és vallási identitásuk megerősödött. A kutatók azon a véleményen vannak, hogy ez az erős kötődés fontos szerepet játszik a közösség fennmaradásában, még kedvezőtlen társadalmi környezetben is.⁵⁰⁸

Dudas⁵⁰⁹ doktori értekezésében egy svéd kisvárosában élő asszír/szír serdülők nemzeti önazonosság-tudatának alakulását vizsgálta. A kutatás vegyes módszertant alkalmazott: először

⁵⁰³ Uo.

⁵⁰⁴ Ergün, 2022, 129–141.

⁵⁰⁵ Ergün szinonimaként használja az asszír és szír elnevezéseket.

⁵⁰⁶ Ergün, 2022, 129–141.

⁵⁰⁷ Kassem–Jackson, 2020, 388–402.

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Dudas, 2020.

egy kérdőíves szakasz zajlott, amelyet mélyinterjúk követtek. A vizsgálat középpontjában az állt, hogyan befolyásolja az iskolai környezet, a vallás és a nyelv a diákok etnikai és vallási identitását. Az eredmények azt mutatták, hogy a tanárok hozzáállása hatással van a fiatalok identitásának formálására: támogató környezetben ezek az identitások megerősödnek, míg a negatív tapasztalatok pontosan az ellenkezőjét válthatják ki. A kutatás egy másik fontos megállapítása szerint a család és a vallási hagyományok továbbra is központi funkciót töltenek be a fiatalok életében. A vallás és a nyelv mellett, hogy a kulturális örökség részét képezi, értelemszerűen identitásképző tényező is, amelynek megőrzése alapfeltétele a közösség hosszú távú fennmaradásának. Dudas ezenfelül rávilágít arra, hogy a fiataloknak egyensúlyozniuk kell a hagyományaik megtartása és az új kulturális közeghez való alkalmazkodás között. Ez a kutatás rávilágít annak fontosságára, hogy a bevándorló közösségek integrációja azon is múlik, hogy mennyire képesek azonosság-tudatukat pozitív erőforrásként megélni. Az asszír fiatalok helyzete példázza, hogy a kulturális gyökerek ápolása és az új közegbe való beilleszkedés akár egymást erősítő folyamatok is lehetnek.⁵¹⁰

Dweik és Al-Obaidi (2014b)⁵¹¹ munkájukban a bagdadi „kálido-asszírok” nyelvhasználatára és nyelvi szokásaira összpontosítottak. A kutatás fő kérdései arra irányultak, hogy milyen helyzetekben és területeken használják az általuk beszélt nyelveket, valamint hogyan viszonyulnak ezekhez. Több mint száz asszír személyt kérdeztek meg, akikkel mélyinterjúkat készítettek. Az eredmények alapján kifejtik, hogy a szír nyelvet leggyakrabban otthon, vallási szertartásokon és a saját közösségükkel való érintkezés során használják. Ezenfelül az arab nyelv is használatos köreikben, ami főképpen a mindennapi élet számos más területén, például a munkahelyeken és a médiában dominál. A kutatók munkájukban továbbá kifejtik, hogy a vizsgált csoport pozitívan viszonyul mindkét nyelvhez, és az arab iránt sem viseltetnek ellenérzésekkel. Ebből kifolyólag képesek rugalmasan alkalmazkodni a különböző kommunikációs helyzetekhez. A két kutató javaslata szerint érdemes lenne a vizsgálatokat kiterjeszteni más Irakban élő etnikai csoportokra is, akiknek körében esetleg eltérő következtetéseket lehetne levonni.⁵¹²

Aslan⁵¹³ kutatása Kanadába vándorolt asszír⁵¹⁴ nők társadalmi beilleszkedését állította középpontba, különösen az angol nyelv elsajátításának nehézségeit. Rávilágított arra, hogy az

⁵¹⁰ Uo.

⁵¹¹ Dweik–Al-Obaidi, 2014b, 219–232.

⁵¹² Uo.

⁵¹³ Aslan, 2009.

⁵¹⁴ Aslan egy különálló etnikai csoportként kezeli az asszírokat.

észak-amerikai ország bevándorlási rendszere elősegíti, hogy a munkavállalási célból jött bevándorlók már érkezésükkor jól beszéljék az angol nyelvet. Azonban Aslan kiemelte, hogy a családegyesítés révén érkezők gyakran korlátozott nyelvi készségekkel rendelkeznek. Kutatása során asszír bevándorló nők tapasztalatait gyűjtötte össze. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy a nyelvi akadályok jelentős hatással vannak a nők munkavállalási lehetőségeire, társadalmi kapcsolataira és általános jóllétére. A kutatás szerint az egységes nyelvoktatási módszerek nem veszik figyelembe az etnikai csoportok eltérő igényeit, így szükség lenne a tanítási stratégiák rugalmasabbá tételére. Aslan hangsúlyozza, hogy a sikeres integráció korántsem csak a nyelv elsajátításán múlik, hanem azon is, hogy a bevándorlók támogató környezetben érezzék magukat, amely figyelembe veszi egyedi kulturális és társadalmi helyzetüket.⁵¹⁵

5.3. Az iraki keresztények egy nagy halmazként való kezelése⁵¹⁶

Azok a vizsgálatok, amelyek csoportok közötti összehasonlításokat végeznek, több interjút igényelnek, mint az egyetlen csoportra korlátozódó vizsgálatok. Az interjúk készítése során az (őshonos) iraki keresztényeket nem több különböző, hanem egy nagy halmaznak tekintettük⁵¹⁷, és álláspontunk szerint a vizsgált kérdések bonyolultsága és a téma tisztázatlansága miatt, nem célszerű több apró részre bontani közösségüket. Éppen emiatt a kutatás során alapvető fontosságú, hogy felismerjük és kiemeljük a különböző iraki keresztény egyházak közötti közös vonásokat és a közös örökséget. Noha ezek az egyházak az idők során eltérő gyakorlatokat, vagy akár identitásokat alakítottak ki, erős érvek szólnak amellett, hogy a követőiket kollektíven kezeljük, ahelyett, hogy megkülönböztetnénk őket. Ezen elhatározásunkat négy tény is támogatja:

1. Az egyik legfontosabb kapocs a közös történeti eredet és a nyelv. Az őshonos iraki keresztény egyházak gyökerei a térség legkorábbi keresztény hagyományaihoz vezethetők vissza, amelyek az apostoli korban alakultak ki. Ahogy említettük, az asszír keleti egyház⁵¹⁸ önálló identitásra ébredése a 431-es epheszoszi zsinatot

⁵¹⁵ Aslan, 2009.

⁵¹⁶ az 5.3. – 5.6. alfejezetek részben megjelentek egy korábbi tanulmányomban, lásd: Tárik, 2024.

⁵¹⁷ Erről a halmazról bővebben, lásd az 5.6-os alfejezet harmadik kérdését: Mely elnevezés fedi le az őshonosnak tekinthető iraki keresztényeket?

⁵¹⁸ Az asszír keleti egyháznak megközelítőleg 400 000 tagja van Irakban, Iránban, Szíriában, Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban. Lásd: Baumer, 2016, 1.

követően történt. Ezen egyház a keleti egyház⁵¹⁹ folytatásaként tekint magára⁵²⁰, mely utóbbin belül később szakadások következtek be.⁵²¹ A későbbi századok során az asszír keleti egyház keresztényeinek egy csoportja közösségre lépett a római katolikus egyházzal, és 1552-ben a káld katolikusok egy különálló egyházként jelentek meg a katolikus közösségen belül.⁵²² A szír katolikus egyházat pedig kezdetben szír ortodox hívők közösségei alkották, akik 1783-ban léptek egységre a pápával.⁵²³ Ezen közösségek tagjai a szír nyelvet használják liturgikus nyelvként, de ez a hétköznapi interakciókból sem tűnt el teljesen, ami még jobban kiemeli nyelvi egységüket és különbözőségüket más iraki csoportoktól.

2. Emellett a közös kulturális és történelmi kontextus sem elhanyagolható. Az iraki keresztények évezredek óta ugyanazon földrajzi régióban élnek, ezáltal a különböző felekezetek történelme közös vagy szoros átfedésben van, nem beszélve arról, hogy kollektív tapasztalataik identitásformáló erővel hatottak. Emellett szó esett már róla, hogy hozzájárultak Mezopotámia gazdag kulturális életéhez, továbbá az ország társadalmi szerkezetének és örökségének részét képezik.
3. Azon túl, hogy közös az eredetük, a kihívásaik is azok. Később, majd az interjúk kiértékelésénél láthatjuk, hogy a magukat szírnek vagy káldnak valló válaszadók is saját közösségük traumájaként élték meg az asszírokat 1933-ban ért Summayl mészárlást. Az iraki keresztények gyakran hasonló problémákkal és aggodalmakkal szembesülnek, felekezeti hovatartozásuktól függetlenül. Ide tartozik a vallásszabadságuk és kulturális örökségük megőrzése, valamint az őket is érintő döntéshozatali folyamatokban való képviselés hiánya. Ha ezen csoportokat a kutatások külön kezelik, akkor az tovább hátráltathatja egységes képviselésük kialakítását. Az iraki keresztények egységének és közös identitásának felismerése elősegítheti a szolidaritás és a kölcsönös támogatás érzését a közösségen belül. Emellett elősegítheti a felekezetközi párbeszédet és kooperációt az összes iraki keresztény életének jobbá tétele érdekében.

⁵¹⁹ A keleti egyház az I. században alakult Szent Tamás és tanítványai révén, és hivatalosan 424-ben vált külön a nyugati egyháztól. Lásd: Baumer, 2016, 2.

⁵²⁰ Vine, 1978, 21.

⁵²¹ Wilmhurst, 2000, 2.

⁵²² Murre-van den Berg, 2009, 155; Filoni, 2017, 35.

⁵²³ Winkler, 2019, 129.

4. A megosztottság hangsúlyozása helyett az egységes látásmód segítheti az iraki keresztények történelmi jelentőségének, valamint az ország kultúrájához és társadalmához való hozzájárulásának szélesebb körű megértését.

Bár fontos elismerni és kinyilvánítani az egyes iraki keresztény egyházak egyedi jellemzőit és történelmi fejlődését, azonban ahogy láhattuk, nyomós okok szólnak amellett, hogy követőiket az interjúk során kollektíven kezeljük. A közös eredet, a közös nyelv, a történelmi kontextus és az egymást átfedő érdekek felismerésével az egységes megközelítés átfogóbb megértést biztosíthat az iraki keresztényekkel kapcsolatos kutatásban. Ennek értelmében a legfontosabb kritériumként az szolgált, hogy az interjúban részt vevő alany csak Irakban élő vagy Irakból származó keresztény személy lehet, aki magát asszírnak, szírnek vagy káldnak vallja. Ez mindenképpen indokoltnak láttuk, mivel a kérdésekre adott válaszokból is kitűnt, hogy az őshonos iraki keresztények esetében, ez a három elnevezés van használatban napjainkban.

Összesen tehát ötven, magát iraki kereszténynek (asszírnak, szírnek vagy káldnak) valló személlyel készült online és személyes interjú. Ami az online interjúkat illeti, 11 arab, kilenc pedig angol nyelven került lefolytatásra 2022-ben. Ezek közül kilenc részben Google Űrlap formájában és írott online kommunikáció által, valamint 11 Skype-beszélgetés formájában készült.

A személyes interjúkra lefolytatására 2024 tavaszán került sor, amelyek viszont már csak arab nyelven zajlottak (mindegyik interjúalany magas szinten beszélt arabul). Már a beszélgetések legelején felmerült az az igény, hogy a résztvevők biztonsági okokból személyazonosságuk titokban tartását kérték, ami miatt az interjúk kivonatai csak név nélkül kerültek rögzítésre.

Összességében 17 asszír, hét szír és 26 magát káldnak valló személlyel folytattunk beszélgetéseket. Ahogy említettük, nem láttuk indokoltnak, hogy kizárólag csak egy felekezet követőinek a körülményeit vizsgáljuk, mivel az egyik legfontosabb célt annak kiderítése jelentette, hogy milyen mértékű a keresztények megosztottsága a különböző felvetett kérdések vonatkozásában. Továbbá az identitás vizsgálata az értekezés egyik legfőbb eleme, amivel kapcsolatban nem kaptunk volna átfogó képet, ha csak egy közösségre összpontosítottunk volna.

5.4. Az interjúk során feltett kérdésekről (az interjúk felépítése)

Az iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések három fő témakörre fókuszáltak. Ezek az identitás, a nyelvhasználat és a kollektív történelmi emlékezet kérdései. E témák nagy jelentőséggel bírnak, ugyanis rávilágítanak az Irakhoz kötődő keresztények saját narratívájára és a saját helyzetükről alkotott nézeteikre.

A vallási és etnikai identitás kérdései a kutatás egyik fő pontját képezik. A résztvevők válaszaiban sok hasonló vonás (vagy egyezés is felfedezhető), amelyeket a kérdésekre adott válaszok kiértékelésénél is bemutatunk. A beszélgetésekből az is kiderül, hogy az iraki keresztények vallási meggyőződése, valamint etnikai identitásfelfogása hogyan befolyásolja a világról alkotott képüket és a másokkal való interakcióikat. Sőt, az interjúk betekintést nyújtanak a keresztények kulturális és vallási identitásában való eligazodás bonyolultságába, valamint az ezzel összefüggésbe hozható problémák milyenségébe. Ez utóbbihoz tartozik, hogy az iraki keresztények kulturális azonosságtudatának megélése időnként komoly akadályokba ütközött (és ütközik a mai napig), ami nem utolsósorban kapcsolatba hozható azzal is, hogy szülőhazájukban bizonyos alapvető jogaik a történelem folyamán sokszor korlátozva voltak. Emellett kiemelendő, hogy a keresztényekkel folytatott interjúk elősegítik azonosságtudatuk sokrétű természetének mélyebb megértését, valamint az eddig megválaszolatlan kérdésekre is reflektálnak.

Az identitás vizsgálatán túl, további fontos célunk a nyelvhasználatot érintő kérdések bemutatása. Ezt azért is szükségesnek véljük, mert a nyelv formálja, valamint hozzájárul az emberek magukról alkotott képéhez. Továbbá megkönnyíti a kommunikációt, és befolyásolja a társadalom egyes tagjai közötti dinamikát is. Ennek megfelelően a nyelv és az identitás kapcsolatának vizsgálata indokoltá válik, különös figyelemmel az anyanyelv fontosságára, ami az asszírok, sírekek és káldok egyik fontos megkülönböztetője, és ami az összetartozás érzését is felerősíti köreikben. Ezen túlmenően olyan (nyelvi) kihívások is szóba kerültek, amelyekkel az iraki keresztények szembesültek a múltban, de problémát okoznak mind a mai napig.

Az említetteken túl, a kollektív történelmi emlékezet témája erőteljes elmélkedéseket és személyes narratívákat váltott ki a résztvevőkből. A többnyire a summaryli mézárlassal és az Anfâl-hadművelettel kapcsolatos történetek rávilágítanak arra, hogy ezen események jelentős hatást gyakorolnak az iraki keresztények kollektív tudatára, és még azokból is képesek traumatikus hatást kiváltani, akik csak jóval később, az események után születtek. Általánosságban véve elmondható, hogy az interjúalanyoknak hasonló elképzeléseik vannak az

iraki keresztények múltjával kapcsolatban, legyen szó akár egy jelentős történelmi eseményről, egy (kollektív) traumáról, vagy akár egy múltbeli igazságtalan, vagy annak vélt szituációról. Az interjúk továbbá felhívták a figyelmet a történelmi narratívák megőrzésének és kritikai vizsgálatának fontosságára is, mivel ezek jelentősen befolyásolják ezen közösségek jelenét és jövőjét.

Összességében véve a beszélgetések a sematikus válaszok mellett sok lényeges információt is felfedtek az identitás, a nyelv és a kollektív történelmi emlékezet témakörökön túlmenően is, amelyeket a következő fejezetekben fogunk részletezni.

5.5. Az interjúk során tapasztalt nehézségek

Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk készítése során számos kihívással kerültünk szembe, elsősorban a koronavírus-járvány kitöréséből és az összetett iraki belpolitikai helyzetből adódóan. Ezek a nehézségek mind az utazás logisztikájára, mind a személyes interjúk lefolytatásának kivitelezésére is hatással voltak. Ennek eredményeként elkerülhetetlennek bizonyult a körülményekhez való alkalmazkodás, ami a személyes interjúkészítés mellett az online⁵²⁴ interjúk, illetve a „Google Űrlap” használatának igénybevételét is jelentette.

Az első nagy akadály, amely hátráltatta az interjúk személyes lefolytatását az nem más, mint a koronavírus világjárvány volt. A pandémia utazási korlátozásokhoz és fokozott egészségügyi aggályokhoz vezetett, ami rendkívül megnehezítette az Irakba való utazást. A különböző kormányok által elrendelt lezárások, karanténintézkedések és járattörölések jelentős kihívásokat jelentettek a látogatás megszervezésében. Elfogadva a Covid-19 idején történő utazással járó kockázatokat, valamint az interjúalanyok biztonságát előtérbe helyezve (a kutatás első két évében) csak a személyestől eltérő, alternatív interjúkészítésre nyílt lehetőség. Azonban nemcsak a világjárvány, hanem az instabil iraki belpolitikai helyzet is akadályozta a személyes interjúk készítését. Irak hosszú évek óta politikai instabilitás és konfliktusok⁵²⁵ időszakát éli meg, ami kiszámíthatatlan környezetté teszi az utazási és kutatási tevékenységeket. Ez a dinamika jelentősen nehezíti az iraki keresztényekkel való személyes kapcsolatfelvételt, ami tovább bonyolította a helyszíni interjúk lefolytatását. E kockázatok mérséklése, valamint az

⁵²⁴ Az online interjúkat a Skype-alkalmazáson keresztül sikerült lebonyolítani.

⁵²⁵ Az elmúlt években több alkalommal is támadás érte az Erbili Repülőtér, emellett Bagdadban a tömegtüntetések, emberrablások, ellenzéki aktivisták likvidálása, valamint a külföldiek letartóztatása sem ritka. Lásd: Tárik, 2022d, 351–358.

összes érintett biztonságának szavatolása érdekében is sok esetben a kompromisszumos megoldást részesítettük előnyben.

Egyes kutatók szerint emberi jelenlét nélkül nehéz bizalmat kiépíteni, és az interjút készítőknak nagy hangsúlyt kell fektetniük a befogadásra.⁵²⁶ Ráadásul az online interjúk nem tudják átadni a szemkontaktust vagy a testbeszédet, ami korlátozza az interjúalanyok szavainak sokoldalúbb és árnyaltabb megértését. Ettől függetlenül az online interjúk mentőövként szolgálhatnak a kutatás lehetővé tételéhez, és hatékonyan hidalhatják át azokat az akadályokat, melyek, ha évtizedekkel ezelőtt, a modern technika nagyfokú fejlődése előtt álltak volna fenn, akkor felbecsülhetetlen mennyiségű kutatás lefolytatásának szabtak volna gátat. Emellett egyértelmű előnyöket is kínálnak. Ilyenek például az idő- és költségmegtakarítás, a rugalmasság és a hozzáférhetőség is. Lehetővé teszik az emberek számára, hogy bárhol részt vegyenek az interjúban, anélkül, hogy utazniuk kellene. Ez különösen sokat számít akkor, ha a kutatást végző személy és az interjúalany több ezer kilométer távolságra tartózkodik egymástól. Továbbá az interjú napirendbe való illesztése, valamint a napirendek összehangolása is könnyebben megvalósulhat, nem beszélve arról, hogy egyik résztvevőnek sem kell az utazási és egyéb költségeket fedeznie.⁵²⁷

Az online interjúkra való átállás sajátos kihívásokkal járt. Ezek közé tartozott esetenként a rossz internetkapcsolat, a technológiához való korlátozott hozzáférés, vagy éppen a fizikai távolság megléte. Előfordult, hogy az interjúalanyok nem rendelkeztek a szükséges erőforrásokkal az online beszélgetésekben való hatékony részvételhez. Ezen akadályok leküzdésére elkerülhetetlen volt különféle stratégiák kidolgozása, ami a többszöri kapcsolatfelvételben, több részletben létrejövő beszélgetésekben, vagy végső soron, az űrlap formájában történő információszolgáltatásban öltött testet. Ez utóbbi több alkalommal is egyszerűsítette és hatékonyabbá tette az adatgyűjtést; ez az online eszköz lehetőséget nyújtott arra, hogy a kutatási célokhoz igazodó kérdőívek készüljenek, és e modern formában történjen a válaszok összegyűjtése. A nyomtatványok megosztásával az interjúalanyokkal strukturált módon lehetett „kommunikálni”, valamint meglátásaikat és szempontjaikat rendszerezni a világjárvány és az iraki politikai helyzet kihívásai ellenére is. Ez a megközelítés nagyobb fokú rugalmasságot tett lehetővé az ütemezésben, és minimálisra csökkentette az adatgyűjtési

⁵²⁶ Carter et al., 2021, 711–718.

⁵²⁷ Az online interjúk hasznosságáról lásd: Akyirem et al., 2024, 4–13.

folyamat esetleges megszakításait, habár számban lényegesen kevesebb alkalommal került alkalmazásra, mint az online, beszélgetésen alapuló interjúk.

5.6. A tíz konkrét kérdés, amelyekre válaszokat kerestünk

(1) Létezik-e arámi identitás?

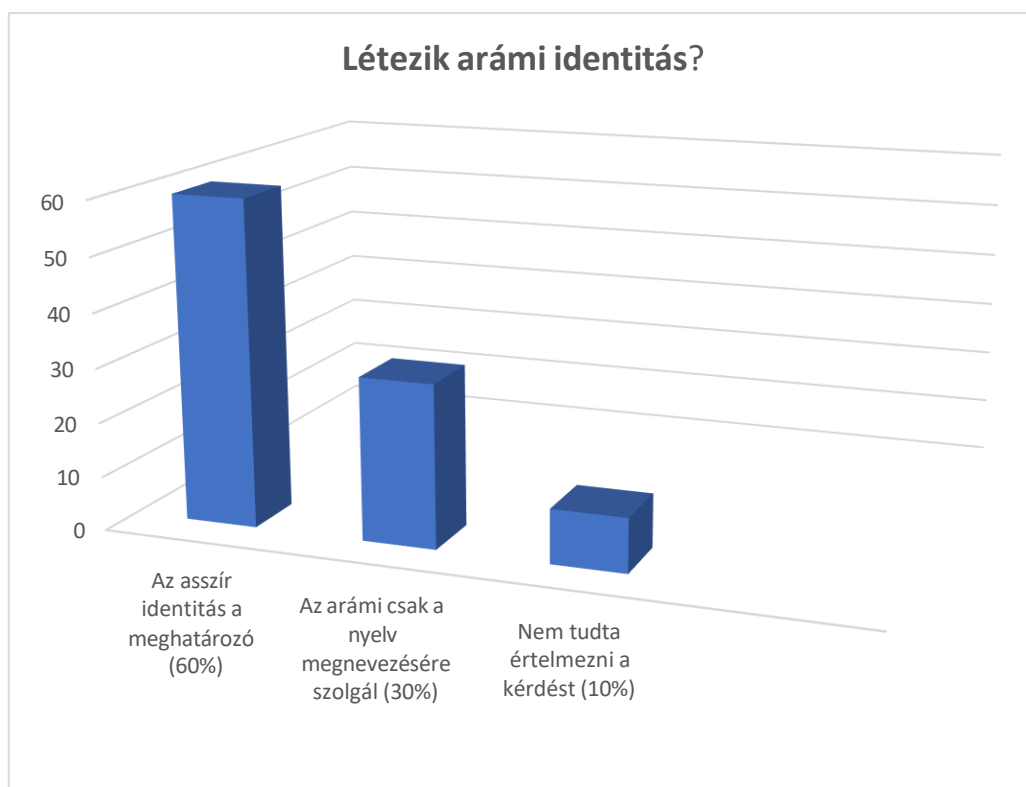
Az Irakban élő keresztények identitása összetett és sokrétű téma, amely sok vita tárgyát képezi. A jelenlegi kutatást tekintve is az egyik legfontosabb annak meghatározása, hogy pontosan milyen identitással bírnak az Irakban élő keresztények, és hogy etnikai értelemben véve egyáltalán létezik-e az úgynevezett arámi identitás? Fontos megjegyezni, hogy az „arám” vagy „arameus” elnevezést történelmileg olyan emberek csoportjára használták, akik arámi nyelven beszéltek. Ennek a kifejezésnek a külön etnikai csoportra való utalása azonban ellentmondásos, és nem világos, hogy napjainkban valóban létezik-e ilyen csoport vagy sem.

Sok iraki keresztény használja az „arámi” kifejezést a nyelvének leírására. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy arámiként ismert etnikai csoport tagjaiként azonosítják magukat. A kérdésre kapott válaszokból egyértelműen kiderül, hogy az iraki keresztények az arámi szót legfeljebb csak nyelvük meghatározására használják, de külön etnikai kategóriát nem értenek alatta.

A válaszadók közül többen is azzal érveltek, hogy az elkülönült arámi identitás előmozdítására irányuló erőfeszítések potenciálisan megoszthatják az iraki keresztény közösséget, és további széttagoltsághoz és konfliktusokhoz vezethetnek. A kérdésre adott válaszok 100%-a erősítette meg azt az előfeltételezést, hogy a napjainkban Irakban nem létezik önálló arámi identitás. A válaszokat három kategóriába sorolhatjuk az alapján, hogy az interjúalanyok mit tartottak a leginkább fontosnak a témával kapcsolatban, valamint, hogy mi volt a legelső válaszuk a kérdésre. A válaszadók 30%-ának első reakciója szerint az arámi csak a nyelv megnevezésére szolgál. Ezenfelül 60%-uk emelte ki, hogy nem az arámi, hanem az asszír identitás a meghatározó az iraki keresztények körében, valamint a válaszadók 10%-a nem tudta értelmezni a kérdést.

Fontos megemlíteni, hogy az első két kategória között lényeges átfedés tapasztalható, mivel azok, akik szerint az identitás a meghatározó, elfogadják azt a tényt, hogy az arámi csak a nyelv megnevezésére szolgál, és ez utóbbi választ adók többsége is elfogadja, hogy az iraki keresztények körében az asszír identitás a domináns.

1. Diagram: Létezik arámi identitás?

(2) Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?

Az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés a témával kapcsolatban az asszírnak, mint etnikum megnevezésének a gyakorlata. Az „asszír” elnevezés külön etnikai csoportként való használatának kérdését tovább bonyolítják a már korábban közölt politikai és történelmi tényezők. A magukat asszírnak nevező populáció a történelem során üldöztetéssel, kitelepítéssel és marginalizálódással szembesült, és az elismerésért, a jogokért, sőt még az önrendelkezésért folytatott harcuk is állandó volt. Az „asszír” név használatával kapcsolatban azonban még az interjúk során is merültek fel kritikák, mivel egyesek szerint, azon keresztül egy bizonyos identitást erőltetnek rá más közösségekre. Ez olykor feszültségekhez és vitákhoz vezet az egyes iraki keresztény csoportokon belül és azok között is, különösen a diaszpórában élők körében, ahol a különböző identitások és hagyományok koncentráltabban kerülhetnek szembe egymással.

Három lehetséges választ soroltunk fel:

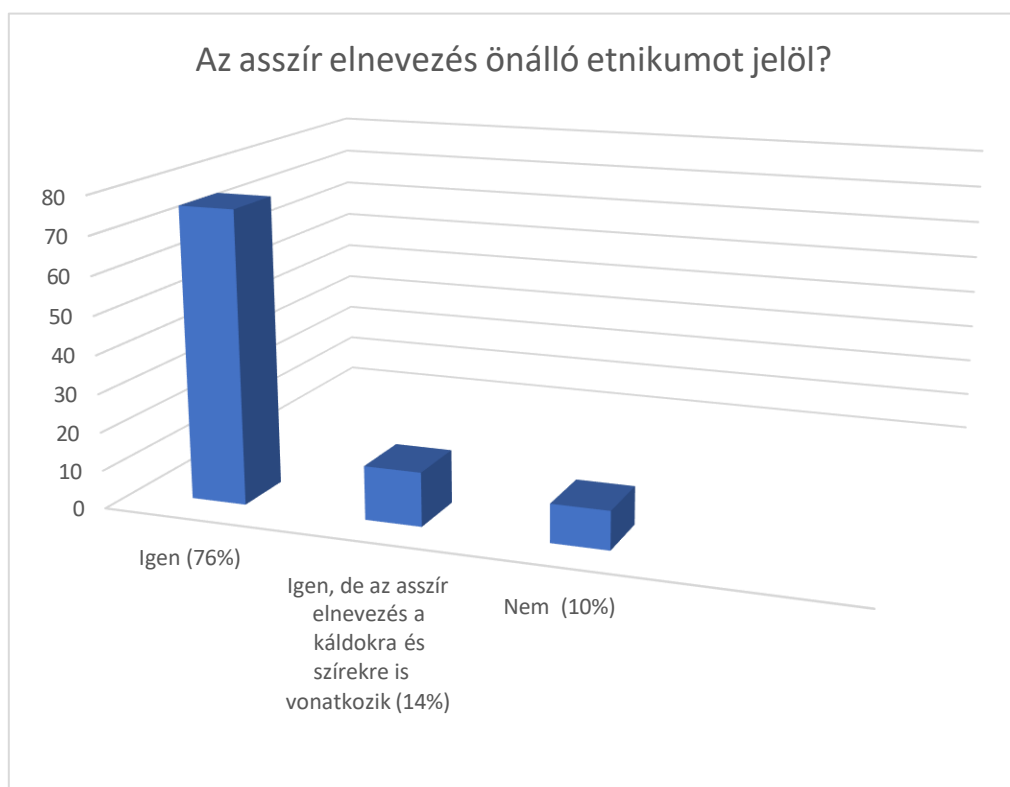
1. Az asszír elnevezés egy önálló etnikumra vonatkozik;
2. Ez az elnevezés a szírekre és káldokra is vonatkozik;
3. Az asszír elnevezés nem jelöl önálló etnikumot.

A válaszok 76%-a szerint az „asszír” elnevezés egy önálló identitáskategóriát jelöl. Ez arra utal, hogy az emberek jelentős többsége az asszírokat külön etnikai csoportnak tekinti, egyedi kultúrával és történelemmel. Ez a felfogás gyakran az ókori Közel-Keleten létező Asszír Birodalom történelmi és kulturális örökségén alapul.

Az összes válaszadó 14%-a szerint nemcsak, hogy önálló etnikumot jelöl a megnevezés, hanem a szíreket és a káldokat is lefedi. Ez a nézet azt a tényt tükrözi, hogy az asszírok, káldok és szírek között vannak nyelvi és kulturális hasonlóságok, és közös történelmük és örökségük van a régióban. Erre a csoportra jellemző, hogy amikor saját közösségükről beszélnek, akkor egymás után mindhárom elnevezést megemlítik, vagy írásban elválasztó jellel írják le: „asszír/szír/káld”.

Ezzel szemben a válaszadók 10%-a azon a véleményen volt, hogy az „asszír” szó nem vonatkozik az etnikai hovatartozás megjelölésére. Részben azért, mert szerintük a szírek, asszírok és káldok nem tartoznak egy etnikumhoz. E perspektíva azt sugallja, hogy e három csoport külön identitással bír, amit egymástól függetlenül kell tisztelni és elismerni. Megfigyelhető, hogy ez a nézet gyakran az e csoportok közötti vallási különbségeken alapul, és legfőbb képviselőik határozottan ellenállnak a különböző iraki keresztény felekezetek egységesítést szorgalmazó törekvésének.

2. Diagram: Az „asszír” elnevezés önálló etnikumot jelöl?

(3) Mely elnevezés fedi le az őshonosnak⁵²⁸ tekinthető iraki keresztényeket?

A kérdés még mindig az identitásfelfogás kategóriájához tartozik, és megfigyelhető, hogy a válaszadók nagyobb része különválasztotta az etnikum és vallás kérdését. Az interjúkat követő egyik legfontosabb következtetés nem más, mint hogy az „asszír” megnevezés az etnikumra, viszont a „káld” és a „szír” megnevezések önmagukban sokkal inkább csak az adott vallási felekezetre vonatkoznak. Ez alól kivételt képez az „asszír/szír/káld” együttes megnevezés, amellyel szintén találkoztunk az interjúk során, újságcikkekben és tudományos írásokban egyaránt, és főképpen etnikai felhangot hordoz magában.

Az e kérdésre adott válaszokkal⁵²⁹ kapcsolatban elmondható, hogy míg egyes interjúalanyok vallási alapon közelítették meg a kérdést, addig mások etnikai aspektusból.

Öt lehetséges válasz közül lehetett választani:⁵³⁰

1. Keresztény
2. Szír
3. Asszír
4. Káld
5. Asszír/szír/káld

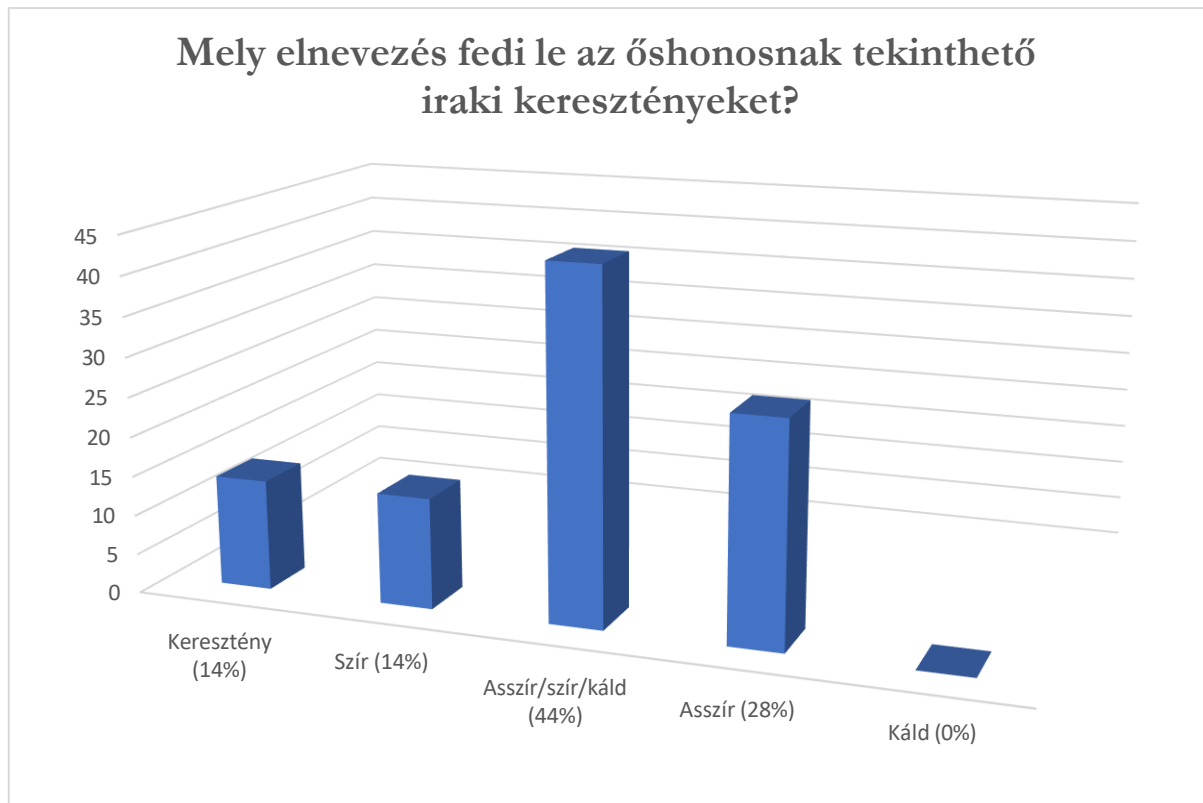
A válaszadók 14%-a szerint csak a keresztény szó az elfogadható megnevezés. 14%-uk jelölte meg a szír elnevezést, és 28%-uk az asszírt. Legtöbbször viszont az asszír/szír/káldot jelölték meg, ami a válaszok 44%-át jelenti ebben az esetben. Fontos megemlíteni, hogy a káld megnevezést a kérdés kapcsán önmagában véve egyik válaszadó sem említette, mivel ez utóbbi kategóriába tartozók szerint sem fedi le a káld szó az összes iraki keresztényt. Általánosságban véve megfigyelhető volt, hogy a válaszadók ezen kérdésre adott reakciója lassabb volt, mint más kérdések esetében.

⁵²⁸ „Őshonos” alatt azokat a disszertációban vizsgált csoportokat értjük, amelyek követői nem a modern korban kerültek Irakba. Irakban vannak más felekezetek és csoportok is, amelyek eredete nem vezethető vissza a kereszténység kezdeti periódusához. A besorolást tekintve nehézséget jelent a magukat kurdnak vagy arabnak nevező keresztények esete, viszont ők szintén valamelyik, az általunk „őshonosnak” nevezett, vagy egy abból kivált felekezethez tartoznak.

⁵²⁹ A válaszokra jelentős befolyást gyakorolt a válaszadó felekezeti hovatartozása, azonban ahogy már említettük, nem csoportosítottuk a válaszokat a különböző felekezetek szerint.

⁵³⁰ Bizonyos kérdések kapcsán a „rögzített válaszok” technikáját alkalmaztuk, továbbá olykor az elmondottak kategorizálására került sor, vagy a leginkább hangsúlyos gondolatukat vettük alapul. Az éppen használt módszer mindegyik kérdés feldolgozásakor feltüntetésre került.

3. Diagram: Mely elnevezés fedi le az őshonosnak tekinthető iraki keresztényeket?

(4) Hogy nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket?

Korábban már kitértünk rá, hogy a különböző Irakban található keresztény egyházak liturgikus (és sok élethelyzetben beszélt) nyelve az arámi egyik dialektusa, amely nyelv a mai napig létezik és használatban van.⁵³¹ Emellett említettük, hogy az arámi nyelvet széles körben beszélték az Újasszír Birodalomban, és sokáig afféle közvetítőnyelv volt.⁵³²

Kevésbé ismert tény viszont, hogy még mindig sok iraki keresztény anyanyelve, akik több különböző elnevezéssel illetik, de a nemzetközi tudományos életben legfőképpen (angol átírással) sureth-nek nevezik. Más elnevezések is léteznek, ami bonyolítja a pontos meghatározást, mivel egyesek modern szír nyelvként utalnak rá, míg mások asszír nyelvként, de vannak, akik káldeusként. Ezzel szemben a nyelvészek legtöbbször északkeleti neo- vagy újarámiként hivatkoznak az iraki keresztények által beszélt nyelvre.⁵³³

Az angol nyelven folytatott interjúk során három elnevezésről esett szó. A „syriac” elnevezést a válaszadók 22,22%-a említette, a „sureth” elnevezést 55,55%-uk, míg az

⁵³¹ Werner, 1990, 131–149.

⁵³² Creason, 2008, 108–110; Gzella, 2019, 205.

⁵³³ A témával kapcsolatban releváns Fox (1994) tanulmánya, lásd: Fox, 1994, 154–162.

„assyrian” elnevezést szintén 22,22%-uk. Az arab nyelvű interjúkban pedig csak és kizárólag a „sūriṭ” név hangzott el, továbbá elenyésző százalékban megemlítették az „āṭūrāyā”-t is, mint a „sūriṭ” szinonim alakját.

4. Diagram: Hogy nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket? (Az angol nyelvű interjúk válaszai)

(5) A summayli mészárlás emlékezete

Az iraki keresztényekkel folytatott strukturált interjúk során az egyik kérdésre kivétel nélkül hosszabb, részletesebb és eseteként indulatosabb válasz érkezett. Ez a kérdés a summayli mészárlásra vonatkozott, amivel kapcsolatban az összes válaszadó viszonylag egybehangzó véleményen volt. Annak ellenére, hogy a mészárlás nagyon régen, 1933-ban történt, a válaszadók 80%-a tökéletesen tisztában volt az esettel, csak a legfiatalabb interjúalanyok voltak bizonytalanok. Utóbbinak legfőbb oka valószínűsíthetően az, hogy az iraki oktatási rendszer nem tette lehetővé, hogy az efféle történések bekerüljenek a történelemkönyvekbe, így a 20. századi Irakban a summayli mészárlásokhoz hasonló esetek ismerete többnyire csak szájhagyomány útján maradt fenn. Ha voltak is leírások az esettel kapcsolatban, azok akkor is csak nehezen voltak hozzáférhetők. Az elmúlt két évtizedben viszont már számos tanulmány,

könyv, értekezés és cikk jelent meg az 1933-as eseményekről, amelyekhez már könnyebb hozzáférni.

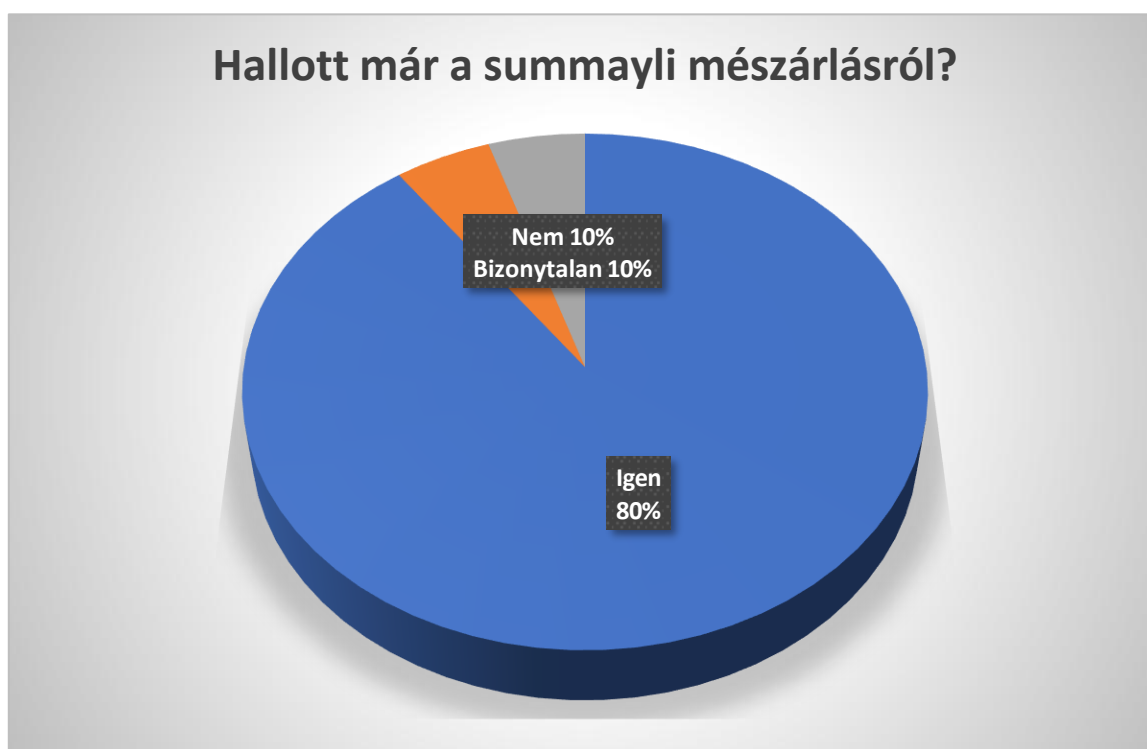
A summayli eseményekkel kapcsolatban arra voltunk a leginkább kíváncsiak, hogy az interjúalanyok pontosan milyen ismeretekkel rendelkeznek a modern asszírokat ért egyik legsúlyosabb népirtásról. A válaszokból könnyen kikövetkeztethető, hogy minimális kivétellel szinte az összes válaszadó tisztában volt az eseményekkel, viszont a részletek ismeretét tekintve már voltak eltérések. Példának okáért több válaszadó is az akkori kormányt és hadsereget okolta a tragédiáért, míg mások a kurdok felelősségét firtatták. Több alkalommal is újra előkerült az asszír/szír/káld megnevezés, holott a forrásokban leginkább csak az asszír elnevezéssel lehet találkozni, és kis kivételtől eltekintve önálló nemzetként hivatkoznak közösségükre. Az interjúalanyok szemszögéből nézve, ez a népirtás mélyen meghatározta az asszírok iraki létét és későbbi körülményeit. Az ilyen súlyos traumák és veszteségek hatása hosszú távon érezhető. Az események emlékezete nem csupán az asszír közösség történelmi tudatában maradt meg, hanem kihat jelen identitásukra is.

A következőkhöz hasonló válaszokat jegyeztünk fel az interjúk során:

- *„A fegyvertelen „embereimet” lemészárolta az iraki kormány és a kurd törzsek.”*
- *„Ez egy népirtás volt, amelyet az iraki kormány a kurd törzsek és arabok segítségével követett el fegyvertelen asszírok ellen 1933-ban.”*
- *„Több keresztényeket ért népirtás is volt Irakban, miért a summayli a legismertebb?”*
- *„Irak történetének első mészárlása, amelyet az iraki nemzeti hadsereg követett el a fegyvertelen asszír civil lakosság kárára. Az asszír populáció egy része arra kényszerült, hogy Szíriába meneküljön.”*
- *„Én, mint asszír, ahogy sok más asszír a világon, sokat tudunk a summayli mészárlásról. Megfosztottak egy őshonos nemzetet a legalapvetőbb jogaitól. Az idegen betolakodók elpusztítanak mindent, ami az őshonos népekhez köthető, és megfosztják őket a jogaiktól.”*
- *„Az iraki kormány lemészárolt egy egész falut azzal az ürüggyel, hogy „átköltöztesse” őket, de megfosztották a falu lakosságát saját élőhelyétől.”*

- „Nemrégiben meglátogattam a mészárlás helyszínét. Ez egy asszírokat/szíreket/káldokat ért szörnyű mészárlás volt a régióban.”
- „A summayli mészárlás volt az oka annak, hogy a »népirtás« szót megalkották.”
- „Manapság a Summaylban lévő sírhelyeket meggyalázzák azzal, hogy egy telefontornyt építettek oda, ahol több száz élettelen holttest van, és szemét van mindenütt. Még a piszokból kikandikáló csontokat is lehet látni.”

5. Diagram: Hallott már a summayli mészárlásról?

(6) Az Anfāl-hadművelet

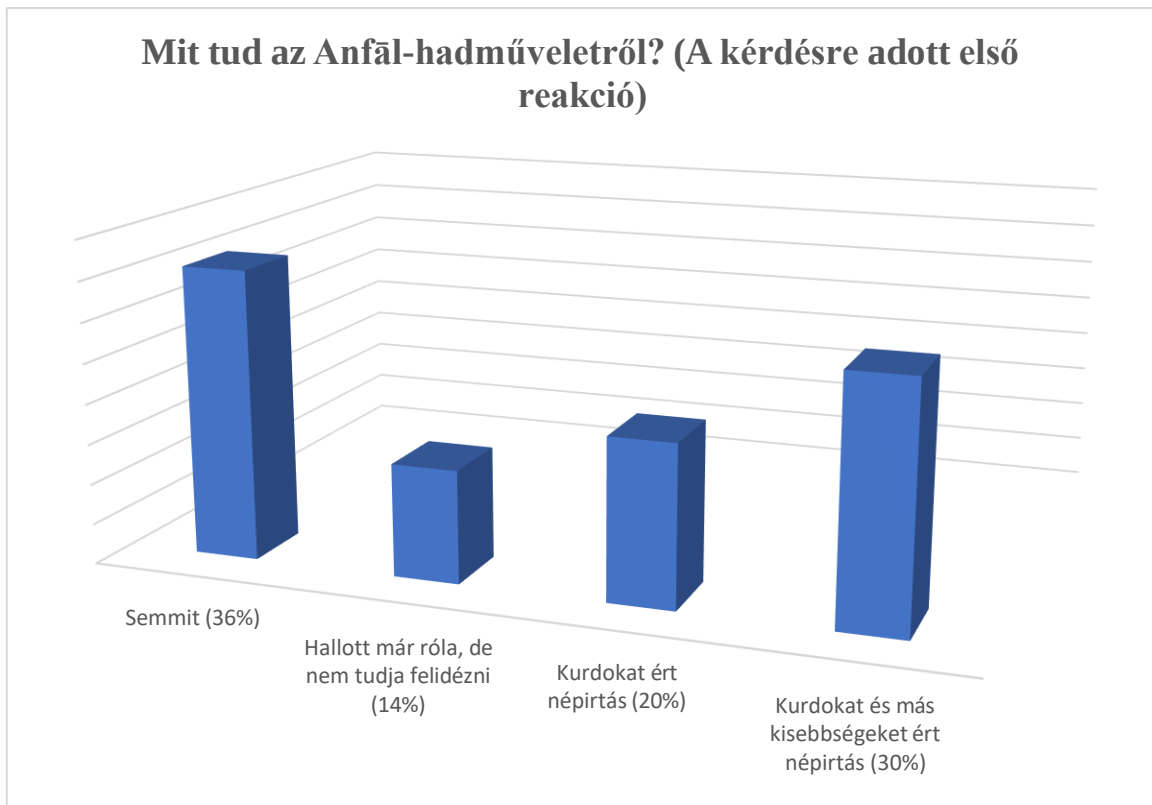
Elsősorban már az is említésre méltó, hogy a válaszadók 36%-a egyáltalán nem volt tisztában az „Anfāl-hadművelet” (Ḥamlat al-Anfāl) elnevezéssel, és 14%-uknak csak homályos feltételezéseik voltak. Csak az interjúalanyok 50%-a volt képes valamilyen szintű leírást adni az 1980-as évek végén bekövetkezett népirtásról. Kijelenthető, hogy kivétel nélkül az összes válaszadó tudott az eseménysorozatról, viszont nem mindenki volt képes nevén nevezni, ezért a válaszok összesítésénél a kérdésre adott legelső reakciójukat számítjuk érvényesnek. Emellett érdekesség, hogy az esetet ismerőknek csak a 60%-a volt tudatában annak, hogy a kurdokon kívül más kisebbségeket is érintett az iraki központi kormány hadművelete. Ez utóbbiak viszonylag pontos ismeretekkel rendelkeztek, habár a pusztítás mértékéről eléggé

szerteágazóan nyilatkoztak. A vegyi fegyveres támadásokra csak a válaszadók 10%-a tért ki, a többiek legfőképpen a mészárlás szót használták. Az esetről tudomással bíró válaszadók 100%-a említette meg Šaddām Husaynt, mint felelős személyt. Többféle magyarázat lehet arra, hogy az 1933-as summayli mészárlásról az interjúkban résztvevőknek miért vannak pontosabb információik, mint az 1986–1989 között történt Anfāl-ról. Ez utóbb egy hosszabb hadművelet volt, nevezetesen három évig tartott, és nem kizárólag az iraki keresztényeket célozta meg, hanem elsősorban Észak-Irak kurd lakosságát. Ennek eredményeként az Anfāl-hadművelet többféle etnikai és vallási csoportot érintett, és nem kizárólag az asszír/szír/káld közösségre korlátozódott. Emiatt elképzelhető, hogy az iraki keresztény közösség tagjainak kevesebb részletes információ áll rendelkezésére az Anfāl-hadműveletről, mint a summayli mészárlásról, amely konkrétan ellenük (a források szerint az asszírok ellen) irányult, mely cselekmény emlékezete – ahogy már említettük – beleivódott közösségük kollektív tudatába. Fontos azonban megjegyezni, hogy az Anfāl emlékezete is módosulhat, és az azt érintő kutatások és tanulmányok segítenek majd jobban megérteni és megőrizni ezeket a történelmi eseményeket.

Többek között a következő válaszok születtek a kérdéssel kapcsolatban:

- „*A kurdok merényletet terveztek Šaddām ellen. Ő ezt megtudta, majd végzett velük.*”
- „*A Šaddām-rezsim megpróbálta felszámolni a kurd lázadó csoportokat, amiért ez utóbbiak súlyos problémát jelentettek az iraki–iráni határ mentén. Sajnos mi asszírok 80 falut és 100 embert veszítettünk el az Anfāl során, de ezt sem az iraki, sem a kurd kormány nem ismerte el hivatalosan.*”
- „*Egy északi településen, Halabğa városában Šaddām kurdok ellen vetett be vegyi fegyvert, valamint kurd és asszír falvakat pusztított el. Nagyon sok kurd és asszír civilvel végzett.*”
- „*Az Anfāl-hadműveletet Šaddām Husayn hadserege hajtotta végre 1986-ban. Céljuk az volt, hogy elnyomják a kurd felkeléseket a megszállt Asszíriában, ahol kurdok és asszírok ezrei veszítették életüket nagy kínok közepette.*”
- „*Az Anfāl-hadművelet az iraki diktátor által elkövetett népiirtás volt még 1990 előtt, ami kurdok és asszírok ellen irányult. Sokukat megkínózták és megölték, mások pedig eltűntek.*”

6. Diagram: Mit tud az Anfāl-hadműveletről? (A kérdésre adott első reakció)

(7) Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?

Az Egyesült Államok 2003-as iraki intervencióját követően optimista légkör uralkodott az Irakban élő kisebbségek, valamint a nemzetközi szervezetek körében, azt remélve, hogy a nem muszlim csoportok helyzetében pozitív változás állhat be a több évtizede tartó diktatúra felszámolását követően. A valóságban azonban rendkívül negatív folyamatok indultak el.⁵³⁴

Az iraki kisebbségek témával kapcsolatos diskurzusában, valamint az interjúk során is gyakorta előkerült, hogy a 2003-as intervenció a nemzetépítés helyett ellentétes hatást váltott ki, mivel az iraki nemzet nációk és etnikumok szerinti felosztása megkülönböztetéssel, megosztottsággal és más rendkívül negatív hatásokkal járt. A sokszor versengő etnikai és vallási csoportok közé szorulva az iraki nem muszlim közösségek a területszerzésre és a politikai hatalomra való törekvések célpontjaivá váltak, ami példátlan és állandó mértékű elvándorlást eredményezett. Ez megváltoztatta Irak etnikai és vallási demográfiáját, és azt idézte elő, hogy Irak számos etnikai és vallási csoportja széttöredezett az országon belül és kívül egyaránt. Valójában a nemzetromboló hatások a diaszpórára is áttérjedtek, és távolság

⁵³⁴ Erről bővebben a következő tanulmány értekezik, lásd: Kadhum, 2003, 587–604.

teremtődött a külföldön élő, különböző etnikai háttérrel bíró iraki csoportok között. Ez ahhoz vezetett, hogy a diaszpórában eltávolodtak a „transznacionális”⁵³⁵ iraki közösségek az anyaországtól, ami miatt jelenleg nekik az új hazájukba történő integrációval, valamint a kultúra és a nyelv elvesztésével is meg kell küzdeniük az Irakkal való fizikai kapcsolatok hiányában.⁵³⁶

Az interjúk során kiemelt figyelmet fordítottunk a 2003-at követő időszakra is, nevezetesen az Egyesült Államok által vezetett intervenció keresztényekkel kapcsolatos következményeire, amelyek a mai napig hatást gyakorolnak mind az országon belül, mind a diaszpórában élő kisebbségek helyzetére. A konkrét kérdés így szólt: Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében? Kiemelendő, hogy 100%-ban negatív hangvételű, az Egyesült Államok beavatkozását elítélő válaszok érkeztek, amelyeket négy kategóriába sorolhatunk aszerint, hogy a következményekkel kapcsolatban mit emeltek ki leginkább:

1. Az intervenció hatására a közösség nagy része emigrált;
2. Több problémát eredményezett számukra, amelyeknek hatásait a mai napig érzik;
3. Az amerikai megszállás miatt a keresztények elvesztették szülőhazájukat;
4. Hozzájárult a magukat asszírnak vallók „asszír identitásának” gyengüléséhez.

Az első kategória érte el a legmagasabb százalékot, ugyanis a válaszadók 42%-a szerint a keresztények nagyobb része elhagyta Irakot. A válaszadók 32%-a a második kategóriába tartozik, ugyanis szerintük az amerikai intervenció negatív hatásai a mai napig érződnek. Az interjúalanyok 14%-a a harmadik kategóriába került, mivel narratívájuk szerint a beavatkozás következményeként szülőhazájukat elvesztették. A legkisebb csoportot (12%) azok képviselték, akik szerint a 2003-as események még inkább a perifériára lökték az Irakban élő keresztényeket.

⁵³⁵ Ezen elnevezés alatt azokat a csoportokat értjük, amelyek magukra, mint az Újasszír és az Újbabiloni Birodalom (kulturális értelemben vett) örököseire tekintenek, de ahogy korábban már tárgyaltuk, ennek ténybeli bizonyítása meglehetősen problematikus. Az elnevezés több tanulmányban is megtalálható, például: Donabed, 2015, 3; Kadhum, 2003, 587.

⁵³⁶ Kadhum, 2003, 587–604.

7. Diagram: Mit okozott és milyen változásokat hozott a 2003-as amerikai intervenció az iraki keresztények életében?

(8) Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?

E kérdésnek rendkívüli jelentősége van, hiszen a kulturális élet megőrzése nem pusztán szentimentalizmus, hanem egy közösség fennmaradásának és folytonosságának létfontosságú tényezője. A kulturális örökség ápolása révén őrzik meg a közösség értékeit, hagyományait és kollektív emlékezetét, identitástudatot és kohéziót biztosítva az idő kihívásai közepette. A mezopotámiai/iraki keresztények a különböző korszakokban egyedi megpróbáltatásokkal szembesültek. Elmondásuk szerint az ősi mezopotámiai civilizációktól a birodalmak uralmáig, a különböző konfliktusok által előidézett zűrzavaroktól a modern kori elvándorlási hullámokig, kulturális identitásuk lényege megmaradt, de azt számos tényező alakította, beleértve a történelmi örökséget, a vallást, a nyelvet, de még a politikát is.

Az interjúk során kapott válaszok vegyes nézőpontokat és tapasztalatokat tükröznek, de sok közös vonást is felfedezhetünk bennük. Néhányan az ősi rituálék és gyakorlatok megőrzése iránti szilárd elkötelezettségükről beszéltek, amit ősük nemzedékekről nemzedékekre adtak tovább. E megőrzési tevékenység gyakran a közösség kollektív emlékezetére támaszkodott, mivel az idősek és a közösség vallási vezetői létfontosságú szerepet játszottak a kulturális

ismeretek fiatalabb generációk számára történő átadásában. Mások azonban beszámoltak arról, hogy milyen kihívásokkal kell szembenézniük az iraki keresztényeknek kulturális életük megőrzése terén a változó körülmények között. A kényszerű kitelepítés, a gazdasági nehézségek és a politikai instabilitás mind-mind komoly akadályokat jelentettek, veszélyeztetve a hagyományok folytonosságát. Mégis, még a nehézségek ellenére is felbukkantak történetek az iraki keresztények azon módusairól, amelyeknek célja kulturális örökségük életben tartása. Ezek az adaptációk magukban foglalták az ősi szokások és a modern hatások ötvözését, amelyek rezonálnak életük változó valóságával. Az interjúk során kapott válaszok azt a bonyolult dinamikát tükrözik, amely az iraki keresztények kulturális életének megőrzésében játszik szerepet. Rávilágítanak az alkalmazkodás rendkívüli fontosságára, és a felmerülő sokrétű narratívák feltárása során mélyebben megérthetjük a fennmaradásukért folytatott küzdelmük gyötrelmeit, miközben rendíthetetlenül törekedtek kulturális gyökereik megőrzésére.

A továbbiakban a „Hogyan őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban?” kérdésre kapott válaszokból mutatunk be néhányat, a teljesség igénye nélkül:

- *„A kultúránk megőrzése a közösség összetartása nélkül nem sikerülhetett volna. A hétköznapi cselekvéseken keresztül igyekszünk ápolni kultúránkat, amihez a nyelv és a vallási rituálék is jelentős részben hozzájárulnak.”*
- *„Leginkább azért tudtuk megtartani kultúránkat, mert részt vettünk a saját magunk által kialakított társasági életben, ami segített szokásaink és hagyományaink életben tartásában.”*
- *„Kulturális életünket inkább járásainkban, falvainkban őriztük meg, mint városainkban. A kisebb településeken sokkal erősebben élnek hagyományaink, mint a nagyobb városokban.”*
- *„Kultúránk és hagyományaink megőrzésében az egyház játszotta a legnagyobb szerepet, valamint a nacionalista és művelt vezetők azon próbálkozásai, hogy újságokat és könyveket adtak ki asszír nyelven, valamint az asszírokról. A zene mellett ez volt a leggyorsabb és legegyszerűbb módja a történelem, a kultúra és a történetek megőrzésének és terjesztésének a közösségen belül.”*
- *„Folyamatos üldöztetésünk miatt erősen ragaszkodtunk gazdag kultúránkhoz, és fenntartottuk azt a túlélés érdekében.”*

- „Kultúránkat a nyelven, ételeken, táncainkon keresztül őriztük meg. Továbbá fiataljainknak megtanítottuk ezeket.”
- „Esküvőket, piknikeket, összejöveteleket tartottunk, ami mellett a saját közösségeinkben igyekeztünk ápolni hagyományainkat.”

(9) Melyek a kapcsolódási pontok a különböző iraki keresztény felekezetek között?

Az interjúk során célunk volt fényt deríteni a különböző keresztény felekezetek közötti kapcsolódási pontokra, mely törekvés során a különbségek helyett a csoportok közös nevezőire igyekeztünk rávilágítani. Megfigyelhető, hogy bizonyos tényezők, mint például a nyelv, a vallás, a közös hagyományok és történelem számottevő egyesítő erőként jelennek meg. Mindezek közül a közös nyelv létfontosságú kapcsolódási pontként szolgál az iraki keresztények között, akiknek jelentős része felekezetétől függetlenül megőrizte ősei nyelvét, teret engedve a tágabb iraki keresztény közösséghez való tartozás érzésének. Emellett a vallás központi helyet foglal el életükben, és erős kötelékként szolgál a különböző felekezetek között. A rituálék és a teológiai értelmezések közötti különbségek ellenére a kereszténységbe vetett közös hit egyesítő erővel bír az eltérő egyházi háttérrel bírók körében. Ez utóbbi megteremti a rokonság érzését, elősegítve az iraki keresztények közötti szolidaritás kialakulását, ami az interjúk során is többször hangsúlyos szerepet kapott. A nyelv és a vallás mellett a közös hagyományok is létfontosságú szerepet játszanak közösségeik összekapcsolásában. A kulturális gyakorlatok, ünnepek és szokások erősítik kötelékeiket, előirányozzák az összetartozást és teret engednek a kollektív identitás kialakulásának. Ezek a hagyományok (mint például az „Akitu”⁵³⁷) a közös örökségükre emlékeztetnek, valamint az egységet propagálják. Nem beszélve közös múltjukról és történelmükről, ami egyesítő erőként hat. Az iraki keresztények régóta jelen vannak a régióban, és még az interjúk alatt is gyakran hangoztatták, hogy gyökereik az ókorig nyúlnak vissza. Ez a történelmi háttér közös narratívát és kollektív emlékezetet hoz létre, megszilárdítja egymáshoz fűződő kapcsolatukat.

Ezekre a kapcsolódási pontokra gondolva nyilvánvalóvá válik, hogy a nyelv, a vallás, a közös hagyományok és a közös múlt elegendő alapot szolgáltathatnak az iraki keresztények egységének megteremtéséhez. Ezek az elemek az azonosságtudatra és az összetartozásra is

⁵³⁷ Az asszír újévet minden év április elsején ünneplik. Az Akitu egyrészt az új év kezdetét, másrészt a tavasz eljövetelét is jelzi. Ez az egyik legősibb vallási ünnep a világon, ugyanis Dél-Mezopotámia (a mai Irak déli része) ősi sumér időszakából eredeztethető. Az Akitut később az asszírok, majd a babiloniak is átvették. Lásd: Bidmead (2002); az idézett szöveg egy korábbi internetes bejegyzésben is megjelent, lásd: Tárik, 2023b; Tárik, 2023c.

hatással vannak, lehetővé téve számukra a különbségek leküzdését és a közös vonásokra való összpontosítást. Ezen egyesítő tényezők megértése, értékelése, felkarolása az iraki keresztény egyházak és a magukat asszírnak, szírnek és káldnak nevező csoportok fennmaradásához is hozzájárulhatnak. Mivel ahogy már korábban is említettük, a több, kisebb ágra töredezett iraki keresztény csoportok érdekérvényesítő képessége csak nagyon alacsony szinten képes megvalósulni, amire megoldást jelenthetne a közös vonások hangsúlyozása.

A kérdéssel kapcsolatban a következő válaszok emelhetők ki (az első három lehetőséget az összes válaszadó megemlítette, így a leginkább fajsúlyos válasz alapján kategorizáltunk):

1. Kapcsolódási pontot jelent a közös történelem (46%).
2. Kapcsolódási pontot jelent a közös kultúra (28%).
3. Kapcsolódási pontot jelent a közös nyelv (26%).

8. Diagram: Mi számít a legfontosabb kapcsolódási pontnak a különböző felekezetek között?

(10) Mi az oka annak, hogy a keresztények elhagyják Irakot és miért térnek vissza csak kevesen?

Láthattuk, hogy az iraki kisebbségek miért hagyják el saját hazájukat, viszont súlyos problémát okoz az is, hogy az elvándoroltak sok esetben nem tudnak vagy nem akarnak hazatelepülni. Az

iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések során több kulcsfontosságú ok is felmerült, hogy mi okozza nagy arányú elvándorlásukat, és sokan miért nem költöznek vissza Irakba. Az interjúk kiemelten fontos témája volt az iraki biztonsági helyzet romlása. A folyamatos konfliktusok, a felekezeti erőszak, valamint a szélsőséges csoportok tevékenysége destabilizálták településeiket és félelmet keltettek a nem muszlim csoportok körében, különösen az olyan vallási közösségek számára, mint a keresztények vagy jezidiek. A biztonság és a védelem hiánya sokukat arra készítette, hogy más országokban keressen menedéket.

Az interjúalanyok másik jelentős aggodalma az iraki infrastruktúra leromlása volt. A hosszú évek óta tartó konfliktusok megviselték az olyan alapvető szolgáltatásokat, mint az elektromos áram, a víz és az egészségügyi ellátás, és egyre nagyobb kihívást jelentenek a csak nagyon lassan, vagy egyes vidékeken egyáltalán nem javuló életkörülmények. Az alapvető kényelmi szolgáltatások és a megbízható infrastruktúra hiánya még inkább hozzájárult az iraki keresztények lakhelyelhagyásához.

Emellett nyilvánvalóvá vált az is, hogy a gazdasági megfontolások is fontos szerepet játszanak a külföldön maradáshoz. Sok válaszadó a befogadó országokban hozzáfér a sokszor magas szintű oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz, ami mellett stabil munkával és kiterjedt közösségi hálózattal rendelkezik. Ezek a tényezők, valamint Irak gazdasági kilátásaival és az évek óta tartó konfliktusok utáni gyenge újjáépítési képességével kapcsolatos bizonytalanságok megnehezítik az egyének számára, hogy visszatérjenek egy bizonytalan jövővel rendelkező országba.

Mindezek tudatában kijelenthető, hogy az iraki biztonsági helyzet, a leromlott infrastruktúra és a befogadó országokban jelen levő szolgáltatások jelentősen befolyásolják a visszaköltözési hajlandóságot. Ezen aggodalmak kezelése, és az ismertetett hiányosságok pótlása kulcsfontosságú lenne az iraki keresztények és más lakóhelyüket elhagyni kényszerült polgárok Irakba való visszatérésének ösztönzésében.

A továbbiakban a kérdésre adott válaszokból ismertetünk néhányat:

- „Az üldöztetés miatt hagyják el sokan az országot. Már csak azért sem térnek vissza, mert instabilitás uralkodik a régióban, valamint sokan már megalapozták életüket egy másik országban.”
- „Az emberek nem rendelkeznek a legalapvetőbb jogokkal sem, olyanokkal, amelyek minden emberi lényt megilletnek. A munkalehetőségek hiánya miatt csak kevesen jönnek haza.”

- „Azért nem térnek vissza sokan, mert olyan életet akarnak élni, ami külföldön van, beleértve a bulikat, ruhákat és olyan dolgokat, amelyek Irakban nem megengedettek. Kevesen térnek vissza, mert nem fogadják el azt az életmódot, ami a hazájukban van.”
- „Az emberek a háborúk, az etnikai és vallási üldöztetések, valamint a kulturális és politikai szabadság hiánya miatt hagyják el Irakot. A biztonság hiánya okán kevesen térnek vissza, valamint a gyenge politikai befolyás is hozzájárul ehhez.”
- „Az üldöztetés és az asszírok nemzeti jogainak elfojtása miatt menekül el Irak egyetlen őslakos népe. Kevesen térnek vissza, mert nincs biztonság, és nincs érdekképviselő, és nincs egy olyan régió vagy terület, amit az asszírok saját otthonuknak nevezhetnének, és saját védelmük alatt állna.”
- „Irakban etnikai és vallási üldöztetés van, továbbá az asszírok kevesebb joggal rendelkeznek, és összességében véve Irak nem biztonságos a nem muszlimok számára. Sokan nem térnek vissza, mert megalapozták az életüket Nyugaton, valamint fogalmuk sincs, hogy mihez kezdenének.”
- „A muszlimok és kurdok rendkívül rosszul bánnak a keresztényekkel. A kurdok elveszik vagy elpusztítják a földjeiket, hogy távozásra kényszerítsék őket. Kevesen térnek vissza mert hiányoznak az alapvető szükségletek. A kormány sem javít a helyzetükön és egyszerűen nem éri meg visszatérniük.”

Összegzésképpen elmondható, hogy az interjúk lefolytatása a koronavírus-világjárvány kitörése és az iraki belpolitikai helyzet instabilitása miatt összetett feladatnak bizonyult. Ezek a kihívások szükségessé tették az online interjúk felé való elmozdulást, valamint az olyan eszközök használatát, mint a „Google Űrlapok”. Bár a körülmények korántsem voltak ideálisak, azonban az azokhoz való alkalmazkodás lehetővé tette a kutatás folytatását és az iraki keresztény közösség értékes meglátásainak, valamint saját narratívájának összegyűjtését és rendszerezését.

6. AZ IRAKI KERESZTÉNYEK MARGINÁLIS HELYZETE

6.1. Az iraki keresztények sajtója a XX–XXI. században és annak hiányosságai

A modern kori keresztény sajtó mezopotámiai megjelenéséhez a külföldi misszionáriusok is hozzájárultak, akik – ahogy erről már korábban szó volt – eljutottak Mezopotámia különböző régióiba.⁵³⁸ Mivel nagy változásokat akartak elérni a közel-keleti keresztények oktatása terén, a modern technológiát magukkal hozva nyomdákat üzemeltettek. Emellett a szír nyelv és írás egységesítésére is nagy energiát fordítottak, ami előkészítette a terepet az újságok és magazinok kiadása előtt az asszírok által lakott nagyobb településeken.⁵³⁹

Az Egyesült Államokból érkezők tehát számottevő segítséget nyújtottak a térség asszír, szír és káld közösségei számára, ugyanis „*az Urmiában működő amerikai missziós nyomda 1841 és 1871 között körülbelül száz különböző művet adott ki*”.⁵⁴⁰ Az első valódi értelmében vett újság a „Zahrīrī Dabharā – Aš‘at an-Nūr” című lap volt, amelynek első száma 1849-ben jelent meg Urmiában (egykori Mezopotámia, de a mai Irán területén) szír nyelven.⁵⁴¹ Megjelenésének korai szakaszában főként történeti témákra, nevezetesen az asszírok ókori történelmére összpontosított.⁵⁴²

Általános problémája volt a szír sajtónak, hogy kezdetben elérhetetlenek⁵⁴³ voltak a nyelv leírására használt karaktereket megjelentetni képes nyomdagépek, valamint a nyomdák⁵⁴⁴ sem voltak túl elterjedtek. Mindezek miatt a szövegírók és a nyomdászok ezen betűk megrajzolására voltak kényszerülve. Ez ahhoz vezetett, hogy sokszor más nyelven nyomtatták az újságokat, vagy a kalligráfusok rajzait használták az újságok nyomtatásához. Ettől függetlenül a XIX. és a XX. században is jelentettek meg szír nyelvű újságokat a régió különböző részein, így a mai Irak területén is. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a mezopotámiai keresztények sokkal nehezebb helyzetben voltak az újságjaik nyomtatása terén, mint más

⁵³⁸ Becker, 2015, 103.

⁵³⁹ Malick, 2008, 9–12; Becker, 2015, 102–136; Baarda, 2020, 121.

⁵⁴⁰ Becker, 2015, 103.

⁵⁴¹ Erről bővebben: Murre-van den Berg, 1998, 500; Becker, 2015, 104–106; Baarda, 2020, 121.

⁵⁴² Murre-van den Berg, 1998, 500–501; Becker, 2015, 104–106; Baarda, 2020, 121.

⁵⁴³ Az első, aki szír írásra alkalmas nyomdát vitt Irakba az első világháború után, az nem más, mint az ismert diakónus, Joseph de Kelaita (1850–1952) volt. Lásd: Baarda, 2020, 126.

⁵⁴⁴ Van olyan elmélet, amely szerint az első szír nyelvet kezelni képes nyomdagéppel bíró nyomdát egy domonkos rend alapította 1856-ban Moszul közelében. Azonban egy másik elmélet szerint, habár a domonkosok valóban rendelkeztek latin és arab nyelvre szakosodott nyomdával, ám mégis valószínűtlen, hogy képesek voltak hatékonyan nyomtatni szír betűket. Lásd: Albin, 1988, 369; Baarda, 2020, 126.

kisebbségek, aminek elsődleges oka az eltérő íráskép volt. A régióban domináns nyelveket megjeleníteni képes nyomdák adottak voltak, ellenben a szír nyelvvel.⁵⁴⁵

Általánosságban véve jellemző volt, hogy habár a keresztények több sajtókiadvánnyal is rendelkeztek, azonban több nehézséggel is küszködtek, beleértve a terjesztést, a cenzúrát és a pénzügyi nehézségeket. A mindenkori kormány vagy uralkodó gyakran cenzúrázta ezeknek (és más) kiadványoknak a tartalmát (ez a probléma még jóval később, a Šaddām-rendszer időszakában is fennállt), és a kiadók nehezen találták meg a nyomdaik fenntartásához szükséges pénzügyi forrásokat. Ennek eredményeként sok szír nyelvű kiadvány korlátozott mértékű olvasótáborral rendelkezett.⁵⁴⁶ Ennek ellenére a mai Irak területén és a mezopotámiai régióban működő szír sajtó továbbra is fontos szerepet játszott a keresztény közösségek kulturális és szellemi életében. Továbbá súlyos problémát jelentett a XX. századi nacionalista kormányok (elsősorban a Šaddām-rezsim) idején, hogy jelentősen korlátozták a véleménynyilvánítás szabadságát, megnehezítve a hivatásos újságírók működését.⁵⁴⁷

Ami szintén problematikus a szír nyelvű sajtót tekintve, hogy az elnevezések körüli bonyodalmaktól szenvedett (és szenved a mai napig), mert a szír mellett több más névvel is illetik, mint például āšūrī, ātūrī vagy kildānī. Az egyik fő probléma, hogy ugyanazzal a kifejezéssel a kontextustól, valamint a vallási és kulturális háttértől függően különböző dolgokra lehet utalni. Például a „szír” kifejezés utalhat általában a szír keresztények nyelvére és kultúrájára, vagy konkrétan a szír ortodox egyházra. Az „arámi” utalhat az arámi nyelvek szélesebb családjára, vagy a keleti asszír egyház követői által beszélt dialektusra. Az „āšūrī”, „ātūrī” és „kildānī” kifejezéseket a különböző csoportok is eltérő módon használják, ami megnehezíti egy egységes elnevezés létrehozását. E kihívásokat tovább növeli az a tény is, hogy a témával foglalkozó tudósok sem mindig egységesek a terminológia használatát tekintve.⁵⁴⁸

Ami jelenkorunkat illeti, az Irakban napjainkban erőteljesen tapasztalható politikai és társadalmi instabilitás, továbbá a vallási és etnikai konfliktusok, valamint az Iszlám Állam terrorszervezet korábbi aktív működése az ország médiaképére és sajtószabadságára is komoly hatást gyakorolt. A kutatásunk során nyilvánvalóvá vált, hogy a kisebbségekhez tartozó iraki sajtó lehetőségei korlátozottak, ami a keresztény sajtóval kapcsolatban is elmondható.

⁵⁴⁵ Baarda, 2020, 92.

⁵⁴⁶ Rassam, 2005, 99–101; Baarda, 2020, 100; Al-Rawi, 2012, 9.

⁵⁴⁷ Kuttab, 2007, 880–881.

⁵⁴⁸ Donabed, 2012, 408–411.

Az iraki sajtószabadság eme korlátozottsága több okra is visszavezethető, de ez a helyzet elsősorban a polgárháborúk, etnikai harcok és a turbulens belpolitika miatt alakult ki. Ahogy már említettük, korábban az iraki kormányzat is korlátozta a sajtószabadságot, és az is előfordult már az elmúlt évtizedekben, hogy a mindenkori iraki vezetés büntetőintézkedéseket alkalmazott azokkal szemben, akik kritizálták a hatóságokat.⁵⁴⁹ Emellett nem elhanyagolható tény, hogy a terrorszervezetek jelenléte és a szektáriánus konfliktusok is további nyomást gyakorolnak a média szabadságára és függetlenségére.

Korábban már említettük, hogy az iraki keresztények száma a különféle háborúk és az Iszlám Állam terrorszervezet jelenléte miatt jelentős mértékben csökkent. Az iraki keresztények kisebbségben vannak, és az 2010-es évek közepén sokan elmenekültek az országból, hogy biztonságosabb helyen éljenek. Az elvándorlás és a demográfiai változások miatt a keresztényeknek kevesebb befolyásuk van az iraki társadalomban, és ez a helyzet a keresztény sajtó számára is nehézségeket okoz.

A Irakban jelenleg működő keresztény újságok tanulmányozásakor szembeűnő, hogy azok nagy része a helyi közösségeknek szól, és kifejezetten a keresztény olvasók igényeit szolgálja. Az ilyen típusú újságok gyakran csak kis példányszámban jelennek meg, és nehéz eljuttatni őket az ország más részeibe. Ez utóbbi probléma egyébként korábban is fennállt. Emellett az elmúlt tíz évben az is problémát okozott, hogy az iraki keresztény újságírók és szerkesztők gyakran veszélyes helyzetbe kerülnek a munkájuk miatt, ami konkrétan azt jelentette, hogy a különböző terrorszervezetek és milíciák célpontjaivá váltak.⁵⁵⁰

Ami tartalmat illeti, megfigyelhető, hogy az Irakban működő keresztény sajtó egyik ismérve a témák egyhangúsága. A keresztény újságok többnyire vallási témákkal foglalkoznak, és csak ritkán közölnek politikai vagy társadalmi témákat. Az olvasók körében azonban növekszik az igény a szélesebb körű tájékoztatásra, amivel kapcsolatban elmondható, hogy főképpen az interneten megjelenő keresztényekhez köthető weboldalak képesek adaptálódni a kialakult helyzethez. Az iraki keresztény közösség számára azonban nagy szükség van a nyomtatott sajtóra is, mivel nem mindenki rendelkezik internetszolgáltatással, és a tájékozódás terén sokan csak a helyi szinten megvásárolható újságokra támaszkodnak.

Az Irakban működő keresztények médiája a kihívások ellenére, fontos szerepet játszik a keresztény közösség életében. Feltételezésünk, hogy elvándorlásuk valószínűségét az is

⁵⁴⁹ Kemal, 2023.

⁵⁵⁰ Almashat, 2023.

csökkentheti, ha képesek megfelelő mennyiségű és minőségű információhoz jutni, és sajtótermékeik segíthetnek ebben a folyamatban. Azonban ahhoz, hogy a keresztény sajtó helyzete javuljon a közel-keleti országban, először a politikai és társadalmi stabilitásra, valamint a sajtószabadság általános helyzetének javítására lenne szükség.

A most felsorolásra kerülő portálok és újságok fontos szerepet töltenek be a kisebbségek kulturális és politikai életének támogatásában, valamint az iraki kisebbségek közötti kommunikáció elősegítésében. Ezek az újságok objektív információkat nyújtanak a kisebbségek életéről, valamint lehetőséget biztosítanak a nem muszlim iraki polgárok hangjának megszólaltatására az iraki közvélemény előtt.

Keresztényekhez köthető internetes⁵⁵¹ és nyomtatott újságok napjainkban:

- „Ishtar” (internetes)
- „AINA” (internetes)
- „ATOUR” (internetes)
- „Zowaa” (internetes)
- „The Assyrian Journal”
- „Beit Nahrain”
- A „Bahrā” (aḏ-Ḍiyā’): egy politikai hetilap, amelyet az Asszír Demokratikus Mozgalom ad ki. Az újság Bagdadban jelenik meg, és arab, valamint szír nyelven adják ki.
- „Ṣawt Baḥdīdā”: az újságot az észak-iraki Qarah Qūšban (szír nyelven: Baḥdīdā), egy zömében asszírok által lakott városban, Ninive kormányzóságában adják ki arab nyelven. A Ṣawt Baḥdīdā egy havilap, amely az iraki keresztény közösséggel kapcsolatos kérdésekre és hírekre összpontosít. Emellett beszámol a helyi és regionális eseményekről, továbbá irodalmi alkotásokat is közöl. Az újság egyik fő célja más keresztény újságokkal egyetemben, hogy hangot adjon az iraki keresztény közösségnek, és előmozdítsa érdekeiket és jogaikat.⁵⁵²

Más kisebbségekhez köthető internetes és nyomtatott újságok:

⁵⁵¹ A keresztényekhez köthető internetes sajtóról bővebben lásd: 6.7-es alfejezet.

⁵⁵² Az újság internetes oldala a Bibliográfiában érhető el (az iraki kisebbségi médiával kapcsolatos fejezethez tartozó alpontnál). Lásd: Ṣawt Baḥdīdā, é. n.

- „Ezdina”⁵⁵³ (jezidi), arab és angol nyelvű.
- „Lalish”⁵⁵⁴ (jezidi), arab és angol nyelvű.
- „Türkmeneli”⁵⁵⁵ (türkmén), arab, török és angol nyelvű.

6.3. A legjelentősebb kisebbségi rádiók Irakban⁵⁵⁶

A kisebbségeknek szóló rádióadók elenyésző számmal bírtak 2003-ig (de azt követően is csak nagyon kevés működik), és gyakran nem önálló állomásokról volt szó, hanem például egy nagyobb rádióadó által biztosított saját műsoridőről. A múltban időnként felbukkant egy-egy kisebbségi rádió, de a diktatúra időszakában ezen állomások sok esetben csak a propaganda eszközeként funkcionálhattak, és gyakran bezárással kellett szembesülniük.⁵⁵⁷ Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során azonban kiderült, hogy a múltban ezen rádióadók bizonyos időközönként komoly identitásformáló potenciállal bírtak, és többek között kulturális programokat, színdarabok zenei anyagait, dalokat, verseket sugároztak, ami jelentősen hatott a célközönség azonosságtudatának fejlődésére.

Az elmúlt időszakban több, kisebbségekhez köthető rádióadót hoztak létre.⁵⁵⁸ Ilyen például a „Radio Türkmeneli”, amely rádió 2004 óta tevékenykedik azzal a céllal, hogy hozzájáruljon az iraki türkmének kulturális életéhez, és tájékoztassa a közvéleményt a türkmén ügyekről és a törökországi fejleményekről. A rádióállomás az elmúlt évtizedben bebiztosította a helyét, rendkívül népszerűvé vált, és mára Bagdad mellett számos településen és kormányzóságban is elérhető.⁵⁵⁹

Egy másik fontos kisebbségeknek szóló rádióadó a „New Life Radio” (Rādiyyū al-Ḥayāt al-Ġadīda). Ez egy Irakban sugárzó rádióállomás, amelynek központja az észak-iraki kurd többségű Erbilben található. Legfőképpen keresztény vallási programokat sugároz a nap 24 órájában arab és kurd nyelven.⁵⁶⁰

⁵⁵³ Ezdina, é. n.; A 6.3. – 6.5. alfejezetekben ismertett kisebbségi médiumok forrásai nem a felhasznált irodalom jegyzékben, hanem az azt követően közölt „Az iraki kisebbségi médiával kapcsolatos fejezethez felhasznált weblapok forrásai” résznél találhatók meg.

⁵⁵⁴ Lalish, é. n.

⁵⁵⁵ Türkmeneli TV. é. n.

⁵⁵⁶ Az alfejezet nem tartalmazza a kurdoknak szóló rádióadókat.

⁵⁵⁷ Ricchiardi, 2011.

⁵⁵⁸ Az összeállításban szereplő rádióadók gyűjtése saját munka.

⁵⁵⁹ TIKA, é.n.

⁵⁶⁰ Lásd: New Life Radio, é. n.

Szintén jelentősnek mondható Irakban az Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos rádióállomása, a „Radio Ashur”, amely Észak-Irakon kívül még a fővárosban, Bagdadban is fogható. Műsorában többnyire zene, szórakoztató adások, valamint „asszír”⁵⁶¹ nyelvleckék is hallhatók.⁵⁶²

Mindenképpen említésre méltó a „Radio Ankawa”, amelynek központja a Kurdisztáni Régióban található, Irak északi részén. A műsorok három nyelven, arabul, kurdul és szíriül készülnek. Elsősorban a nem arab anyanyelvű lakosságot célozzák meg adásaikkal.

A „Babylon FM” modern zenével, szórakoztató műsorokkal és naprakész hírekkel szolgál hallgatóinak. Az adó különleges helyet foglal el Irak médiapalettáján, hiszen egyedülálló módon kizárólag angol tartalmat sugároz, így hidat teremt a helyi kisebbségi és a nemzetközi kultúra között.⁵⁶³

6.4. A keresztény média helye az iraki sajtóban

A Ba‘t-rezsim felszámolását követően és a koalíciós erők által biztosított nagyobb szabadságjogok mögött hagyott hatalmi vákuumban az újságok, a televízió- és rádióállomások gyorsan elterjedtek országszerte. Elméletünk szerint ezeknek a médiaforrásoknak a tulajdonlása és finanszírozása alapján mindegyik négy különálló kategória valamelyikébe sorolható.

Az első típusú média a kormányzati. A koalíciós erők nem sokkal Irak megszállásának kezdete után szükségesnek találták, hogy ismertessék politikájukat az iraki néppel, és igyekezzenek megfelelni az új Irakról alkotott elképzelésüknek. Ezen médiumok a Koalíciós Ideiglenes Hatóság feloszlata után is tovább működtek, és ma a legsikeresebb sajtóorgánusok közé tartoznak.

Az iraki média második típusa magánjellegű és pártorientált. Korábban a legtöbb politikai pártot törvényen kívül helyezte a Ba‘t-kormány, és amikor azok 2003-ban megalakultak vagy visszatértek külföldről, gyorsan saját érdekeik képviselőit és narratívájuk széles körben történő terjesztésébe kezdtek.

A jelenlegi iraki média harmadik típusa privát és valóban független. Ezek a médiumok nem kötődnek jelentős mértékben a kormányhoz vagy egy politikai párthoz, és ami a legfontosabb,

⁵⁶¹ A szír nyelvre gyakran, mint „asszír” nyelvre hivatkoznak.

⁵⁶² App Store Review, é. n.

⁵⁶³ Babylonfm.net, é. n.

ez a szegmens profitorientált. Többnyire általános iraki szemszögből mutatják be Irakot és a világot, hogy a lehető legszélesebb közönséget ériék el.

Az iraki média negyedik típusa tulajdonképpen a harmadik kategória altípusába is sorolható, azonban mindenképpen érdemes külön tárgyalni, mert ezek a kisebbségekhez köthető sajtóorgánumok sok esetben függetlenek, azonban olykor valamelyik párt vagy szövetség befolyása alá tartoznak, de mindegyikükben közös a kisebbségi látásmód, ami által a többségi arab társadalomtól való elkülönülésüket is kiemelik.

6.5. Kisebbségi TV-adók

Irakban több olyan televízióadó is van, amelyek valamely kisebbségi csoportnak szólnak. Ilyen például az:⁵⁶⁴

- „Al Iraqiya Syriac”

Az „Al Iraqiya Syriac” az Iraki Médiahálózat egyik csatornája, és az egyik legfontosabb olyan adó a világon, amely szír nyelven sugározza műsorait. Több más kisebbségeknek szóló csatorna mellett az „Al Iraqiya Syriac” is műholdak segítségével érhető el. A csatorna a különböző műsorok széles spektrumát fedi le, kezdve a hírek ismertetésétől a szórakoztató tartalmakig. Az általunk lefolytatott interjúk során kiderült, hogy rendkívül fontos tájékozási felülete a szír nyelven beszélő irakiaknak és nem irakiaknak egyaránt.⁵⁶⁵

- „Al Iraqia Turkmen”

Az „Al Iraqia Turkmen” az „Al Iraqiya Syriac” csatornához hasonlóan az Iraki Médiahálózat tulajdonában van, és az Irakban, valamint külföldön élő iraki türkmén kisebbség (nem összetévesztendő Türkmenisztán népével) igényeit szolgálja ki. A csatorna török nyelvű, és különféle műsorokat kínál.⁵⁶⁶

- „Çira TV”⁵⁶⁷

A „Çira TV” egy jezidi televíziós csatorna. A televízióadó 2012 nyarán kezdte meg működését. E csatorna minden adása kurd nyelvű, és legtöbb műsora a jezidi közösség kultúrájának és életének bemutatására összpontosít. Könnyedebb hangvételű tévéműsorok által is igyekszik követni a világ különböző részein élő jezikid nap problémáit. A televízióadó a jezidi identitást

⁵⁶⁴ Az összeállításban szereplő televízióadók gyűjtése saját kutatás.

⁵⁶⁵ Zowaa, 2019.

⁵⁶⁶ Uo.

⁵⁶⁷ Çira TV, é. n.

a komolyabb vallási tartamú témák feldolgozása mellett, a gyermekeknek, fiataloknak, nőknek szóló műsorok által is erősíti.⁵⁶⁸

- „Suboro TV”⁵⁶⁹

Habár a szíriai Damaszkuszban van a központja, Irakban is rendelkezik saját stúdióval, és az Irakban élő keresztények körében egy rendkívül népszerű vallási adóról van szó. A „Suboro TV” nem a szélesebb rétegek szórakoztatására lett létrehozva. Főképpen vallási tartalmakat kínál, és az első olyan szír vallási tévécsatorna, amely az Antiochiai Szír Ortodox Patriarchátus tulajdonában és irányítása alatt áll. A csatorna független minden politikai párttól vagy mozgalomtól, ugyanis egy egyházi személyekből álló testület igazgatja.⁵⁷⁰

A „Suboro TV” oldalán a következőket írják:

„A Suboro TV [...] úttörő vállalkozás, mivel ez az első szír ortodox egyház által birtokolt és üzemeltetett szír nyelvű vallási televíziós csatorna. Utazásunk azzal a vízióval indult, hogy platformot biztosítsunk a lelki megvilágosodáshoz és a pártatlan kommunikációhoz [...]. A Suboro TV-t egy sokszínű, egyházi és világi tagokból álló testület irányítja függetlenül, és pártatlanságának jelképeként áll, mentesen minden politikai hovatartozástól és elfogultságtól. Küldetésünk egyértelmű: teljesíteni a szír és keresztény emberek világszerte érzett vágyát egy olyan tévécsatorna iránt, amely hiteles lelki tartalmat kínál és pártatlan kommunikáció eszközeként szolgál.”⁵⁷¹

- „Ashur TV”⁵⁷²

Az Asszír Demokratikus Mozgalom (al-Ḥaraka ad-Dīmūqrāṭiyya al-Āšūriyya) egy saját csatornát üzemeltet „Ashur TV” néven. A szervezet közismertebb nevén „Zowaa” (szó szerint „a mozgalom”), egy Irakban található asszír politikai párt. A mozgalom fontos célja, hogy képviselje a közösség érdekeit, és segítse hallatni hangjukat a hétköznapiak során. Az Asszír Demokratikus Mozgalom internetes oldalán kifejtik narratívájukat, amely szerint az iraki őshonos keresztényeket (például káldok, szírek, asszírok) nem érheti semmilyen

⁵⁶⁸ Çira TV, é. n.

⁵⁶⁹ Suboro TV, é. n.

⁵⁷⁰ Uo.

⁵⁷¹ Uo.

⁵⁷² Ashur TV, é. n.

megkülönböztetés, és el kell ismerni az ellenük elkövetett múltbeli mézárásokat (például Summayl mézárás), és szavatolni kell, hogy az ezekhez hasonló visszaélések ne történhessenek meg újra.⁵⁷³ Az „Ashur TV” csatornán gyakran vetítenek olyan műsorokat, amelyek az ősi Asszíria és a ma Irakban élő asszírok közötti kapcsolatot hangsúlyozzák ki.

- „Türkmeneli TV”⁵⁷⁴

A „Türkmeneli Televizyonu” vagy egyszerűen „Türkmeneli TV” egy televíziócsatorna Irakban, amely az iraki türkmén közösséggel kapcsolatos műsorokat közvetít. Adásait a türkmén kisebbség által beszélt török nyelven, valamint arabul sugározza. A csatorna műsoraival a türkmének minden igényét kielégíti, és platformként szolgál a közösség identitásának megőrzéséhez. A kirkūki székhelyű „Türkmeneli TV” az USA invázióját követő évben kezdte meg működését. Mára az iraki fővárosban, Bagdadban is rendelkezik saját stúdióval. A „Türkmeneli TV” együttműködik a Török Rádió és Televízió Társasággal („TRT”), amely lehetővé tette a csatorna számára, hogy a tartalmakat közvetlenül a „TRT”-től vegye át. Emellett más török csatornákkal is hasonló együttműködési megállapodásokat írt alá a különféle műsorok sugárzására.⁵⁷⁵

- „Ishtar TV”⁵⁷⁶

Az „Ishtar Broadcasting Corporation” által működtetett tv-csatorna elsősorban az őshonos iraki keresztényeknek szól. Velük kapcsolatos műsorokat sugároz, amelyek széles spektrumot fednek le. A televízióadó hivatalos honlapján található leírás szerint:

„Az Ishtar TV kulturális szempontból is iraki csatorna, amely általában az iraki ügyekkel, különösen népünk ügyeivel foglalkozik. A csatorna három nyelvet használ: ezek a szír, az arab és a kurd. Logikusan és kiegyensúlyozottan mutatja be az iraki társadalom összes csoportjának problémáit, remélve, hogy ezzel elősegíti a harmóniát, a békét és a szeretetet. A csatorna elítéli az erőszak és diszkrimináció minden formáját Irakban.”⁵⁷⁷

⁵⁷³ Erről bővebben lásd: Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos weboldala, é. n.

⁵⁷⁴ A televízióadó weboldala és bővebb információ: Türkmeneli TV, é. n.

⁵⁷⁵ Türkmeneli TV, é. n.

⁵⁷⁶ A televízióadó angol nyelvű weboldala és bővebb információ: Ishtar TV, é. n. a.

⁵⁷⁷ Ishtar TV, é. n. a.

Koncepciójuk szerint a szír nyelv ismeretét és használatát segítik elő, mivel szerintük ez a legerősebb összekötő kapocs az őshonos felekezetek között.⁵⁷⁸

Az „Ishtar TV” valójában sokkal több, mint kisebbségi csatorna, ugyanis nem titkoltan minden iraki állampolgárnak szól. A közvetítései során az arab és a kurd nyelvet is használják, ami miatt a csatorna sokkal szélesebb rétegeket tud elérni, és az általa közvetített üzenettel is sokkal több ember tud azonosulni. Ami a konkrét témákat illeti, kiemelt hangsúlyt kap az iraki nem muszlim lakosság kihívásainak bemutatása, továbbá elítélik a megkülönböztetés és az elnyomás minden formáját.⁵⁷⁹

6.6. A kisebbségi média hiányosságai

Az iraki kisebbségekhez kötődő médiumok működését tekintve számos hiányosság tapasztalható. Az egyik ilyen, hogy nem képesek ellensúlyozni a nagyobb médiaszolgáltatók azon hozzáállását, miszerint teljesen háttérbe szorítják a nem muszlim csoportokat érintő kérdések tárgyalását. A kisebbségi híroldalaknak az is felróható, hogy nem hangsúlyozzák ki az országhoz való tartozásukat vagy iraki mivoltukat, ami még inkább növeli a távolságot a többségi társadalommal.⁵⁸⁰

Az Iraki Médiaház⁵⁸¹ szerint a kisebbségi média befolyása korlátozott, amely számos okra vezethető vissza. Kifejtik, hogy a műholdas televíziózásnak jelentős pénzügyi forrásokra van szüksége ahhoz, hogy minőségi tartalmat tudjanak előállítani, mert ez elengedhetetlen a magas nézőszám fenntartásához. Az Iraki Médiaház hozzáteszi, hogy a kisebbségi médiumok többsége a nemzetközi szervezetek és testületek finanszírozásától függ, azonban a támogatások az elmúlt évek krízisei miatt jelentősen lecsökkentek. Emellett a médiában dolgozóknak magas szakképzettséggel és tapasztalattal kell rendelkezniük, mert a kisebbségi témák és hírek felderítése nem rutinfeladat, ugyanis ezek hozzáférhetősége korlátozott.⁵⁸²

Salloum (2019) egy további hibára hívja fel a figyelmet, amit saját médiaelemzésünk⁵⁸³ által is meg tudunk erősíteni. Elmondja, hogy:

⁵⁷⁸ Uo.

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ Baytu-l-I‘lām, 2020.

⁵⁸¹ Az Iraki Médiaházról bővebben lásd: 6.9-es fejezet.

⁵⁸² Baytu-l-I‘lām, 2020.

⁵⁸³ Erről bővebben lásd: 6.7.1 Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai című alfejezet.

„Még azoknak a vallási kisebbségeknek az esetében is, amelyekről csak korlátozott vagy marginális mértékben számoltak be, a hangsúly az volt, hogy áldozatként mutassák be őket, így továbbra is negatív képet festve a közsférában való jelenlétükről [...].”⁵⁸⁴

Az áldozatszerep demonstrálása nem csupán a többségi sajtóban, hanem a kisebbségekhez tartozó internetes sajtóban is tetten érhető, amikor a különböző események leírását a sértett narratívájából közlik. Ez az érdekképviselő gyengeségére hívja fel a figyelmet, amellet, hogy nem szolgál megoldással a problémáikra.

Az iraki kisebbségi média tartalomgyártása szerénynek mondható. Gyakorta hangzik el az a kritika is, hogy sokszor nem is a kisebbségi narratívát képviseli, ugyanis amikor nem áldozatszerepüket emelik ki, akkor éppen a többségi médiában elterjedt általános híreket taglalják. Műsoraik súlytalanok, ami pontosan a perifériára szorultságukat tükrözi. Ezenfelül az Iraki Médiaház szerint egyes kisebbségek szinte teljesen hiányoznak az iraki médiából. Ide sorolhatók például a kaká'ik⁵⁸⁵, a bahá'ik⁵⁸⁶, a šabakok⁵⁸⁷, vagy éppen a zsidók.⁵⁸⁸ E közösségek képviselője gyenge, nem csupán a hétköznapiakban, hanem az iraki törvényhozásban és politikában egyaránt.⁵⁸⁹

Ha konkrétan az iraki keresztény sajtó helyzetét vizsgáljuk meg, akkor kitűnik, hogy a számukra kiosztott adásórákon és az általuk működtetett újságokon és weboldalokon kívül főként a nyugati országokból sugárzott médiaplatformokra támaszkodnak. Továbbá az is gyakran előfordul, hogy a bizonyos pártokkal kapcsolatos történeteket helyezik fókuszba, ami

⁵⁸⁴ Salloum, 2019, 72.

⁵⁸⁵ A kaká'ik közösség, vagy más néven Ahl-e Haqq vagy Yärsānī, Irakon belül leginkább Kirküktől délkeletre és a Ninive-síkságon él, valamint vannak még közösségeik Diyālā, Erbil és Sulaymāniyya városokban is. Ami etnikai hovatartozásukat illeti, általában kurdnak tekintik őket. Az iraki alkotmány egy szóval sem említi a kaká'ik vallást. Lásd: Tárik, 2022e, 175; DFAT, 2020, 32.

⁵⁸⁶ Az iraki bahá'ik közösséget a monarchia idején alapították, amikor is vallási csoportként ismerték el őket. A Ba'ī Párt felemelkedése azonban a csoport elleni fokozódó elnyomást hozta magával. Megtiltották a bahá'ik vallásként való rögzítését az anyakönyvi nyilvántartásban. Ebben az időszakban sok bahá'ik vallású személlyel szemben követtek el súlyos visszaéléseket. Lásd: Tárik, 2022e, 176; Minority Rights Group, 2017.

⁵⁸⁷ A šabak egy Moszultól keletre élő, az általánosan elfogadott nézet szerint kurd népcsoport. Eredetük vitatott, egyes tudósok kurdként, mások viszont külön etnikumként határozzák meg őket. A legtöbb šabak viszont saját közösségére külön etnikai csoportként tekint. Egy vallási közösségben élnek a Ninive-síkságon. Lásd: Tárik, 2022e, 175; Leezenberg, 1994, 5–6.

⁵⁸⁸ Valószínűsíthetően a zsidók képviselik a legkisebb csoportot az Irakban található kisebbségek között.

⁵⁸⁹ Baytu-l-I'lām, 2020.

azért sem meglepő, mert a kisebbségi médiacsatornák közül több is a különböző pártokhoz kötődik.⁵⁹⁰

6.7. A keresztényekhez köthető internetes sajtó⁵⁹¹

Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk és beszélgetések során fény derült arra a tényre, hogy a közösségeikhez tartozók szinte kivétel nélkül rendszeresen követnek legalább egy, de sokszor kettő vagy annál is több közel-keleti keresztényeknek szánt internetes portált⁵⁹², újságot vagy csatornát. A beszélgetések során legtöbbször az „Ishtar”, az „AINA”, az „ATOUR”, a „Zowaa” és a „The Assyrian Journal” nevű internetes oldalakat említették meg. Ezen oldalak többsége nem feltétlenül Irak-specifikusak; egy részük a világban élő összes, magát asszírnak valló személyt képviselik,⁵⁹³ de más keleti egyházakhoz tartozókat is igyekeznek lefedni (pl. káld katolikusok, szír ortodoxok). Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a külföldön (nem Irakban) élő iraki keresztények kizárólag az internetes sajtót és webportálokat követik, mivel az arab vagy szír nyomtatott sajtó csak korlátozottan, vagy egyáltalán nem elérhető lakóhelyükön. Mindezek miatt a továbbiakban az iraki keresztényekhez köthető internetes hírportálokat és weboldalakat állítjuk fókuszba.

A keresztény médiumok közül kiemelendő a korábban már bemutatott „Ishtar TV”,⁵⁹⁴ amelynek internetes oldalán főképpen a káld és asszír közösségekről közölnek híreket. Emellett az általános iraki politikai és gazdasági hírek mellett, megtalálható a „Mi népünk hírei” rovat, amely népszerűnek számít köreibben, és az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során is

⁵⁹⁰ Uo.

⁵⁹¹ Nem csupán a keresztény közösségeknek, hanem más nem muszlim csoportoknak is van sajtója Irakban. Például a „Lalish” médiahálózat a jezidi lakosság érdeklődésére számot tartó anyagokat közöl. Az oldal kezdőlapján a „Jezidi hírek” rovatot kiemelten a csoporttal kapcsolatos újdonságoknak szentelték, míg az „Általános hírek” oldalon egyéb politikai, társadalmi és művészeti bejegyzéseket tesznek közzé. Továbbá az is jellemző, hogy olykor a más ügynökségek és weboldalak által készített sajtóanyagokat teszik közzé újból, különösen, amelyek a jezidikre vonatkoznak. Lásd: Šabakat Lāliš al-I' lāmiyya, é. n.

Ami a türkméneket illeti, a „Türkmeneli” nevű internetes oldal arab, török és angol nyelven közli tartalmait. Főképpen Kirkūk városára összpontosít, ahol nagyszámú türkmén lakosság él. Ezen internetes portál is, csakúgy, mint a jezidiknek szánt „Lalish”, összegyűjti a saját közösségükkel kapcsolatos sajtóanyagokat más webhelyekről vagy médiaügynökségek oldalairól. Azonban ez az oldal is politikai alapon szerveződik, mivel egyes pártok saját ideológiájukkal átitatott tartalmaikat teszik közzé, míg másoknak nem biztosítják ezt a lehetőséget. Lásd: Baytu-l-I' lām, 2020.

Egy további jelentős kisebbségi médium a „Hekar”, ahol java részben jezidikkel kapcsolatos híreket közölnek. Az oldal két nyelven (arab és kurd), valamint három írásmódban (arab, kurd nyelv módosított arab írással, és kurd nyelv módosított latin ábécével) tekinthető meg. Lásd: Baytu-l-I' lām, 2020.

⁵⁹² Az interjúalanyok egy része nem Irak területén él, ami miatt csak az interneten található hírportálokon és weboldalakon keresztül követik az iraki és más közel-keleti keresztényeknek szánt tartalmakat, de az Irakban élők is ezen internetes oldalak napi szintű követéséről számoltak be.

⁵⁹³ A továbbiakban az asszír sajtó megnevezést preferáljuk.

⁵⁹⁴ Pontosabban: Ishtar Broadcasting Corporation.

gyakran szóba került, mint népszerű platform. Összességében véve az „Ishtar TV” egy szerteágazó kulturális felület, amely általában Irakkal, különösen pedig a káldok, szírek, asszírok ügyeivel foglalkozik, és arab, valamint angol nyelven szólítja meg a nézőket. Mindezek mellett szír nyelvtanulást segítő tartalmak is megtalálhatók a kínálatukban.⁵⁹⁵

Egy másik gyakran emlegetett internetes oldal az „AINA”⁵⁹⁶, amely egy magánfinanszírozással bíró független hírügynökség, amelyet az 1990-es évek közepén hoztak létre.⁵⁹⁷ Főként híreket és elemzéseket közölnek az asszír vonatkozású kérdésekről. Ezen, valamint az összes, iraki keresztényekkel foglalkozó weboldalon jellemző, hogy külön rovatot tartanak fenn az ókori asszírok történelmével kapcsolatos cikkeknek és elemzéseknek, amivel az Újasszír Birodalom asszírjaihoz való kulturális kötődésüket szándékoznak kiemelni. A modern asszírok XX. századi történelmével kapcsolatban ugyancsak sok publicisztika olvasható, ilyenek többek között az asszír népiertások (pl.: Summayl meszárlás), az Iszlám Állam terrorszervezet kisebbségekre gyakorolt negatív hatású tevékenységei (ingatlanok lefoglalása, merényletek és gyilkosságok, zsarolás stb.), vagy a Šaddām-rezim etnikai tisztogatásai. Az „AINA” internetes oldal az iraki mellett a szíriai keresztények helyzetével is foglalkozik.

Az „ATOURL” az elmondások alapján az egyik legnépszerűbb iraki keresztényekkel foglalkozó oldal. A weboldal felépítése rendkívüli módon hasonlít az „AINA”-éra, azzal a különbséggel, hogy az „ATOURL” több arab nyelvű bejegyzést tartalmaz. E weboldal azzal a céllal jött létre, hogy népszerűsítse az asszír történelmet, nyelvet és kultúrát. Külön rovatot tartanak fenn az iraki és a mai Törökország területén élt kisebbségeket ért népiertások bemutatásának, és bejegyzéseikkel megpróbálják erősíteni az iraki keresztények „asszír-tudatát”. Emellett egy külön „Nemzetközi hírek” rovatban a Közel-Keleten élő keresztényekkel kapcsolatos híreket gyűjtik össze, többségükben a keresztények, mint áldozatok jelennek meg. E rovatban a korábbi évek nemzetközi híreinek archívumában⁵⁹⁸ az ehhez hasonló címekkel találkozhatunk:

- Nagy-Britannia megfeledezett az iraki keresztényekkel szembeni adósságáról⁵⁹⁹
- Egyiptom: iszlamisták támadják a keresztény templomokat⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ Az arab és az angol nyelvű „Ishtar TV” külön weboldalakon érhető el. Az angol: Ishtar TV, é. n. a; Az arab: Ishtar TV, é. n. b.

⁵⁹⁶ Teljes nevén: Assyrian International News Agency.

⁵⁹⁷ AINA, é. n.

⁵⁹⁸ ATOURL, é. n.

⁵⁹⁹ ATOURL, 2014.

⁶⁰⁰ ATOURL, 2013.

- A közel-keleti keresztények továbbra is szenvednek⁶⁰¹
- A szalafita háború a keresztények ellen és az Egyesült Államok közömbössége⁶⁰²
- Folyamatban van a keresztények elleni globális népiirtás?⁶⁰³

Az ilyen jellegű cikkek többségében a keresztények rossz körülményeinek bemutatására és a figyelemfelhívásra helyezik a hangsúlyt. Megfigyelhető, hogy a cikkek és leírások közlését követően helyzetükben érdemi változás nem, vagy csak nagyon ritkán és korlátozottan történik.

A „Zowaa” internetes portált az Asszír Demokratikus Mozgalom (Assyrian Democratic Movement) szerkeszti, mely mozgalom kulturális és hagyományőrző feladatokat is ellát. A weboldal angol, arab és szír nyelvű cikkeket és írásokat közöl.⁶⁰⁴ A „Zowaa” politikai, vallási és kulturális híreket egyaránt közzétesz, és külön rovatban jelenti meg az iraki keresztényekkel kapcsolatos történeteket (Aḥbāru Ša‘binā – Our News), valamint a világ híreit. A saját (keresztényekkel) kapcsolatos híreiket kétfelé lehet bontani: egyrészt a politikai képviselőik, valamint egyházi főméltóságok látogatásait közlik, másrészt az iraki keresztények ellen elkövetett bűncselekményekről tudósítanak. Érdekesség, hogy a kulturális, valamint oktatási témáknál a „szír” (*syriac*) szót használják, míg a néppel és nemzettel kapcsolatos írásokban az asszír (*assyrian*) szót. A vallással kapcsolatos cikkekben pedig különválasztják a felekezeteket (káld katolikus, szír ortodox stb.).

A „Zowaa” weboldal arab nyelvű verzióját napi szinten töltik meg új tartalommal, viszont az angolt és szírt évek óta nem frissítik. Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során többen is problematikusnak nevezték a szír nyelven elérhető tartalmak csökkenését, ami a legnépszerűbb internetes weboldalaik esetében is szembeötlő. Ez a tény hozzájárul az iraki keresztény közösségek nyelvi képességeinek romlásához, és a fiatalabb generációknál az arab nyelvre való átállást ösztönzi.

A „The Assyrian Journal” szlogenje szerint a globális asszír közösség szolgálatában tevékenykedik. Oldalukon nyilvánvalóvá teszik, hogy a mai modern asszírok nem egy vallási csoport. A „The Assyrian Journal” tulajdonképpen nem más, mint egy 2017-ben alapított független hírszervezet, amely egyre népszerűbb az iraki keresztények körében is. A weboldal csak angol nyelven tesz közzé híreket és bejegyzéseket. Kilenc rovata van, amelyek a

⁶⁰¹ ATOUR, 2019.

⁶⁰² ATOUR, 2012a.

⁶⁰³ ATOUR, 2012b.

⁶⁰⁴ ATOUR, é. n

következők: művészetek és szórakozás; események; hit; történelem; politika; profilok; sportok; utazás; világ. Emellett az ősi AsszírIA bemutatására is nagy hangsúlyt fektetnek.⁶⁰⁵

A Katolikus Hírügynökség és Baššār Warda káld érsek a 2020-as évek elején új arab nyelvű hírügynökséget hozott létre az Iraki Kurdisztán fővárosában, Erbilben található Katolikus Egyetemen. Az új hírügynökség neve az „ACI MENA” lett (arabul: *Āsī Mīnā*, angolul: *Association for Catholic Information in the Middle East and North Africa*),⁶⁰⁶ és a régióban tapasztalható egyházi és keresztényüldözéssel foglalkozik.

6.7.1. Az iraki keresztény sajtóban megjelent cikkek és írások típusai

Az keresztényekhez köthető híroldalakon található tartalmak legnagyobb részét négy csoportba sorolhatjuk:

1. Cikkek, amelyekben a keresztények áldozatként tűnnek fel (ellenük elkövetett bűncselekmények, pogromok bemutatása);
2. Vallással, egyházakkal kapcsolatos írások (ezekben egységre, összetartásra és párbeszédre szólítanak fel);
3. Az asszírok mint őslakos nép bemutatása;
4. Kultúrával kapcsolatos cikkek.

A továbbiakban két iraki keresztényeknek szánt internetes weboldalt állítunk fókuszba, nevezetesen az arab nyelvű „Zowaa” weboldal „Aḥbār Ša‘binā” rovatát, valamint az angol nyelvű „AINA” oldalán található „News” rovatot.

Az internetes portálok kiválasztásánál fontos szerepet játszott, hogy azok fő profilja ne valamelyik vallási felekezethez kapcsolódjon, mivel abban az esetben a vallási és egyházi témájú írások kerülnének túlsúlyba. Egy további fontos szempont volt, hogy a kiválasztott internetes portálok nevei az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során gyakran felmerültek, így ebben az esetben kijelenthető, hogy népszerű, sokakra hatást gyakorló sajtóorgánumokról van szó. A „Zowaa” internetes portál „Aḥbār Ša‘binā” rovata 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között összesen 285 cikket közölt, míg az „AINA” oldalán található „News” rovat 118-at. A „Zowaa” weboldalon az említett kategóriák (áldozatszerep; vallással kapcsolatos hírek; asszírok, mint őslakos nép bemutatása; kulturális hírek) valamelyike 202 cikkben volt felfedezhető, míg az „AINA” oldalán 107-ben. Fontos megemlíteni, hogy

⁶⁰⁵ The Assyrian Journal, 2022.

⁶⁰⁶ Katolikus Információs Egyesület a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.

bizonyos cikkekben mind a négy kategória megtalálható, tehát egyszerre jelenik meg a modern iraki asszír emberek áldozatként való bemutatása, a vallási motívumok, az őshonos mivoltuk kihangsúlyozása és a kulturális vonatkozások. Az ilyen írásoknál azt a kategóriát jelöltük meg, amelyik a leginkább domináns a vizsgált cikkben, továbbá a táblázatban közöljük azon cikkek számát, amelyek az összes kategóriát, vagy éppen egyiket sem érintik.

Ami a vizsgált időszakot illeti, 2003 előtt az internethasználat csak az iraki kormány által engedélyezett oldalakra korlátozódott és keresztény internetes sajtóról tulajdonképpen nem is beszélhetünk még. 2003 és 2006 között az országban megjelent cikkek többsége az amerikai megszállásra, Šaddām Ĥusaynra és az ő perére összpontosított. 2006-ban pedig kitört egy felekezetek közötti harc – amire sokan polgárháborúként utalnak –, ami miatt több évig, elsősorban az iraki keresztények áldozatként való bemutatásán volt a hangsúly. Ez nem is számít meglepőnek, főként, ha figyelembe vesszük, hogy kisebbségiek ezrei menekültek el otthonaikból az erőszak miatt, és sokukat megölték vagy elrabolták. Kutatásunk során bizonyítást nyert az a tény, hogy a 2013-at megelőző időszakban az iraki keresztényekhez köthető internetes web- és híroldalak csak elenyésző számmal bírtak.

A 2013 és 2018 között publikált cikkekben és bejegyzésekben viszont kezdetben az al-Kaida, majd az Iszlám Állam terrorszervezet működése nyomán olyannyira túlsúlyba került „az asszírok, mint áldozat” kategória, hogy e cikkek számbavétele már erőteljesen torzítaná a kutatás eredményeit.

A 2019 és 2021 közötti periódus cikkeiben főként a társadalmi elégedetlenség⁶⁰⁷, a Covid-19-világjárvány, valamint a síita milíciák sanyargató jelenléte dominált. A következőkben vizsgált időintervallum egyértelműen indokolt, mivel kellő távolságra kerültünk az Iszlám Állam terrorszervezet fenyegető jelenlététől és már a pandémiával kapcsolatos írások sem torzítják a képet. Sőt, a milíciák kisebbségeket hátrányosan érintő tevékenysége sem központi téma. Éppen ezek miatt megfigyelhető, hogy a vizsgált időszakban az írások már nem feltétlenül csak és kizárólag a balsors kihangsúlyozására összpontosítanak, hanem a témák széles skálája jelenik meg bennük.

⁶⁰⁷ 2019 októberében nagyszabású tiltakozások törtek ki Irak-szerte, amelyet a korrupció, a rossz életkörülmények és a munkalehetőségek hiánya motivált.

1. Táblázat A „Zowaa” internetes portál „Aḥbār Ša‘binā” rovatának cikkei 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között

Kategóriák	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)	Az adott kategória érintése a releváns cikkeket tekintve (%)
Áldozatszerep	23	8,07	11,38
Vallási hírek	43	15,08	21,28
Asszírok, mint őslakos nép	21	7,36	10,39
Kulturális hírek	115	40,35	56,93
Az első három kategória együttes érintése ⁶⁰⁸	12	4,21	5,94
A vizsgált időszak összes cikke	285	100	-
Releváns cikkek	202	70,87	100
Nem releváns cikkek	83	29,12	-

2. Táblázat Az „AINA” internetes portál „News” rovatának cikkei 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. között

Kategóriák	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)	Az adott kategória érintése a releváns cikkeket tekintve (%)
Áldozatszerep	52	44,06	48,59
Vallási hírek	26	22,03	24,29
Asszírok, mint őslakos nép	23	19,49	21,49
Kulturális hírek	6	5,08	5,60
Az első három kategória együttes érintése ⁶⁰⁹	29	24,57	27,10
A vizsgált időszak összes cikke	118	100%	-

⁶⁰⁸ E kategória nem számít bele a végösszegbe.

⁶⁰⁹ E kategória nem számít bele a végösszegbe.

Releváns cikkek	107	90,67	100
Nem releváns cikkek	11	9,32	-

Az „AINA” az iraki keresztényekkel/asszírokkal⁶¹⁰ kapcsolatos írások közzélése mellett a más országokban – Szíriában, Iránban, Törökországban, Örményországban – élő asszírokra is fókuszál. Tevékenységük elősegíti a magukat asszírnak valló emberek számára a közösséghez való tartozás élményének kialakulását, és a weboldal lehetővé teszi, hogy hozzáférjenek a számukra releváns információkhoz. Ez különösen fontos, mivel a modern asszírok Irakon kívül is kisebbségi csoportot alkotnak számos országban, ahol nem férnek hozzá a közösségüket érintő hírekhez. Másrészt az „AINA” a több országra kiterjedő tartalomszolgáltatásán keresztül azt a tudatot igyekszik erősíteni, hogy a modern asszírok egy több országon átívelő nemzetet alkotnak. Emellett a webhely a különböző országokban élő asszírokra összpontosítva lehetővé teszi olyan történetek, hagyományok és nézőpontok megosztását, amelyek egyébként nagy valószínűséggel elvesznének. Korántsem véletlen, hogy ez egy rendkívül népszerű internetes hírportálnak számít a közösség berkein belül, és a hazájukat elhagyó, vagy kitelepített modern asszírok számára egy kultúrájukkal való fontos kapcsolódási pontot jelent.

3. táblázat Az „AINA” által közölt cikkekben szereplő országok megoszlása a 2021. szeptember 1. és a 2022. szeptember 1. közötti időszakban

Országok	A cikkek száma (db)	Százalék (az összes cikkhez viszonyítva)
Irak	59	50
Törökország	18	15,25
Irán	3	2,54
Szíria	19	16,10
Örményország	2	1,69
Nem országspecifikus vagy más ország	17	14,40
Az összes cikk	118	100%

⁶¹⁰ Az „AINA” módszeresen asszíroknak nevezi a magukat káldnak, asszírnak, szírnek nevező közösségeket.

Ami szintén kiemelendő, hogy az „AINA” webhelyén a különböző országokban élő modern asszírokról szóló tudósítások rávilágítanak azokra a kihívásokra és küzdelmekre, amelyekkel a közösségük világszerte szembesül. A vizsgált periódust tekintve a „News” rovatban közölt cikkek 44,06%-a érinti az üldöztetéssel, diszkriminációval és erőszakkal kapcsolatos témákat, és ezek tudósítása révén igyekeznek felhívni a figyelmet az említett kérdésekre, és a közösség jogaiért való kiállást szorgalmazzák. Ami a releváns cikkeket illeti, 48,59% az arány, tehát a cikkek majdnem felében megjelenik valamilyen formában az „áldozat-központú” látásmód, amivel ez a kategória a négy közül az első helyet foglalja el. Viszont figyelemfelkeltő, hogy a „Zowaa” weboldalának „Aḥbār Ša‘binā” rovatában „az asszírok mint áldozat” kategória a vizsgált időszak összes cikkének csak 8,07%-át érintette, míg a releváns cikkek vonatkozásában a 11,38%-át. Ezzel a négy kategóriát tekintve a harmadik helyet foglalja el.

A vallással kapcsolatos hírek a vizsgált időszakban a „Zowaa” internetes portálon az összes bejegyzés 15,08%-át, míg a négy kategória tekintetében a releváns hírek 21,28%-át tették ki. Ezzel pedig a második helyet foglalja el a csoportok vonatkozásában. Ugyanezen szegmens az „AINA” weboldalán az összes bejegyzés 22,03%-át, míg a releváns bejegyzések 24,29%-át tették ki. Ezzel ugyancsak a második helyet foglalja el a vallással és egyházakkal kapcsolatos hírek kategóriája.

Az „asszírok mint őslakos nép” témája a „Zowaa” internetes oldalán fellelhető „Aḥbār Ša‘binā” rovatában található írások 7,36%-át érintették, míg ha a releváns cikkeket vesszük alapul, akkor a 10,39%-át. Ezzel az utolsó helyet szerezte meg a négy kategória összehasonlításában. Ezzel szemben az „AINA” weboldalának „News” rovatában viszonylag gyakran, pontosabban a cikkek 19,49%-ában jelent meg ez a kategória, míg a releváns cikkeket tekintve 21,49%-ban. Azonban ennek ellenére is csak a harmadik helyet foglalja el az összehasonlításban.

A kulturális hírek képviselik a legérdekesebb szegmenst abban az értelemben, hogy míg a „Zowaa” „Aḥbār Ša‘binā” rovatának esetében a vizsgált időintervallumban ez a kategória az összes hír 40,35%-át érintette, valamint a releváns hírek 56,93%-át, addig az „AINA” weboldal „News” rovatában a kulturális hírek már korántsem képviselték magukat ilyen nagy számban, mivel csak a cikkek 5,08%-át képviselték, valamint a releváns cikkek 5,60%-át. Megfigyelhető, hogy itt tapasztalható a legnagyobb eltérés a két internetes oldal között. Míg a kulturális hírek kategóriája a „Zowaa” vizsgált rovatának esetében az első helyet foglalja el, addig az „AINA” weboldal „News” rovatának vonatkozásában csak a negyediket a többi rovattal összehasonlítva.

Az „AINA” weboldal „News” rovatában az összes cikk 24,57%-ában volt felfedezhető az első három kategória mindegyike, ugyanez az adat a releváns cikkek vonatkozásában pedig 27,10% volt, vagyis ezen írások mindegyikében megtalálható volt az „áldozatszerep” és a „vallás” kategóriák, valamint az asszírok „őslakos” mivoltának hangsúlyozása. Itt szintén feltűnő különbség figyelhető meg az „AINA” és a „Zowaa” között, mivel ez utóbbiban csak az írások 4,21%-ában, míg a releváns cikkek 5,94%-ában volt felfedezhető az első három kategória együttesen.

Feltűnő, hogy a négy kategórián kívül eső cikkek csak viszonylag elenyésző számban voltak képviselve az „AINA” weboldalának „NEWS” rovatában, mindössze a cikkek 9,32%-a foglalkozott valamilyen egyéb témával. A „Zowaa” internetes oldalának „Aḥbār Ša‘binā” rovatában viszont jóval magasabb volt ez a szám, ugyanis a cikkek 29,12%-a dolgozott fel valamilyen más témát, mint a négy vizsgált kategória. Ide olyan hírek és cikkek tartoznak többek között, mint a halálhírek, reklámok, egyesületi találkozók és sporthírek.

Összességében véve elmondható, hogy az „AINA” webhelyének a különböző országokban élő asszírokra való összpontosítása egy tudatos tevékenység, amelynek elsődleges célja a kultúra és a történelem megőrzése, valamint az asszírok jogainak védelmére való felhívás. Azáltal, hogy platformot biztosít a modern asszírokhoz kapcsolódó hírekhez és információkhoz, a weboldal egy kapcsot jelent a közösség szétszóródott tagjai között, és éber „szemmel” figyeli az előttük álló kihívásokat.

A „Zowaa” ezzel szemben sokkal inkább a kulturális hírekre fókuszál. Ide tartoznak a szír nyelv oktatásával, a beiskolázással, a kulturális rendezvényekkel, a könyvekkel és a művészetekkel foglalkozó írások. A kultúra mellett a vallás és az egyházak szerepének és tevékenységének a bemutatása is központi szerephez jut, ami az „AINA” weboldal „News” rovatával összefüggésben is elmondható.

6.7.2. Példák a négy kategóriára

Az áldozatszerep

Az „AINA” internetes oldalán található „AINA News” rovat 2021. szeptember 1. és 2022. szeptember 1. közötti időszakáig vizsgált 118 bejegyzésének⁶¹¹ áttanulmányozását követően megállapítható, hogy az asszírokat, mint áldozatokat bemutató írások képviselik az egyik

⁶¹¹ A 2022 áprilisától 2022 októberéig tartó periódusában közzétett bejegyzések kerültek elemzés alá.

legnagyobb szegmenst az asszír médiában. Ez a típusú narratíva a cikkek majdnem felében megtalálható és a legkülönbözőbb szituációkban kerül elő. Gyakran emlékeznek meg korábbi tömegmészárlásokról, amikor is ehhez hasonló bejegyzések születnek:

„Iraki asszírok: egyik népiirtástól a másikig

Az 1915-ben az Oszmán Birodalom törökei által a hit gyűlöletében meggyilkolt két pap földi maradványainak exhumálása rávilágít arra a két népiirtásra, amelyeket alig egy évszázad alatt szenvedtek el a keresztények a Ninive-síkságon.

Ha az Oszmán Birodalom által az első világháború alatt végrehajtott örmény keresztények szisztematikus kiirtásának politikája ma már jól ismert, akkor kevésbé ismert az a tény, hogy a törökök a mai iraki területeken a káld katolikusok ellen is bűncselekményeket követtek el. 1915 és 1918 között a becslések szerint 250 000 keresztényt mészároltak le a törökök Mezopotámia síkságain. Közülük mintegy negyvenen a „Nagy Ügy” részét képezik, vagyis elég tanúvallomás érkezett a halálukról ahhoz, hogy arra a következtetésre juthassunk, a katolikus hit gyűlöletében gyilkolták meg őket.

A 20. század eleji „káldeus mártírok” listája most két új névvel bővült: ők Fr. Yousouff Jabo Sakarya szír-katolikus pap Moszulból és Benham Hana Mikho Khozymi, aki a Saint-Ephrem testvérek rendjéhez tartozott. A két papot török csendőrök végezték ki 1915. június 28-án, közvetlenül a Qaraqosh-i Szűzanyaszékesegyház előtt, amikor Moszulból tértek vissza, hogy celebrálják Szent Péter és Szent Pál apostolok miséjét.

A két pap maradványait nem volt könnyű azonosítani: Számos bizonytalanság volt a temetésük pontos helyét illetően; például csak szóbeli beszámolók álltak rendelkezésre Benham atyáról – magyarázza Luis Escalante atya, egy argentin pap, aki több káldeus mártír ügyét intézi. A kételyek eloszlatása érdekében egy öt fős igazságügyi szakértőkből álló csapatot küldtek Olaszországból azzal a feladattal, hogy megtalálják a maradványokat és hitelesítsék azokat az áldozatok leszármazottaitól származó DNS segítségével.

Minden hívőt arra buzdítunk, hogy fokozzák odaadásukat Qaraqosh e két méltó fia iránt, akik több mint egy évszázaddal ezelőtt kapták meg a vértanúság koronáját,

és akikre, mint a hit növekedésének és a város, valamint az egész iraki katolikus egyház virágzásának közbenjáróira kell megemlékeznünk, jelentette ki Escalante atya, aki úgy véli, hogy ily módon a vér, amit ontottak, nem lesz hiábavaló.

*[A maradványok] felfedezése néhány évvel a keresztények kiirtására irányuló [kísérlet] után történt, amelyet az Iszlám Állam terrorszervezet 2014 és 2017 között, alig egy évszázaddal az oszmán üldöztetések után hajtott végre a Ninivei-síkságon [...].*⁶¹²

Az imént prezentált cikk is azt a szokásos sémát követi, amivel más, asszírokra specializálódott weboldalakon is találkozhatunk, nevezetesen feleleveníti valamely múltban történt, modern asszírokat érintő pogromot, majd kitér az áldozatokra, nevesíti is némelyiküket. A cikkből is kiderül, hogy az emlékezést, mint eszközt használják fel arra, hogy „növekedjen az egyház” hite, és az áldozatok ne legyenek hiábavalók. Érdekesség, hogy az asszír, káld és szír szót szinonimákként használják (vagy legalábbis a két utóbbi elnevezést az asszír „címke” alá sorolják be), ugyanis az „asszír népirtás” kifejezés szerepel a címben, a szövegben viszont két káldeus pap exhumálásáról van szó, akiket a szövegben néhol síreknék is neveznek.

Egy másik, a korábban már említett „Zowaa” arab nyelvű internetes oldalon ugyancsak ezt a sémát lehet felfedezni:

„Az Asszír Nőszövetség az asszír mártírok napjára emlékezik Ĝalak faluban

Ebből a fájdalmas alkalomból büszkén kell emlékeznünk mártírjainkra, az asszír nemzet mártírjaira az asszír Ĝalak faluban, ahol Ĝazālī elvtársnő, az Asszír Nőszövetség Bīrsafī régió bizottságának felelőse, és sokan [mások], Ĝalak falu lakói közül meglátogatták a mártírok sírját, köztük Šim‘ūn Šlīmūn Zīyyā tiszteletesét, akit a Ba‘ġ-rezsim végzett ki a nyolcvanas években. Ezután koszorút tettek a mártírok sírjaira, ezt követően imádkoztak, majd elhangzott a Mártír üzenete (Akartah Dasahdā) című vers, Ĝazālī Qariyyū elvtársnő, a bizottság felelőse [tolmácsolásában]. Majd [ezt követően] meglátogatták Yūḥannā Munīr

⁶¹² AINA, 2022a. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

mártír sírját – aki [egyébként] Tilkīf faluból költözött Ġalak-ba, és akit rejtélyes körülmények között öltek meg – és koszorúkat helyeztek rá.

Dicsőség és örökkévalóság az asszír nemzet mártírjainak.”⁶¹³

Általánosságban véve elmondható, hogy a modern asszírokat ért vérontások felelevenítése rendkívül gyakori az asszír médiában, és nem csak és kizárólag az évfordulókra korlátozódik. Ebben az írásban is, csakúgy, mint az előzőben az „asszír nemzetről” van szó, annak ellenére, hogy hivatalosan a több különböző iraki keresztény felekezet nem tartozik egy nemzethez. Ezen internetes oldalakon viszont tudatosan próbálják elfogadottá tenni ezt a nézetet, és az összes iraki (valamint az egykori Mezopotámia területén élt) keresztényt igyekeznek lefedni, valamint egy egységes nemzeti identitással felruházni. Természetesen ezt a törekvést nem támogatja mindenki,⁶¹⁴ viszont a különböző iraki keresztény csoportokon belül a nyilvánosság előtt csak nagyon ritkán lehet ellenvéleményekkel találkozni.

Vallással, egyházakkal kapcsolatos írások

Az „AINA” internetes oldalon található cikkek és bejegyzések egy része a kereszténységgel és a különböző iraki keresztény egyházakkal foglalkozik. Ezekben gyakran összetartásra, egységre, és a párbeszéd fontosságára szólítanak fel. Általában a pápát, a káld katolikus pátriárkát vagy más egyházi méltóságokat idéznek. Az összes asszír médiumban kiemelt helyet kapnak az ehhez hasonló írások:

„A pápa arra buzdítja a katolikusokat és az asszír keresztényeket, hogy folytassák a közös utat

Ferenc pápa szombat reggel fogadta III. Mar Awa-t a Vatikánban – ez volt az első látogatása a keleti asszír egyház fejének, mióta 2021 szeptemberében pátriárkává választották.

⁶¹³ Zowaa, 2022a. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

⁶¹⁴ Az iraki keresztényekkel folytatott interjúk során egy szűk kisebbség különbséget tett a káld és asszír „nép” között.

A keleti asszír egyház egy keleti keresztény egyház, amelynek történelmi gyökerei az efézusi és a khalkedóni ökumenikus zsinatokkal kapcsolatos vitákban keresendők.

Szombati beszédében Ferenc pápa kiemelte a katolikus egyház és az asszír egyház közötti kapcsolatok javulását az elmúlt évtizedekben, emlékeztetve Mar Awa elődeinek, IV. Mar Dinkha-nak és III. Mar Gewargis-nak a látogatásaira, valamint a közös krisztológiai nyilatkozat és a közel-keleti keresztények helyzetéről szóló nyilatkozat aláírására. A Szentatya elismerését fejezte ki a két egyház közötti teológiai párbeszéd vegyes bizottságának munkájáért is [...].

[...] Ferenc pápa rámutatott a két egyház számos közös vonására, köztük a hit és a misszió közös történelmére, a nagy szentekre, a gazdag teológiai és liturgikus örökségre, és különösen az elmúlt évtizedekben a vértanúk tanúságtételére. Az asszír egyház történelmi otthonában, a Közel-Keleten, sok keresztény kénytelen volt elhagyni szülőföldjét, míg sokan mások küzdöttek azért, hogy ott maradhassanak. Mar Awa-val együtt Ferenc pápa megismételte felhívását, hogy tiszteletben tartsák ezeknek a keresztényeknek a jogait – különösen a vallásszabadsághoz és a teljes állampolgársághoz való jogot [...].⁶¹⁵

A nemrégiben elhunyt Ferenc pápa párbeszédre és közös munkára való felszólítása nem egyedülálló, mivel gyakran hangzanak el ilyen típusú mondatok keresztény egyházi főméltóságoktól. Ők ezzel együtt azt is kijelentik, hogy a közösségeiket ért krízisek és a többségi társadalommal vagy szélsőségesekkel vívott konfliktusok dialógus útján kezelhetővé válhatnak; tehát a másikról alkotott hiányos ismeretek felszámolása egy fontos cél a Közel-Keleten élő keresztények és más vallási kisebbségek számára.

Az „Zowaa” által közölt következő cikkben Sākū bíboros a főszereplő, akinek nyílt levele komoly felzúdulást keltett a nemzetközi sajtóban is:

„Sākū: elképzelhető, hogy a keresztények el fognak tűnni Irakból

⁶¹⁵ AINA, 2022b. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

Az káld katolikus egyház pátriárkája Irakban és világ[szinten], Luwīs Sākū bíboros arra figyelmeztetett, hogy a külföldre történő kivándorlás folytatódásával egy napon a keresztények teljesen eltűnhetnek az országból.

Sākū sajtónyilatkozatában elmondta, hogy »a legfőbb oka annak, hogy keresztény családok ezrei vándorolnak el folyamatosan a Ninive-síkságról és más észak-iraki területekről, visszavezethető arra, hogy fegyveres csoportok uralják ezeket a területeket, valamint elmarad az újjáépítés, hangsúlyozva, hogy Irakban sajnos nincs biztonságos környezet számukra«.

Kifejtette, hogy »reméli sosem jön el az a nap, amikor Irakban már nem lesznek keresztények, de a számos [iraki politikai] szereplő keresztényekkel szemben [tanúsított] folyamatos megkülönböztetése fényében sajnos ez a lehetőség [nagyon is] fennáll, beleértve a szolgáltatások, a munkalehetőségek és a világos jövőkép hiányát«.

Sākū rámutatott arra, hogy a legtöbb iraki keresztény nem tér vissza lakóhelyére, különösen Moszulba. [Hozzátette, hogy] »ez számunkra, valamint az általános helyzetet ismerő irakiak számára érthető okokra vezethető vissza«.

Hangsúlyozta, hogy »folyamatosan csökken a keresztények száma Mezopotámiában, ami számunkra nagyon sajnálatos, [és] rámutatott arra, hogy még a saját otthonaikba visszatérteket sem támogatta a kormány, és nem is segítette őket, [és] valójában az elmúlt években, a háborúban megsérült házak többségét [illetően] a templomok végezték a renoválási munkálatokat«.

[A pátriárka] kifejtette, hogy »a keresztények száma csökkent Bagdadban, [pedig] a fővárosban 2003 előtt egész kerületeket [népesítettek be], ám az őket ért diszkrimináció, vagyonuk elkobzása és megélhetésük megnehezítése kivándorlásra készítette őket. A legtöbb Bagdadban [élő] keresztény értelmiségi és elit emigrált, és [csak] az emigrációra képtelen szegény családok maradtak«.

Sākū [továbbá] azt mondta: »Ismerem azokat a keresztényeket, akik külföldön élnek. Biztonságot, stabilitást és méltóságteljes életet akarnak. Olyanok, mint bármely iraki emigráns. Ezek az [alapvető] feltételek nem teljesülnek Irakban, ami miatt a kivándoroltak nem térnek vissza a szülőhazájukba«.

A káld katolikus egyház pátriárkája Irakban és világ[szinten] rámutatott arra, hogy »a kormánynak, biztonságos környezetet kellene teremtenie a keresztények számára akkor, amikor visszahívja őket Irakba, nem pedig csak a médián keresztül beszélni és [problémáikat] politikai [értelemben] kihasználni«.

Hozzátette, hogy »a keresztények még a legszimplább követeléseiket sem érték el; egyrészt a keresztény politikusok nem tartották be ígéreteiket, másrészt összefogtak a nagy pártokkal, ráadásul többségük eleve nem keresztény választók által választott képviselő«.

A Ferenc pápa tavalyi iraki látogatásának eredményeivel kapcsolatos jelenlegi vita kapcsán Sākū a következőket mondta: »A Vatikán pápája nem felelőse vagy tulajdonosa bankoknak vagy a végrehajtó hatóságnak, hogy változásokat hajtson végre Irakban, [azonban] a látogatás nagyon fontos volt a retorika és a gondolkodásmód megváltoztatása szempontjából«.

[Emellett a bíboros] beszélt a toleranciáról és a testvériségről a muszlimok és keresztények, valamint az egész emberiség között, továbbá elítélte az erőszakot [...].»⁶¹⁶

Sākū bíboros nagy köztiszteletben álló személy az iraki keresztények körében, és muszlim vallási vezetők és politikusok is gyakran fogadják. Mind Irakban, mind a nemzetközi szintén magára vállalta az iraki keresztények fennmaradásának ügyét és kiáltványait gyakran a legnagyobb nemzetközi sajtóorgánumok (pl. The National News, Al Arabiya, Asian News, Reuters, BBC stb.) is közlik. A bíboros régóta hangoztatja, hogy az Irakban élő keresztények jelenlegi helyzete aggodalomra ad okot, és nézete szerint az is elképzelhető, hogy néhány év múlva már csak múlt időben beszélhetünk róluk. Legnagyobb problémának az Iszlám Állam terrorszervezet kiűzése után elmaradt újjáépítést és a keresztényeket ért diszkriminációt tartja. Emellett az elmúlt húsz évben regnáló iraki síita politikai elit felelősségét is gyakran firtatja.

Az asszírok mint őslakos nép bemutatása

Ebben a cikkcsoportban az asszírokat, mint őslakos népet mutatják be, és tudatosan erősítik az „asszír-tudatot” a közösségeiken belül. E bejegyzéseknek gyakran nincs aktualitása, főként

⁶¹⁶ Zowaa, 2022b. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

ismertető jelleggel kerülnek bemutatásra. Lényegük, hogy burkoltan vagy sem, de az ókori és modern asszírok közötti relációkra hívják fel a figyelmet. Annak ellenére, hogy az ókori és a mai asszírok közötti kapcsolat meglétét több nemzetközi hírű tudós⁶¹⁷ is tagadja, de a mai asszír média kész tényként kezeli azt az elméletet, amely szerint egy asszír nemzet létezik, és amelynek gyökerei az Újasszír Birodalomból eredeztethetők. A „Zowaa” arab nyelvű oldala különösen sokat foglalkozik a témával, de az alábbiakban közölt hír szinte az összes asszír médiumban megjelent:

„Egy európai jelentés az asszírok őslakos népként való elismerésére szólít fel, hogy ők rendelkezhessenek saját ügyeikben

Az európai »Modern Diplomacy« weboldal az asszírok Irak őslakosainak való elismerésére szólított fel, és hogy tegyék lehetővé számukra az önrendelkezést, mint első lépést kultúrájuk és történelmük megőrzése érdekében, ellenkező esetben a népüket – miután évtizedek óta kiirtással és mészárlásokkal szembesültek – a kihalás veszélye fenyegeti Szíriában és Törökországban is.

Az angol nyelvű európai jelentés, amelyet a Shafak News fordított le, megállapította, hogy az asszírok történelmi, kulturális és szellemi értelemben kötődnek Észak-Mezopotámiához, [mely földrajzilag] amely Bagdadtól északra a Van-tóig terjed, és a perzsa határtól keleten a Eufrátesz folyóig nyugaton, hozzátéve, hogy bár az asszírokat jogilag nem ismerik el, számos tudós megerősíti, hogy az asszírok Irak egyik őslakos népe.

A jelentés idézi az asszír származású volt amerikai szenátor, John Nimrod nyilatkozatait, amelyekben [olyasmiket] mondott: »Honnan tudhatjuk, hogy az asszírok Irak eredeti őslakosai? Csak fognunk kell egy ásót, vájnunk kell a földbe [egy lyukat], és az egyetlen történelem, amit megtalálunk, az az asszírok történelme lesz«.

A jelentés foglalkozik azzal is, hogy miképpen definiálható az őslakos nép fogalma, amely a következőkre épül: önmaguk elismerése őslakos népként egyéni és közösségi szinten; történelmi folytonosság a telepések előtti társadalmak idejétől

⁶¹⁷ Ahogy korábban említettük, John Joseph (2003, 77–95), Adam H. Becker (2008, 396), David Wilmhurst (2011, 413–415) és még mások is bíralták azt az elméletet, amely a ma élő iraki asszírokat az ókorban élt asszíroktól származtatja és írásaikban cáfolták a reláció meglétét.

kezdve; erős kötődés a földhöz és annak természeti erőforrásaihoz; megkülönböztető társadalmi, gazdasági vagy politikai rendszerekkel rendelkeznek; saját nyelvük, kultúrájuk és hiedelmük van, és elkötelezettek elődeik környezetének és rendszereinek védelme és újjáteremtése iránt, mint különálló népek és közösségek. És mindezekkel [kapcsolatban] a jelentés szerint az asszírokra az említett [kritériumok] mindegyike vonatkozik, hozzátéve, hogy az asszír társadalomnak ki kell emelnie és kommunikálnia kell egyedülálló kultúráját és gazdag történelmét, továbbá meg kell erősítenie jogait történelmi területein és ősei földjén.

A jelentés szerint az őslakos népek jogairól szóló 2007-es ENSZ nyilatkozat kibocsátását követően megnyílt az út ennek elérésére, miközben az ENSZ őslakos népek ügyeivel foglalkozó állandó fóruma platformot biztosít az őslakos népek számára, hogy hangjukat hallathassák a világ különböző részeiből. [A jelentés] kiemelte, hogy az asszírok 2012-től 2019-ig minden fórumon részt vettek az Assyrian Aid Society delegációin keresztül.

A jelentés szerint a szervezet képviselői tisztázták, hogy kik az asszírok, [és ezzel kapcsolatban elmondták, hogy ők] nem arabok és nem [is] kurdok, hanem Irak őslakói, és hogy szükséges [volna], hogy a bagdadi és erbili kormányok elismerjék őket, és megengedjék nekik az önrendelkezést kultúrájuk és történelmük megőrzésének első lépéseként [...].”⁶¹⁸

E jelentés nagy visszhangot keltett a közel-keleti sajtóban és újfent a köztudatba hozta a modern asszírok önrendelkezési igényét, amely téma Irak megalakulása óta időnként fel-felvetődik. Ennek elérésére többek között a cikkben is ismertetett kritériumoknak (saját nyelv és kultúra, földhöz való ragaszkodás stb.) való megfelelés elengedhetetlen, ami az Assyrian Aid Society szerint már eleve adott. Ennek ellenére az általános vélekedés szerint szinte esélytelen lesz a rendkívül megosztott és fragmentálódott iraki keresztény közösség számára az autonómia kiharcolása, aminek elsősorban politikai okai vannak.

A következő cikkben – amely az „AINA” weboldalán található „AINA News” rovatában lelhető fel – többek között az elvándorlás okozta problémák jelennek meg, ami mellett külön

⁶¹⁸ Zowaa, 2022c. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

kihangsúlyozzák az iraki keresztények nyelvét, vallási hovatartozását és etnikai elkülönülését a többségi társadalomtól, emellett konkrétan utalnak arra, hogy közvetlenül a babiloniak leszármazottai. Habár a cikket nem az „AINA” szerkesztősége írta, ám az iraki keresztényekhez köthető újságok mégis előszeretettel közlik le azokat a cikkeket, amelyekben az Újbabiloni vagy Újasszír Birodalomtól való származtatás jelenik meg.

„Húsvét Észak-Irakban a Jézus nyelvét beszélő az asszírok között

[...] Az arámi, amelyet ma néhány közel-keleti keresztény közösség (becslések szerint összesen 400 000 ember) beszél, Jézus nyelvének modern változata. A liturgia viszont még mindig a klasszikus szír és arab nyelvet használja. De a keresztények ebben a régióban nem tartják magukat araboknak, még azok sem, akik a sureth helyett arabul beszélnek, mint al-Qoshban, a kurdisztáni regionális kormány és a szövetségi Irak közötti vitatott városban. »Kurd vagy arab vagy?« A keresztényeket szinte sérti ez a kérdés: összeráncolják a szemöldöküket, összerezzennek, a mosoly eltűnik az arcukról: »Nem, én keresztény vagyok«.

E népek kavalkádjában, ahonnan sokan már eltűntek (Erbil zsidó negyede lakatlan, míg Bagdadban csak hat zsidó maradt), a keresztények etnikai szempontból asszíroknak nevezik magukat, akik a babiloniak közvetlen leszármazottai. Valójában Ankawában vannak falfestmények, amelyek Babilon híres kék kapuját ábrázolják, egy pár lamassuval körülvéve, akik mitológiai istenségek egy ember fejével, egy bika testével és hatalmas angyalszárnyakkal.

Bár az iraki káld-rítusú keresztények már nem érzik magukat olyan veszélyeztetettnek, mint 2014 és 2017 között - az Iszlám Állam [uralmának] éveiben, amikor családok ezrei menekültek el szülőfalujukból, hogy Hawlerben (Erbil kurd neve) keressenek menedéket -, számuk továbbra is csökken. »Többé-kevésbé 8000 keresztény családnak kell itt lennie« - mondja Bashar Warda püspök. »Az elmúlt években legalább 2000-en érkeztek Moszulból és a Ninive-síkságról. És szinte mindegyikük maradt«. De ha egész Irakot nézzük, 2003 óta a keresztények egyharmada emigrált külföldre. A kihívást az jelenti, hogy a fiatalokat az országban tartjuk, akik – akárcsak Libanonban vagy Szíriában – azonnal távoznak, amint lehetőségük van rá, különösen, ha tanultak.

»Igyekszünk olyan területeken dolgozni, ahol látjuk, hogy van esély a boldogulásra, például Erbilben, ahol több mint 400 munkahelyet teremtettünk« – mondja Monseigneur Warda. »A kurdisztáni kormány támogatott és bátorított minket, de 2010 óta nemcsak arra törekszünk, hogy keresztényként fenntartsuk jelenlétünket, hanem arra is, hogy hallassuk hangunkat a társadalomban, és ezt főként az oktatáson és az egészségügyön keresztül tesszük«.

*»Azonban a bagdadi kormánynak meg kell értenie, hogy törvényeket és rendeleteket kell implementálnia az ország kisebbségeinek és őslakosainak védelme érdekében«
- folytatja. Ha eltűnnének, Irak történelmének egy fontos része veszne el [...].⁶¹⁹*

Érdekes és fontos megközelítés, hogy etnikai különbözőségük kihangsúlyozása mellett egyben kitérnek arra is, hogy már hosszú idők óta lényeges komponensei az iraki társadalomnak, amivel arra igyekeznek rávilágítani, hogy az „arab” vagy „muszlim” identitás korántsem kizárólagos a mai Irak társadalmi felépítésében, és a különböző etnikai és vallási csoportok nem megtűrt közösségeknek, hanem egyenrangú partnernek kell, hogy számítsanak a közel-keleti országban.

Kultúrával kapcsolatos cikkek

Az iraki keresztény-specifikus internetes oldalak szemmel láthatóan lényeges szerepet játszanak a vizsgált közösségek kulturális örökségének megőrzésében és ápolásában. Kutatásunk során megállapítottuk, hogy főképpen a történelmükkel, nyelvükkel, hagyományaikkal és a közösségeiket érintő aktuális kérdésekkel kapcsolatos tartalmakat közlik. Emellett sok lakóhelyét elhagyni kényszerült iraki keresztény számára ezek az oldalak jelentik az egyetlen fennmaradó kapcsolódási pontot eredeti lakóhelyükkel, mivel hírekkel és információkkal szolgálnak hátrahagyott életükről.

A vizsgált internetes médiaoldalak a keresztényeket érintő kérdésekről szóló tudósítások mellett az asszírok, szírek és káldok iraki társadalomhoz való hozzájárulását is gyakran kihangsúlyozzák. Beszámolnak általuk szervezett kulturális eseményekről, fesztiválokról, kiállításokról, ezzel is elősegítve a saját közösségükről alkotott kép pozitív megítélését. Továbbá ezek az oldalak az iraki keresztény művészek, írók és értelmiségiek számára is

⁶¹⁹ AINA, 2022c. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

felületet biztosítanak, hogy bemutassák munkáikat és megosszák ötleteiket a szélesebb közönséggel.

A „Zowaa” arab nyelvű oldala 115 darab kulturális cikket jelentetett meg a 2021. szeptember 1. és a 2022. szeptember 1. közötti időszakban. Ez az összes ebben az intervallumban közölt cikk 40,35 százaléka. A témával kapcsolatban többek között ilyen jellegű írásokat találhatunk:

„A Mār Afrām nyári iskola 600 diákot lát vendégül szír nyelvtanfolyamára

‘Imād Sālim Ġaġū, a szír tanulmányok [szak] főigazgatója kedden, 2022. augusztus 16-án, látogatást tett a Mār Afrām szír egyház nyári iskolájában, amely a jelenlegi nyáron mintegy 600 diákot lát vendégül osztályaiban, hogy megtanítsa nekik a szír nyelvet, Baḥdīdā Ḥamdāniyya kerületében. A látogatásra elkísérte Riyāḍ Qaryāqūs úr, aki a szír tanulmányok osztályának felelőse a Ḥamdāniyya oktatási intézményben.

A látogatás során Ġaġū úr találkozott az iskola vezetői és oktatói gárdájával, és beszélt a szír nyelvű oktatásért felelős főigazgatóság törekvéseiről, hogy támogassa és sikeressé tegye a nyári iskolát és a szír nyelvoktatási programot.

Az iskolavezetés a maga részéről köszönetét és háláját fejezte ki a főigazgató úrnak, amiért az támogatta tevékenységüket, és megszerezte a szükséges engedélyeket a tankönyvek beszerzéséhez és a diákokhoz való eljuttatásához minden évfolyamban.

Az iskolában tett látogatása során Ġaġū úr bejárást is tartott az osztálytermekben, ahol találkozott az oktatószeméllyel és a diákokkal.

Érdemes megjegyezni, hogy a tanfolyamot Baššār Kaḍiyyā atya vezeti, és ‘Išām Mīḥā Yākū diakónus irányítja, Labīb al-Kātib úrral és egy tanító- valamint tanárcsoporttal együttműködve. A tanfolyamot két hónapon keresztül [...] tartják általános iskolások számára a Szent Pál Egyházi Szolgáltatások Házában »Baḥdīdā« Ḥamdāniyya kerületében.”⁶²⁰

⁶²⁰ Zowaa, 2022d. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

Megfigyelhető, hogy a kultúrával összefüggésbe hozható írások egy része nagy hangsúlyt fektet a szír nyelv népszerűsítésére és az iraki keresztény közösségben betöltött szignifikáns szerepének kihangsúlyozására. A szír nyelv iránti megújult érdeklődés egyik fő oka az iraki keresztények üldöztetése nyomán kialakult identitásvesztés, valamint az elvándorlás miatt az idegen területeken bekövetkező asszimiláció. Sokan arra kényszerültek, hogy elhagyják otthonukat, és más országokban keressenek menedéket, ami a kulturális örökség és a nyelv státuszának megváltozásához vezetett. Továbbá a szír nyelv előtérbe helyezésének és népszerűsítésének másik oka, annak történelmi jelentősége. A világ egyik legrégebb, folyamatosan beszélt nyelve, gazdag irodalmi hagyománya az ókeresztény korszakra nyúlik vissza. Számos fontos teológiai, filozófiai és irodalmi mű született szír nyelven, amit gyakran ki is hangsúlyoznak a különböző cikkekben. Azonban nem árt tudatában lenni annak, hogy fontossága ellenére e nyelv évek óta hanyatlóban van, és ahogy korábban már említettük, a fiatalabb generációk inkább arabul vagy a diaszpórának otthont adó ország hivatalos nyelvén beszélnek. Ezt a helyzetet súlyosbítja, hogy a nyelvoktatást illetően kevés forrás áll rendelkezésre, habár az elmúlt években összehangolt erőfeszítések történtek annak népszerűsítésére, aminek köszönhetően támogatott nyelvtanfolyamok indultak.⁶²¹

Az „AINA” internetes oldal „News” rovatában közzétett cikkekben kevesebb kulturális témával kapcsolatos írást találunk a vizsgált időszakban, nevezetesen hat darabot. Ez az összes ebben az intervallumban közölt cikk 5,08 százaléka. A következő cikkben egy fesztivál leírása olvasható, mely eseményen a szír, asszír, káld és arameus örökséget ünneplik, valamint az úgynevezett „Akitu fesztivált”. E rendezvényen nem a vallási, hanem az általuk hangoztatott sokezeréves kulturális örökség kerül fókuszba. A cikkben a szír, káld és asszír elnevezések (az arameussal kiegészülve) nincsenek elkülönítve, sőt egész Irak örökségét is megemlítik az ókori kultúrák felemlegetése kapcsán. A szövegben is olvasható, hogy az asszír identitáshoz olyan kritériumok kapcsolódnak, mint a saját öltözk, zene, tánc és ételek, amelyek megkülönböztetik őket más csoportoktól. Az eseményen is ennek kihangsúlyozásán volt a fő hangsúly.

„Az Asszír Örökség Fesztiválja véget ért Irakban

Csütörtökön zajlott az erbili Szír Kulturális és Művészeti Igazgatóság által szervezett háromnapos II. Szír Örökség Fesztivál utolsó napja. A heves porvihar ellenére is sokan vettek részt a fesztiválon, hogy élvezhessék a tradicionális ételeket,

⁶²¹ Erről bővebben lásd: Zowaa, 2022d.

táncokat és zenét. A fesztiválon egy örökség bazár is helyet kapott hagyományos szír, arámi, asszír és káld jelmezekkel, valamint kézzel készített termékekkel.

A fesztivál az ősi asszíriai és babiloni Akitu (Akito) újévet ünnepelte, amelyre április elején kerül sor. Az akitu fesztivál, amelyet az asszírok, szírek, arameusok és káldok ünnepelnek, több mint 6000 éves múltra tekint vissza. Az asszírok ugyancsak megünnepelték az akitut Duhokban április 1-jén.

A ninivei Bartellából származó Muhtaz Nouh Farro, egy bódénál faégetéssel művészeti [termékeket] készít. 2014-ben érkezett Ninivéből Erbilbe, miután elmenekült az Iszlám Állam elől. [Azt mondta:] »korábban részt vettem az Asszír Örökség Fesztiválon, [amit] azonban a koronavírus-helyzet miatt két évig nem rendeztek meg. A világjárvány idején az idő nagy részében otthon tartózkodtam, így sok különböző projekten [tudtam] dolgozni. Le tudtam gyártani ezeket a famunkákat, de nem tudtam sehol sem bemutatni [azokat], ami miatt a fesztivál jó alkalom volt termékeim bemutatására« – tette hozzá. Farro [továbbá] kifejtette, hogy a fesztivál a tavasz eljövetelét és az asszír babiloni újévet ünnepli.

A hagyományos ruhákba öltözött Faeze Ayas Yaqoub a Szíriai Örökség Igazgatóságának tagja. »A fesztivál bemutatja a szír, káld és asszír nép örökségét« – mondta. »A káld babilóniaiak ősi iraki emberek. Az itt bemutatott jelmezek Irak minden népét képviselik. A fesztiválon ruhákat, ételeket vagy bármi [egyebet bemutatnak], ami az örökségükhöz kapcsolódik«.

»Vannak olyan zenei együttesek is, akik a fesztiválon különböző résztvevő csoportok dalait adják elő«. Yaqoub azt is elmondta, hogy Ankawa [városát választották] a fesztiválra, ami »a testvériség« városaként ismert, mivel sokszínű közösségei továbbra is békében élnek együtt.

*A fesztivál élőzenével és hagyományos asszír táncokkal zárult.*⁶²²

A cikk címében az asszír szó szerepel („az Asszír Örökség Fesztivál”), azonban a szövegben több helyen is „Szír Örökség Fesztiváljának” nevezik az eseményt. Emellett a több különböző elnevezést is gyakorta kevergetik, és megjelenik a káld babiloni kifejezés is, ami tovább

⁶²² AINA, 2022d. Az eredeti cikk angol nyelven íródott.

bonyolítja a képet. A cikkek olvasása és elemzése során az a következtetés vonható le, hogy ez a sok különböző elnevezés egyetlen etnikumot fed le. Habár ez az elgondolás vitatott, ettől függetlenül sok, az asszír média által publikált írásban találkozhatunk vele.

6.8. A többségi társadalomhoz köthető iraki internetes sajtó

Az előzőekben láthattuk azokat a jellegzetességeket, amelyek az iraki kisebbségi sajtóhoz köthetők, azonban nagyon fontos, hogy bemutassuk a másik oldalt, nevezetesen a többségi társadalomnak szánt sajtótermékek keresztényekkel kapcsolatos megnyilvánulásait. Ezt a kategóriát két részre oszthatjuk:

1. A független iraki sajtó;
2. Médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és ignorálás jelenik meg.

Míg az első csoportban főként olyan független iraki médiumok tartoznak, amelyek a hírek objektív közlésére helyezik a hangsúlyt, addig a második csoportban már valóban találhatunk olyan problematikus hangvételű írásokat, amelyeket például jelentésében az Iraki Médiaház is kifogásolt.

6.8.1. A független iraki internetes sajtó

Irakban léteznek olyan médiumok is, amelyeket függetlennek tekinthetünk. Ezek szintén gyakran foglalkoznak kisebbségi témákkal. Az „Al Mada” internetes híroldal például gyakran publikál prominens keresztény személyiségektől származó nyilatkozatokat vagy tanulmányok kivonatait. Luwīs Sākū bíboros gondolataival is találkozhatunk időnként a weboldalon. A Sākū bíboros által írt tanulmány kivonatában a következőket olvashatjuk:

Sākū: A keresztények nem kisebbség, [ennek ellenére] az alkotmány másodrendű állampolgárokként kezeli őket

„Az káld egyház pátriárkája Irakban és világ[szinten], Luwīs Sākū bíboros hangsúlyozta, hogy az iraki alkotmány másodrendű állampolgárokként kezeli a keresztényeket és több vallási közösséget, és elutasította, hogy közösségének tagjait kisebbségnek tekintsék, mivel ők az ország őslakosai. Éles kritikát fogalmazott meg a keresztény pártokkal szemben, és hangsúlyozta, hogy azok kudarcot vallottak.

Az iraki keresztények mindennapi életének nehézségeit és lehetőségeit kommentálva Sākū azt mondta, hogy »az iraki keresztények az őslakos népek egy szegmensét képviselik, akiknek története az iszlám megjelenése előtti időkig és a mezopotámiai civilizáció mélységéig nyúlik vissza«.

Sākū hozzátette, hogy »a keresztények elkötelezettségükkel és kreativitásukkal döntően járultak hozzá a régió civilizációjának kialakulásához és formálásához«.

Rámutatott arra, hogy »az az ábrázolás, amely a keresztényeket hitetleneknek és politeistáknak mutatja be, sérti az emberiséget és a közgondolkodást [...]«.

Sākū bíboros ezeket a pontokat egy elemzésében fejtette ki, amelyben azokra a problémákra és lehetőségekre összpontosított, amelyek az iraki keresztény közösség tagjainak mindennapi életét jellemzik a jelenlegi időszakban.

[...] Sākū bíboros hangsúlyozta, hogy »Irakban a korábbi rezsim 2003. áprilisi bukása óta nem alakult ki normális politikai élet, figyelembe véve a kormányok ismételt kudarcait a nép igényeinek kielégítésében«.

Kritizálta, hogy »az alkotmány csak az iszlám vallást tekinti a jogalkotás forrásának, ami jogalapot ad olyan politikai és társadalmi gyakorlatoknak, amelyek kétségtelenül a keresztények és más vallási csoportok tagjainak megkülönböztetéséhez és másodrendű állampolgárokként való besorolásához vezetnek«.

Sākū bíboros azt mondta, hogy »az a mentalitás, amelynek célja, hogy egy vallást másokra rákényszerítsen, nem fejezi ki a tiszteletet, az együttélést a toleranciát«.

Rámutatott arra, hogy »a kereszténység a múltban elkötelezte magát e mentalitás mellett«, és úgy véli, hogy »bármely olyan beszéd, amely jelenleg a vallási szektariánus okokból a polgárok közötti megkülönböztetésre, kirekesztésre és gyűlöletre buzdít, a törvény szerint elítélendő«.

Ebben az összefüggésben Sākū pátriárka bírálta azt a »felfogást is, hogy a nem muszlim vallási közösségeket az iraki társadalom különálló alkotóelemeiként azonosítják«. Ezt úgy jellemezte, mint egy olyan »konceptiót, amely táplálja a törzsi és szektariánus identitásokat, és nem segít létrehozni egy olyan modern nemzetállamot, amely az állampolgárság és az egyenlő jogok elvein alapul«.

Sākū beszédében elmondta, hogy »a keresztények Irak őslakos [közössége], nem egy másik országból származó csoport. Ennek a földnek a gyermekei, ezért elfogadhatatlan, hogy kisebbségnek minősítsék őket«.

A pátriárka élesen bírálta a »keresztény pártokat«, és azt mondta, hogy »azok kis iraki politikai entitások, amelyeket keresztény egyének és csoportok hoztak létre azzal a céllal, hogy a helyi keresztény közösségek képviselőinek lépjenek fel«.

Hozzátette, hogy »ezek a pártok csak a regionális nacionalizmust erősítik, és ezért nem tudnak központi és regionális szerepet játszani a keresztény csoportok közötti harmónia megteremtésében, valamint az egységes név megtalálásában [...]«.

Sākū bíboros legutóbbi részvétele során a 102. német katolikus konferencián, a záró szentmisén kijelentette, hogy »minden embernek joga van méltóságban és szabadságban élni, ugyanis erre teremtetett, és életének értelme is e körül forog«. *Sākū hozzátette, hogy »minden egyén és vallás egyformán értékes és méltóságteljes, nincsenek első- és másodrangú polgárok. A tisztelet az együttélés, a demokrácia, a jólét és a béke alapja«.*

*Nemzetközi sajtójelentések szerint »a keresztények száma 2003-at követően 1,5 milliőről legfeljebb 400 000 főre csökkent«. Továbbá a jelentések hozzátették, hogy »2003-ban még több mint 24 000 keresztény élt Moszulban, azonban miután a város felszabadult az Iszlám Állam terrorszervezet fennhatósága alól, mindössze csak 350 ember tért vissza«.*⁶²³

A „Sotaliraq” nevű rendkívül népszerű szintén független iraki internetes híroldal is többnyire tárgyilagosan, a kisebbségi szempontokat figyelembe véve közli a keresztényekkel kapcsolatos híreket. A most bemutatásra kerülő cikkben is éles kritika, valamint a probléma egy eléggé alternatív megközelítése fogalmazódik meg:

„A keresztények javainak lefoglalása Irakban: Az etnikai tisztogatás másik oldala

⁶²³ Al Mada, 2022. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

Az iraki keresztény közösség, annak különböző felekezeteivel szisztematikus kampányoknak vannak kitéve, amelyek vagyonuk lefoglalására irányulnak. A többségük véleménye szerint ezen kampányok azzal a céllal valósulnak meg, hogy rávegyék őket apáik és nagyapáik földjének elhagyására. Történelmi források szerint a keresztények Mezopotámia őslakosai közé tartoznak. Ezek a vagyonukat célzó kampányok az etnikai tisztogatás, a szektáriánus és rasszista uralom másik arca, amelynek célja, hogy az iraki társadalmat megfossza alkotóelemeitől.

[...] A keresztény médiaszemélyiség, Sanā' Māsīyūs azt mondta [...], hogy a keresztények elidegenedést és az üldöztetést érzik, különösen azért, mert távol állnak a vérontástól, a bosszútól és a fegyverkezéstől. Elmondta, hogy »ha nincs egy olyan valódi állam, amely figyelembe veszi Irak őshonos népeit és kisebbségeit, és ha nem vezetnek be törvényt, amelyek védik a jogukat, akkor a nem is oly távoli jövőben egy keresztényektől mentes Irakra lehet számítani«.

Rámutatott, hogy »ami jelenleg történik, az a keresztények vagy jogi képviselőik megfélemlítése és fenyegetése [...], ez egy világos terv a keresztények kitelepítésére és tulajdonuk elkobzására«, megjegyezve, hogy »ezeknek a gyakorlatoknak politikai és szektáriánus céljaik vannak, és nem csak helyi, hanem regionális szinten is érvényesülnek, mivel vannak olyan országok, amelyek azt akarják, hogy Irakban ne legyenek többségi csoportok, hogy vallás és szektáriánus alapon uralkodhassanak rajta«.

[...] A Bayt Nahrayn Nemzeti Unió Pártjának vezetője, Yūsuf Yāqūb Matti [...] ezzel kapcsolatban elmondta, hogy »a keresztények tulajdonának védelme a parlamenti szakszervezetek által kidolgozott törvény megalkotásával valósul meg, a keresztények saját kívánságainak megfelelően«, megjegyezve, hogy »egy ilyen törvény megalkotása nem csak a leggyengébb kisebbségeket védi, ahogyan azt a demokrácia alapelvei előírják, hanem a pozitív diszkrimináció elvét is megtestesíti a demokratikus rendszerekben«.

A Bayt Nahrayn Nemzeti Unió vezetője hatékony törvények megalkotására szólított fel az iraki városokban élő keresztények tulajdonának védelme érdekében, hangsúlyozva, hogy a keresztények »2005 óta egészen mostanáig etnikai tisztogatásnak voltak kitéve«. [Továbbá] kifejtette, hogy »a jelenlegi és az előző kormányok hozzájárultak a keresztény jelenlét megszüntetéséhez Irakban, kezdve a

fővárostól, Bagdadtól egészen Irak többi tartományáig, mivel nem tették meg a szükséges intézkedéseket a keresztények és tulajdonaik védelme érdekében». [Továbbá] rámutatott arra, hogy »a keresztények tulajdonának elkobzása mögött rasszista, vallási és szektariánus célok állnak«.

A párt elnöke kifejtette, hogy az Irakot eddig kényszerből elhagyó keresztények száma körülbelül 1,3 millióra tehető.

Matti úgy véli, hogy »a jogi eljárások nagyon gyengék azok ellen, akik a keresztények földjeit akarják megszerezni«. Elmondja, hogy »z iraki tartományokban és a kurdisztáni régióban élő keresztények száma körülbelül 350 ezer. 60 000-en közülük Moszulban, 3 000-en Baszrában, 40 000-en Bagdadban, 13 000-en Kirkūkban, 150 000-en Erbilben, 60 000-en Dohukban, 3000-en Sulaymāniyyában, valamint a többi tartományban pedig szórványosan még körülbelül 2 000-en élnek«.

*Matti hangsúlyozta, hogy »a legtöbb keresztény azért szándékozik elhagyni otthonát, mert a kormány nem ésszerű, nem éreznek igazságot, és szándékosan marginalizálják őket [...]«.*⁶²⁴

A cikkben közlik a keresztények dinamikus csökkenő lélekszámát és azt a ritkán hallott megközelítést, hogy az etnikai tisztogatás nemcsak fizikai értelemben vett kiirtást vagy elűldözést jelent, hanem a javak elkobzása is közvetetten hozzájárulhat ahhoz. A cikkben is közölt keresztény narratíva szerint ezek a „hadjáratok” azt a célt szolgálják, hogy egyszer és mindenkorra kiűzzék közösségeiket Észak-Irakból, és a térségben megszűnjön az évezredek óta létező vallási pluralizmus. A földek kisajátítására szolgáló jogalapot illegitimnek tartják, amely gyakorlattal szemben gyenge érdekérvényesítő képességük miatt ki vannak szolgáltatva.

A következő jelentésben az egyes síita milíciák és Irán tevékenységének az iraki kisebbségek életére gyakorolt hatásait vizsgálják. Az olyan mondatok, miszerint: „az amerikai invázió után nem sokkal a Mahdī-hadsereg megkezdte Bagdad demográfiai átalakítását; a főváros »kereszténymentessé« tétele kiemelt cél volt számukra”,⁶²⁵ rávilágítja a figyelmet azokra a destruktív folyamatokra, amelyek a modern kori Irakban zajlanak. Az úgynevezett „Philos

⁶²⁴ Sotaliraq, 2021. Az eredeti cikk arab nyelven íródott.

⁶²⁵ Rezai, 2022, 9.

Project”, a közel-keleti keresztények védelmével foglalkozó szervezet által kiadott jelentés a keresztények helyzetét vizsgálja a négy, „Teherán ellenőrzése” alatt álló országban, ahol a keresztények lakóhelyük kényszerből való elhagyásával néznek szembe. Farhād Riḍā’ī, a szervezet kutatója és a jelentés szerzője elmondta:

„[Ḥumaynī] egykori tanítványa, a konzervatív Muḥammad Taqī Miṣbāḥ Yazdī ajatollah hatására bevezette a neo-síitizmust, más néven ḥumaynizmust. Ebben a Korán új értelmezésében a nem muszlimok nem voltak elég tiszták ahhoz, hogy muszlimokkal éljenek együtt, mert lelkileg szennyezettek voltak. A ḥumaynizmus felszólította a hívőket, hogy tisztítsák meg az iszlámot és Iránt a zsidó-keresztény szennyeződésektől [...].”⁶²⁶

A jelentés hozzátette, hogy:

„[...] Az Iránhoz köthető csoportok lényeges szerepet játszottak abban, hogy megakadályozzák az [iraki] keresztények visszatérését a Kurd Autonóm Régióhoz közeli Ninivébe. Az áldozatok kilakoltatásokról, kiutasításokról, elkobzásokról és az ingatlanok kikényszerített eladásáról számoltak be.”⁶²⁷ Továbbá az iraki keresztények problémaként jelölték meg „a diszkriminációt, a szolgáltatások nyújtásának hiányát, a munkához való jog csorbítását, a termények elégetését és az egyházi tulajdon megrongálását is.”⁶²⁸

6.8.2. Internetes médiumok, amelyekben gyűlöletbeszéd, sztereotípiák és semmibe vétel jelenik meg

Általánosságban véve a pártokhoz vagy meghatározott csoportokhoz köthető médiumokról elmondható, hogy írásaikban csak rendkívül korlátozottan számolnak be a vallási kisebbségi kérdésekről.

⁶²⁶ Rezaei, 2022, 3.

⁶²⁷ Az idézett rész a jelentés arab nyelvű összefoglalójában olvasható, lásd: Linga, 2022.

⁶²⁸ Uo.

A vallási vagy etnikai alapú gyűlöletkeltés és uszítás negatív folyamatokat indíthat el, amelyek a kisebbségek biztonságát veszélyeztetik. A történelem számos példát szolgáltatott arra, hogy a verbális vagy írásban megjelenő (például újságokban és a médiában) agresszió hogyan alakulhat át valódi, fizikai támadásokká.⁶²⁹ Hasonló események zajlottak az 1941-es iraki Farhūd idején, amikor a kisebbségellenes propaganda konkrét fizikai atrocitásokba csapott át.

Salloum (2019) kifejti, hogy a gyűlöletkeltés ereje sokszor abban is rejlik, hogy gyakran vallási vagy politikai tekintéllyel rendelkező személyek hirdetik. Ezek jelentős befolyással bírnak közösségeikre és az egyének életére. Amikor ők állítanak fel ellenségképeket vagy uszító gondolatokat terjesztenek, az üzenetük legitimációt nyer.⁶³⁰ Pontosan ez a helyzet áll fenn abban a kívülről szekulárisnak tűnő Irakban, ahol a valóságban az egyházi méltóságoknak nagy a beleszólása a társadalom működésébe. Ez különösen igaz a közösségi média világában, ahol a manipuláló vagy tartalmak szélsőben terjedhetnek.

Salloum (2019) hozzáteszi, hogy:

„Az összeesküvés-elméletek gyakran előfordulnak az ilyen diskurzusokban, és a »másikat« politikai és társadalmi problémákkal vádolják [...]. Hatásuk általában pusztító, mivel a széles körben elterjedt előítéletek és sztereotípiák kollektív paranoiává alakulhatnak, amelyet a gyűlölet hívei szándékosan erősítenek. [...] A vallási kisebbségek általában az ilyen diskurzus áldozatai, mint például a jezdik, a kaka'ik, a bahá'ik és a keresztények, különösen mivel médiában való megjelenésük nagyon gyenge, és az újságírók vallási sokszínűségről való ismeretei nagyon korlátozottak.”⁶³¹

Az összeesküvés-elméletek nagyon is gyakoriak a Közel-Kelet országaiban, amikor egy vallási csoportokat az ismeretek híján megvádolnak, és a társadalmi rendet veszélyeztetőnek állítják be. Az idézetből is kitűnik, hogy a védelem nélküli gyenge érdekképviseléssel rendelkező közösségek fokozottan kitettek eme jelenségnek.

⁶²⁹ Salloum, 2019, 52.

⁶³⁰ Uo.

⁶³¹ Salloum, 2019, 52–53.

Zahabi (2018) a „MASARAT for Cultural and Media Development” tanulmányát ismerteti, amely szerint:

*„Az iraki állampolgárok 2017. február 1. és 2017. július 1. között napi 37 gyűlöletüzenetet kaptak a különböző médiumoktól a választási kampány időszaka során, miközben ez a szám napi 176 gyűlöletüzenetre emelkedett a 2017. július 1. és 2017. július 11. közötti időszakban, a Kurd Autonóm Régió függetlenségéről tartott népszavazás során.”*⁶³²

A tanulmányból levonható az a következtetés, hogy politikai válsághelyzetekben vagy belső hatalmi vákuum kialakulásakor a média a feszültségek fokozásának eszközévé és a társadalmi nyugtalanság előidézőjévé válhat. Továbbá a gyűlöletbeszéd széles körű terjedése hátráltatja a békés viszonyokat, nem mellesleg hosszú távon jelentős károkat okozhat a különböző etnikai és vallási csoportok közötti kapcsolatokban.

Az iraki közéletben, politikai diskurzusokban és a médiában gyakorta történik megkülönböztetés, amikor kihangsúlyozzák az adott egyén vagy csoport etnikai vagy vallási hátterét.⁶³³ Eme gyakorlatnak súlyos következményei vannak a társadalmi kohézióra és az egységes iraki identitás kialakítására vagy fenntartására nézve. Egyes televíziós és rádiós műsorok vagy újságcikkek gyakorta hozzájárulnak a nemzeti összetartozás érzésének gyengítéséhez, valamint az etnovallási közösségek közötti szakadék mélyítéséhez. Ezekben egyes tulajdonságokat bizonyos csoportokkal társítanak, amelyek később előítéleteket szülnek a társadalom körében.⁶³⁴ Éppen emiatt az Irakban élő jezidiket sokan sátánimádóknak (főként hitrendszerük különlegessége miatt), a keresztényeket pedig az imperialistákkal együttműködőknek (vagy olykor „kereszteseknek”) gondolják. Emellett ugyanerre volt példa az 1940-es években és az 1950-es évek elején, amikor egy több éven keresztül zajló zsidóellenes propaganda zajlott az országban. Ez utóbbi befolyásolta a többségi társadalom gondolkodását, nem mellesleg hozzájárult az 1941-es pogromhoz, a Farhūdhoz, valamint az iraki zsidó közösség későbbi emigrálásához is.

⁶³² Az eredeti arab nyelvű művet Zahabi (2018) közli, de mi Salloum (2019) angol nyelvű fordítását használtuk fel. Lásd: Zahabi, 2018, 60–61. In: Salloum, 2019, 53.

⁶³³ Salloum, 2019, 53–54.

⁶³⁴ Uo.

Az előítéletek médiában történő, akár csak burkolt megjelenítése őshonos közösségeket tehet idegenné, ami az iraki zsidók esetében is történt. Egy megközelítőleg két és fél évezreden át a mezopotámiai régióban élő csoport mindössze néhány év alatt elhagyta szülőhazáját. Ebből kiindulva a keresztények szándékosan negatív színben való feltüntetése szintén hasonló veszélyeket hordoz magában.

6.9. Ajánlások az iraki kormánynak

Láthattuk, hogy az iraki kisebbségi médiumok számos kihívással küzdenek, amelyek egy része a központi kormány politikájához köthető. Éppen emiatt az Iraki Médiaház (Baytu-l-I‘lām al-‘Irāqī) a „Kisebbségek médiája” című 2020-ban megjelent jelentésében (I‘lāmu-l-Aqallīyyāt) javaslatokat fogalmazott meg, amelyek három témakört járnak körbe.⁶³⁵

1. oktatás;
2. figyelemfelhívás;
3. belső változások.

Ennek alapján szükséges a fiatalabb generációk oktatása, amely által szemléletváltozást lehetne előidézni. Továbbá minden fronton fel kell hívni a figyelmet a kisebbségek problémáira, valamint arra, hogy ugyanolyan állampolgárai az országnak, mint a többségi lakossághoz tartozók. Emellett némi kritika is megfogalmazódik a jelentésben, amelyben kinyilvánítják, hogy a saját áldozatszerep kihangsúlyozása nem okoz érdemi javulást körülményeikben.⁶³⁶

Azonban nem csupán az Iraki Médiaház, hanem a sokszínűsége és a vallások közötti párbeszédre fókuszáló „MASARAT Kulturális és Médiafejlesztési Alapítvány” is behatóan foglalkozik az üggyel. A média emberi jogi és kisebbségi jogi témákkal foglalkozó kapacitásának javítása érdekében ajánlásokat fogalmaztak meg az iraki kormány számára.⁶³⁷

1. *„Az iraki kormánynak intézkedéseket kell hoznia vagy politikákat kell elfogadnia az iraki közösségek és etnikumok közötti sokféleség és együttélés kérdéseivel kapcsolatos információk és ismeretek terjesztésének ösztönzésére, emellett teret kell teremtenie a különböző etnikai, vallási és kulturális nézetek interakciójához és cseréjéhez. [Mindezekre azért van szükség], mert a kisebbségek aktív részvétele a közéletben a békés és demokratikus társadalom alapvető eleme, és ebben az összefüggésben*

⁶³⁵ Baytu-l-I‘lām, 2020.

⁶³⁶ Uo.

⁶³⁷ Ezen ajánlásokat Salloum (2019) összegzi saját munkájában, lásd: Salloum, 2019, 76–77.

létfontosságú a vallási kisebbségek kultúrájáról, történelméről és örökségéről szóló rádió- és televízióműsorok készítése.

2. *[...] A médiával visszaélhetnek a megbélyegzés, a diszkrimináció és a kirekesztés platformjaként, sőt a gyűlöletbeszéd és az erőszakra való uszítás terjesztésében is. Ebben az összefüggésben a jogi környezetből még mindig hiányoznak a diszkrimináció és a gyűlöletbeszéd elleni küzdelemre vonatkozó jogszabályok. Még ha más büntetőjogi jogszabályokban vannak ide kapcsolódó cikkelyek, a törvény végrehajtása gyakran elégtelen, és a bíróságok elé kerülő ügyek száma rendkívül alacsony. Ezért a kormány és a parlament egyik legfontosabb feladata a következő időszakban az ilyen jogszabályok elfogadásán és végrehajtásán való munkálkodás.*
3. *Az iraki kormánynak olyan politikát kell elfogadnia, amely lehetővé teszi a kisebbségek számára, hogy hozzáférjenek a közmédiához, és méltányos módon képviseltetve legyenek ott, továbbá más kommunikációs csatornákon és a hivatalos szerveknél is.*
4. *A kormány sürgesse a hivatalos és félhivatalos médiahálózatokat, az állami rádiót és televíziót, hogy szánjanak több időt a kisebbségi nyelveken történő sugárzásra, és ha rendelkezésre állnak a szükséges szakemberek, nyissanak rádiós és televíziós csatornákat a kisebbségek nyelvén.*
5. *Az államnak sürgetnie kell a köz- és a magánműsorszolgáltatóknál, hogy biztosítsanak méltányos lehetőséget a vallási kisebbségek tagjai számára, hogy hallathassák hangjukat, s követeléseik bekerüljenek a közbeszédbe, ami valóban válaszolhat az összeesküvés-elméletekre, tévhitekre és sztereotípiákra, illetve gyógyírként hathat rájuk.*
6. *Ösztönözni kell a vallási kisebbségekhez tartozókat, hogy diszkrimináció nélkül tehessenek közzé információkat és hozzá is férhessenek azokhoz, valamint mozdítsák elő a kisebbségek jogát saját információs intézményeik létrehozását és használatát, ideértve azokat az intézményeket is, amelyek saját nyelvükön nyújtanak információkat a napilapokon, hírügynökségeken, rádión és televízión keresztül. [Továbbá] a nemzetközi joggal és normákkal összhangban számos frekvenciát kell biztosítani az elektronikus médiáik számára [is].”⁶³⁸*

⁶³⁸ Uo.

Az ehhez hasonló ajánlásokból kiderül, hogy reformokra lenne szükség, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy azok bevezetése rendre elmarad. Ahogy az első pontban is olvasható, a helyzetük javítása érdekében elengedhetetlen a kisebbségek médiareprezentációjának növelése és pozitív színben való feltüntetésük. Az ajánlásból továbbá kiderül, hogy az uszítás és kirekesztés összes megnyilvánulási formájának is gátat kell szabni, amit csak szigorú törvényekkel és azok következetes betartásával lehetne garantálni. A keresztények esetében továbbá pozitív változást eredményezhetne az is, ha nem arab, hanem saját, szír nyelvű platformokat is létrehoznának számukra, akár állami támogatás segítségével. Kétségtelen, hogy a prekoncepcióktól mentes párbeszéd lehet a kulcsa annak, hogy a nem arab etnikumúak és nem muszlim vallásúak egy olyan Irakban élhessenek, ahol származásuk miatt nem indulnak hátrányból.

7. ANALÓGIÁK AZ IRAKI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETÉVEL ⁶³⁹

Az iraki zsidóság története sok átfedést mutat disszertációnk témájával, ezért annak ismeretében törekszünk prognózist adni az arab országban élő keresztények jövőjével kapcsolatban. Elméletünk szerint bizonyos kisebbségekkel összefüggésbe hozható sémák folyamatosan megismétlődnek a közel-keleti államban (valamint annak megalakulása előtt Mezopotámiában), ezért a korábbi példák kiindulópontot jelenthetnek.

A zsidók tömeges kivándorlása a XX. század közepén számos összetett tényező eredményeként következett be. Az elmúlt évtizedek során különböző elméleteket és véleményeket fogalmaztak meg e folyamat magyarázataként, de az események szélesebb kontextusa és sokszínűsége lehetetlenné teszi az egyértelmű, minden részletre kiterjedő magyarázatot. Történelmi szempontból – a keresztényekével egyetemben – az iraki zsidóság helyzetét, identitását és politikai viszonyait hosszú időn át meghatározta a környezetükkel kialakított kapcsolat, amely az idők során dinamikusan változott. A brit mandátum időszakától kezdve, az arab nacionalizmus megerősödésén át, a második világháború utáni geopolitikai átalakulásig, számos tényező befolyásolta helyzetüket, de Izrael Állam 1948-as megalakulása felgyorsította az iraki zsidók modern kori exodusát. ⁶⁴⁰

A zsidók történelmi jelenléte a mai Irak területén a keresztényeknél (etnikai szempontokat figyelmen kívül hagyva) korábbi időkre, a babiloni fogságig vezethető vissza, így az egyik legrégebben fennálló zsidó diaszpóráként voltak jelen a térségben, gyarapítva a mezopotámiai civilizációk gazdasági és kulturális életét. ⁶⁴¹ Az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt, különösen a *millet* rendszer bevezetésétől, mindkét közösség viszonylagos vallási szabadságot és társadalmi elfogadottságot élvezett, szerepük jelentős volt számos területen (pl. a zsidók a banki szolgáltatások és a kereskedelem, míg a keresztények az oktatás terén voltak nélkülözhetetlenek). A brit mandátum időszaka új politikai és társadalmi viszonyokat eredményezett számukra. Ekkoriban a nem muszlimok olyan kiváltságokat élveztek, amelyek korábban nem álltak rendelkezésére: a brit gyarmati igazgatás gazdasági lehetőségekhez juttatta őket, és számos területen fontos pozíciókba kerültek. ⁶⁴²

Az arab nacionalizmus térnyerésével azonban fokozatosan megváltozott az említett közösségek státusza és megítélése. Láthattuk, hogy a helyi nacionalista eszmék a brit

⁶³⁹ Az fejezet történeti része a Zsidók egy arab országban című könyvem utószavára épül. Lásd: Tárik, 2025.

⁶⁴⁰ Tárik, 2025, 133.

⁶⁴¹ Braude, 2003, 9; Hunt, 2005, 30–31; Tárik, 2025, 133.

⁶⁴² Hourani, 1947, 21; Stillman, 1991, 5–6; Tárik, 2025, 133.

hegemóniával szembeni ellenállásból táplálkoztak, és a zsidók és a keresztények a brit érdekekhez fűződő viszonyuk miatt egyre inkább a társadalmi ellenállás célpontjaivá váltak. Az 1930-as évekre a gazdasági szerepvállalásuk (főként a zsidóké) is csökkent, ami részben a britellenes érzelmek fokozódásának és a szunnita muszlim középosztály megerősödésének volt köszönhető. A palesztin kérdés és az arab nacionalista vezetők határozott kiállása a brit és francia gyarmati hatalmak ellen tovább mélyítette az ellentétet. Ebben az időszakban az iraki zsidó közösség számos tagja, valamint sok keresztény is szembesült közvetlen diszkriminációval, és hátrányból indultak az élet számos területén.⁶⁴³

A második világháború alatt kialakuló nemzetközi feszültség a Közel-Keletet is elérte. Az európai antiszemita ideológiák hatottak egyes kormányokra, valamint a náci Németország és az arab nacionalista mozgalmak között is erős kapcsolatok alakultak ki. A német propaganda és az arab nacionalista irányzatok egy része erőteljes zsidóellenes narratívát közvetített, amely a zsidók elleni erőszakos megnyilvánulásokhoz vezetett. Ekkoriban a keresztények sokkal inkább háttérben maradtak, és innentől figyelhetők meg markáns különbségek a két csoport jogállását tekintve. A legemlékezetesebb esemény az 1941-ben lezajlott Farhūd, amely során több száz zsidót mészároltak le egy pogrom részeként. A Farhūd által okozott sokk, az anyagi veszteségek, valamint a társadalmi megbélyegzés egyaránt hozzájárultak a zsidó közösségen belüli bizonytalanság növekedéséhez, és egyre többen tekintettek a kivándorlásra, mint a lehetséges megoldásra. A keresztények esetében ez jóval később következett be.⁶⁴⁴

Izrael Állam 1948-as megalakulását követően az iraki kormány a zsidókat potenciális ellenségként kezelte. A térség arab államai közötti fokozódó feszültség és a palesztin kérdés központi szerepe miatt az iraki zsidók is gyanúba keveredtek, amely még inkább súlyosbította társadalmi helyzetüket. Értelemszerűen a keresztények nem kapcsolódtak ehhez a konfliktushoz, ami miatt egy kis időre lekerült a fókusz közösségükről. Az 1948 és 1951 közötti időszakban az iraki kormány több diszkriminatív intézkedést vezetett be, amelyek közvetlenül csak a zsidó lakosságot érintették. Az életüket szabályozó intézkedések és törvények az iraki társadalomban is egyre mélyebb szakadékot eredményeztek a zsidók és a muszlim lakosság között. Ezzel párhuzamosan a brit kormány nem lépett fel határozottan a kisebbségi csoportok, védelme érdekében, ami hozzájárult további marginalizálódásukhoz, viszont csak a zsidók szorultak ki az országból.⁶⁴⁵

⁶⁴³ Meir-Glitzenstein, 2004, 5–6.; Tárik, 2023d, 79; Tárik, 2025; 134.

⁶⁴⁴ Kaplan, 2014, 13–15; Gilbert, 1993, 114; Meir-Glitzenstein, 2004, 10; Tárik, 2025, 134.

⁶⁴⁵ Tárik, 2025, 55, 135.

A korszak sajtója gyakran ábrázolta a zsidókat az ország és az arab világ ellenségeiként. Habár keresztényeket degradáló írások is készültek bőven az adott korszakban, viszont azok hatásait nem lehet összehasonlítani a zsidóellenes propaganda következményeivel. A különböző lapok Izrael elleni, valamint általánosságban zsidókat degradáló és rágalmazó írásokat közöltek, amelyekben a zsidókat olyan veszélyforrásként jelenítették meg, akik árulást követnek el Irak és a muszlim társadalom ellen. Az állandósuló politikai és társadalmi nyomás végül a közösség egyre nagyobb részét készítette arra, hogy végleg elhagyják Irakot. A kivándorlásnak azonban az ideológiai mellett, súlyos anyagi vonzatai is voltak. A kivándorló családok kénytelenek voltak hátrahagyni vagyonukat, ingatlanaikat és üzleti érdekeltségeiket, így emigrációjuk hosszú távú komoly gazdasági veszteségekkel is járt. Ez hasonlóságot mutat a keresztények jelenlegi helyzetével, ugyanis sok asszír, szír vagy káld iraki hagyta el Irakot az elmúlt évtizedben, akik közül egyesek hátrahagyták otthonaikat és vállalkozásaikat, amelyeket a helyi muszlim lakosság egyszerűen csak elbirtokolt.⁶⁴⁶

Az 1950-es évek elején az iraki zsidók legnagyobb része Izraelbe vándorolt, részben a cionista szervezetek segítségével, amelyek titokban támogatták a kivándorlási folyamatot. Az iraki kormány egy sor intézkedést hozott, amivel a zsidó közösség kivándorlását igyekezett megakadályozni és kriminalizálni, majd később az ország elhagyását olyan feltételekhez kötötte, amelyek vagyonuk elkobzásához vezettek. Az akkoriban bevezetett törvények értelmében, ha valaki külföldre emigrált, az kénytelen volt iraki állampolgárságáról is lemondani, ami teljes vagyonának elvesztésével is járt.⁶⁴⁷ Ez mind különbséget jelent a keresztények helyzetével összehasonlítva, akik szabadon hagyhatják el az országot, habár mint ahogy említettük, vagyonuk vagy annak egy része, ha nem is központilag irányítottan, de olykor elkobzásra vagy kisajátításra kerül.

Nem túlzás kijelenteni, hogy a zsidók tömeges kivándorlása az iraki társadalom jelentős átalakulásához járult hozzá, de az ő közösségük is egy merőben új helyzetben találta magát. Az Izraelbe való beilleszkedésük során számos kihívással szembesültek, amihez hozzájárult az is, hogy az akkori izraeli kormány nem minden esetben tudta megteremteni a megfelelő feltételeket az újonnan bevándorlók számára. A beilleszkedési folyamat viszontagságai ellenére megőrizték kulturális hagyományaikat és közösségi identitásukat, ami az idősebb generációknál a mai napig tetten érhető. Az új környezetben is megtartották szokásaikat; többek

⁶⁴⁶ Tárik, 2025, 135.

⁶⁴⁷ Tárik, 2025, 70; 135–136.

között fennmaradtak a zenei és gasztronómiai hagyományaik, a nyelvük, továbbá Irakból hozott szokásaik, amelyek a mai napig gazdagítják Izrael kulturális sokszínűségét.⁶⁴⁸

Ha a diaszpórában élő iraki keresztények kérdését vizsgáljuk meg, akkor kitűnik, hogy esetükben nem áll fent egy olyan állam (mint Izrael), ahova „alanyi jogon” bebocsátást nyerhetnek. Míg az iraki zsidóknál a zsidó identitás továbbélését Izrael Állam garantálja, addig az idegen földön élő Irakból származók kultúrájának a hanyatlása figyelhető meg, főképpen a fiatalabb generációk esetében, akik már jóval alacsonyabb szinten beszélnek őseik nyelvét, és sokuk integrálódott vagy asszimilálódott az új környezetbe.

Az hosszú történelmi jelenlétük ellenére Irak mára már nem rendelkezik önálló zsidó közösséggel. A mai iraki társadalomban a zsidóság emlékét leginkább kulturális örökségként, történelmi emlékként és archív dokumentumokban őrzik, amelyeket különféle szervezetek és intézmények próbálnak megőrizni. Emlékezetük azonban tovább él a diaszpórában, főként Izraelben, az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, ahol a közösség tagjai közösen ápolják az iraki kulturális hagyományokat, és törekszenek arra, hogy továbbadják azokat a következő generációknak.⁶⁴⁹

Kivándorlásuk egy komplex történelmi, politikai és társadalmi folyamat eredménye, amely hozzájárult a közel-keleti térség etnikai és vallási szerkezetének átalakulásához is. A történelem tanulságai felhívják a figyelmet arra, hogy a kisebbségek védelme és kulturális örökségük megőrzése a teljes társadalom szempontjából is alapvető jelentőségű.⁶⁵⁰

Éppen ezért, ha a mai Irakban élő nem muszlim csoportok nem kapnak megfelelő védelmet, és nem biztosítják számukra a szükséges életfeltételeket, akkor az is megtörténhet, hogy a több mint kétezer éve létező iraki kereszténység már csak a történelembökönyvekben fog fennmaradni.

⁶⁴⁸ Bashkin, 2017, 7; Tárik, 2025, 136.

⁶⁴⁹ Tárik, 2025, 136.

⁶⁵⁰ Tárik, 2025, 137.

8. ÖSSZEGZÉS

Az értekezés megírása során több szempontot is szem előtt tartottunk. Megindokoltuk a témaválasztást és kitértünk a téma tudományos aktualitására is. Emellett meghatároztuk a célkitűzéseket, számos hipotézist állítottunk fel, és feltettük a kutatási kérdéseket.

Részletesen kifejtettük, hogy mely kutatási módszerekre támaszkodtunk a vizsgálódás során, továbbá a tudományági kapcsolódásra is kitértünk. Mindezek mellett a tartalmi és időbeli kereteket is meghatároztuk.

A disszertációban több nagyobb témakör került kifejtésre, amelyek további alfejezeteket tartalmaznak. Az identitás kérdéseinek taglalása szolgáltatta az első nagyobb blokkot, amelyben arra az egyszerűnek tűnő, de a valóságban rendkívül bonyolult kérdésekre kerestük a választ, hogy a valóságban kik is azok az iraki keresztények, hogyan kerültek Mezopotámia területére, és hogyan pozicionálhatók a térség életében és társadalmában. Emellett nyelvi, valamint etnikai és vallási összefüggésekkel kapcsolatban is részletesen ismertettük a téma sajátosságait.

A következő nagyobb részben a keresztények jogállását vizsgáltuk a különböző korszakokban, különös fókusszal a XX–XXI. századra. A téma feldolgozása során a forrás- és tartalomelemzés módszertanát hívtuk segítségül. Ennek keretein belül titkos belügyi jelentéseket, korabeli esetleírásokat és tárgyalások jegyzőkönyveit vettük górcső alá, eredeti arab nyelven.

Továbbá az elmúlt években számos iraki kereszténnyel folytattunk beszélgetéseket és interjúkat. Ezek egy része személyesen, egy része pedig online módon került lebonyolításra. Tíz konkrét kérdésre kerestük a választ, és az ebből levont következtetéseket egy külön fejezetben közöltük.

Az értekezés egy további nagyobb egységét az a fejezet jelenti, amelyben a keresztények marginális helyzetét állítottuk középpontba. Ennek demonstrálása érdekében korabeli, valamint modern iraki napilapok és internetes tartalmak anyagait vizsgáltuk, amivel kapcsolatban egy kvantitatív elemzéssel is szolgáltunk.

Végezetül pedig röviden kitértünk más iraki kisebbségi csoportok (főképpen a zsidók) helyzetére, és párhuzamot vontunk a keresztények körülményeivel, valamint prognózist is adtunk.

8.1. A téma összegzése

Az identitás kérdéseinek taglalása

A mezopotámiai keresztény csoportok egy része őshonosnak tekinthető a mai Észak-Irakban, Törökország délkeleti részén, Irán északnyugati részén és Szíria északkeleti részén, mivel hagyományaik szerint a kereszténység jelenléte itt az apostolok koráig nyúlik vissza.⁶⁵¹ A kereszténység mezopotámiai történelme során több egyházszakadás is történt. Az asszír keleti egyház (korábban nem hivatalos nevén nesztoriánus egyház) és a szír ortodox egyház vallásjogi vitákat követően jöttek létre; az előbbi az epheszoszi zsinaton (431), míg az utóbbi a khalkédóni zsinaton (451). A római katolikus hittérítők XVI. századi megjelenését követően újabb hitközösségek jöttek létre: a káld katolikus egyház (1552) és a szír katolikus egyház (1783). Ma mindkét vallási közösség számottevő követővel rendelkezik Irakban.⁶⁵²

Az iraki keresztények egy részének körében létezik az asszír elnevezés, mint identitáskategória, azonban az elmúlt évszázad különböző iraki kormányai ezt sosem ismerték el hivatalosan. A magukat asszírnak vallók narratívája szerint ők egy arámi nyelvet (annak szír nyelvjárását) beszélő, az egykori Mezopotámia területeiről származó népesség, amely már jóval a kereszténység előtt is létezett.⁶⁵³

Közösségük megnevezésének vizsgálata bizonyítékokkal szolgálhat eredetmeghatározásuk szempontjából. Az Újasszír Birodalom i. e. 612-ben megszűnt, de ez nem jelentette az asszír megnevezés eltűnését. A klasszikus görög nyelvhasználatban a Szíria és AsszírIA szavakat gyakran felcserélve használták. Az iszlám uralom korai időszakában az „AsszírIA” és „asszírok” kifejezések bekerültek az arab nyelvbe és irodalomba. Továbbá az is jellemző volt, hogy a történelem folyamán sokan felcserélve használták az asszír és a káld elnevezéseket.⁶⁵⁴

A modern kori kutatók általánosságban két táborra oszlanak: egy részük bizonyíthatónak véli az ókori és a mai asszírok kulturális rokonságát, egy másik részük viszont elveti azt. Az előbbi csoportba tartozók azon a véleményen vannak, hogy az asszírok mindig is tudatában voltak saját, az arabtól eltérő identitásuknak, amelyekre nyelvi és kulturális példákat is lehet hozni.⁶⁵⁵ Azonban ellenvéleményeket is találhatunk, ugyanis napjaink kutatói közül sokan nem látják bizonyíthatónak az ókori és modern asszírok közötti kontinuitást. Szerintük a különböző

⁶⁵¹ Petrosian, 2006, 113.

⁶⁵² Murre-van den Berg, 2009, 155; Wilmhurst, 2000, 348; Winkler, 2019, 129; Filoni, 2017, 35.

⁶⁵³ Donabed, 2015, 3.

⁶⁵⁴ Shehadeh, 1994, 285; Komoróczy, 2006, 62.

⁶⁵⁵ Crone–Cook, 1977, 87.

korokban élt asszírok közötti relációra és folytonosságra nem lehet döntő bizonyítékkal szolgálni.⁶⁵⁶

A sok különböző vélemény taglalásán túl elengedhetetlen annak ismerete, hogy maguk az asszírok miként tekintenek magukra. Az 1945-ös San Franciscó-i Világbiztonsági Konferencián felolvasott „Asszír Nemzeti Petíció” bevezetője sokat elárul identitásfelfogásukról: *„A mai asszír nemzet az egykori nagy Asszír Birodalom és a világ legnagyobb valaha ismert missziós egyházának maradványa.”*⁶⁵⁷

Ha pusztán a történelmi tényekre hagyatkozunk, akkor láthatjuk, hogy a soknemzetiségű Újasszír Birodalom i. e. 911-ben jött létre és területének egy nagyobb hányada a mai Irak részét képezi. Vezető rétegét egy akkád nyelvet beszélő populáció alkotta, de a hódítások során a meghódított területek egy részén arámi nyelvet beszélő népesség élt. Nyelvük a gyakori deportálások következtében az i. e. IX. századtól kezdve egyre elterjedtebbé vált, és amikor i. e. 612-ben megalakult az Újbabiloni Birodalom, akkor az arámi nyelvű népesség került túlsúlyba.⁶⁵⁸ Ezzel összefüggésben jelenkorunk iraki (egykori mezopotámiai területen élő) arámi nyelvet beszélő keresztényei magukra, mint az Újasszír Birodalom, valamint az Újbabiloni Birodalom örököseire tekintenek. Tény, hogy minden kétséget kizáróan nem lehet bizonyítani az ókori és a mai modern iraki asszír keresztények közötti közvetlen kontinuitást, viszont ez utóbbiak sok tekintetben kötődnek az egykori mezopotámiai birodalmakhoz.

Ami a nyelvi kérdéseket illeti, az őshonos iraki keresztények anyanyelve az arámi egyik keleti dialektusa, amit szír nyelvnek is neveznek. Az arámi elterjedése az egykori Mezopotámia területén mintegy háromezer évre nyúlik vissza, és a mai napig beszélik Irakban. Virágzása az i. sz. III. sz.-tól a VII. sz.-ig tartott. A VII. században azonban az arab hódítások után jelentősége lényegesen csökkent, de nem tűnt el teljesen. A keresztény népesség arámi nyelvről arabra váltása valójában a mai napig is tart, mivel Észak-Irakban közülük sokan csak minimális szinten beszélik az arab nyelv iraki dialektusát.⁶⁵⁹

A XIX. században egy jelentős misszió indult el a mezopotámiai (de nem a mai Irak területén lévő) Urmiába, ahol a nesztoriánus közösség között kívánták terjeszteni az evangéliumot. A nyugati világból érkező misszionáriusok gondos tervezést követően választották ki a helyszínt, és érdemi munkát végeztek el hittársaik körében. Sokak szerint viszont jelenlétük felborította

⁶⁵⁶ Becker, 2008, 394–415.

⁶⁵⁷ A teljes szöveget lásd: ATOUR, 2021.

⁶⁵⁸ Petrosian, 2006, 113.; Hanoosh, 2016, 11–12; Donabed, 2015, 70.

⁶⁵⁹ Iványi, 2000, 1312; Khan, 2007, 98.

az addigi egyensúlyt, és feszültségeket idézett elő a helyi keresztények és a többségi társadalom között. Ettől függetlenül küldetésük a közel-keleti kereszténység szellemi megújulása szempontjából kulcsfontosságú volt, és végső soron vívmányaik hatásai a mai napig érződnek. E periódusban két nagyon fontos dolog zajlott; egyrészt a szír nyelv egységesítése; másrészt az addig csak vallási közösségként létező asszírok felfedezték saját nemzeti identitásukat, azt, hogy a többségi lakosságtól eltérő önazonossággal bírnak.⁶⁶⁰

A múlt században zajló kurd lázadások a keresztény közösségek életét is jelentősen befolyásolták. A keresztények lakhelyváltása nyelvi változásokat is előidézett, nevezetesen a szír nyelvhez való viszonyuk átalakulását. A disszertációban ismertetett kutatások szerint a nagyobb városokban letelepedett keresztények első és második generációja még tartja, de harmadik és negyedik generációja már elvesztette ősei anyanyelvét. Külön kiemelandó, hogy a második generációnál a szír mellett az arab nyelv magas szintű ismerete is megfigyelhető, ugyanis a fiatalabb generációk beilleszkedéséhez szintén elengedhetetlen a magas szintű arab nyelvtudás.⁶⁶¹

Továbbá az értekezésben megállapítottuk, hogy az iraki nyelvpolitikát tekintve hat korszakot különböztethetünk meg:

1. A brit mandátum időszakában az iraki alkotmány jóvoltából nyelvi sokszínűség bontakozott ki. A kisebbségeknek joga volt olyan iskolákat létrehozni, ahol az adott kisebbség nyelvén folyt az oktatás. Erről az 1925-ben elfogadott királyi alkotmány rendelkezett.⁶⁶²
2. Az 1930-as évek közepétől az iraki köztársaság megalakulásáig pánarab nacionalista eszmék nyertek teret, és az arab identitás kihangsúlyozása háttérbe szorította a kisebbségi csoportokat.⁶⁶³
3. 1958 és 1963 között ‘Abd al-Karīm Qāsim vezetése idején az iraki nacionalizmus került előtérbe. Irak összes állampolgárát egyenlőnek tekintették, és a nem muszlim közösségek nagyobb szabadságot élveztek a kulturális és vallási szokásaik felvállalását, valamint nyelvhasználatukat tekintve.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ Joseph, 2000, 68–69; Murre-van den Berg, 1999, 16–17.

⁶⁶¹ Odisho, 2009, 96.

⁶⁶² Kerkulu, 2009, 23–25.

⁶⁶³ Eppel, 2004, 38–39.

⁶⁶⁴ Naoum, 2018, 10.

4. Az 1963 és 1970 közötti időszakban a kisebbségi csoportokat (pl. keresztényeket), és úgy általában az iraki állampolgárok sokszínűségét erőteljesen elnyomták. E nacionalista ideológiával átítatott korszakban nem maradt helye a kisebbségi nyelveknek, az arab nyelv kizárólagossága érvényesült.⁶⁶⁵
5. A Şaddām-érában (egészen 2003-ig) a társadalmi egyenlőség ténylegesen nem valósult meg, csak annak látszata mutatkozott meg. Elejét vették az iraki keresztények kulturális kibontakozásának, és megindult a ba‘īista rezsim elnyomó politikája.⁶⁶⁶
6. A 2003-as amerikai intervenciót követően egészen 2014-ig a törvényeket tekintve lehetőség adódott a kisebbségi nyelveknek az oktatási rendszerben és közéletben való használatára, azonban jellemzően elmaradt a jogszabályok végrehajtása.⁶⁶⁷

Az iraki keresztények jogállása

A történeti áttekintés során megvizsgáltuk a mezopotámiai keresztények jogállását a különböző korszakokban. Megállapítottuk, hogy a Szászánidák mezopotámiai uralma alatt már nagy lélekszámú keresztény közösség jött létre, amit több bizonyíték is alátámaszt.⁶⁶⁸

Az arab–muszlim hódítók a 630-as években hódították meg Mezopotámiát. Az ott élő nem muszlimok életét szinte alig befolyásolták. Mindennapjaikra továbbra is saját vallási fennhatóságaik gyakorolták a legnagyobb hatást. Az uralkodó és a kormányzók szándékosan nem avatkoztak be a nem muszlimok életébe, akikre gazdasági okokból kifolyólag főként bevételi forrásként tekintettek.⁶⁶⁹

A muszlimok kinyilatkoztatott vallásként tekintettek a judaizmusra, a kereszténységre, a mandeusok vagy szábeusok hitére, és e közösségekhez tartozókra úgy hivatkoztak mint „könyves népekre”. E nem muszlim csoportok védelemben részesültek, amiért fejadót fizettek. Az uralkodó és a tartományi vezetők fontos jövedelmi forrásként tekintettek rájuk, ezért nem voltak érdekeltek tömeges áttérésükben.⁶⁷⁰

Az ‘Abbászidák (750–1258) idején komoly változások következtek be a nem muszlim közösségek életében. Az iszlám világ új fővárosa, Bagdad, számos népcsoport gyűjtőhelyéül szolgált. Uralkodótól függően az arab származású muszlimokat és a nem arab muszlimokat

⁶⁶⁵ Yaseen et al., 2016, 2–3.

⁶⁶⁶ Donabed, 2015, 171.

⁶⁶⁷ Yaseen et al., 2016, 2.

⁶⁶⁸ Etheredge, 2011, 72.

⁶⁶⁹ Hawting, 2000, 37.

⁶⁷⁰ Kárpáti, 2009, 36; Nissen–Heine, 2009, 135.

részen egyenlőnek tekintették, habár a könyves népekhez tartozókat továbbra is adót fizető védett kisebbségként kezelték. Társadalmi szinten viszont könnyebben érvényesülhettek, és egészen magas pozíciókig is eljuthattak. Az 'Abbászida Birodalom első két évszázada számottevő kulturális fejlődést hozott, amelyhez a nem muszlimok is jelentősen hozzájárultak. Latin és görög nyelvű tudományos műveket fordítottak le arabra, és ebben az időszakban a nem muszlim szerzők is maradandót alkottak.⁶⁷¹

1258-ban a Hülegü vezette mongol seregek leigázták Bagdadot és végeztek az 'Abbászida Birodalom utolsó kalifájával. A keresztények elkerülték Hülegü seregeinek öldöklését, és fontos szerepet töltöttek be a mongolok által vezetett birodalmi adminisztrációban.⁶⁷² E számukra viszonylagos pozitív időszak csak 1295-ig állt fenn, amikor Ġāzān kán áttért az iszlámra, és ezt követően elszaporodtak a nem muszlimokkal szembeni visszaélések és pogromok.⁶⁷³

A mezopotámiai keresztények körülményei a XV. században tovább romlottak. Timūr Lenk és seregei üldözték a helyi lakosságot, valamint járványok is pusztítottak, ezért a keresztények Mezopotámia északi területeire menekültek.⁶⁷⁴

A XVI. század elején a Šafavidák mezopotámiai kereszténységgel és más kisebbségekkel való bánásmódja korántsem volt toleránsnak mondható. A šafavida uralkodók és a nem muszlim alattvalók olykor még meg is ütköztek egymással. Ez utóbbiakat gyakorta hitetleneknek bélyegezték, és viszályok robbantak ki az általuk fizetendő magas adók miatt is.⁶⁷⁵

Az oszmánok 1534-et követően uralkodtak Mezopotámia felett. A keresztényekkel szemben ebben az időszakban viszonylagos toleranciát tanúsítottak, aminek ugyanakkor feltételei voltak. Megőrizhették kulturális identitásukat és vallásukat, amiért cserébe adót kellett fizetniük és lojalitást tanúsítaniuk a szultán és az Oszmán Birodalom felé. Joguk volt saját nyelvük használatára, szabályozhatták saját ügyeiket, szabadon gyakorolhatták vallásukat és megszervezhették oktatásukat. Az oszmán politika nem olvasztotta be a kisebbségeket a

⁶⁷¹ Alotaibi, 2021, 100–101.

⁶⁷² Somogyi, 2005, 55; Dawson, 1955, XXV; Royel, 2017, 7.

⁶⁷³ Filoni, 2017, 33.

⁶⁷⁴ Starr, 2013, 478–479.

⁶⁷⁵ Shakiba, 2019, 267.

muszlim többségbe. Az oszmánok által bevezetett, úgynevezett *millet* rendszer gazdasági lehetőségeket rejtett magában és garantálta belső autonómiájukat.⁶⁷⁶

A mai Irak területén a XVIII. században és a XIX. század első harmadában a Mamlúkok gyakoroltak teljhatalmat. E korszakban az oszmánok uralkodásának első felében tapasztalható toleranciának már nyoma sem volt, egyes kisebbségi csoportok pedig gyakorta fellázadtak, de felkeléseiket mindig elfojtották. A Mamlúkok regnálása idején feszült légkör alakult ki a muszlim többség és a különböző etnikai és vallási kisebbségek között.⁶⁷⁷

A keresztények nyugatosodása a XIX. században kiváltotta a többségi társadalom ellenszenvét, ami miatt felborult a felekezetek és etnikai csoportok közötti kényes egyensúly. A Nyugat most már közvetlen módon is beavatkozott az oszmán belügyekbe, ami a keresztény lakossággal való konfliktusok előidézőjévé vált. A XIX. század végén az ifjútörök mozgalom követői a töröktől eltérő identitások elnyomásába fogtak, és eltökéltek voltak a török kultúra megtisztítása mellett. Ez jelentős hatással volt a Mezopotámiában élő keresztényekre. Közösségük szenvedett az etnikai feszültségektől, de próbálták megóvni kulturális és vallási identitásukat még e nehéz körülmények között is. A keresztényeket ezen időszak alatt számos atrocitás érte.⁶⁷⁸

Nemcsak a mai Irak területén, hanem Hakkariban, a mai Törökország keleti részén is éltek keresztény törzsek. Az első világháború elején az oszmánok és kurdok által elkövetett visszaélések miatt a többségük Északnyugat-Iránba menekült, ahol ideiglenesen Urmiában rendezkedtek be. Ezt követően a britek által elfoglalt mezopotámiai zónába menekültek.⁶⁷⁹ Azon 1925. decemberi döntés, aminek értelmében Irak és Törökország határainak megállapítására került sor, szertefoszlatta a Hakkariból származó keresztények abbéli reményét, hogy visszatérjenek eredeti otthonaikba. E magukat asszírként tituláló csoportot nem tudták a multikulturális Irakba integrálni, ami döntő szerepet játszott az 1933 nyarán bekövetkezett drámai eseményekben, a summayli mészárlásban.⁶⁸⁰

A Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī (1933, 1940–1941, 1941) vezette iraki nacionalista vezetés jelentősen rontotta a nem muszlimok életkörülményeit. A nacionalisták átvették az irányítást a

⁶⁷⁶ Alexander, 2004, 17; Aral, 2004, 467–468.

⁶⁷⁷ Hathaway–Barbir, 2008, 95–97; Taqqūš, 2015, 53–57; Yezidis International, 2014.

⁶⁷⁸ Tseligka, 2025, 366.

⁶⁷⁹ Travis, 2006, 333.

⁶⁸⁰ Murre-van den Berg, 2016, 29; Travis, 2010, 268.

frissen megalakult iraki államban, és mivel az ott élő keresztények a britek szövetségeseiként számontartott közösség volt, jogsértéseknek és zaklatásnak voltak kitéve.⁶⁸¹

Ebben az időszakban egy nagyfokú elvándorlás következett be, ami a demográfiai adatok megváltozásával járt együtt. A kisebbségek (főképpen zsidók) tömegei hagyták el az országot. Olyan pogromok történtek, mint a Farhūd, vagy a summayli mészárlás, de a médiában is gyűlöletkeltő propaganda terjedt, ami a többségi lakosságot a nem muszlimok ellen hangolta. E történések Rašīd ‘Ālī al-Gaylānī kormányzása alatt egyre csak fokozódtak.⁶⁸²

A második világháború idején Irakban súlyos gazdasági válság bontakozott ki. A vidéki területeken a szegénység mértéke a kritikus szintet érte el, és az északi-iraki régióban autonómia és szervezettség híján élő keresztényekre ez rendkívül negatív hatást gyakorolt, kiszolgáltatottságuk mértéke jelentősen megnőtt.⁶⁸³

1958 júliusában ‘Abd al-Karīm Qāsim vezetésével a Szuverenitási Tanács került hatalomra. Qāsim iraki nacionalista eszméi mellett elfogadta a keresztények kulturális- és vallási gyakorlatainak nyilvánosság előtti megélését, és felszámolta a kisebbségekkel szembeni diszkriminatív politikát. Elsődleges célja az etnikai és vallási hovatartozástól független egységes iraki identitás megteremtése volt. Ehhez hozzátartozott a nem muszlim csoportok, azon belül az iraki keresztények támogatása és védelme, valamint a vallásszabadság biztosítása. Ezen időszakban a szektariánus ellenségeskedés háttérbe szorult, és a társadalmi feszültségek jelentősen redukálódtak.⁶⁸⁴

Az 1963-at követő politikai irányvonal merőben különbözött ‘Abd al-Karīm Qāsim rendszerétől. Ekkortól már megakadályozták a kevésbé lojális csoportok érvényesülését. Elsődleges célpontjuk a „nem megfelelően gondolkodó” állampolgárok voltak, etnikai hovatartozásuktól függetlenül. A Ba‘t Párt által uralt kormányok nem törődtek a kisebbségek kulturális különbözőségével, e rétegek asszimilációjára törekedtek. Politikájukra jellemző volt, hogy céljaikat fenyegetés (pl. gazdasági) útján próbálták elérni, továbbá a nacionalisták korábban már „jól bevált” eszközére, a sajtótermékek és a média által sugárzott propagandára támaszkodtak.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ Hunt, 2005, 71; Meir-Glitzenstein, 2004, 10.

⁶⁸² Meir-Glitzenstein, 2004, 14; 21.

⁶⁸³ Jackson, 2018, 240.

⁶⁸⁴ Naoum, 2018, 10.

⁶⁸⁵ Donabed, 2015, 199; Marr, 2012, 117; Nissen–Heine, 2009, 157; Hunt, 2005, 82.

A keresztények befolyása és jogai 1963-at követően számottevően csökkentek. Továbbá problematikus volt, hogy szándékosan generálták a különböző felekezetek közötti feszültségeket, ellentéteket és szakadásokat előidézve közösségeikben. A Ba'ṭ Párt az iraki keresztények eltérő identitását elnyomta. Ez azt eredményezte, hogy sokszor el kellett titkolniuk vallási hovatartozásukat. A keresztények ebben az időszakban csak úgy érvényesülhettek, és úgy juthattak el magasabb szintekre, ha különbözőségüket megtagadták és megfeleltek a párt ideológiai elvárásainak.⁶⁸⁶

Az 1980–1988 között zajló iraki–iráni háború során a keresztények is behívót kaptak, akiket aztán egyenesen a frontvonalra küldtek. Sokan nem tértek vissza közülük, mások pedig elhagyták Irakot, és a környező országokba vagy Nyugatra menekültek. 1990-re az asszír–szír–kald identitás szinte teljesen eltűnt, továbbra is az arab keresztény megnevezés maradt használatban.⁶⁸⁷

Nem sokkal ezután egy elvándorlási hullám vette kezdetét, mivel sokan attól tartottak, hogy a kényszersorozás újra megismétlődik. Mindezek miatt számos keresztény hagyta el Irakot, és költözött a szomszédos országokba, vagy megpróbált Európába vagy Észak-Amerikába jutni menekültként. Egyes családok viszont még kivártak és abban bizakodtak, hogy a biztonsági helyzet rövidesen helyreáll, azonban az elnyomás tovább folytatódott.⁶⁸⁸

A 2003-as amerikai intervenció nem váltotta be az iraki politikai helyzet javulásával kapcsolatos reményeket. Az amerikaiak megjelenését követően az iraki adminisztráció szétesett, ami a korábbinál is kaotikusabb helyzetet idézett elő. A vallási és etnikai csoportok között erőszak bontakozott ki, és a keresztényekhez hasonló közösségeket rendkívül hátrányosan érintették a rendszerváltozást követő események. Megjelentek és megerősödtek a radikális csoportok, például az al-Kaida és az Iszlám Állam, és tevékenységük sok esetben szándékosan a kisebbségi csoportokat sújtotta. Az erőszak tovább rontotta a kisebbségek életkörülményeit Irakban. 2003 óta pedig már egyértelműen a fennmaradásukért kell megküzdeniük.⁶⁸⁹

Az elmúlt évtizedekben a keresztények folyamatos elvándorlása tapasztalható, mely jelenség 2003-at követően jelentősen felgyorsult. A XX. század során az az általános tendencia érvényesült, hogy főképpen a jobb munkalehetőségek és a romló biztonsági helyzet miatt

⁶⁸⁶ Lewis, 2003, 49–57.

⁶⁸⁷ Uo.

⁶⁸⁸ Uo.

⁶⁸⁹ Fagen, 2009, 4; Tárik, 2022e, 169–184.

országokon belül is sokan emigráltak és hagyták el a Ninive-síkságot, valamint Irak északi részét, és az ország középső vagy déli területeire vándoroltak. A 2010-es éveket követően viszont a terrorizmus tovább erősödött, ami miatt is sokan lakóhelyük elhagyására kényszerültek. A központi kormány befolyása eltérő a különböző periódusokban, ami azt jelenti, hogy nem mindig képes megfelelő védelmet biztosítani a nem muszlim közösségek számára. Ezt csak tetézi a radikális csoportok tevékenysége, amelyek viszont pont ezt a hiányosságot igyekeznek kihasználni, és a nyugati világnak tulajdonított sérelmeket saját keresztény (vagy más vallású) honfitársaikon megbosszulni.⁶⁹⁰

Az Iszlám Állam Szíriában és Irakban komoly veszteségeket szenvedett el az elmúlt nyolc évben, de ez nem jelenti azt, hogy az ellenük folytatott küzdelem véget ért volna. A terrrorszervezethez tartozó csoportok hatalmas területeken képesek támadásokat indítani. Európában szintén jelen vannak radikális, főképpen az Iszlám Állammal összefüggésbe hozható egyének, ami kihívások elé állítja a biztonsági szerveket. A terrorcselekmények tehát nem szűntek meg, és az Iszlám Állam még mindig nagyfokú fenyegetést jelent a Közel-Keleten (és máshol).⁶⁹¹

Ez a körülmény folyamatos félelmet tart fenn az érintett régiók lakói körében, de ha konkrétan az iraki keresztények helyzetét vizsgáljuk meg, akkor szintén negatívan hat közösségeikre az elvándorlás jelensége, valamint a hiányos infrastruktúra, de gondot okoz az is, hogy a biztonsági helyzet korántsem kielégítő a terrrorszervezettől visszafoglalt területeken. Ez utóbbihoz hozzájárul, hogy az Iszlám Állam visszaszorításában részt vevő fegyveres milíciák mára szintén fenyegetést jelentenek a nem muszlim csoportokra.

Az interjúk

Ezenfelül a disszertáció egyik lényeges eleme a magukkal az érintettekkel készített interjúk. A munkánkban prezentált iraki keresztényekkel folytatott beszélgetések három fő témakört jártak körbe:

- az identitás,
- a nyelvhasználat,
- és a kollektív történelmi emlékezet kérdéseit.

E témák feldolgozásán keresztül fény derül a keresztények saját narratívájára és körülményeikről alkotott nézeteikre. A beszélgetésekből kiderült, hogy a válaszadók többsége

⁶⁹⁰ Oehring, 2017b, 14–15.

⁶⁹¹ Dezső, 2021, 7–9.

szerint nem létezik ún. arámi identitás, mivel ez legfeljebb csak a nyelv megnevezésére szolgálhat.

Emellett a válaszok 76%-a pozitív volt arra a kérdésre vonatkozóan, hogy az „asszír” elnevezés vajon önálló etnikumot jelöl-e. Az összes válaszadó 14%-a szerint nemcsak, hogy önálló etnikumot jelöl a megnevezés, hanem a szíreket és a káldokat is lefedi.

További fontos kérdés volt, hogy az interjúkban résztvevők szerint mely elnevezés fedi le az összes iraki keresztényt? A válaszok 28%-a az asszír, 44%-a pedig az asszír/szír/káld hármas megnevezés volt, míg 14% említette a keresztény, és másik 14% a szír elnevezést.

A szír még mindig sok iraki keresztény anyanyelve, akik több különböző elnevezéssel illetik azt, de a nemzetközi tudományos életben legfőképpen (angol átírással) sureth-nek nevezik. Így arra a kérdésre, hogy miképpen nevezik az iraki keresztények saját nyelvüket, az angol nyelvű beszélgetések során három elnevezésről esett szó. A „syriac” elnevezést 22,22%, a „sureth” elnevezést 55,55%, míg az „assyrian” elnevezést a válaszadók 22,22%-a említette. Az arab nyelvű interjúkban pedig csak a „sūriṭ” név hangzott el, továbbá elenyésző százalékban megemlítették az „āṭūrāyā”-t is, mint a „sūriṭ” szinonim alakját.

A summayli mészárlás a mai napig beszédtema az iraki keresztények körében; az eseménysorozat emlékezete mélyen beleivódott közösségeik azonosságtudatába. Az interjúkban résztvevők 80%-a tökéletesen tisztában volt az esettel, akik markáns véleményt alkottak az 1933-ban történt mészárlásokkal kapcsolatban.

Az 1986–1989 között lezajlott Anfāl-hadművelettel viszont már kevesebben voltak tisztában. Habár az összes válaszadó tudatában volt annak, hogy az említett időszakban egy kisebbségeket sújtó hadjárat történt, viszont a válaszadók 36%-a nem volt képes a nevén nevezni a mészárlást.

A 2003-as amerikai intervenció keresztényekre gyakorolt hatásairól vegyes válaszok születtek, jóllehet ezek többsége a helyzetük romlásával és problémáikkal voltak kapcsolatosak.

Annak a kérdésnek, hogy miképpen őrizték meg kulturális életüket az iraki keresztények a különböző korokban, rendkívüli jelentősége van. Válaszaikból kiderül, hogy számukra sokat jelent az ősi rituálék és vallási gyakorlatok megőrzése, ami nemzedékekről nemzedékekre száll. Ezek fennmaradása azért is sikerülhetett, mert saját településeiken lehetőségük nyílt ezek ápolására, leszámítva a diktatúrával telt évtizedeket.

Az iraki keresztény felekezetek közötti kapcsolódási pontok megismerése az interjúk szerves részét képezték. A válaszadók 46%-a a közös történelmet, 28%-a a közös kultúrát, míg 26%-a a közös nyelvet jelölte meg a legfontosabb kohéziós erőnek.

Végezetül szintén kiemelendő kérdés volt az is, hogy az iraki keresztények miért hagyják el saját szülőföldjüket és miért térnek vissza olyan kevesen. Az interjúkban résztvevők többsége a rossz biztonsági helyzetet, a leromlott infrastruktúrát és a gazdasági lehetőségek hiányát említette meg.

Az iraki keresztények marginális helyzete

Az identitás kérdéseinek megválaszolása mellett megvizsgáltuk az iraki média kisebbségi, főként keresztényekkel kapcsolatos vonatkozásait. Az Irakban napjainkban erőteljesen tapasztalható politikai és társadalmi instabilitás, továbbá a vallási és etnikai konfliktusok az ország médiaképére és sajtószabadságára is komoly hatást gyakoroltak. A kutatásunk során nyilvánvalóvá vált, hogy a kisebbségekhez tartozó iraki sajtó lehetőségei korlátozottak, ami a keresztény sajtóval kapcsolatban is elmondható.

A korai keresztény sajtó létrehozásában nagy szerepet játszottak a külföldi misszionáriusok, akik nyomdákat alapítottak, ahol iskolai tankönyveket nyomtattak, és megteremtették a lehetőségét az újságok és folyóiratok kiadása előtt Mezopotámia különböző régióiban. A legelső újságokat a káldeusok, szírek és asszírok kezdték kiadni és terjesztetni a XIX század közepén.⁶⁹²

A szír nyelvű sajtó folyamatos problémákkal küszködött. Kezdetben híján voltak azon nyomdagépeknek, amelyek képesek lettek volna nyelvük speciális karaktereinek leírására. Sokszor a szírtől eltérő írásjelekkel jelentettek meg újságokat, vagy a kalligráfusok rajzait hívták segítségül. A XIX. és a XX. században több különböző szír nyelvű kiadvány jelent meg Mezopotámia területén. Sajtójuk további nehézségekkel is szembesült, például a terjesztés, a cenzúra és a pénzügyi akadályok is útját állták zavartalan működésüknek.⁶⁹³

Napjainkban részben hasonló, de részben más típusú problémákkal is szembesül az iraki keresztény sajtó. Megállapítottuk, hogy lehetőségei korlátozottak, és jelenleg a következő nehézségekkel küzdenek:

⁶⁹² Becker, 2015, 103; Baarda, 2020, 92.

⁶⁹³ Rassam, 2005, 99–101; Baarda, 2020, 100; Al-Rawi, 2012, 9.

- Sajtótermékeik alacsony példányszámban jelennek meg, és ezeket nehéz eljuttatni más területekre;
- Szerkesztőik és újságíróik sok esetben veszélynek vannak kitéve, nevezetesen terrrorszervezetek és milíciák célpontjaivá váltak;
- Szűkös anyagi forrásokkal bírnak, ami akadályozza az újságok terjesztését;
- Egyhangú tartalom.

2003 után több különböző szereplő irányítása alá kerültek az iraki médiumok. Ezek a következő négy kategória valamelyikébe sorolhatók:

- kormányzati média;
- magánjellegű és pártorientált média;
- privát és független média;
- kisebbségekhez köthető sajtóorgánumok, amelyek a többségi arab társadalomtól való elkülönülésüket is hangsúlyozzák.

Ha konkrétan az iraki keresztényekhez köthető médiát elemezzük, akkor kijelenthető, hogy számos hiányossága van:

- gyakran kifelejtik iraki mivoltuk hangsúlyozását, amivel elkülönülésüket erősítik meg;
- az iraki keresztény média súlytalan és alacsony szintű befolyással bír;
- a legtöbbször áldozatként mutatják be a kisebbségeket.

Az (internetes) iraki keresztény híroldalakon fellelhető tartalmak többségét négy csoportba sorolhatjuk:

- áldozatszerep hangsúlyozása;
- vallási hírek;
- őslakos mivoltuk kihangsúlyozása;
- saját kultúrájuk népszerűsítése.

Az iraki arab muszlimok keresztényekkel kapcsolatos írásait két kategória szempontjából lehet értékelni:

1. a független iraki sajtó;
2. médiumok, amelyekben ellenséges hangnem és gyűlöletbeszéd jelenik meg.

Az első csoportra az objektív hírközlés a jellemző, viszont a második csoportban már gyakran találhatunk olyan írásokat, amelyekben kisebbségeket érintő gyűlöletbeszéd jelenik meg.

Szöveg- és tartalomelemzés

A médiaelemzésen túl, más elsődleges forrásokat is analizáltunk. A disszertációban vizsgált történeti szövegek alapján megállapítható, hogy az iraki keresztényeket a XX–XXI. századi történelem folyamán három nagyobb üldözési hullám vagy pogrom sújtotta:

1. a summayli mészárlás,
2. az Anfāl hadművelet és a
3. az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése.

A summayli mészárlás idejében uralkodó keresztényellenes hangulatról árulkodik az Iraki Honvédelmi Minisztérium egy korabeli jelentése, ami az asszír keresztények iraki tisztek elleni támadásáról szól. Az iraki hatóságok a keresztények legkisebb kihágásait is súlyos eseményként tüntették fel. A dokumentum jól árulkodik arról a tényről, hogy a Hakkariból származó asszír keresztények idegenek voltak a formálódó Irakban, emellett közeli viszonyt ápoltak a brit mandátum intézményeivel, ami mélyítette a közöttük, valamint az iraki állam és társadalom közötti szakadékokat. Ez egyenesen elvezetett az 1933-as eseményekhez, amelynek emlékezete a mai napig fennmaradt, még a fiatalabb iraki keresztények körében is.⁶⁹⁴

Azonban nem a summayli mészárlás volt az egyetlen XX. századi tragikus esemény Irakban. A ba'ṭista rezsim 1986–1989 számos kurd, keresztény és más kisebbségi haláláért volt felelős az ún. Anfāl hadművelet során. Az iraki haderő kurdokat, keresztényeket és türkméneket érintő támadássorozata súlyos csapást mért az említett közösségekre.⁶⁹⁵ Az ezzel kapcsolatos források tanulmányozásakor kiderült, hogy az eseményekre, mint kurdokat sújtó népirtásra hivatkoznak, és a keresztény áldozatokra legtöbbször még említés szintjén sem hivatkoznak. Sőt, az Anfāl per arab nyelvű jegyzőkönyve is kurdokat érintő agresszióként írja le az eseményeket.⁶⁹⁶ Nagy problémát jelent, hogy az Irakban élő keresztények önálló jogérvényesítési képességei jelentősen korlátozottak, ami abban is megmutatkozik, hogy a népirtás kapcsán még csak fel sem merült az érintettségük. A XXI. század hajnalán (habár ez korábban sem volt másképp) a keresztények egyfajta „láthatatlan” közösséget alkotnak Irakban.⁶⁹⁷

Egy évtizeddel ezelőtt, az Iszlám Állam terrorszervezet térszerzésekor a keresztények helyzete tovább romlott. A szervezet megtámadta a civileket és a települések infrastruktúráját is megkárosította. A keresztény lakosság körülményei az Iszlám Állam visszaszorulását

⁶⁹⁴ Iraqi Jewish Archive, é. n.

⁶⁹⁵ Kurdistan Regional Government, 2018.

⁶⁹⁶ ICTJ, 2006.

⁶⁹⁷ Donabed, 2015, 10–11.

követően sem javultak számottevően. Ezt főképpen a terrrorszervezet kiűzésében szerepet játszó milíciák előretörése és megerősödése befolyásolja negatívan. Emellett a saját településeiket elhagyó keresztény közösségek csak csekély mértékben költöznek vissza egykori otthonaikba, ami tovább mélyíti krízisüket.⁶⁹⁸

Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) egy jelentést tett közzé 2019-ben, amelyben a szervezet kifejtette, hogy:

*„[...] Az évek során jelentések érkeztek olyan esetekről, amikor a kormányhoz kötődő csoportok, [valamint] bűnözői és fegyveres csoportok szektariánus vagy bűnözői motivációtól [vezérelve, vagy ezek kombinációjából – az áldozatok feltételezett vagyonára való tekintettel – gyilkosságokat és váltságdíjért elkövetett emberrablásokat követtek el vallási kisebbségek, köztük keresztények és szábaeus-mandaeusok ellen.”*⁶⁹⁹

Ez utóbbi rávilágít arra, hogy az Irakban élő kisebbségi csoportok fokozatos szétesése zajlik napjainkban, és az iraki kormány nem képes hatékony intézkedéseket foganatosítani ennek megakadályozása érdekében. Habár az iraki hatóságok „általában” tiszteletben tartják a vallásszabadságot, azonban előfordul, hogy hozzájuk köthető csoportok is részt vesznek a keresztények és más kisebbségek sanyargatásában.⁷⁰⁰

Az iraki keresztény és zsidó közösség párhuzamai

Fontos megállapításunk, hogy az iraki zsidók és keresztények története és sorsa párhuzamba állítható. Az előbbieket kivándorlása egy komplex történelmi, politikai és társadalmi folyamat eredménye volt, amely hozzájárult a közel-keleti térség etnikai és vallási szerkezetének átalakulásához. A történelem tanulságai felhívják a figyelmet arra, hogy a kisebbségek védelme és kulturális örökségük megőrzése a teljes társadalom szempontjából is alapvető jelentőségű. Éppen ezért, ha a mai Irakban élő nem muszlim csoportokkal szemben folytatódna a visszaélések, akkor az is megtörténhet, hogy a több mint kétezer éve létező iraki kereszténység már csak a történelemkönyvekben fog fennmaradni.

⁶⁹⁸ Tárik, 2022e, 176–178; Rudaw, 2018;

⁶⁹⁹ UNHCR, 2019b, 76–77.

⁷⁰⁰ Uo.

8.2. A célkitűzések teljesítése

1. Fontos személyes célom volt, hogy a több mint másfél évtizede megkezdett vizsgálódásomat elmélyítsem, és a közel-keleti keresztények helyzetét mélyebben feldolgozzam. A disszertáció fejezeteinek megírása során fokozatosan haladtam e célom elérése felé, és a korábbiaknál jóval hosszabban és részletesebben foglalkoztam a témával.
2. További személyes motivációm volt, hogy a témában való jártasságomat az eddigieknél magasabb szintre emeljem, amit kétségtelenül sikerült elérnem.
3. A szakmai célokat tekintve pedig alapvető fontosságú volt, hogy bemutassam a mezopotámiai keresztények jogállásnak változásait a különböző történeti korszakokban. Ismertettem azokat a politikai, társadalmi és jogi kereteket, amelyek meghatározták életvitelüket. Kutatásom nagyobb részében ez utóbbiakat állítottam középpontba, ami miatt ez erős vázát képezi a disszertációnak.
4. Az iraki kereszténységen belüli szakadások, valamint az asszír, szír és káld egyházakkal kapcsolatos kérdések, és a közöttük lévő különbségek és hasonlóságok taglalása szintén fontos motivációt jelentett. Emellett külön hangsúlyt fektettünk az asszír közösségre, mind társadalmi, vallási és nyelvi szempontból, ami nem szerepelt az előzetes tervekben, de a téma kidolgozásakor egyértelművé vált, hogy ennek körbejárása elengedhetetlen.
5. A kutatás további fontos célját a vizsgált csoportok jelenlegi körülményeinek bemutatása jelentette. Ennek keretein belül a többség–kisebbség közötti kapcsolatrendszerre, jogérvényesítési problémáikra, valamint emigrációjukra összpontosítottunk.

8.3. A hipotézisek megerősítése vagy cáfolata

Korábban öt állításunk volt, amelyek nagyobb része megerősítésre került:

1. A disszertációban igazoltuk azt a hipotézist, hogy a keresztények a térség kulturális, vallási és társadalmi életének meghatározó részei voltak. Konkrét példákat hoztunk arra vonatkozóan, hogy jelentős szerepet játszottak a korai keresztény teológia, filozófia és irodalom fejlődésében, valamint a görög és szír nyelvű tudományos hagyományok

megőrzésében és átadásában. Azonban hozzájárulásuk mértékének megállapítása csakis szubjektív módon lehetséges, ezért ilyen irányú fejtegetésekre nem vállalkoztunk.

2. Azt is igazoltuk, hogy az asszírok, szírek és káldok olyan őshonos közösségeket alkotnak, amelyek a múlt különböző időszakaiban, valamint jelenkorunkban a perifériára szorultak, viszont mindig is komoly ellenállást tanúsítottak az asszimilációval szemben. Ezzel kapcsolatban számos elsődleges és másodlagos forrás került feldolgozásra és ismertetésre; például középkori leírások, asszírok által írt petíciók, nemzetközi jelentések, vagy éppen az iraki keresztény vallási vezetők kiáltványai.
3. További hipotézisünk volt, hogy egyes iraki keresztény csoportok mellett, hogy önálló vallási közösségek, még az arabságtól eltérő etnikummal is bírnak. Hogy állításunkat igazoljuk, más kutatók munkáit, valamint az Irakban lefolytatott személyes interjúk tapasztalatait mutattuk be. Minden kétséget kizáró bizonyítékokkal csak a genetikai vizsgálatok szolgálhatnának, így a kutatás ezen része egyrészt szintén szubjektív tapasztalatokra, másrészt történeti szemléletű vizsgálódásra, valamint a nyelvhasználat kérdéseinek taglalására épült. Ezek segítségünkre voltak az ókori és mai asszírok közötti részbeni kulturális folytonosság megállapításakor.
4. A kutatás során igazoltuk azon feltevésünket, hogy a különböző iraki keresztény felekezetek eltérő névhasználata széthúzást idéz elő, és ez jelentősen csökkenti az önértékesítési képességüket. Ezen elméletet főként a magukat asszírnak valló kutatók, történészek és más, a témában jártas személyek is hangoztatják. A források tanulmányozásakor, valamint az érintett személyekkel folytatott beszélgetések során nyilvánvalóvá vált, hogy ez utóbbiak sokszor nincsenek tisztában az asszír keleti egyházban bekövetkezett múltbeli szakadásokkal, és nem veszik figyelembe közös eredetüket. Elméletünk⁷⁰¹ szerint a felekezetek eltérő névhasználata is közrejátszott a jelenlegi állapot kialakulásához.
5. Fontos feltevésünk volt, hogy marginális helyzetükhöz hozzájárul az is, hogy gyakorta saját áldozatszerepüket hangsúlyozzák ki. Ezt igazoltuk, mivel ezzel kapcsolatban számtalan példa lelhető fel, főképpen az általuk működtetett sajtóban. A megoldások keresése rendre elmarad, ami összefügg az előbb ismertetett problémával, miszerint a

⁷⁰¹ Ez az elmélet más kutatók munkáiban is megjelenhet.

széthúzás okán az érdekérvényesítő képességük hanyatlik, így sokszor csak áldozati szerepük kiemelése az egyetlen elérhető eszköz számukra.

8.4. Új tudományos eredmények

Öt fő pontban foglaljuk össze azokat a tényezőket, amelyek miatt az értekezés újdonságot jelenthet:

1. A kutatás során elsőként feltártuk az iraki keresztények marginális helyzetének történelmi és strukturális okait. Körülményeik hanyatlása nem a jelenkorban kezdődött el, hanem voltaképpen attól az időszaktól datálható, amikor kisebbségbe kerültek saját területeiken. Ez utóbbi szorosan összefügg az iszlám VII. századi megjelenésével, amikor is az egymást követő birodalmak másodrendű polgáraivá váltak, de a különböző korszakokban egy speciális adó megfizetése ellenében védelmet élveztek. Ebben fordulópontot a Nyugat térségbeli megjelenése jelentette, amikor egy nagyon rövid pozitív időszakot követően visszaéléseket követtek el velük szemben, és az élet számos területén diszkriminációval szembesültek. Mai kihívásaik csak nagyon nehezen érthetők meg az előbb említett ismeretek hiányában.
2. A dolgozattal hozzájárultunk a témával kapcsolatos tudományos diskurzushoz, és igazoltuk, hogy bizonyos iraki keresztény csoportok (például az asszír keleti egyház követői) saját narratívájuk szerint valóban az arabságtól független, különálló etnikummal bírnak. Ezen elmélet rendkívül nehezen bizonyítható, és a kutatás során mind történeti, nyelvi és kulturális szempontokat is megvizsgáltunk. Állításunkat az arámi és az arab nyelv iraki viszonyának feltárása, és az előbbi fontos, identitásformáló szerepének kihangsúlyozása által is igazoltuk. Ez a magyar tudományos életben újdonságot jelent, de még nemzetközi szinten is kevés objektív forrás lelhető fel az iraki keresztények identitás-felfogása kapcsán. Sőt, tapasztalataink szerint még az érintett közösségek képviselői is sokszor bizonytalanok e kérdésekkel kapcsolatban.
3. Feltártuk az értekezés kidolgozása során, hogy az áldozati narratíva kihangsúlyozása negatív következményekkel bír, és gyengíti az iraki keresztények képességeit a kihívások leküzdésében. A diplomatikus hozzáállás és a más közösségekkel való kapcsolatok fejlesztésének elmaradása csak az elszigeteltséget

erősíti, míg a nehézségek fennmaradnak. A különböző keresztényekhez köthető médiumok hozzájárulnak az említett problémák fennmaradásához, és nem kínálnak elegendő publicitást és alternatívát.

4. Elsőként adtunk prognózist és tanulságot az iraki zsidók történetével és száműzetésével kapcsolatos következtetéseket felhasználva az arab országban élő és onnan származó keresztények jövőjével kapcsolatban. Ilyen jellegű elemzés tudomásunk szerint nem jelent meg még a témát behatóan ismerő kutatók műveiben sem. E téma feldolgozásához elengedhetetlen az iraki zsidóság történetének beható ismerete, amelynek vizsgálatával korábban hosszú éveket töltöttem el, és amellyel kapcsolatban számos publikációm is megjelent. Ezzel összefüggésben igazoltuk, hogy kialakult egy séma Irakban (valamint más közel-keleti országokban is), amiből az olvasható ki, hogy ha külső hatások érik az országot (nyugati intervenció vagy gyarmatosítás), akkor rövid időn belül nagyon rosszra fordul a nem muszlim közösségek biztonsági helyzete. Az iraki zsidók múltjában is pontosan ez történt, és rávilágítottunk arra, hogy valami hasonló zajlik napjainkban az iraki keresztények esetében is.
5. A disszertációban új, eddig még feldolgozatlan arab nyelvű források kerültek feltárára, elemzésre. A Šaddām-per egy részének magyar nyelvű átirata, belügyi jelentések, valamint pogromokról szóló leírások és újságcikkek lefordítása, kivonatolása és elemzése a dolgozat egyediségét szolgálják.

9. A ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLHATÓSÁGA

9.1. Tudományos felhasználhatóság

Munkánk interdiszciplináris jellege miatt felhasználható a történelem, a vallástudomány, a nyelvészet és a biztonságpolitika területén. Mivel kapcsolódik a Közel-Kelethez, az arabisztika terén is fontos forrásként szolgálhat a téma kutatói számára. Emellett a kisebbségkutatási és vallástörténeti diszciplínákat, továbbá az assziológia, a nyelvészet és a nemzetközi jog területeit is érinti.

Az értekezés témájából egyetemi kurzusok építhetők fel több tudományterületen (például Közel-Kelet-történelme, kisebbségkutatás, vallástörténet). Az arab szövegek elemzése az arab nyelvszakra járókat érinti, míg Mezopotámia és Irak történelme pedig a keleti nyelvek és kultúrák, valamint történelem szakos hallgatóknak szolgálhat tananyag gyanánt. Továbbá nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a biztonsági fókusz miatt a nemzetvédelmi és biztonságpolitika szakos hallgatóknak is releváns kurzust lehet kidolgozni.

Kiemelendő az írás szociolingvisztikai és nyelvpolitikai alkalmazhatósága. A nyelvi jellemzők és viszonyok elemzése hasznos lehet a kisebbségi nyelvi jogok és oktatáskutatás terén. A nyelvi változásokat (például nyelvhalál), valamint a különböző nyelvek interakcióit kutatók számára is értékes forrásként szolgálhat.

Az értekezésben interjúkat, valamint forrás- és tartalomelemzést is közlünk, ezért társadalomtudományi kutatómódszertannal kapcsolatos tananyag is készíthető belőle.

Gyakorlati szinten is alkalmazható. Az iraki keresztényeknek és más helyi közösségeknek segítő civil szervezetek és nemzetközi intézmények munkáját is támogathatja, emellett az iraki vagy közel-keleti kisebbségpolitikával foglalkozó szakértőknek is háttérelmzésként szolgálhat.

A traumakutatást tekintve is fontos tananyag lehet, hiszen a vallási kisebbségek üldözése több fejezetben is megjelenik: az olyan erőszakos események, mint például a summayli mészárlás vagy az Anfāl-hadművelet feldolgozhatók a kollektív trauma és emlékezetkutatás szempontjából is.

BIBLIOGRÁFIA

I. Elsődleges források

- AINA. 2022a. *Iraqi Assyrians: From One Genocide to Another*. <http://www.aina.org/news/20220522134124.htm> (Letöltve: 2022.10.20.)
- AINA. 2022b. *The Difficult Reunification of Eastern Churches*. <http://www.aina.org/news/20221119142055.htm> (Letöltve: 2022.10.21.)
- AINA. 2022c. *In North Iraq, Easter Among Assyrians Who Speak the Language of Jesus*. Link: <http://www.aina.org/news/20220416165731.htm> (Letöltve: 2023.03.10.)
- AINA. 2022d. *Assyrian Heritage Festival Concludes in Iraq*. <http://www.aina.org/news/20220408145512.htm> (Letöltve: 2022.10.26.)
- AINA. é. n. *About AINA*. <http://www.aina.org/aboutaina.html> (Letöltve: 2022.10.17.)
- Al Mada. 2022. *Sākū: Al-Masīhiyyūn Laysū Aqalliyya wa-l-Distūr I'tabarhum Mawāṭinīn min ad-Daraġa at-Tāniya*. [Sākū: A keresztények nem kisebbségiek, [ennek ellenére] az alkotmány másodrendű állampolgárokként kezeli őket]. <https://almadapaper.net/view.php?cat=266240> (Letöltve: 2022.11.03.)
- Al-‘Ummāl, 1933. augusztus 3-i szám.
- Assyrians (é. n.): *Assyrian continuity*. <https://assyrians.n.nu/9> (Letöltve: 2025.07.17.)
- ATOUR. é. n. *International News Archivum*. <https://www.atour.com/news/international/> (Letöltve: 2022.10.10.)
- ATOUR. 2012a. *The Salafi War on Christians and U.S. Indifference*. <https://www.atour.com/news/international/20120423d.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2012b. *Is there a global genocide of Christians underway?* <https://www.atour.com/news/international/20120423a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2013. *Egypt: Islamists hit Christian churches*. <https://www.atour.com/news/international/20130818a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOUR. 2014. *Britain has forgotten its debt to the Christians of Iraq*. <https://www.atour.com/news/international/20140730a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)

- ATOURL. 2019. *Middle East Christians Suffer Still*.
<https://www.atour.com/news/international/20190713a.html> (Letöltve: 2023.09.14.)
- ATOURL. 2021. *Assyrian National Petition*. https://www.atour.com/Assyrian_Nation.shtml
(Letöltve: 2022.02.01.)
- Bejrúti Politika, 1933. augusztus 3-i szám.
- C. J. Edmonds őrnagy titkos jelentése, Belügyminisztérium, Bagdad. G. A. D. Ogilvie-Forbes úrnak, Brit Nagykövetség, Bagdad, 1933. augusztus 24., AIR 23/656.
- Constitution of the Kingdom of Iraq. é. n. <https://constitution.org/1-Constitution/cons/iraq/iraqiconst19250321.html> (Letöltve: 2025.01.08.)
- Ibn al-‘Asākir. 2012. *Tārīḥ madīnat Dimašq*. [Damaszkusz város története]. I/178. Bejrút: Dār al-Kutub al-‘Ilmīya.
- Ibn al-Nadīm. 2013. *Kitāb al-Fihrist*. [A katalógus]. Bejrút: Dār al-Ma‘rifa.
- ICTJ. 2006. *Maḥākamat al-Anfāl*. [Az Anfāl-per]. <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Iraq-Anfal-Tribunal-2006-Arabic.pdf> (Letöltve: 2022.03.11.)
- Iraqi Jewish Archive. é. n. *Report Regarding Attack by Assyrians on Officers in Mosul*. Forrás: <https://ijarchive.org/files/original/b336a6cd19bcb280781e5f59196ce8ee77a11cf6.pdf>
(Letöltve: 2025.01.19.)
- Keleti Újság. 1933. október 20.
- Layard, Austen H. 1849. *Niniveh and its Remains: With an Account of a Visit to the Chaldean Christians of Kurdistan*. London: John Murray.
- Mako, Shamiran. 2005. *The Current Situation of the Indigenous Assyrians of Iraq*. Skokie: Assyrian Academic Society.
- Prágai Magyar Hírlap. 1933. augusztus 23.
- Qānūn al-Maṭbū‘āt Raqam (206) li-Sanat 1968. [A 206-os számú, 1968. évi sajtótörvény]. <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/18816.html> (Letöltve: 2022.10.12.)
- Qānūn al-‘Uqūbāt Raqam (111) li-Sanat 1969. [A 111-es számú, 1969. évi büntető törvénykönyv]. <http://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/law/20706.html> (Letöltve: 2022.10.13.)

Sotaliraq. 2021. *Al-Istīlā' alā Amlāki l-Masīhīyīn fī l-'Irāq*. [A keresztények vagyonának elkobzása Irakban]. <https://tinyurl.com/yzktpfwf> (Letöltve: 2022.10.14.)

The Australian Jewish News, 1950. március 10.

The Journal of the Royal Central Asia Society, Vol. XVIII. Part 4. 1931.

The Palestine Post, 1933. augusztus 20.

The Palestine Post, 1933. augusztus 21.

The Palestine Post, 1933. november 24.

The Palestine Post, 1934. november 30.

The Sentinel, 1950. május 04.

Zowaa. 2022a. *Ittihād an-Nisā' al-Āšūrī Yastaḡkiru Yawm aš-Šahīd al-Āšūrī fī Qariyat Ġalak*. [Az asszír nők szövetsége megemlékezik az asszír mártírok napjáról Ġalak faluban]. <https://tinyurl.com/2bb3pyan> (Letöltve: 2022.10.19.)

Zowaa. 2022b. *Sākū: al-'Irāq qadd Yuṣbiḥ Ḥālīyyan min al-Masīhiyyīn*. [Sākū: Irakban hamarosan nem lesznek keresztények]. <https://tinyurl.com/3y57y2ma> (Letöltve: 2022.10.23.)

Zowaa. 2022c. *Taqrīr Awrūbī Yad'ū lil-'Itirāf bil-Āšūriyyīn ka-Sukkān Aslīyyīn li-Ḥukmi Šu'ūnihim Dātiyyan*. [Egy európai jelentés az asszírok őslakos népként való elismerésére szólít fel, hogy ők rendelkezhessenek saját ügyeikben]. <https://tinyurl.com/yc3ef464> (Letöltve: 2022.10.20.)

Zowaa. 2022d. *Madrasat Mār Afrām aš-Šayfiyya Taḥṭadīnnu 600 Ṭālib fī Dawratihā li-Ta'līmi l-Luḡa as-Sūryāniyya*. [A Mār Afrām nyári iskola 600 diákot fogad szír nyelvtanfolyamára]. <https://tinyurl.com/3bhbrpyd> (Letöltve: 2023.03.01.)

II. Másodlagos források

‘Abd al-Ḥāliq, Ḥusayn, 2010. *Aṭ-Ṭā’ifa fī l-'Ahd al-Ġumhūrī*. [A szektarianizmus a köztársasági időszakban]. Ahewar.org, 2010. december 25. <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=239526> (Letöltve: 2023.10.03.)

Abdi, Kamyar. 2008. From Pan-Arabism to Saddam Hussein’s Cult of Personality: Ancient Mesopotamia and Iraqi National Ideology. *Journal of Social Archaeology*, Vol. 8 (1). 3–36.

- Abdulla, Adnan K. 2021. *Translation in the Arab World. The Abbasid Golden Age*. Milton Park, Abingdon: Routledge.
- Abed, Sarah. 2017. *The Myth Of The Moderate Kurdish Rebel*. Canal666, 2017. szeptember 17. <https://www.canal666.com/en/articles/the-myth-of-the-moderate-kurdish-rebel/480/> (Letöltve: 2024.10.10.)
- Abraham, May. 1984. *Assyrian Ethnicity in Chicago*. Dissertations, 2246. Loyola University Chicago. https://ecommons.luc.edu/luc_diss/2246 (Letöltve: 2023.11.10.)
- Adamec, Ludwig W. 2009. *Historical Dictionary of Islam*. Second Edition. Plymouth: The Scarecrow Press, Inc.
- Adlnia, Rozhan. 2018. *32th anniversary of The Anfal genocide in South Kurdistan*. Rojikurd, 2018. április 14. <https://www.rojikurd.net/en/2018/04/14/32th-anniversary-of-the-anfal-genocide-in-south-kurdistan/> (Letöltve: 2025.03.12.)
- Ahmed, Z. 1975. The concept of Jizya in early Islam. *Islamic Studies*, Vol. 14 (4), 293–305.
- Ahmed, Huda Hadi – Merzok, Abdullah Hameed. 2024. Kirkuk and the Ottoman-Safavid Conflict Over Iraq in the 17th Century. *Kurdish Studies*, Vol. 12 (2), 5032–5045.
- Akyirem S. – Ekpör E. – Aidoo-Frimpong GA. – Salifu Y. – Nelson LE. 2024. Online interviews for qualitative health research in Africa: a scoping review. *Int Health*, Vol. 2;16 (1), 4–13. DOI: 10.1093/inthealth/ihad010
- Albayrak, Ismail. 2008. The People of the Book in the Qur’ān. *Islamic Studies*, Vol. 47 (3), 301–325.
- Albin, Michael W. 1988. Recent Studies in Middle Eastern Printing History: A Review Essay. *Libraries & Culture*, Vol. 23 (3), 365–373.
- Al-Ali, Nadjé. 2012. *The Iraqi Women’s Movement: Past and Contemporary Perspectives*. In: Golley, Nawar Al-Hassan – Arenfeldt, Pernille (eds.): *Mapping Arab Women’s Movements*. Kairó: American University in Cairo Press. 93–109.
- Al-Deen, H. N. 2005. Changes and challenges of the Iraqi media. *Global Media Journal*, Vol. 4 (6).
- Al-Ḥiṭāb, Fāris. 2020. *Al-Aqallīyyāt al-Dīniyya al-‘Irqiyya fī l-Mu‘ādala al-Siyāsiyya al-‘Irāqiyya*. [A vallási és etnikai kisebbségek az iraki politikai egyenletben]. Al Jazeera Centre for Studies. <https://studies.aljazeera.net/en/node/4691> (Letöltve: 2022.07.20.)

- Al-Rawi, A. K. 2012. *Media Practice in Iraq*. London: Palgrave Macmillan DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137271648>
- Alexander, Ari 2004. *The Jews of Baghdad and Zionism: 1920–1948*. Thesis submitted in partial fulfillment of the degree of Masters of Philosophy in Modern Middle Eastern Studies. Faculty of Oriental Studies, University of Oxford.
- Alexander, Yonah – Alexander, Dean. 2015. *The Islamic State*. Lanham: Lexington Books.
- Almashat, Zainab. 2023. 'My questions are turned into a weapon to kill me': the deadly war against Iraq's journalists. The Guardian, 2023. március 22. <https://www.theguardian.com/global-development/2023/mar/22/deadly-war-against-iraqi-journalists-killed> (Letöltve: 2025.01.25.)
- Alotaibi, Hussah. 2021. A Glimpse of Tolerance in Islam Within the Context of Al-Dhimmah People (Egypt and Baghdad Model). *Journal of Islamic Thought and Civilization*. Vol. 11 (1), 99–111. DOI: <https://doi.org/10.32350/jitc.111.06>.
- Aral, Berdal. 2004. The Idea of Human Right as Perceived in the Ottoman Empire. *Human Rights Quarterly*, Vol. 26 (2), 454–482.
- Asad, Muhammad. 1980. *The Message of the Qur'ān*. Gibraltar: Dār al-Andalus.
- Aslan, Sonya. 2009. „I want to find a better place”: Assyrian immigrant women and English-language acquisition. Theses and dissertations. Paper 570. Toronto: Ryerson University.
- Audisho, M. Gorges. 2013. *1933 Simele Disaster – Reasons and Its Local & International Impact*. Doktori disszertáció, Doctor of Philosophy, Marticulation Number: 18768. Duhok, Iraqi Kurdistan: St. Clements University.
- ATOUR. 2000. „The Iraqi Levies” 1915–1932. J. Gilbert Browne jelentése. <https://www.atour.com/history/1900/20000921a.html> (Letöltve: 2025.01.07.)
- ATOUR. 2004. *The Tragedy of the Assyrians. About the Author*. <https://www.atour.com/library/government/20040222a.html> (Letöltve: 2022.03.29.)
- Atwood, Christopher P. 2004. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. Bloomington: Facts on File, Inc.
- Axworthy, Michael. 2007. *Iran: Empire of the Mind. A History From Zoroaster to the Present Day*. London: Penguin Books.

- Aydın, Edip. 1997. A bird's eye view of the Syriac language and literature. *Aramean Democratic Organization*, Vol. 5 (1).
- Baarda, T. C. 2020. *Arabic and Aramaic in Iraq: Language and Syriac Christian Commitment to the Arab Nationalist Project (1920–1950)*. Leiden: Leiden University.
- Bahtyin, Mihail Mihajlovics. 1986. *A beszéd műfajai*. In Bahtyin, Mihail Mihajlovics: *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*. Budapest: Gondolat. 357–419.
- Baraz, Y. 2010. The Position of Jews and Christians in the Ottoman Empire. *Inquiries Journal*, Vol. 2 (05). A tanulmány elérhető az interneten: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/242/the-position-of-jews-and-christians-in-the-ottoman-empire> (Letöltve: 2025.03.23.)
- Bashkin, Orit. 2012. *New Babylonians: History of Jews in Modern Iraq*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bashkin, Orit. 2017. *Impossible Exodus. Iraqi Jews in Israel*. Stanford: Stanford University Press.
- Basnews. 2025. *Iraq Ranks Among World's Most Corrupt Countries: Report*. Basnews, 2025. február 11. <https://www.basnews.com/en/babat/874965> (Letöltve: 2025.02.21.)
- Basri, Carole. 2002. The Jewish Refugees from Arab Countries: An Examination of Legal Rights – A Case Study of the Human Rights Violations of Iraqi Jews. *Fordham International Law Journal*, Vol. 26 (3).
- Basri, Mayr. 2004. *A 'lām as-Siyāsa fil- 'Irāq al-Ḥadīṭ*. London: Dār al-Ḥikma.
- Baumer, C. 2016. *The Church of the East: An Illustrated History of Assyrian Christianity*. London: Bloomsbury Publishing.
- Bauscher, Glenn David. 2007. *The Original Aramaic New Testament in Plain English*. Morrisville, North Carolina: Lulu Publishing.
- Bayley, Robert – Lucas, Ceil. 2007. *Sociolinguistic Variation. Theories, Methods, and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baytu-l-I'lām. 2020. *I'lāmu-l-Aqalliyyāt* [Iraki Médiaház: A kisebbségek médiája]. Bagdad, Irak: Iraqi Media House. Személyes archívumból.

- Beaumont, Mark. 2003. *‘Ammār al-Baṣrī on the incarnation*. In: Thomas, David (ed.): *Christians at the heart of Islamic rule: church life and scholarship in ‘Abbasid Iraq*. Leiden: Brill. 55–62.
- Becker, Adam H. 2008. *The Ancient Near East in the Late Antique Near East: Syriac Christian Appropriation of the Biblical East*. In: Gardner, Gregg – Osterloh, Kevin (eds): *Antiquity in Antiquity: Jewish and Christian Pasts in the Greco-Roman World*. Tübingen: Mohr Siebeck. 394–415.
https://www.academia.edu/10249098/The_Ancient_Near_East_in_the_Late_Antique_Near_East_Syriac_Christian_Appropriation_of_the_Biblical_Past_in_Antiquity_in_Antiquity_Jewish_and_Christian_Pasts_in_the_Greco_Roman_World_ed_Gregg_Gardner_and_Kevin_Osterloh_T%C3%BCbingen_Mohr_Siebeck_2008_394_415 (Letöltve: 2024.01.22.)
- Becker, Adam H. 2015. *Revival and Awakening: American Evangelical Missionaries in Iran and the Origins of Assyrian Nationalism*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226145457.001.0001>
- Beeman, William O. 1986. *Language, Status, and Power*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Benke József. 1997. *Az Arab Országok Története I*. Pécs: Alexandra Kiadó.
- Bidmead, J. M. 2002. *The Akitu Festival: Religious Continuity and Royal Legitimation in Mesopotamia*. Nashville: Vanderbilt University.
- Biran, Michal. 2018. *Violence and Non-Violence in the Mongol Conquest of Baghdad*. In: Gleave, Robert – Kristó-Nagy, István (eds.): *Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 15–31.
- Birmingham City University. é. n. *The Sykes Picot Agreement*. <https://www.bcu.ac.uk/research/english/stories-of-sacrifice/virtual-tour/the-sykes-picot-agreement> (Letöltve: 2025.03.01.)
- Black, Edwin. 2004. *Banking on Iraq. Inside Iraq’s 7,000-Year History of War, Profit and Conflict*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.
- Black, Edwin. é. n. *Jews in Islamic Countries: The Sudden End Of Iraqi Jewry*. Jewish Virtual Library. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-sudden-end-of-iraqi-jewry> (Letöltve: 2024.11.22.)

- Boburmirzo, Mutallibjonov. 2025. Mongols' Methods of Conquering, Punishments, and Their Cultural Consequences. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, Vol. 4 (3), 64–78.
- Boháč, Artur. 2010. *Assyrian Ethnic Identity in a Globalizing World*. In: *Beyond Globalisation: Exploring the Limits of Globalisation in the Regional Context*. 2010. Ostrava: University of Ostrava. 67–72.
- Braude, Joseph. 2003. *The New Iraq*. New York: Basic Books.
- Brock, Sebastian. 2006. *The Bible in the Syriac Tradition*. New Jersey: Gorgias Press.
- Bush, Kristina – Penn, Michael – Crouser, R. Jordan – Howe, Nicholas – Wu, Shuangxia. 2018. Challenging the Estrangela / Serto Divide: Why the Standard Model of Syriac Scripts Just Doesn't Work. *Journal of Syriac Studies*, Vol. 21 (1), 43–80.
- Campo, Juan E. 2009. *Encyclopedia of Islam*. New York: Infobase Publishing.
- Carothers, Thomas. 2007. *U.S. Democracy Promotion During and After Bush*. Washington – Moscow – Beijing – Beirut – Brussels: Carnegie Endowment.
- Carter, M. – Shih, P. – Williams, J. et al. 2021. Conducting Qualitative Research Online: Challenges and Solutions. *Patient* 14, 711–718. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40271-021-00528-w>
- Çetinsaya, Gökhan. 2006. *Ottoman Administration of Iraq, 1890–1908*. London and New York: Routledge.
- Cetrez, Önver Andreas. 2011. The next generation of Assyrians in Sweden: religiosity as a functioning system of meaning within the process of acculturation. *Mental Health, Religion & Culture*, Vol. 14 (5), 473–487. DOI: <https://doi.org/10.1080/13674676.2010.484061>
- Cetrez, Önver A. – Donabed, Sargon G. – Makko, Aryo. 2012. *The Assyrian Heritage: Threads of Continuity and Influence*. Uppsala: Uppsala University.
- Chambers, James. 1979. *The Devil's Horsemen*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Clyne, Michael. 2003. *Dynamics of Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cockburn, Patrick. 2014. *The Rise of Islamic State*. London: Verso.

- Cohen, Mark R. 1994. *Under Crescent and Cross: the Jews in the Middle Ages*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Coulmas, Florian. 2018. *An Introduction to Multilingualism. Language in a Changing World*. Oxford: Oxford University Press.
- Creason, Stuart. 2008. *Aramaic*. In: Woodard, Roger D. (ed.): *The Ancient Languages of Syria-Palestine and Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press. 108–144.
- Crone, Patricia – Cook, Michael A. 1977. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csepeli, György. 2006. *Antiszemizmus a változó világban*. In: Grüll, Tibor – Répás, László (eds.): *A zsidóság és Európa*. Budapest: Kossuth Szabadegyetem Egyesület – József Műhely. 117–134.
- Curtin, Jeremiah. 2003. *The Mongols*. Cambridge: First Da Capo Press.
- Czellár, Katalin. 1980. *Irak*. Budapest: Panoráma.
- Daniel, Elton L. 1997. Arabs, Persians, and the Advent of the Abbasids Reconsidered. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 117, (3), 542–548.
- Daryaee, Touraj. 2009. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London – New York: I. B. Tauris.
- Dawisha, Adeed. 2009. *A Political History from Independence to Occupation*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Dawson, C. 1955. *The Mongol mission: narratives and letters of the Franciscan missionaries in Mongolia and China in the thirteenth and fourteenth centuries*. New York: Sheed and Ward.
- Debié, Muriel. 2019. *The eastern provinces of the Roman Empire in Late Antiquity*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 11–32.
- Dennett, Daniel C. Jr. 2000. *Conversion and the Poll Tax in Early Islam*. IAD Religio-Philosophy (Reprint) Series No. 51. Delhi: Idarah-1 Adabyat-1 Delli.
- Deshen, Shlomo. 1996. *Baghdad Jewry in Late Ottoman Times: The Emergence of Social Classes and of Secularization*. In: Deshen, Shlomo – Zenner, Walter P. (eds): *Jews Among Muslims*. London: Macmillan Press Ltd. 187–196.

- Dezső, Tamás. 2021. *Preface*. In Marsai, Viktor (ed.): *Terrorism 3.0. Current Security Challenges and Prospects*. Budapest: Századvég Foundation.
- Diakonoff, I. M. 1985. *Media. The Cambridge History of Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DFAT. 2020. *Country Information Report Iraq*. Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade. <https://www.ecoi.net/en/file/local/2036511/country-information-report-iraq.pdf> (Letöltve: 2024.03.18.)
- Donabed, Sargon. 2012. Rethinking Nationalism and an Appellative Conundrum: Historiography and Politics in Iraq. *National Identities*, Vol. 14 (4), 407–431. DOI: 10.1080/14608944.2011.646973
- Donabed, Sargon George. 2015. *Iraq and the Assyrians in the Twentieth Century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dudas, Victor. 2022. *Exploring the identity of a group of Assyrian/Syriac young adolescents in Sweden: A mixed-methods study within the discipline of Psychology of Religion and the research field of Identity Development*. Doktori értekezés. Uppsala University, Disciplinary Domain of Humanities and Social Sciences, Faculty of Theology, Department of Theology, The Social Sciences of Religion, Psychology of Religions.
- Dweik, Bader S. – Al-Obaidi, Tiba A. 2014a. Syriac Language Maintenance among the Assyrians of Iraq. *Journal of Sociology and Social Work*, Vol. 2 (1), 269 –282.
- Dweik, Bader – Al-Obaidi, Tiba A. 2014b. Language Contact, Use And Attitudes Among The Chaldo-Assyrians Of Baghdad, Iraq: A Sociolinguistic Study. *Journal of Advances in Linguistics*, Vol. 3, (3), 219–232. DOI: 10.24297/jal.v3i3.5212.
- Emberling, Geoff. 2014. *Ethnicity in Empire*. In: McInerney, Jeremy (ed.): *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*. Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell. 158-174.
- Eppel, Michael. 2004. *Iraq from Monarchy to Tyranny. From The Hashemites to the Rise of Saddam*. Gainesville: University Press of Florida.
- Ergün, Naif. 2022. Identity development of Assyrian/Syriac youth: Narratives of becoming a self. *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 90. 129–141. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.08.005>
- Etheredge, L. S. 2011. *Iraq*. Edinburgh: Britannica Educational Publishing.

- Fagen, Patricia Weiss. 2009. Iraqi Refugees: Seeking Stability in Syria and Jordan. *CIRS Occasional Papers*. 1–49. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2825853>
- Fales, F. M. 2013. *Ethnicity in the Assyrian Empire: A View from the Nisbe*. In: Vanderhooft, D. S. – Winitzer, A. (eds.): *Literature as Politics, Politics as Literature: Essays on the Ancient Near East in Honor of Peter Machinist*. Winona Lake: Eisenbrauns. 47–74.
- Farooqhi, Suraiya. 2004. *The Ottoman Empire and the World Around It*. London and New York: I. B. Tauris.
- Farouk-Sluglett, Marion – Sluglett, Peter. 2001. *Iraq Since 1958. From Revolution to Dictatorship*. London and New York: I. B. Tauris.
- Far‘ūn, Farīq al-Mazhar al-. 1995. *Al-Ḥaqāiq an-Nāṣi‘a fī-t-Taūra l-‘Irāqīya Sanat 1920 wa Natāiḡihā*. [A tiszta igazságok az 1920-as iraki forradalomról és eredményeiről]. Dzsidda: Dār al-Balāḡ.
- Ferris, Elizabeth – Stoltz, Kimberly. 2008. *Minorities, Displacement and Iraq’s Future*. The Brookings Institution – University of Bern.
- Filipec, Ondrej. 2020. *The Islamic State. From Terrorism to Totalitarian Insurgency*. Delhi, India: Routledge India.
- Filoni, Fernando Cardinal. 2017. *The Church in Iraq*. (ford. Condon, Edward) Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Fischel, W. J. 1956. A New Latin Source on Tamerlane’s Conquest of Damascus (1400/1401): (B. de Mignanelli’s „Vita Tamerlani” 1416). *Oriens*, Vol. 9 (2), 201–232. DOI: <https://doi.org/10.2307/1579274>
- Fishman, J. 1991. *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fooladi-Panah, Azam – Kazim-Beygi, Mihammad-Ali – Moosavi, Jamal. 2022. The Consequences of American missionary activities in the Assyrian society of Azerbaijan (1250–1342 A. H./1834-1925 AD). *Religions and Mysticism*, Vol. 55 (2), 293–314. DOI: 10.22059/jrm.2022.345963.630362
- Fox, Samuel Ethan. 1994. The Relationships of the Eastern Neo-Aramaic Dialects. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 114 (2), 154–162. DOI: <https://doi.org/10.2307/605827>

- Frye, R. N. 1992. Assyria and Syria: synonyms. *Journal of Near Eastern Studies*, 51 (4), 281–285.
- Gabrieli, F. 1986. 'Asabiyya. In: Gibb, H. A. R. – Kramers, J. H. – Schacht, J. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. 1. Leiden: E. J. Brill.
- Gallagher, Edmon L. 2012. *Hebrew Scripture in Patristic Biblical Theory: Canon, Language, Text*. Leiden: Brill.
- Gaspa, Salvatore. 2017. *Garments, Parts of Garments, and Textile Techniques in the Assyrian Terminology: The Neo-Assyrian Textile Lexicon in the 1st-Millennium BC Linguistic Context*. In: Gaspa, Salvatore – Michel, Cécile – Nosch, Marie-Louise (eds.): *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*. Lincoln, NE: Zea Books. 47–90.
- Gat, Moshe. 2024. Iraq and its Jewish minority: from the establishment of the state to the great Jewish immigration 1921–1951. *Israel Affairs*, Vol. 30 (2), 201–219. DOI: <https://doi.org/10.1080/13537121.2024.2318157>
- Ghademarzi, M. –Mohamadi, R. 2021. Prejudice in the tribal structure of the Arabs and its role in Islam. *Journal of Social Sciences and Humanities Research*, Vol. 9 (4), 114–119.
- Gilbert, Martin. 1993. *The atlas of Jewish history*. New York: William Morrow and Company.
- Glatz, Carol. 2006. *Iraq's Vatican Ambassador Acknowledges Rising Toll, Seeks More Help*. Courtesy of the Catholic News Service.
- Grousset, Rene. 1970. *The Empire of the Steppes*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Goddard, Hugh. 2000. *A History of Christian-Muslim Relations*. Chicago: New Amsterdam Books.
- Goldstein-Sabbah, Sasha. 2016. Censorship and the Jews of Baghdad: Reading between the lines in the case of E. Levy. *The Journal of the Middle East and Africa*. Vol. 7 (3), 283–300. DOI: <https://doi.org/10.1080/21520844.2016.1227927>
- Gutman, Ariel. 2018. *Attributive Constructions in North-Eastern Neo-Aramaic*. Berlin: Language Science Press.
- Gzella, Holger. 2019. *The Syriac Language in the Context of the Semitic Languages*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 205–221.

- Haddad, Fanar. 2022. *Shia Rule Is a Reality in Iraq. „Shia Politics” Needs a New Definition*. The Century Foundation, 2022. október 27. <https://tcf.org/content/report/shia-rule-is-a-reality-in-iraq-shia-politics-needs-a-new-definition/> (Letöltve: 2025.03.25.)
- Hanish, Shak. 2009. Christians, Yazidis, and Mandaeans in Iraq: A Survival Issue. *Digest of Middle East Studies*. Spring, 2009, 1–16.
- Hanish, Shak. 2011. Autonomy for ethnic minorities in Iraq: the Chaldo-Assyrian case. *Digest of Middle East Studies*, 20 (2), 161–177.
- Hanoosh, Yasmeeen. 2016. Minority Identities Before and After Iraq: The Making of the Modern Assyrian and Chaldean Appellations. *The Arab Studies Journal*, Vol. 24 (2), 8–40. JSTOR: www.jstor.org/stable/44742878 (Letöltve: 2021.01.17.)
- Hatch, William. 1946. *An Album of Dated Syriac Manuscripts*. Boston: The American Academy of Arts and Sciences.
- Hathaway, Jane – Barbir, Karl. 2008. *The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516–1800*. London: Pearson Education.
- Hawting, G. R. 2000. *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661–750*. Second edition. New York: Routledge.
- Hazran, Yusri. 2019. Emigration of Christians from the Arab Middle East: A New Reading. *The Journal of the Middle East and Africa*, Vol. 10 (3), 189–210. <https://doi.org/10.1080/21520844.2019.1645524>. A tanulmány az interneten is elérhető: <https://omnilogos.com/emigration-of-christians-from-arab-middle-east-new-reading/> (Letöltve: 2025.03.20.)
- Healey, John F. 2005. *Leshono Suroyo. First Studies in Syriac*. Vol. 2. New Jersey: Gorgias Press.
- Healey, John. F. 2011. Syriac. In: Weninger, Stefan (ed.): *The Semitic Languages. An International Handbook*. Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. 637–652.
- Hillenbrand, Carole. 2016. *Az iszlám. Új történeti bevezetés*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Hirschberg, H. Z. 1969. *The Oriental Jewish Communities*. In: Arberry, A. J. (ed.): *Religion in the Middle East: Three Religions in Concord and Conflict*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.

- Holden, Stacey. E. 2015. *The Secular Roots of a Religious Divide in Contemporary Iraq*. Osu.edu, 2015. szeptember. <https://origins.osu.edu/article/secular-roots-religious-divide-contemporary-iraq> (Letöltve: 2025.01.07.)
- Hopkins, Russel A. 2016. *The Simele Massacre as a Cause of Iraqi Nationalism: How an Assyrian Genocide Created Iraqi Martial Nationalism*. A Thesis Presented to The Graduate Faculty of the University of Akron.
- Hourani, Albert. 1947. *Minorities in the Arab World*. London: Oxford University Press.
- Hourani, Albert. 1991. *A History of the Arab Peoples*. London: Faber and Faber Ltd.
- Hughes, Erin E. 2017. When the Nation is Under Threat: The Assyrian and Chaldean-American Diaspora and the Complicated Politics of Refugee Resettlement. *St Antony's International Review*, Vol. 12 (2), 44–65. JSTOR: www.jstor.org/stable/26229173 (Letöltve: 2023.01.25.)
- Hunt, C. 2005. *The History of Iraq*. Westport: Greenwood Press.
- Imber, Colin. 2002. *The Ottoman Empire, 1300–1650. The Structure of Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ismael, Tareq Y. – Ismael, Jacqueline S. 2011. *Government and Politics of the Contemporary Middle East: Continuity and Change*. Abingdon: Routledge.
- Iqbal, Mohammad. 2021. The Impact of Mongol Invasion on the Muslim World and the Political, Economic and Social Ramifications. SSRN, 1–36. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3899594>
- Iqiraq. 2021. *Kurdistān: Markaz Hāṣ li-Tasgīl Šakāwa Tutālib bi-Ḥuqūq Daḥāyā al-'Ibāda al-Ġamā'īyya*. [Kurdisztán: Különleges központ a népirtás áldozatainak jogait követelő panaszok nyilvántartására]. <https://www.iqiraq.news/political/26306--.html#> (Letöltve: 2022.03.12.)
- Iványi, Tamás. 2000. Szír szócikk. In: Fodor István (ed.): *A Világ Nyelvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1312–1313.
- Jabar, Faleh A. – Mansour, Renad – Khaddaj, Abir. 2012. *Maliki and the Rest: A Crisis Within a Crisis*. London: Iraq Institute for Strategic Studies.
- Jackson, A. 2018. *Persian Gulf command: a history of the Second World War in Iran and Iraq*. New Haven and London: Yale University Press.

- Jackson, Peter – Lockhart, Lawrence. 1986. *The Cambridge History of Iran*. Vol. 6. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, Peter. 2017. *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*. Yale University Press, 2017. április 27. <https://yalebooks.yale.edu/2017/04/27/the-mongols-and-the-islamic-world-from-conquest-to-conversion/> (Letöltve: 2025.02.17.)
- Joseph, John. 2000. *The Modern Assyrians of the Middle East*. Leiden: E. J. Brill.
- Joseph, John. 2003. „We are Assyrians” A Response by John Joseph. *Journal of Assyrian Academic Studies (JAAS)*. Vol. 16 (1), 77–95.
- Jubran, Hisham – Horenczyk, Gabriel – Benet-Martinez, Veronica. 2020. Profiles of Multicultural Identity Integration in a Conflictual Context. *International Journal of Intercultural Relations*. Elsevier. 1–12.
- Juraszov, Mihail Konsztantinovics. 1989. *Batu magyarországi hadjáratának jellegéről és a tatárok elvonulásának okairól*. In: Nagy Márta (ed.): *Világtörténet 1989. tél*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet. 92–103.
- K24. 2022. *Baghdad should provide budget for joint Iraqi-Peshmerga brigades: PM Masrour Barzani*. Kurdistan24, 2022. október 8. <https://www.kurdistan24.net/index.php/en/story/389668/Baghdad-should-provide-budget-for-joint-Iraqi-Peshmerga-brigades:-PM-Masrour-Barzani> (Letöltve: 2025.03.05.)
- Kadhumi, Oula. 2023. Nation-destroying, emigration and Iraqi nationhood after the 2003 intervention. *International Affairs*, Vol. 99 (2), 587–604. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iac322>
- Kaplan, Robert D. 2014. *In Defense of Empire*. Washington, DC.: The Atlantic.
- Kárpáti, Judit (2009): *A zsidó-arab koegzisztencia kultúraszociológiai és vallástörténeti dimenziói*. Doktori értekezés. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem. Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Kaválek, T. 2015. From al-Qaeda in Iraq to Islamic State: The story of insurgency in Iraq and Syria in 2003-2015. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 14 (1), 1–32.
- Kerkulu, M. S. 2009. *A Report Into Kurdish Abuse in Turkmeneli*. Dublin: Author.
- Kéki, Béla. 1996. *Az Írás Története*. 3. kiadás. Miskolc: Miskolci Bölcsész Egyesület.

- Kemal, Mizar. 2023. *Law No. 111 in Iraq: Speaking up is a crime!* Jummar, 2023. március 31. <https://jummar.media/en/3173> (Letöltve: 2025.01.25.)
- Kennedy, Hugh. 2008. *Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In*. Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press.
- Khan, Geoffrey. 2007. *Aramaic in the medieval and modern periods*. In: Postgate, J. N. (ed.): *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. Cambridge: Cambridge University Press. 95–114.
- Khan, Sihaam. 2019. Parthian Ashur as a Possible Pilgrim Hub in Light of Architecture and Aramaic Epigraphy. *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, Vol. 19. 70–80. DOI: <https://doi.org/10.31826/jcsss-2019-190108>
- Knott, E. – Rao, A.H. – Summers, K. 2022. Interviews in the social sciences. *Nat Rev Methods Primers* Vol. 2 (73). DOI: <https://doi.org/10.1038/s43586-022-00150-6>
- Komoróczy, Géza. 1992. *Bezárkózás a Nemzeti Hagományba*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Komoróczy, Géza. 2006. *Asszírok: az identitás változásai*. In: Böröczki Tamás – Tamás Ábel – Vámos Péter (eds.): *Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*, Vol. 5 (1). 58–67.
- Korbani, Agnes G. 1995. *The Political Dictionary of the Modern Middle East*. Lanham, Md.: University Press of America.
- Kreynovich, Alina. 2022. *The Impact of Imperial Machinations in Middle Eastern Sectarian Conflict in the 20th Century*. Trinity Middle East and North Africa Review, 2022. október 17. <https://tcdmenareview.com/the-impact-of-imperial-machinations-in-middle-eastern-sectarian-conflict-in-the-20th-century/> (Letöltve: 2025.02.25.)
- Kuhr, Amélie. 2005. *Az Ókori Közel-Kelet*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Kurdistan Regional Government. 2018. *Anfal Campaign and Kurdish Genocide*. <https://us.gov.krd/en/issues/anfal-campaign-and-kurdish-genocide/> (Letöltve: 2022.03.10.)
- Kuttab, Daoud. 2007. The media and Iraq: a blood bath for and gross dehumanization of Iraqis. *International Review of the Red Cross*. Vol. 89 (868).
- Lapidus, Ira. 2014. *A History of Islamic Societies*. Third edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levy, Avigdor. 1992. *The Sephardism in the Ottoman Empire*. Princeton: The Darwin Press.
- Leick, Gwendolyn. 2003. *The Babylonians. An Introduction*. London and New York: Routledge.

- Lewis, Bernard. 1984. *The Jews of Islam*. Princeton: Princeton University Press.
- Lewis, Jonathan Eric. 2003. Iraqi Assyrians: Barometer of Pluralism. *Middle East Quarterly*, Vol. 10 (3), 49–57. https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/iraqi-assyrians-barometer-of-pluralism#_ftn1 (Letöltve: 2023.05.06.)
- Leezenberg, Michiel 1994. *The Shabak and the Kakais: Dynamics of Ethnicity in Iraqi Kurdistan*. Institute for Logic, Language and Computation. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Lia, Brynjar – Aarseth, Mathilde Becker. 2022. Crusader Hirelings or Loyal Subjects? Evolving Jihadist Perspectives on Christian Minorities in the Middle East. *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 33 (3), 255–280. DOI: 10.1080/09596410.2022.2096761
- Linga. 2022. *Taqrīr Istihbārātī*. [Hírszerzési jelentés]. <https://www.linga.org/international-news/MTIwNzc> (Letöltve: 2022.11.06.)
- Lukitz, Liora. 1995. *Iraq: The Search for National Identity*. London: Frank Cass.
- Malick, David G. 2008. *The American Mission Press. A Preliminary Bibliography*. Illinois: ATOUR Publications.
- Mansour, Renad. 2016. *The Sunni Predicament in Iraq*. Washington: Carnegie.
- Marr, Phebe. 2012. *The Modern History of Iraq*. Third Edition. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Masters, Bruce. 2001. *Christians and Jews in the Ottoman Arab World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Masters, Bruce. 2006. *Semi-autonomous forces in the Arab provinces*. In: Faroqhi, Suraiya (ed.): *The Cambridge History of Turkey. The Later Ottoman Empire, 1603–1839*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meir-Glitzenstein, Esther. 2004. *Zionism in an Arab Country. Jews in Iraq in the 1940s*. London and New York: Routledge.
- Millard, Alan. 2007. *Early Aramaic*. In: Postgate, J. N. (ed.): *Languages of Iraq, Ancient and Modern*. Cambridge: Cambridge University Press. 85–94.
- Moreh, Shmuel. 2008. *The Historical Context*. In: Morad, Tamar – Shasha, Dennis – Shasha, Robert. (eds.): *Iraq's Last Jews*. New York: Palgrave Macmillan. 1–10.
- Morgan, David. 2007. *The Mongols*. Második kiadás. Oxford: Blackwell.

- Morris, Benny – Zeevi, Dror. 2019. *The thirty year genocide: Turkey's destruction of its Christian minorities, 1894–1924*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Müller-Kessler, Christa. 2003. The Mesopotamian Particles of Existence. *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 123, 641–646.
- Murre-van den Berg, H.L. 1998. A Syrian Awakening. Alqosh and Urmia as Centres of Neo-Syriac Writing. *Orientalia Christiana Analecta*, Vol. 256, 499–515.
- Murre-van den Berg, H.L. 1999. *From a Spoken to a Written Language: The Introduction and Development of Literary Urmia Aramaic in the Nineteenth Century*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Murre-van den Berg, H. L. 2006. New Faith in Ancient Lands. *Studies in Christian Mission*, Vol. 32. 1–17.
- Murre-van den Berg, H. L. 2009. *Chaldeans and Assyrians: the Church of the East in the Ottoman Period. The Christian Heritage of Iraq*. In: Erica Hunter (ed.): *The Christian Heritage of Iraq. Collected Papers from the Christianity of Iraq I–V Seminar Days*. Piscataway NJ: Gorgias Press. 146–164.
- Murre-van den Berg, H. L. 2016. *Searching for Common Ground: Jews and Christians in the Modern Middle East*. In: Goldstein-Sabbah, S. R. – Murre-van den Berg, H. L. (eds.): *Modernity, and the Public Sphere*. Leiden: Brill. 3–38.
- Naoum, Jonah. 2018. *When the Rivers Wept: Government Persecution of Iraq's Minorities*. Senior Honors Thesis. University of California, San Diego.
- Newby, Gordon. 2002. *A Concise Encyclopedia of Islam*. Oxford: Oneworld
- Newman, Andrew J. 2006. *Safavid Iran. Rebirth of a Persian Empire*. London and New York: I. B. Tauris.
- Nissen, Hans J. 1986. The Archaic Texts from Uruk. *World Archeology*, Vol. 17 (3), 317–334. JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/124698> (Letöltve: 2021.02.09.)
- Nissen, Hans J. – Heine, Peter. 2009. *From Mesopotamia to Iraq. A Concise History*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Niveen, Kassem – Jackson, Mark. 2020. Cultural Trauma and its Impact on the Iraqi Assyrian Experience of Identity. *Social Identities*, Vol. (26) 3, 388–402. DOI: 10.1080/13504630.2020.1762557

- Noyes, Craig. 2016. *Pragmatic Takfiris: Organizational Prioritization Along Islamic State's Ideological Threshold*. Small Wars Journal, 2016. július 26. <https://archive.smallwarsjournal.com/index.php/jrnl/art/pragmatic-takfiris-organizational-prioritization-along-islamic-state%E2%80%99s-ideological-threshold> (Letöltve: 2024.05.01.)
- Oded, Bustenay. 1979. *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Odisho, Edward Y. 2009. *Linguistic and Cultural Studies in Aramaic and Arabic*. Piscataway, New Jersey: Gorgias Press.
- Oehring, Otmar. 2017a. *Hoping for a Miracle. On the Possible End of a Christian Presence in Iraq*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Oehring, Otmar. 2017b. *Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan. 2015a. *Summayl*. <http://bot.gov.krd/arabic/duhok-province-simele/visit/%D8%B3%D9%85%D9%8A%D9%84> (Letöltve: 2022.03.28.)
- Official Site of General Board of Tourism of Kurdistan. 2015b. *Dohuk*. <http://bot.gov.krd/arabic/duhok-province/duhok> (Letöltve: 2022.03.28.)
- Oppenheim, A. Leo. 1982. *Az Ókori Mezopotámia*. Budapest: Gondolat.
- Othman, Yasir Abdulzahra. 2017. An Analysis of the Patterns of Policymaking in Iraq's National Security During the Period of the Ba'ath Party's Rule. *Journal of World Sociopolitical Studies*, Vol. 1 (1), 61–84.
- Öztürk, Fatih. 2009. The Ottoman Millet System. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol. 16, 71–86.
- Parpola, Simo. 2004. National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times. *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol. 18 (2), 5–22.
- Penn, Michael. 2015. *When Christians first met Muslims: A sourcebook of the earliest Syriac writings on Islam*. Oakland: University of California Press.
- Penn, Michael. 2018. *Early Syriac Reactions to the Rise of Islam*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 175–188.

- Petrosian, Vahram. 2006. *Assyrians in Iraq*. Caucasica Centre for Iranian Studies, Yerevan. Leiden: Brill.
- Phares, Walid. 2001. Are Christian Enclaves the Solution? *Middle East Quarterly*, Vol. 8 (1). <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/are-christian-enclaves-the-solution> (Letöltve: 2025.01.22.)
- Postgate, Nicholas. 1985. *Az Első Birodalmak*. Ford.: Háklár Noémi. Budapest: Helikon Kiadó.
- Power, S. 2002. „*A Problem from Hell*”: *America and the Age of Genocide*. New York: Harper Perennial.
- Radi, Wisam Fadil. 2021. *Al-Idā‘a wa-t-Tilfiziyyūn fī-l-‘Irāq*. Bagdad: Dār an-Nahrayn.
- Randal, Jonathan C. 1997. *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounters With Kurdistan Hardcover*. New York: Farrar Straus & Giroux.
- Rassam, S. J. 2005. *Christianity in Iraq: Its origins and development to the present day*. Leominster, Herefordshire: Gracewing Publishing.
- Rezai, Farhad. 2022. *The Invisible Jihad. The Treatment of Christians by Iran Proxies*. The Philos Project. New York. <https://philosproject.org/wp-content/uploads/2022/06/Invisible-Jihad-Report.pdf> (Letöltve: 2025.01.23.)
- Rezakhani, Khodadad. 2017. *East Iran in Late Antiquity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ricchiardi, Sherry. 2011. *Iraq’s News Media After Saddam: Liberation, Repression, and Future Prospects*. A Report to the Center for International Media Assistance. Washington: Center for International Media Assistance.
- Río Sánchez, Francisco del. 2013. *Influences of Aramaic on dialectal Arabic*. In: Monferrer-Sala, Juan Pedro – Watson, Wilfred G. E. (eds.): *Archaism and Innovation in the Semitic Languages*. Cordoba: Oriens Academic – CNERU – DTR. 129–136.
- Ritchie, Nick – Rogers, Paul. 2007. *The Political Road to War With Iraq*. London and New York: Routledge.
- Roaf, Michael. 1998. *A Mezopotámiai Világ Atlasza*. Budapest: Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub.
- Robertson, John. 2016. *Iraq: A History*. London: Oneworld Publications.

- Robinson, Andrew. 2009. *Writing and Script. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Roggema, Barbara. 2017. Envisioning Islam: Syriac Christians and the Early Muslim World. *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 28 (1), 117–119, DOI: 10.1080/09596410.2016.1271584
- Roulston, K. 2010. *Reflective interviewing: A guide to theory and practice*. Los Angeles: Sage.
- Rousu, David A. 2010. *Iraq: A Diverse Media*. Arab Media & Society 10. Cairo: The American University in Cairo.
- Roux, George. 1992. *Ancient Iraq*. London: Penguin.
- Royel, Mar Awa. 2017. The Assyrian Church of the East: A Panoramic View of a Glorious History. *Church of Beth Kokheh Journal*. Vol. 5, 1–12.
- Rubin, H. Avshalom. 2007. Abd Al Kareem Qasim and the Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Revolt, 1958–1963. *Middle Eastern Studies*, Vol. 43 (3).
- Rudaw. 2018. *ISIS destroyed thousands of Christian homes, ruined 120 religious sites in Mosul*. Rudaw, 2018. november 27. <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/27112018> (Letöltve: 2025.03.12.)
- Šabakat Lāliš al-I‘lāmiyya (é. n.): *Man Naḥnu*. [Rólunk rovat]. Link: <https://www.lalishduhok.com/%d9%85%d8%ab%d8%a7%d9%84-%d8%b9%d9%84%d9%89-%d8%b5%d9%81%d8%ad%d8%a9/> (Letöltve: 2022.11.01.)
- Saggs, Henry W. F. 1984. *The Might That Was Assyria*. London: Sidwick & Jackson.
- Salihy, R. 2019. *Terror and Torment: The Civilian Journey to Escape Iraq’s War Against the “Islamic State”*. In: Eriksson, J. & Khaleel, A. (eds.): *Iraq After ISIS. The Challenges of Post-War Recovery*. London: Palgrave Pivot. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-00955-7_6
- Salloum, Saad. 2013. *Minorities in Iraq. Memory, Identity and Challanges*. Baghdad – Beirut: Masarat.
- Salloum, Saad. 2019. *Media and Minorities issues in Iraq*. Copenhagen: IMS.
- Samuel, Sigal. 2018. *It’s Disturbingly Easy to Buy Iraq’s Archeological Treasures*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/03/iraq-war-archeology-invasion/555200/> (Letöltve: 2022.03.12.)

- Savrun, Ergenekon. 2017. *From Skyes-Picot to Present. International Journal of Humanities and Education*: <https://www.researchgate.net/publication/322138177> (Letöltve: 2021.02.15.)
- Schrauf, R. W. 1999. Mother Tongue Maintenance in North American Ethnic Groups. *Sage Journals. Cross-Cultural Research*, Vol. 33, 175–192. DOI: <https://doi.org/10.1177/106939719903300203>
- Sefatgol, Mansur. 2006. Rethinking the Safavid Iran (907–1148/1501–1739). *Journal of Asian and African Studies*, (72), 5–16.
- Shakiba, Fahimeh. 2019. The Social Life of Zoroastrians in the Safavid Era 1501–1722. *Journal of History, Culture and Art Research*, Vol.8 (2).
- Sharkey, Heather. 2017. *A History of Muslims, Christians, and Jews in the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shehadeh, Lamia Rustum. 1994. The Name of Syria in Ancient and Modern Usage. *Al-Qantara. Revista de Estudios Arabes*, Vol. 15 (2), 285–296.
- Shiblak, Abbas. 2005. *Iraqi Jews: A History*. London: Saqi Book.
- Shoumanov, Vasili. 2018. *Images of America. Assyrian American Association of Chicago: 100 years*. Charleston: Arcadia Publishing.
- Simon, Róbert. 1997. *A Korán Világa*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Sizgorich, T. 2004. Narrative and community in Islamic late antiquity. *Past & present*, 185, 9–42.
- Sluglett, Peter. 1976. *Britain in Iraq, 1914–1932*. London: Ithaca Press.
- Somogyi, Joseph De. 2005. *A Qaṣīda on the Destruction of Baghdad by Mongols*. In: Hawting, G. R. (ed.): *Muslims, Mongols and Crusaders*. London and New York: RoutledgeCurzon. 55–67.
- Stafford, R. S. 1935. *The Tragedy of the Assyrians*. Assyrian International News Agency.
- Starr, S. Frederick. 2013. *Lost Enlighement. Central Asia's Golden Age From The Arab Conquest to Tamerlane*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Stepaniants, M. 2002. The Encounter of Zoroastrianism with Islam. *Philosophy East and West*, Vol. 52 (2), 159–172.

- Stillman, Norman A. 1991. *The Jews of Arab lands in modern times*. Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Strange, Guy Le. 1900. *Baghdad During the Abbasid Caliphate: Contemporary Arabic and Persian Sources*. Oxford: Clarendon Press.
- Strasser, F. 2017. *How Iraq's Minorities Can Secure a Future After ISIS*. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2017/08/how-iraqs-minorities-can-secure-future-after-isis> (Letöltve: 2022.01.19.)
- Szombathy, Zoltán. 2009. *Aşabijja - összetartás, szolidaritás*. In: Maróth, Miklós (ed.): *Az iszlám politikaelmélete: Terminológiai vizsgálat*. Piliscsaba: Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete. 90–94.
- Ṭaqqūš, Muḥammad. 2015. *Tārīḥ al- 'Irāq*. [Irak történelme]. Bejrút: Dār an-Nafa's.
- Tárik, Mészár. 2022a. Az iraki asszírok nyelvi helyzete a kereszténység felvétele után. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Vol. 22 (1), 129–142. DOI: [doi:http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.008](http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.008)
- Tárik, Mészár. 2022b. Az iraki zsidó közösség múltja, jelene és jövője. In: Kőbányai, János (ed.): *Múlt és Jövő*. Zsidó Kulturális Folyóirat, 2022 (1), 49–60.
- Tárik, Mészár. 2022c. *Szaporodó terrortámadások Irakban – éledezik az Iszlám Állam*. Index, 2022. január 13. Forrás: <https://index.hu/velemenyt/2022/01/13/szaporodo-terrortamadasok-irakban---eledezik-az-islam-allam-/?fbclid=IwAR1GUcQHvQ41ysMQdJFyOek1u0VPeHKL9zhXIo171zCDAdv1XCyDB1nR4og> (Letöltve: 2025.02.13.)
- Tárik, Mészár. 2022d. *Irak*. In: Demkó, Attila (ed.): *A világ 2022-ben*. Budapest: MCC Press Kft. 351–358.
- Tárik, Mészár. 2022e. *Az Irakban élő etnikai és vallási kisebbségek helyzete az Iszlám Állam terrrorszervezet fennhatósága alatt és kiűzését követően*. In: Dudlák, Tamás – Tóth, Zoltán Balázs (eds.): *Válságtól Válságig. Válogatott tanulmányok az észak-afrikai és a közel-keleti régió országairól az „arab tavasz” és a Covid-19 pandémia közötti időszakban*. Budapest – Pécs: Külügyi Műhely Alapítvány. 169–184.
- Tárik, Mészár. 2022f. Aid Activities of Hungary Helps in the Middle East. *Limen: Journal of the Hungarian Migration Institute*, Vol. 1, 104–118.

- Tárik, Meszár. 2023a. *Irak keresztény lakosságának identitáskérdései és jelenkori kihívásai*. In: C. Vladár, Zsuzsa (ed.): *Bonus Intra Melior Exi. Az MCC PhD-programjának zárótanulmányai*. 2021/2022-es évfolyam. Budapest: MCC Press.
- Tárik, Meszár. 2023b. *Akitu, az asszír újév*. Facebook, 2023. április 11. Forrás: https://www.facebook.com/photo?fbid=608544234625636&set=a.436618578484870&locale=hu_HU (Letöltve: 2025.01.19.)
- Tárik, Meszár. 2023c. *Akitu, the Assyrian new year*. Eurasia Magazine, 2023. április 12. Forrás: <https://tinyurl.com/5n6jf499> (Letöltve: 2025.01.19.)
- Tárik, Meszár. 2023d. *Az iraki zsidó közösség vészkorszaka és az ellenük folytatott propagandatevékenység*. In: Dezső, Tamás – Pócza, István (eds.): *Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2022/2023*. Budapest: Batthyány Lajos Alapítvány – BLA Tudástár. 276–284.
- Tárik, Meszár. 2024. *Az asszír, szír és káld keresztények kihívásai Irakban*. *Horizont* 2024/6. Migrációkutató Intézet. Forrás: https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2024/05/20240507_HORIZONT_2024_6_tarik_meszar_az_asszir_szir_es_kald_keresztenyek_kihivasai_irakban.pdf (Letöltve: 2025.01.21.)
- Tárik Meszár. 2025. *Zsidók egy arab országban*. Budapest: Dream Vision Kiadó.
- Thackston, Wheeler M. 1999. *Introduction to Syriac*. Bethesda, Maryland: IBEX Publishers.
- The Assyrian Journal. 2022. *Who are the Assyrians?* Forrás: <https://theassyrianjournal.com/> (Letöltve: 2022.10.12.)
- The Jewish Library. é. n. *Pre-State Israel: The Sykes-Picot Agreement*. Forrás: https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-sykes-picot-agreement-1916?utm_content=cmp-true (Letöltve: 2024.12.03.)
- The National Library of Israel. é. n. *Arabic Press*. <https://www.nli.org.il/en/discover/newspapers/about> (Letöltve: 2023.09.13.)
- TIKA. é. n. *TİKA Supports Radio Turkmeneli in Iraq*. Forrás: https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_radio_turkmeneli_in_iraq-67303 (Letöltve: 2023.03.16.)

- Travis, Hannibal. 2006. „Native Christians Massacred”: The Ottoman Genocide of the Assyrians during World War I. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 1 (3), Article 8.
- Travis, Hannibal. 2010. *Genocide in the Middle East*. Durham: Carolina Academic Press.
- Tripp, Charles. 2007. *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tseligka, E. 2025. One Hundred Years of Bloodshed: The Extermination of Christians by Muslims in the Ottoman Empire, 1822–1922. *Religions*, Vol. 16 (3), 366. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel16030366>
- Tsereteli, Konstantin G. 1978. *The Modern Assyrian Language*. Moscow: NAUKA Publishing House.
- Ursinus, M. O. H. 1993. Millet. In: Bosworth, C. E. – Van Donzel, E. – Heinrichs, W. P. – Pellat, Ch. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam*. Vol. VII. Leiden: E. J. Brill.
- Vér Ádám. 2018. *Az Újasszír Birodalom Keleti Tartományai*. Pécs-Budapest: L’Harmattan.
- Vidino, Lorenzo – Marone, Francesco – Entenman, Eva. 2017. *Fear the Neighbor. Radicalization and Jihadist Attacks in the West*. Milano: Ledizioni LediPublishing.
- Vine, Aubrey Russel. 1978. *The Nestorian Churches: A Concise History of Nestorian Christianity in Asia From the Persian Schism to the Modern Assyrians*. London: Independent Press.
- Watt, William Montgomery. 2000. *Az iszlám rövid története*. Budapest: Akkord Kiadó.
- Werner, Arnold. 1990. *New materials on Western Neo-Aramaic*. Studies in Neo-Aramaic. Atlanta: Scholars Press. pp. 131–149.
- Wehrey, Frederic M. 2001. *Negotiating Assyrian Identity in Iraq, 1919–1933*. ATOUR, 2001. december 29. <https://www.atour.com/government/docs/20011229a.html> (Letöltve: 2025.01.11.)
- White, Benjamin Thomas. 2011. *The Emergence of Minorities in the Middle East*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Widengren, Geo. 1987. *Āšōristān*. In: Yarshater, Ehsan (ed.): *Encyclopaedia Iranica*, II/8. London: Routledge & Kegan Paul. 785–786.
- Wiesehöfer, Josef. 1996. *Ancient Persia*. New York: I. B. Tauris.

- Weiss, Bernard G. – Green, Arnold H. 2009. *Az arabok rövid története*. Online PDF-verzió. Budapest: Kőrösi Csoma Társaság. <https://www.scribd.com/document/446760295/Weiss-Green-Az-arabok-rovid-tortenete-pdf> (Letöltve: 2025.02.25.)
- Wilmshurst, David. 2000. *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318–1913*. Louvain: Peeters Publishers
- Wilmhurst, David. 2011. *The martyred Church: A History of the Church of the East*. London: East & West Publishing Ltd.
- Winkler, Dietmar W. 2019. *The Syriac Church Denominations: an overview*. In: King, Daniel (ed.): *The Syriac World*. London and New York: Routledge. 119–133.
- Yaseen, Bilal Huri – Shakir, Hani – Mansor. 2016. The Planning Policy of Bilingualism in Education in Iraq. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. Vol. 5 (3), 1–6. Australian International Academic Centre. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.5n.3p.1> (Letöltve: 2021.02.21.)
- Yezidis International. 2014. *History*. Yezidis International. <http://www.yezidisinternational.org/abouttheyezidipeople/history/> (Letöltve: 2023.10.01.)
- Zahabi, A. al-. 2018. *Countering Hate Speech* (Guide for Iraqi Journalists and Media), Baghdad: Masarat Foundation.
- Zowaa. 2019. *Šabakat al-I‘lām: Musta‘iddūn li-If‘lāq Qanāt al-‘Irāqiyya as-Sūryāniyya*. <https://tinyurl.com/2fc4jrv7> (Letöltve: 2023.03.29.)

Szervezetek:

- Human Rights Watch. 1993. *The Anfal Campaign Against the Kurds*. <https://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFALINT.htm> (Letöltve: 2022.03.12.)
- Human Rights Watch. 2011. *At a Crossroads. Human Rights in Iraq Eight Years after the US-Led Invasion*. HRW, 2011. február 21. <https://www.hrw.org/report/2011/02/21/crossroads/human-rights-iraq-eight-years-after-us-led-invasion> (Letöltve: 2025.04.01.)
- IOM. 2019. *Government of Iraq and IOM Share Findings of First Ever Nationwide Migration Profile*. IOM, 2019. december 20. <https://www.iom.int/news/government-iraq-and-iom-share-findings-first-ever-nationwide-migration-profile> (Letöltve: 2021.07.21.)

- League of Nations. 1938. Report on the Economic Conditions of the Assyrians in the Northern Provinces in Iraq. C.296.M.172.1938.VII. Geneva.
- MENA Rights Group. 2021. Increasing repression against activists, journalists and other critics in Iraq's Kurdistan Region. <https://menarights.org/en/articles/increasing-repression-against-activists-journalists-and-other-critics-iraqs-kurdistan> (Letöltve: 2022.03.15.)
- Minority Rights Group International. 2011. *Iraq's Minorities: Participation in Public Life*. London: MRG. <https://minorityrights.org/app/uploads/2023/12/mrg-rep-iraq.pdf> (Letöltve: 2024.10.11.)
- Minority Rights Group. 2017. *Bahá'í*. Minority Rights Group International. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples.
- United Nations Assistance Mission for Iraq. 2007. *Human Rights Report*, 1 January-31 March 2007. Baghdad, Iraq: OHCHR. https://reliefweb.int/attachments/887afb7f-23ff-3345-8e8a-f2aa27ea3e06/F428EE42234E85DEC12572C800452AAD-Full_report.pdf (Letöltve: 2023.07.23.)
- UN. é. n. *Oil for Food*. <https://www.un.org/Depts/oip/background/index.html> (Letöltve: 2023.06.05.)
- UNDP. 2023. *Quality Education: UNDP Iraq's commitment to the Sustainable Development Goals in Iraq*. UNDP, 2023. január 25. <https://www.undp.org/arab-states/stories/quality-education-undp-iraqs-commitment-sustainable-development-goals-iraq> (Letöltve: 2024.08.01.)
- UNHCR. 2019a. Iraq Refugee Crisis Explained. UNHCR, 2019. november 7. <https://www.unrefugees.org/news/iraq-refugee-crisis-explained/> (Letöltve: 2022.01.09.)
- UNHCR. 2019b. *International Protection Considerations with Regard to People Fleeing the Republic of Iraq*. <https://www.refworld.org/docid/5cc9b20c4.html> (Letöltve: 2021.12.02.)
- UNHCR. 2022. *About the Crisis in Iraq*. <https://www.unrefugees.org/emergencies/iraq/> (Letöltve: 2022.03.11.)
- UNHCR. 2024. *Iraq*. <https://data.unhcr.org/ar/documents/download/110129> (Letöltve: 2025.02.11.)

U.S. Department of State. 2004. *Iraq, Country Report*.
<https://www.refworld.org/reference/annualreport/usdos/2005/en/31228> (Letöltve: 2025.04.06.)

U.S. Department of State. 2023. *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Iraq*.
<https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/iraq/>
(Letöltve: 2025.01.10.)

Az iraki kisebbségi médiával kapcsolatos fejezethez felhasznált weblapok forrásai

App Store Review. é. n.: *Radio Ashur*. <https://apps.apple.com/us/app/radio-ashur/id1439049892> (Letöltve: 2025.02.09.)

Ashur TV. é. n.: http://www.ashur.tv/index_video.html (Letöltve: 2025.02.10.)

Asszír Demokratikus Mozgalom hivatalos weboldala. é. n.:
<https://www.zowaa.org/%d9%86%d8%a8%d8%b0%d8%a9-%d8%b9%d9%86-%d8%a7%d9%84%d8%ad%d8%b1%d9%83%d8%a9/#.Y-JkJnbMJPY> (Letöltve: 2025.02.10.)

Babylonfm.net. é. n.: <https://babylonfm.net/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Chaldean News. é. n.: <https://www.chaldeannews.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Çira TV. é. n.: <http://cira.tv/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Ezdina. é. n.: <https://www.ezdina.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Ishtar TV. é. n. a: <https://www.ishtartv.com/en/about.html> (Letöltve: 2025.02.10.)

Ishtar TV. é. n. b. <https://www.ishtartv.com> (Letöltve: 2025.02.10.)

Lalish. é. n.: <https://www.lalishduhok.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

New Life Radio. é. n. *New Life Radio*. <https://radiotolive.com/asia/iraq/new-life-radio/>
(Letöltve: 2024.10.01.)

Türkmeneli TV. é. n.: <https://www.turkmenelitv.com/> (Letöltve: 2025.02.10.)

Şawt Baḥdīdā, é. n. <https://bakhdida.ca/BehnamAtallah/BakhdidaVoice61.htm> (Letöltve: 2025.02.01.)

Suboro TV. é. n.: <https://suborotv.net/#who> (Letöltve: 2025.02.10.)

Képek forrása

Payyappilly, Mathen. é. n.: User: Achayan - Own work, Wikimedia Commons.
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=37022694> (Letöltve: 2025.07.18.)

The Jewish Library. é. n. *Pre-State Israel: The Sykes-Picot Agreement*. Forrás:
https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-sykes-picot-agreement-1916?utm_content=cmp-true (Letöltve: 2024.12.03.)

Свифт/Svift. 2013. Ancient Egypt and Mesopotamia c. 1450 BC. Wikimedia Commons.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ancient_Egypt_and_Mesopotamia_c._1450_BC.png (Letöltve: 2025.07.18.)